

Iustitia fiat et pereat mundus

Nasilni ki kriminal: etiologija, fenomenologija, prevencija

Priredila
L. KRON

MMX

Iustitia fiat et pereat mundus

Nasilni ki kriminal: etiologija,
fenomenologija, prevencija

MMX

Privedila
Dr Leposava Kron

Izdava

*Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Beograd, Gračanička 18*

T: O11 2625 424

E: krinstitut@gmail.com
<http://www.iksi.ac.rs/>

Za izdava a
dr Leposava Kron

Recenzenti
*prof. dr Vladan Joldžić
prof. dr Dragan Jovašević*

Urednik monografije
dr Leposava Kron

Kompjuterska obrada teksta
Slavica Miličić

Štampa
"Zuhra Simić"

Tiraž
500 *primeraka*

Izdavanje ove knjige finansijski je pomoglo
MINISTARSTVO ZA NAUKU I TEHNOLOŠKI
RAZVOJ SRBIJE

SADRŽAJ

Dr Leposava Kron AGRESIJA, DESTRUKTIVNOST, NASILJE: O NUŽNOSTI PREVENCIJE I ADEKVATNE DRŽAVNE REAKCIJE	7
Dr Zlatko Nikoli AGRESIVNA PONAŠANJA: UZROCI, POSLEDICE I MOGU NOSTI SUZBIJANJA.....	21
Dr Miodrag N. Simovi STANDARDI EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA O ZABRANI MU ENJA, NEHUMANOG ILI PONIŽAVAJU EG POSTUPANJA ILI KAŽNJAVANJA I ZAKONODAVSTVO BIH.....	35
Dr Vojislav ur i MERE LIŠENJA SLOBODE KAO INSTRUMENT OBEZBE ENJA PRISUSTVA LICA OKRIVLJENOG ZA KRIVI NO DELO NASILNI KOG KRIMINALITETA U KRIVI NOM POSTUPKU	59
Dr Goran P. Ili ZAŠTITA OŠTE ENOG U KRIVI NOM POSTUPKU	77
Dr Nataša Deli KRIVI NO DELO NASILJA U PORODICI (lan 194. kzs): zakonski pojам, doktrinarni stavovi i sudska praksa	91
Dr Ljiljana Radulovi POLITIKA SUZBIJANJA MALOLETNI KOG KRIMINALITETA SA ELEMENTIMA NASILJA.....	111
Dr Zoran Ili DRUŠTVENI ODGOVORI NA NASILNI KI KRIMINALITET MALOLETNIKA	125
Dr Ivana Stevanovi NASILNI KRIMINALITET MALOLETNIKA U SRBIJI	141

Mr Dušan Davidovi PRIVATNI SEKTOR BEZBEDNOSTI I PREVENCIJA NASILNI KOG KRIMINALA.....	155
Dr Vladan Joldži ELEKTRONSKO NASILJE	167
Dr Dragan Jovaševi NASILJE PREMA SLUŽBENIM LICIMA: krivi opravni aspekt	195
Doc. dr Ljubinka Mitrovi , Nikolina Grbi -Pavlovi PREKRŠAJNOPRAVNI ASPEKT NASILJA I NEDOLI NOG PONAŠANJA NA SPORTSKIM PRIREDBAMA U REPUBLICI SRPSKOJ.....	213
Dr Željko Nika , prof. dr Milan Miloševi BORBA PROTIV NASILJA I NEDOLI NOG PONAŠANJA NA SPORTSKIM MANIFESTACIJAMA, SA OSVRTOM NA ULOGU MUP RS"	233
Jovan Krsti VIRTUELNI LEGALITET	257
Snežana Baši NASILJE KAO OBLIK UGROŽAVANJA JAVNOG REDA I MIRA.....	275
Aleksandra Ili MEDIJI I NASILNI KI KRIMINALITET.....	287
Prof. dr Momilo Talijan, doc. dr Miroslav M. Talijan APLIKACIJA BEZBEDNOSNOG MENADŽMENTA U SUPROTSTAVLJANJU I BORBI PROTIV TERORIZMA	301
Ana Batričevi ME UNARODNI STANDARDI U PREVENCICI NASILNI KOG KRIMINALITETA KOD MALOLETNIKA	321
Miroslav Ivanovi NARKOMANIJA I NASILNI KI KRIMINALITET: OSNOVNE PREPOSTAVKE.....	339
Dr Zoran Stevanovi TRETMAN OSUENIH LICA ZA NASILNE DELIKTE	347

AGRESIJA, DESTRUKTIVNOST, NASILJE: O NUŽNOSTI PREVENCIJE I ADEKVATNE DRŽAVNE REAKCIJE

Lectori salutem

*Uvredismo ga pružajući primer nasilja,
a on je tako dostojanstven!*

Marcelo: Hamlet (1:1)

Viljem Šekspir

Vreme u kome živimo, u tranzicionoj i posttraumatskoj Srbiji, obeleženo je i faktom da je kriminal postao unosno zanimanje a nasilje, destrukcija, sadizam, ubistva i samoubistva deo psihopatologije svakodnevnog života. U tom kontekstu gotovo da i nije potrebno posebno isticati da je efikasnija državna reakcija i kontrola kriminala uz poštovanje evropskih standarda *conditio sine qua non* za redukovanje i suzbijanje ovih razornih socijalnih fenomena.

Srbija našeg doba nalazi se u komplikovanom položaju: uzdrmana je tranzicionim procesima i ekonomskom krizom, perpetiraju im političkim promenama, pogoršanjem kolektivnog mentalnog zdravlja *grosso modo*, kao i porastom stope kriminala,

pogotovo nasilnog. Okolnosti, unutrašnje i spoljašnje, još uvek su daleko od optimalnih, a pri svemu tome ni intelektualna ni politi ka elita ne nalaze na mestu na kojem se formira geopolitika niti donose važne odluke za budu nost nacije i države.

U hrestomatiji koja je pred vama, poštovani itao e, raspravlja se o problemima narastaju eg violentnog kriminala i relevantnim evropskim standardima, sa analizom stanja u Srbiji kao referentnim okvirom.

Najviši državni zvani nici najavljuju kona ni obra un sa nasilni kim kriminalom. Eksperti procenjuju da je efikasnija saradnja tužilaštva i policije jedan od preduslova za uspešnu kontrolu kriminala posebno nasilni kog. Intezivna saradnja uspostavljena je sa specijalnim tužilaštvom, o emu najbolje govore skorije efikasne akcije otkrivanja i procesuiranja brojnih visoko organizovanih kriminalnih grupa, posebno u oblasti finansijskog organizovanog kriminala i krijum arenja narkotika što je dobar primer odlu nosti državnih organa za plansko suprotstavljanje svim oblicima kriminala pa i onima koji se naslanjaju na državne strukture. Jasno je da postoji politi ka volja za osmišljeni akcioni plan za borbu protiv nasilni kog kriminala, organizovanog kriminala, kao i korupcije, ali treba imati u vidu da ne postoji država na svetu gde je taj obra un definitivan i gde su takve stvari kona no rešene. Nema kona nog rešenja tog pitanja koje je jedno od najozbiljnijih državnih pitanja, ali se navedeni problemi mogu i redukovati i minimizovati. To bi na duži rok moglo imati i preventivne efekte budu i da nema dobre borbe protiv kriminala bez dobro osmišljene prevencije.

U uvodnoj raspravi o uzrocima, posledicama i mogu nostima suzbijanja agresivnog ponašanja, dr *Zlatko Nikolić* iz Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu insistira na razornosti posledica samo oveku svojstvene maligne agresije. Agresija i agresivnost nikada nije bila strana

ovekovom ponašanju i življenju, kao i kod svakog drugog živog bi a kada se ose a ugroženim. Me utim, kako analizira dr Nikoli , ovek za razliku od drugih živih bi a, koja su biofilno agresivna, poseduje i "drugu stranu" te agresivnosti, svojstvenu samo njemu. Ta agresivnost ga ini posebnim u odnosu na sva druga živa bi a i izaziva posledice i u njegovom i u tu im životima, kako ljudi, tako i drugih živih bi a.

Ekspertska analiza dr *Miodraga N. Simovića*, redovnog profesora Pravnog fakulteta u Banja Luci i potpredsednika Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, posve ena je standardima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o zabrani mu enja, nehumanog ili ponižavaju eg postupanja ili kažnjavanja u zakonodavstvu BiH. Ian 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda koji glasi da "niko ne e biti podvrgnut mu enju, neljudskom ili ponižavaju em postupku ili kažnjavanju" predstavlja jednu jedna od najkra ih odredbi te konvencije. Budu i da odredba ne sadrži ograni enje prava koja garantuje, re je, zaklju uje prof. Simovi , o bezuslovnim pravima koja nisu podložna nikakvim ograni enjima. Ergo, Ian 3 je formulisan u apsolutnim i nekvalifikuju im terminima i nasuprot lanovima 8–11 Evropske konvencije, koji u drugom stavu sadrže restriktivnu klauzulu, Ian 3 ne sadrži drugi stav kojim bi se odredile okolnosti koje bi dopustile ograni enje ovog prava. Osim toga, Ian 3 Evropske konvencije sadrži i materijalne aspekte, kao i one proceduralne prirode, poput obaveze da se istraže navodi o torturi i nekim drugim oblicima nehumanog postupanja, isti e profesor Simovi . Ian 3 Evropske konvencije može biti jednako prekršen namernim maltretiranjem kao i nehatom ili propustom da se preduzmu konkretne radnje ili pruže odgovaraju i standardi zaštite. Tako e, Ian 3 Evropske konvencije name e i negativne i pozitivne obaveze: to zna i obavezu suzdržavanja od odre ene vrste postupanja, kao i obaveze da se preduzmu pozitivne radnje kako bi se pojedincima obezbedila njihova prava i zaštitili se od

zabranjenog postupanja. U daljoj diskusiji autor zaklju uje da zakoni o krivi nom postupku koji su u primeni u Bosni i Hercegovini pružaju garancije da će se voditi istraga o radnjama koje predstavljaju zabranjena postupanja u smislu lana 3 Evropske konvencije. Tim je zakonima predvi eno da se na nezakonito pribavljenim dokazima ne može zasnivati presuda ime se preveniraju mogu a iznu ivanja iskaza, a takve radnje su propisane i kao krivi no delo u krivi nim zakonima.

Dr *Vojislav Đurđić*, profesor Pravnog fakulteta u Nišu, raspravlja o merama lišenja slobode kao instrumenta obezbe enja prisustva lica okrivljenog za krivi no delo nasilni kog kriminaliteta u krivi nom postupku. U radu se diskutuje o pojedinim radnjama procesne prinude kojima se ograni ava li na sloboda osumnji enih ili okrivljenih za krivi na dela nasilni kog kriminala. Izlaganjem su obuhva ene mere za obezbe enje prisustva okrivljenog u krivi nom postupku kojima se prevashodno ograni ava li na sloboda oveka. Analizirano je zakonsko ure enje mere lišenja slobode policijskog zadržavanja i pritvora, kao najteže mere kojom se pre presu enja krivi ne stvari okrivljeni lišava slobode i zatvara. Tuma enje procesnih normi utemeljeno je na me unarodnim i evropskim pravnim standardima za zaštitu li ne slobode u krivi nom postupku i praksi Evropskog suda za ljudska prava. U tim marginama, razmatran je uticaj ovih mera na efikasnost krivi nopravne represije države u suprotstavljanju kriminalitetu nasilja. Autor je mišljenja da mere lišenja slobode, osim što doprinose efikasnosti krivi nog postupka, jesu delotvorno i pogodno sredstvo za zaštitu žrtava krvnih delikata, nasilja u porodici, seksualnog nasilja i drugih krivi nih dela sa elementom nasilja.

U delu hrestomatije posve enom zaštiti ošte enog u krivi nom postupku, raspravlja dr *Goran Ilić*, vanredni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda Republike Srbije. Položaj ošte enog u krivi nom postupku je jedna od tema kojoj se u poslednje vreme poklanja velika pažnja što je

posledica shvatanja o obavezi države da garantuje zaštitu osnovnih sloboda i prava, što poseban zna aj ima kada je re o ošte enom, kao i viktimološih ideja o pravima žrtve u krivi nom postupku. U uporednom pravu se uočava da pojам žrtve dobija svoje mesto u zakonicima o krivi nom postupku. S obzirom da se većina prava koja se vezuju za žrtvu svodi na specifične mehanizme njene zaštite od zastrašivanja i sekundarne viktimizacije, u radu se zastupa shvatanje da bi u našem pravu trebalo i dalje koristiti iskulju ivo pojам ošte enog, s tim da je neophodno predvideti određene mere zaštite za ošte ene iji fizički, psihički ili seksualni integritet je povaren ili ugrožen krivim delom. Autor na kraju teksta izlaže eventualna rešenja o merama zaštite svedoka koja sadrži radna verzija Nacrta zakonika o krivi nom postupku.

U tekstu Krivi no delo nasilja u porodici: zakonski pojam, doktrinarni stavovi i sudska praksa, autor, dr *Nataša Delić*, vanredni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, razmatra krivi no delo nasilja u porodici koje spada u grupu krivih dela protiv braka i porodice i predviđeno je u članu 194. Krivi nog zakonika Srbije. Pravna priroda i značaj ovog krivog dela opredelili su sadržinu i strukturu rada u kome su prikazana i analizirana pojedina obeležja bitnog krivog dela nasilja u porodici, a posebna pažnja je posvećena radnji izvršenja. Povodom pojedinih pitanja koja se u datom kontekstu razmatraju, autorka je ukazala na relevantna teorijska polazišta i stavove sudske prakse, a takođe dedukovala i odgovarajuće zaključke.

U delu knjige posvećenom politici suzbijanja maloletni kog kriminaliteta sa elementima nasilja dr *Ljiljana Radulović*, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, ističe da je okviru opštih napora na planu suzbijanja maloletni kog kriminaliteta bilo primetno otsustvo posebne strategije u suzbijanju kriminaliteta sa elementima nasilja iji su, i to sve, ešte, izvršioci maloletnici. Od zemalja Evropske unije Danska se pominje kao prva lanica koja

je pristupila razradi "specifi ne politike" na ovom planu, a danas se kroz nau ne konferencije, zakonodavna rešenja i praksu, potencira zna aj prevencije nasilja me u mladima i postepeno ide u pravcu afirmisanja posebnih preventivnih sistema u ovom domenu. Prof. Radulovi isti e da se pojedine države susre u sa zahtevima iz politi kih krugova, ali i javnog mnjenja, da se kaznena politika prema maloletnim izvršiocima nasilnih delikata zaoštiri. U ovoj oblasti se kao jedan od imperativa postavlja iznalaženje balansa izme u zadovoljenja interesa žrtve, najadekvatnijih preventivnih i represivnih mera koje e uspešno delovati na maloletne u inioce, uz istovremenu efikasnu zaštitu društvenih interesa za suzbijanjem svih oblika nasilja.

O društvenim odgovorima na nasilni ki kriminalitet maloletnika piše dr *Zoran Ilić*, vanredni profesor Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu. Maloletni ki kriminalitet se u savremenim društvima sve više prepoznaje po nasilju i destruktivnosti. Otkrivanje i sagledavanje elemenata koji ovu povezanost ine predstavlja izazov za savremenu nauku i praksi njegovog spre avanja i suzbijanja. Diskrepancija izme u društvenih opredeljenja i stvarnosti u oblasti uvo enja savremenog koncepta, principa i standarda društvene zaštite i tretmana mlađih nasilnika preti da zna ajno uspori akcije na ovom važnom polju društvenog razvoja. U radu se skre e pažnja javnosti na štetne posledice ovakvog stanja. Autor kriti ki analizira i stanje u oblasti globalnih strategija društvene kontrole nasilni kog kriminala maloletnika i ukazuje na sve slabosti i nedostatke u sagledavanju i pru enju razmera i pojavnih oblika kriminaliteta mlađih, posebno sa elementima nasilja kao i stanje u oblasti krivi no-pravnog reagovanja na nasilni ki kriminalitet maloletnika u Srbiji.

Nasilni ki kriminalitet maloletnika u Srbiji predmet je analize dr *Ivana Stevanović*, nau nog saradnika Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu sa referencom na po zlu uvenih devedesetih godina prošlog veka koje karakterišu i

promene u strukturi maloletni kog kriminaliteta sa trendom porasta izvršenja krivi nih dela s elementom nasilja. Ako se analizira stanje u pojedinim državama, zaklju ak je da ak i kada nema generalnog porasta obima maloletni kog kriminala, postoji porast kriminaliteta s elementom nasilja. Autorka teksta ukazuje da i u Republici Srbiji, pre svega, imaju i u vidu zvani ne statisti ke podatke koji se odnose na period 2002-2008 godina, postoji trend rasta krivi nih dela s elementom nasilja u opštoj strukturi maloletni kog kriminaliteta. Autorka insistira na faktu zastupljenosti krivi nih dela protiv života i tela i krivi nih dela protiv polnih sloboda u injenih od strane maloletnika, koja uz krivi no delo razbojništva i razbojni ke kra e poslednjih godina najviše uznemiravaju javnost i zaokupljaju pažnju medija. Tako e, cilj ovoga rada je da ukaže i na izazove koji se pred maloletni ko krivi no pravo u Republici Srbiji postavljaju u pronalaženju adekvatnih odgovora u suzbijanju kriminaliteta s elementom nasilja koji vrši ova populacija.

Privatni sektor bezbednosti i prevencija nasilni kog kriminala je tema diskursa mr *Dušana Davidovića*, istraživa a saradnika iz Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. Posebnu pažnju autor posve uje krucijalnim koracima koje privatna bezbednost u Srbiji mora da napravi u cilju daljeg približavanja i integracije u evropski model privatne bezbednosti. U ovom tekstu se kriti ki analizira odnos kriminološkog koncepta kontrole kriminala i prakse privatne bezbednosti kao jednog od najzna ajnijih vidova ostvarivanja bezbednosti u razvijenim sistemima prevencije kriminala i sigurnosti zajednice.

U tekstu koji se odnosi na elektronsko nasilje dr *Vladan Joldžić*, nau ni savetnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, diskutuje o deliktima koji su nusprodukt novog tehnološkog doba i koji svakako zaslužuju da budu adekvatno inkriminisani i sankcionisani, elementima koje treba dograditi u krivi no zakonodavstvo Republike Srbije. Godine

razvoja, isti e autor, dovele su do pojave brojnih sredstava elektronike kojima se države i društva sve više služe kao sofisticiranim sredstvima. Izvršioci krivi nih dela, pa i kada je re o izvršavanju delikata klasi nog kriminala koja karakteriše nasilje, za koja do pre dvadeset ili trideset godina nismo mogli ni da pretpostavimo da e se izvršavati i elektronikom, iz jednostavnog razloga što takva elektronska sredstva izvršavanja ili nisu ni postojala ili nisu bila masovno dostupna.

Dr *Dragan Jovašević*, redovni profesor Pravnog fakulteta u Nišu u svom tekstu o krivi opravnom aspektu o nasilju prema službenim licima, analizira fakt da se u sistemu krivi nog prava Republike Srbije veliki zna aj pridaje poja anoj krivi opravnoj zaštiti službenih lica. To je i razumljivo, isti e, autor, kada se ima u vidu društvena opasnost ovakvih dela, odnosno potreba da se efikasnim merama društvene zajednice obezbedi blagovremeno, zakonito, efikasno i celishodno funkcionisanje organa i službi koje vrše javna ovlaš enja. U tom smislu u našem pravu postoji više krivi nih dela kojima se širokom lepezom krivi opravnih mera pruža zaštita službenim licima u vezi sa vršenjem njihove službene dužnosti. Naime, kako isti e autor, krivi na dela koja za objekat zaštite imaju službena lica i zakonito i efikasno vršenje njihove službene dužnosti predvi ena su u Krivi nom zakoniku Republike Srbije, ali i u sporednom krivi nom pravu (Zakonu o javnom redu i miru, kada se radi o zaštiti pripadnika policije).

O prekršajopravnom aspektu nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama u Republici Srpskoj raspravlja dr *Ljubinko Mitrović*, profesor Visoke škola unutrašnjih poslova u Banja Luci u koautorstvu sa *Nikolinaom Grbić-Pavlović*. Neredi, huliganstvo, vandalizam, nacionalisti ki ispad i druga nedoli na ponašanja na sportskim priredbama aktuelni su problemi i u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj. S bezbednosnog, odnosno policijskog stanovišta, kako naglašavaju autori, posebne mere obezbe enja, odnosno mere koje se preduzimaju na tzv.

sportskim priredbama pove anog rizika, predstavljaju uobi ajenost kada su npr. u pitanju fudbalski susreti izme u Veleža i Zrinjskog (oba ova kluba su iz Mostara, prvi iz tzv. muslimanskog ili bošnja kog dijela, a drugi iz hrvatskog dijela, svakako podijeljenog grada Mostara), Sarajeva i Slavije iz Isto nog Sarajeva ili Širokog Brijega i sarajevskih ekipa Željezni ara ili Sarajeva. Kao najsvežiji primer autori navode teška narušavanja javnog reda i mira, stravi ne okršaje navija a Sarajeva i Širokog Brijega koji su se desili po etkom oktobra prošle godine u Širokom Brijegu i koji su odneli jedan mladi život.

Dr *Željko Nikić*, vanredni profesor Kriminalisti ko policijske akademije u Beogradu i prof. dr *Milan Milošević* raspravljaju o mestu i ulozi policije u suzbijanju nasilja, nedoli nog ponašanja i huliganizma na sportskim priredbama. U tekstu je izložena aktuelna problematika nasilni kog, nedoli nog ponašanja i huliganizma na sportskim (javnim) manifestacijama kao i uloga i zadaci policije u suzbijanju ovih pojava. U uvodu se ukazuje na semanti ki pojам huliganizma, dimenzije i fenomen nasilni kog i nedoli nog ponašanja dela publike na sportskim i drugim javnim manifestacijama. Akcenat je stavljen na normativno-pravna rešenja iz aktuelnog Zakona o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama RS (tzv. Antihuliganski akt), kao i nedavne novele shodno Zakonu o izmenama i dopunama. U završnom delu autori su istakli mesto i ulogu MUP-a RS, organizaciju Direkcije policije i specijalizovanih linija rada za suzbijanje nasilja, operativne mere i takti ke radnje i formulisali predloge de lege ferenda za unapre enje rešenja.

Deo ove hrestomatije posve en Virtuelnom legalitetu, napisao je *Jovan Krstić*, savetnik republi kog javnog tužioca. Impakt virtuelne stvarnosti sa Interneta na stvarni kriminal nije još dovoljno prou en ni spre avan. Autor postavlja pitanje da li je naše društvo i kultura spremno da raskrsti sa nekažnjivoš u i koja bi bila

adekvatna zakonodavna ograni enja? Isti zakoni i politika krivi nog progona koji se primenjuju u svakom drugom kontekstu važe i za sajberprostor koji nije van zakona i nije izuzet od normativnih zahteva zakonske ili eti ke prirode koji se odnose na ponašanje u globalnoj zajednici. Osnovni zaklju ak se odnosi na rešavanje pravnih problema vezanih za ponašanje subjekata/korisnika u mreži i povodom primene kompjuterskih aplikacija. Autor isti e da je neophodno da se u principu prema virtuelnom svetu odnosimo kao prema realnom svetu, jer on jeste i deo tog sveta (ergo definitivno nije sa druge strane ogledala). Ono što je nezakonito i nemoralno "offline", predstavlja povredu univerzalnih pravila "online". Najvažnije je, insistira autor, da moramo nastojati da virtuelna zakonitost ne dovede do neke virtuelne pravne sigurnosti, odnosno stvarne pravne nesigurnosti i pravne neizvesnosti. Autor insistira i da je krajnje vreme da pravna nauka po ne da objašnjava najnovije kriminogene pojave, kako bi društvo što pre dobilo pravni alat za odbranu svojih vrednosti.

O nasilju kao obliku ugrožavanja javnog reda i mira piše *Snežana Bašić*, v.f. predsednika prekršajnog suda u Be eju. ak i kada ne predstavljaju krivi no delo ve samo prekršaj, razli iti oblici fizi kog, psihi kog ili seksualnog nasilja, ostaju opasan društveni fenomen koji zahteva adekvatnu i efikasnu reakciju svih nadležnih organa. Zna ajna uloga u suzbijanju nasilja kojim se ugrožava javni red i mir pripada prekršajnim sudovima, koji su u našoj zemlji prvi put konstituisani 2010. godine. Cilj ovog rada je da pojmovno odredi pojedine prekršaje sa elementima nasilja i povu e suštinske razlike izme u njih i krivi nih dela sa sli nim karakteristikama kao i da istakne najpogodnija sredstva koja prekršajni sudovi mogu primenjivati kako bi se obezbedila što brža i potpunija zaštita javnog reda i mira.

Aleksandra Ilić, asistent Fakulteta za bezbednost u Beogradu u svojoj izuzetno aktuelnoj analizi posve enoj Medijima i nasilni kom kriminalitetu isti e da je problematika odnosa medija i

nasilni kog kriminaliteta je veoma kompleksna. U radu je s jedne strane razmotreno pitanje kriminogenog uticaja medija, odnosno analiziran problem da li prikazivanje nasilni kog sadržaja od strane medija utiće na pojavu i širenje nasilni kog kriminala. Tako je, naslovi u štampi ili udarne vesti u elektronskim medijima dobrom delom se odnose na krivi na dela koja sadže elemente nasilja. Potreba za podizanjem tiraža ili povećanjem gledanosti determiniše i na izveštavanja koji vrlo esto predstavlja preuveli avanje problema i distorziju realnosti. U skladu sa tim je ukazano i na prirodu fenomena moralne panike koju mediji stvaraju oko nekih oblika nasilni kog kriminala kao i na uticaj medija na pojavu straha od zla ina. Na kraju je istaknuto na koji način mediji mogu biti od pomoći u suprotstavljanju i prevenciji nasilni kog kriminala.

Dr *Momčilo Tašijan*, naučni savetnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i dr *Miroslav Tašijan*, docent Vojne akademije u Beogradu, diskutuju o primeni bezbednosnog menadžmenta u borbi protiv terorizma, ukazuju i na potrebu razvoja bezbednosnog menadžmenta kao specifičnog metoda upravljanja koje zahteva njegovu primenu i kreativnu adaptaciju u menadžment antiterorističkih snaga. Važnost proučavanja ovih fenomena nije potrebno posebno dokazivati. Terorizam, posebno međunarodni, uzrokovao je stradanje ogromnog broja nevinih ljudi i izazavao sveopštu nesigurnost i postao pretnja ne samo teritorijalnom integritetu suverenih naroda i država, već i međunarodnom miru, demokratskoj slobodi i, u nekom smislu, ak i razvoju celokupnog ove anstva.

Međunarodne standarde u prevenciji nasilni kog kriminaliteta kod maloletnika analizira *Ana Batrićević*, asistent pripravnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu. Porast broja nasilni kih krivi nih dela izvršenih od strane veoma mladih prestupnika izaziva ogromnu zabrinutost u mnogim zemljama u proteklih nekoliko dekada. Posledice maloletni kog nasilja mogu biti

posebno ozbiljne kada se uzme u obzir da su žrtve ovih krivi nih dela i same naj eš e maloletnici ili deca. Zbog toga se društvena reakcija u vidu sankcije koja se izri e nakon što je takvo krivi no delo ve u injeno može smatrati nedovoljno efikasnim sredstvom zaštite. U nizu me unarodnopravnih akata usvojenih u okviru delatnosti Organizacije Ujedinjenih Nacija naglašeni su zna aj i mogu nosti organizovanih i efikasno sprovedenih preventivnih programa, koji treba da redukuju bilo koji oblik devijantnog, delinkventnog i kriminalnog ispoljavanja maloletnika.

Miroslav Ivanović, stru ni savetnik Institututa za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu piše o fenomenima narkomanije i nasilni kog kriminaliteta. U tekstu se analizira odnos izme u upotrebe droge i nasilja. Autor je definisao tipologiju odnosa izme u njih i objasnio u kom smislu droga uzrokuje nasilni ki kriminalitet. U tekstu se apeluje na konkretno empirijsko izu avanje ovog fenomena radi ta nije dijagnoze sadašnjeg stanja kod nas.

Dr *Zoran Stevanović*, istraživa saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja diskutuje o tretmanu lica osu enih za nasilne delikte kao jednom od dominantnih problema u penološkoj praksi ije istraživanje zahteva multidisciplinarni pristup. Kompleksnost strukture li nosti po inilaca krivi nih dela sa elementima nasilja, visok procenat istovrsnog povrata, sve suroviji i raznovrsni oblici ispoljavanja nasilja, s jedne strane, i nepostojanje specijalizovanih korekcionih programa i sposobljenih stru njaka za rad sa tom kategorijom osu enika, kao i nepostojanje specijalizovanih kazneno-popravnih zavoda za nasilnike, s druge strane, prepreka su za ostvarenje uspešnog tetmana. Poslednjih godina, me u osu eni kom populacijom u zatvorskem sistemu Srbije, sve je brojnija populacija osu enika koja je izvršila krivi na dela sa elementima nasilja. Od ukupnog broja u injenih krivi nih dela od strane maloletnika, oko 45% ine dela sa elementima nasilja, a kod odraslih osu enika, taj procenat iznosi oko 35%. Sve u estalije vršenje krivi nih dela sa elementima

nasilja zahteva i druga ije mehanizme državne reakcije u cilju prevencije kriminaliteta na svim nivoima društva.

Inkorporacija nau ne misli u socijalna zbivanja podrazumeva vrlo složeno me udejstvo razli itih faktora, pri emu je racionalno ponašanje institucija od osobitog zna aja kao i aktivan rad na prosve ivanju nacije. Malo je verovatno da samo fundamentalna nauka oboga uje naše znanje, a da primenjena nauka isklju ivo pravi benefit jer u mnogim aspektima našega doba jedna je pojava uslovljena drugom i obrnuto. Samo u primitivnom razmišljanju o nau nom poduhvatu govori se o primenjenoj nauci kao aktivnosti koju reguliše tržište. Prevazilaženje ideje odsustva politi kog uticaja nau ne inteligencije na društveni život jeste neophodno.

Uticaj nau ne misli i analiti kog pogleda na svet u formiranju funkcionalnih institucija i kreiranju državne reakcije na socijalne devijacije uopšte, a kriminal posebno, morao bi biti nezamerljivo ve i. Nau ne institucije bi trebalo da dobiju status koji je društveno opravdaniji a naša inteligencija, umesto pasivnog položaja u kojem se nalazi sada, trebalo bi da u estvuje u stvaranju ideja o stabilnijem, zdravijem i prosperitetnijem društvu. Ova hrestomatija pripada tom duhu i toj tradiciji razmišljanja.

U Beogradu, maja 2010.

Leposava Kron

AGRESIVNA PONAŠANJA: UZROCI, POSLEDICE I MOGU NOSTI SUZBIJANJA

Dr Zlatko Nikoli

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Agresija i agresivnost nikada nije bila strana čoveku u njegovom ponašanju i življenju, jednako kao i kod svakog drugog živog bića kada se oseća ugroženim. Ali, čovek za razliku od drugih živih bića, koja su biofilno agresivna kao i on, poseduje i "drugu stranu" te agresivnosti, svojstvene samo njemu. Ta agresivnost ga, zato, čini posebnim u odnosu na sva druga živa bića, pa ta agresivnost ima i izaziva posledice i u njegovom i u tuđim životima, kako ljudi, tako i drugih živih bića. Predmet ovog rada će, stoga, biti uzroci, posledice i mogućnosti suzbijanja agresivnog ponašanja čoveka u njegovom okruženju.

KLJUČNE REČI: agresija / agresivnost / uzroci / posledice / načini suzbijanja / biofilnost / nekrofilnost.

UVOD

Mada agresija i agresivnost ljudi nije ništa novo u njegovom ponašanju tokom istorije, o ekivalo se da e ona sa razvojem svesti kod oveka i zbog civilizacijskih tokova bar biti sve manja, kanalisanija i skoro nepotrebna. Me utim, agresija i agresivna ponašanja pojedinca, ali i država koje su ga predstavljale, nije gubila na snazi i intenzitetu, ve je poprimala samo druge i novije vidove njenog ispoljavanja. U nekim periodima ovekovog razvoja agresija i agresivnost su bili i deo vrednosnog sistema celih kultura, odnosno, na in opstanka, jer se smatralo i vrednovalo da je agresivnost pravo pojedinaca ili grupa na to, na primer,odnos robovlasnika prema robu,

feudalca prema kmetu ili sli no. Nasilje i nasilništvo je, prema tome, u nekim periodima ljudskog razvoja bilo unapred struktuirano kao mogu e, poželjno i dopušteno, a civilizacijski tokovi su ga samo modifikovali u na inu ispoljavanja i stepenu dopuštenosti. Tako su, vremenom, redukovana prava robovlasnika da vrše nasilje nad robovima, time što je takav odnos ukinut feudalnim odnosima, a feudalni odnosi buržoaskim formalnopravnim sistemima i egalitisti kim pristupom ljudskim pravima.

Nastala je, tako, era prava oveka i mogu nosti njegove zaštite od samovoljnih, osionih i ja ih od njega u bilo kom vidu, jer je on "pristao" da ga štiti sila iznad svih, odnosno, država i njeni organi reda. Poverovalo se zato da pravda više nije privilegija odre enih slojeva ili klase, ve pravo svih i da e se baš zbog toga agresivci suzdržavati od svojih nasilni kih postupaka, jer e ih pravda i njene sankcije u initi neisplativim. Zato se sve više propovedalo pravo pojedinaca na zaštitu, a sankcije su se sve više zaoštravale, kako bi bar donekle dale privid da je kazna jednaka bolu koji je žrtvi naneo nasilnik (Nikoli , Z. 2000: 99-101).

Nasilje i nasilni ka ponašanja se, me utim, nisu smanjivala, ve naprotiv, pa kaznena zakonodavstva u svetu i kod nas, zbog toga, sve više li e na ve vi ene zakonike i njihove sankcije u istoriji penologije. Tako je Drakonov zakonik postao sve popularniji u pozivanju populista na njegove odrednice, a na temelju sve vidljivijeg straha gra ana od tih "doma ih varvara". Zbog toga nas i ne udi ni vra anje pojedinih kriminologa na ve odba ene biološke teorije o kriminalitetu, a penologa na tako e odba ene krivi ne sankcije, kao što su kastriranje, smrtna kazna, lobotomija ili sli no. Strah ugroženih gra ana se, tako, neprimereno koristi za politi ke ciljeve pojedinih "lidera" nekih stranaka kod nas i u svetu, a pojedini "kriminolozii" i "penolozi" im povla uju svojim neutemeljenim "dokazima" o ro enim zlo incima, nepopravlјivim kriminalcima i sli no.

Zašto je to tako i da li je nasilje i nasilni ko ponašanje pojedinaca ili grupa izašlo iz okvira dopuštenog i oveku nesvojstvenog?

POJAM AGRESIJE I AGRESIVNOSTI

Ovaj odoma eni latinski termin (agressio) u skoro svim svetskim jezicima podrazumeva napad, napadanje, nasrtljivost ili sli no, a u cilju pot injavanja i osvajanja nekoga ili nekih. Pri tome, za sam pojam nije važno da li je agresija nužna ili ne, da li je izazvana ili

umišljena, opravdana, neopravdana ili sli no. Ona uvek podrazumeva nasilje nekog nad nekim ili nekima, sa jedinim ciljem da pot ini nekog ili neke iz ma kog razloga. Pojmovno, dakle, ne smo pogrešiti ako pod agresivnim ponašanjem uvek podrazumevamo nasilje nad nekim ili nekima, bilo da je ono izazvano ili neizazvano, opravdano ili neopravdano. Taj neko ili neki, nasilnik ili nasilnici, svojim napadom ili agresijom nastoje i žele da ostvare nešto što im treba, pripada ili ne pripada, što je stvarno ili je samo umišljeno, a on ili oni ne nalaze na ine da to druga ije razreše. Stoga pribegavaju nasilju, bez obzira na to da li su ja i ili slabiji, da li se brane nasiljem ili napadaju, da li imaju šanse da željeno ostvare ili ne. Oni, jednostavno, ose aju tako i tako se ponašaju, pa kod nasilni kog ponašanja ne treba uvek tražiti i racionalnu osnovu.

Me utim, racio je produkt ovekove svesti koja je uvek u antagonisti kom odnosu sa njegovim emocijama, odnosno sa onim što on ose a i što ga ini sre nim ili nesre nim, zadovoljnim ili nezadovoljnim, razumnim ili nerazumnim, tj. racionalnim ili neracionalnim. ovek, naime, nije mogao niti može da prevazi e tu egzistencijalnu protivure nost izme u racionalnog i emocionalnog samim svojim razvojem, jer ma koliko da se u tom razvoju udaljavao od prirode i životinjskog sveta, on nije mogao da "izbriše" i svoju pripadnost prirodi. On stoga pati i pokušava da kao razumno bi e prevazi e tu egzistencijalnu protivure nost izme u racionalnog i emocionalnog, odnosno, izme u straha od nepoznatog (kao životinja) i stvarnosti poznatog (kao ovek). Taj "prostor" pak izme u poznatog i nepoznatog, odnosno svoj strah od nepoznatog, on popunjava produktima svoje svesti, kao što su Bog i viša sila, sudbina, preventiva i preventivna agresija ili regresija i mirenje sa "sudbinom".

Agresija i agresivnost su, prema tome, uvek strahom izazvana ponašanja, ak i kada se taj strah uspešno prikriva tobožnjom racionalnoš u agresivca, a strah je emocija. Kao takav, strah ne podleže raciju i ak može biti "oboga en" raciom, tj. agraviran ili uve an prethodnim svesnim ili ve podsvesnim iskustvima. ovek, zato, predvi a i prepostavlja opasnost po sebe ili svoje ciljeve, pa za razliku od životinje može biti agresivan i kada stvarna ili tobožnja opasnost nije vidljiva ili realna. Strah je, me utim, uvek patnja onoga ko strah ose a ili ga doživljava i zbog toga na scenu stupaju tzv. odbrambeni mehanizmi i kod oveka i kod životinja, od kojih su agresija ili regresija samo neki od njih.

Me utim, budu i da nas kao socijalno okruženje regresija ne ugrožava, a agresija i agresivna ponašanja da, u kaznenim zakonodavstvima svih

zajednica su determinisana i sankcionisana samo agresivna ponašanja, bez obzira na njihov uzrok ili stepen razumevanja. Pri tome se nastojalo da se u sankcionisanju agresivnih ponašanja na ini razumna gradacija uzroka i posledica takvih ponašanja, pa su, na primer, neki prestupi iz tog domena definisani kao nužna odbrana ili krajnja nužda (KZ RS I.19. i 20.), prekora enje nužne odbrane, ubistvo ili laka i teška telesna povreda na mah i sli no. Time se, zapravo, uvažavaju saznanja nauka o postojanju tzv. afektivnih stanja, ali se njihovo ispoljavanje i formalno determiniše kaznenim zakonodavstvom, ako ono nije dovoljno nametnuto u procesu socijalizacije li nosti, kao neformalni uticaj (Nikoli , Z. 2000: 325). Tako je agresija i agresivna ponašanja prisutna i poznata kao fenomen i u neformalnom i u formalnom vrednosnom sistemu svakog društva, a lepeza sankcija je primeravana saglasno kulturnom i vrednosnom sistemu svakog od njih. Zajedni ko za sve kulture i nacije je, me utim, da se svi oblici agresivnog ispoljavanja, od verbalnog do fizi kog, ne tolerišu, iako postoje razlike u stepenu i vrstama njihovog sankcionisanja.

Zašto su onda ljudi uprkos svih kulturnih, obi ajnih i zakonskih sankcija i razvoju civilizacije i nadalje agresivni?

UZROCI AGRESIVNOSTI I AGRESIVNIH PONAŠANJA

Agresija i agresivnost savremenog oveka, kako smo ve naveli, nije ništa novo i nepoznato, jer ona datira od samog ovekovog nastanka kao prirodnog bi a, pa je zato filogenetski programirana i kod njega i kod svih drugih živih bi a na zemlji. Filogenetski programirana agresivnost je, prema tome, odbrambeni mehanizam svih živih bi a i oveka i namenjena je da se napadom ili agresivnom odbranom zaštite od vidljivih pret-nji. Ta agresivnost je, dakle, benigna agresija kao stalno prisutni impuls za zaštitu sebe, hrane, potomstva i sli no i nužna je za opstanak jedinke i vrste kao takve. Ona je, zato, biološki prilagodljiva i nestaje onda kada nestane i njen uzrok. Mada je prisutna kod svih živih bi a, biofilna agresija je kod oveka mnogo snažnija i u estalija zbog njegovih posebnih osobenosti. Te osobenoti oveka se pak ogledaju u tome što on, za razliku od životinje koja reaguje samo kada je opasnost neposredno prisutna, može da reaguje i kada predvi a opasnost koju o ekuje. On tako e može agresivno da reaguje i pod uticajem li nih ili ideoloških razloga i zbog toga što može da "vidi" ugroženost i tamo gde je objektivno nema, kao i zbog toga što je polje njegovih vitalnih interesa mnogo šire od životinjskog:

ugrožavanje slobode, povreda narcizma i prodor nesvesnih sadržaja u njegovu svest (From, E. 1984.: 11-40).

Erih From je zato ovu drugu i osobenu stranu ovekove agresije (mogunost predviđanja) nazvao malignom, u odnosu na napred opisanu benignu i biofilno datu agresivnost. Ovu ovekovu agresivnost, svojstvenu samo njemu kao svesnom biću, malignom je i to što ona nije u službi života i zato što je ne izazivaju spoljašnje pretnje, već je sama sebi svrha i želja je za razarenjem i okrutnošću. Srećom, to rušilaštvo i težnja za uništanjem može i da se iskoreni, jer nije uroeno kako neki kriminolozi misle, iako samo po sebi ne prestaje onda kada se promene uslovi koji su do toga doveli. Uzroci za malignu agresiju su, međutim, isključivo određene društvene i porodične okolnosti, koje svojim uticajem postoje u prirodne i ljudske potencijale razvijaju u malignu agresiju (From, E. 1984: 127; 133; 202.).

Maligna agresija je, zapravo, samo odgovor pojedinca na većiti ljudski problem između individualnog i društvenog, pošto se ovek razvija pod velikim uticajem društvenih inilaca (društvenih organizacija, društvene strukture i njenih institucija), koji kao determinante name u svakom pojedincu određeno mesto i određenu ulogu u društvu (Nikolić, Z. 2000.: 149-150). Tako se strasti koje imaju malignu agresiju ukorenjuju u karakteristični nosti koja se formira u procesu socijalizacije, odnosno u procesu prilagođavanja ovekovih potreba datim društvenim uslovima. Ljudska destruktivnost koja se izražava kroz malignu agresiju je, prema tome, izraz strasti ukorenjenih u ovekovom karakteru, koje nastaju kao rezultat posrednih uticaja. Te posredne uticaje, inače, imaju biološki i socio-kulturni inicijatori, jer i biološko i socio-kulturno postoji samo kao potencijalna mogućnost za razvoj oveka, tj. može ali ne mora da se razvije. Ta mogućnost se, međutim, razvija tek onda kada se u nepovoljnim društvenim i porodičnim uslovima osuđuje ovekove potrebe za ukorenjenost, odnosno za jedinstvom sa svetom koje za dete imaju porodica i kada se ove potrebe ne ostvare kroz strasti kao što su ljubav i solidarnost (harmonija porodičnih odnosa, toplina između roditelja i dece i sl.). Kao drugi odgovor na ove osuđene egzistencijalne potrebe oveka se tadajavljaju druge strasti, pa se nasuprot ljubavi i solidarnosti koje nedostaju pojavljuju kao drugi odgovor sadizam, narcizam i rušilaštvo. Takvo zadovoljenje iste ljudske potrebe za ukorenjenost ili pripadnošću (objektivno moguće, ali društveno neprihvatiljivo) i to zadovoljenje destruktivnim i dovodi pojedinca u sukob sa društvenim normama.

U osnovi ljudske destruktivnosti ili maligne agresije stoji, dakle, nezadovoljena stalna ovekova potreba za pripadnošću i ukorenjenost u,

koja je ina e izvor svih njegovih psihi kih snaga koje ga motivišu kao oveka i koja je izvor svih njegovih strasti, afekata i briga. On stoga stalno traži na in da zadovolji tu potrebu. Me utim, pošto ovek ne može da ukine svoju svest i da se vrati u stanje prvobitne harmonije sa prirodom, kako je to slu aj sa životinjama ili preistorijskim ovekom (From, E.a 1984: 36-37), a pati zbog otu enosti, on pokušava da to svoje stanje prevazi e. Kao svesno bi e on ima snažnu potrebu da ne bude samo pasivna kreatura ili samo "ba ena kocka" u univerzumu, pa to prevazilaženje i uzdizanje sebe iznad pasivnosti i slu ajnosti svoje egzistencije on nastoji da ostvaruje u svom stvarala kom aktu. Problem je, me utim, što i u tom nastojanju on može biti ometen u procesu svoje socijalizacije, tj. da ga odre eni agensi socijalizacije (porodica, vršnjaci, škola i mas-mediji) uskrate u osposobljavanju da sa spoljnom sredinom uspostavi normalni emotivni, intelektualni i ulni kontakt. Tada on ne "funkcioniše" prema o ekivanom i željenom obrascu za ponašanje, pa zadovoljenje njegovih ljudskih potreba, istih za sve, socijalna sredina smatra nedopuštenim i kao takvog ga stigmatizira kao kriminalca huligana, psihopatu i sli no. Stigmatizirana osoba, pak, umesto da stvara i da tako prevazilazi pasivnost svoje egzistencije kroz stvarala ki akt, za šta nema uslova i mogu nosti, pribegava zbog svoje ometenosti drugom mogu em odgovoru na problem prevazilaženja, pa ruši i uništava umesto da stvara i mrzi umesto da voli. Rušilaštvo i mržnja su, tako, samo alternativa za ispoljavanje pojedinca kada on ne može, iz bilo kojih razloga, da zadovolji svoje potrebe za stvaranjem i pripadnoš u, odnosno, samo drugi odgovor na iste takve potrebe socijalizovanih lanova zajednice. Otuda kriminalci, u psihološkom smislu, nisu druga iji od ostalih ljudi, kako navodi Gabrijel Tard (Nikoli , Z. 2000: 151), pa je psihologija ubice, u krajnjem slu aju, psihologija svakog od nas, a da bismo prodreli u dubinu njegovog srca dovoljno je da analiziramo svoje srce.

ovek je, prema svemu, samo rezultat društvenog "proizvo enja ljudi" i nije ro en kao loš ili kao dobar. On, naime, pri ro enju i nema nikakve ljudske osobine, jer ne zna govor sredine, nema izgra ene kulturne navike, moral i vrednosni sistem, ve samo odre eni broj nagona i refleksa, kao i predispoziciju da bude ovek. Tako, ra anje svake nove generacije pre li i na svojevrsnu "najezdu varvara" koja tek treba da se socijalizuje, kako je to T. Parson slikovito naveo (Nikoli , Z. 2000: 167). Socijalizacija je, me utim, dugotrajan proces, za koji i u kome svi nisu vi ni i jednako uspešni, budu i da je podruštvljavanje individue determinisano i njenim potencijalima koje je donela na svet i izvorom socijalizacije, tj. društvom i njegovim vrednosnim sistemom (Nikoli , Z. 2000: 193-201.).

Svaka socijalna sredina, naime, svojim mladim naraštajima name e preko svojih posrednika (porodica, vršnjaci, škola i mas-mediji) ta no odre eni obrazac za ponašanje, bitan za funkcionisanje društva. Stoga je uzaludno verovati da možemo da podižemo decu onako kako to mi sami želimo, jer u svakom vremenskom trenutku postoji jedan regulatorni tip od koga ne možemo odstupiti, a i danas je kao i u prošlosti naš pedagoški ideal sve do svojih detalja delo društva (Dirkem, E. 1981: 36 i 83). Društvo je, dakle, to koje odslikava portret oveka kakv mu je potreban, pa name e oveku specifi na ograni enja, spre ava izvesne reakcije i podsti e druge, odre uje osnovne sukobe izme u li nosti i društva, kao i unutrašnje sukobe i na in rešavanja ovih sukoba. Ono tako e odre uje uzore za ponašanje pojedinca, vrednosti i ideale kojima on treba da teži (Feni el, O. 1961: 367.), odnosno, procenjuje uspešnost procesa socijalizacije i reaguje svojim kulturnim, obi ajnim i zakonskim normama i sankcijama.

Da bismo preživeli i opstali, prema svemu, nužno je da stalno savladavamo okolnosti koje nam name e naše okruženje, tj. priroda i društvena sredina. Budu i da to ne možemo sami udružujemo se sa sebi sli nima, ali su oni tako e posebne li nosti kao i mi, pa jedna i druga strana mora da odustaje od delova svog individualiteta. To boli i nije lako, ali budu i da je nužno i da ne možemo da budemo sami to je i normalno, samim tim što je i nužno. Pri tome nam porodica, vršnjaci i škola odre uju šta, kako i gde, šta je dozvoljeno, a šta ne, da li smo uspešni ili ne, a mas-mediji nas obaveštavaju o drugim ljudima koje podražavamo ili odbacujemo itd. Sve nas, dakle, "guše" nametnuti obrasci za ponašanje i društvene norme i uloge koje nam društvo name e. Mi reagujemo individualno na te determinante, a naš na in reagovanja zavisi od uspešnosti procesa socijalizacije. Taj uspeh je, me utim, vidljiv ako se komformišemo sa nametnutim normama i ako se identifikujemo sa milionima drugih (pripadnost) i kao takvi zajedno sa njima prevazilazimo pasivnost svoje egzistencije u stvarala kom aktu. Nametnute uloge su pak odre ene našim položajem koji je socijalno uslovljen, pa naše vi enje sebe ne mora da bude u skladu sa tim položajem i ulogom koja iz toga proizilazi. Komformisti, zato, ne dozvoljavaju sebi da vide ono što njihova grupa (društvo) proglašava da ne postoji i prihvataju kao istinu samo ono za šta ve ina kaže da je istinito, ak i kada jasno vide da je to laž. Društveni obrazac na taj na in zauzima mesto stvarnosti za ve inu ljudi, tako da se potiskuje sve ono što se ne uklapa u taj obrazac i to ostaje nesvesno. Jedan broj lanova zajednice, me utim, ne uspeva da se komformira sa društvenim obrascem (ne samo svojom krivicom), ali, isto tako, ni jedan manji broj "zakonima i normama verni gra ani" u uslovima kada prestane da

funkcioniše zadati obrazac za ponašanje, poznat u sociologiji kao anomija. Zato se i lepeza agresivnih ponašanja, od benignih do malignih, susreće i širi u svim socijalnim slojevima društva i među u svim tipovima uloga koje oni u svojoj socijalnoj sredini imaju, od prosocijalnih do asocijalnih. Agresivnost i agresivna ponašanja, prema tome, nisu "privilegija" samo pojedinaca ili grupe u nekom od slojeva društva, već se pojavljuje kod pripadnika svih slojeva i klasa, pa su zbog toga prevashodno ljudska osobenost, a ne osobenost pojedinih slojeva ili grupa. Kao filogenetski i biofilno data i "oboga ena" ovekovom svešću kao maligna ili nekrofilna, agresivnost i agresivna ponašanja je biti i nadalje pratilec i osobenost oveka, a socijalne sredine je morati da se sa tim suočavaju i traže naine za njihovo suzbijanje.

POSLEDICE AGRESIVNIH PONAŠANJA

Posledice agresivnih ponašanja su uvek bile patnje žrtvi takvog ispoljavanja pojedinaca ili grupe, odnosno patnje naroda i njihovih država u uslovima ratnih dejstava. Agresivna ponašanja, prema tome, nikada nisu dovodila do razumnih rešenja ili razrešenja sporova i neslaganja među ljudima, ma kako da su saglašavanja slabijih i "poraženih" u nekom nasilju "razumno" i eufemistički zvučala. Patnje i mržnja su ostajale i opstajale i posle toga, kao potisnuta osećanja, a ti osećaji su bili uzrok daljih neposrednih ili potonjih sukoba i novih nasilja, jer je ovek jedino živo biće koje ima svoju istoriju i istorijsko pamćenje. Za samo nasilje i agresivna ponašanja, kako smo već naveli, sasvim je sve jedno da li se ona ispoljavaju zbog objektivne ili subjektivne ugroženosti, zbog preventivnog napada ili samoodbrane, zbog osvete ili slično. Ono je uvek težnja da se postigne neki cilj, za čije ostvarenje je uvek potreban negativni emotivni naboje, odnosno, mržnja prema subjektu za agresivno ispoljavanje, izazvana stvarnim ili izmišljenim razlozima. Negativni emotivni naboje ili mržnja zbog straha (kao emocija), predstavlja zapravo stalnu osnovu za ispoljavanje agresivnosti, a kod oveka kao razumnog bića i biće koje je ovladalo jezikom i simboli komunikacijom ona može biti ispoljena i u lepezi od verbalne do fizičke agresije. Sve one bolesti i svi vidovi agresije izazivaju otpor i reakciju napadnutog, a od osobene procene pojedinca ili grupe zavisi da li će i kako reagovati na ispoljenu agresiju prema sebi. Po nekada je to odbrambeni napad ili nasilje prema nasilniku, ponekad regresija i komformiranje sa nametnutim nasiljem, ali nikada to nije saglašavanje sa tim i takvim osećanjima. Zato se nasilje stalno i svuda ispoljava i akumulira, a za to, u sve razvijenijem i otvorenjem svetu, sve više ima vidljivih i subjektivnih (nevidljivih) razloga.

Kriminološke statistike, otuda, beleže oscilacije u stepenu nasilni kog ispoljavanja lanova pojedinih zajednica, od godine do godine, ali i od države do države. Razlog za te oscilacije nije bezna ajan i samo statisti ki vidljiv, jer ti pokazatelji i sa "tamnim brojkama" nasilni kih ispoljavanja ukazuju na stanje u datom društvu. Zbog toga je stepen nasilja i nasilništva u jednom društvu pokazatelj stepena otu enosti njegovih lanova ili anomije, uprkos svih zakonskih regulativa koje su zamenile obi ajne norme. Zakonske ili pisane i propisane norme, naime, nikada i nigde nisu internalizovane ili prihvaene kao svoje od lanova jedne zajednice, za razliku od obi ajnih i kulturnih normi npr. (Nikolić, Z. 2000: 325-328). Budući da su zakonski propisane i nametnute norme tu e lanovima zajednice, a obi ajne norme se sve više brišu i nipodaštavaju od strane tih zakonima nametnutih normi, lanovi date zajednice gube "oslonac" za svoje ponašanje i prepuštaju se onome što ose aju. To što ose aju u razvijenom i otu enom svetu jeste da su i država i njeni organi (policija, tužilaštva, sudovi i dr.) bezli na i za njih tu a sila, nezainteresovana za njihove probleme, osim za poreze i takse, odnosno za njih kao potrošače i glasača na izborima. Ta ose anja su, pak, biofilna ili agresivno odbrambena na na in koji smo za oveka već opisali, pa imamo to što nam štampani i elektronski mediji saopštavaju iz dana u dan: ubistvo bez razloga, napad na učitele i učenike, nepoznati streljac pucao na sve prolaznike, ubio suprugu i sve njene rođake i slike no.

Savremeni ovek se, prema svemu, zbog efekata anomije sve više vraća tom biofilnom fenomenu odbrane, jer ga "društveni dogovor"¹ za stvaranje države kao sile iznad svih nije zaštitio od nasilja i nasilnika. On, stoga, sam mora da pribegne nasilju (preventivno ili stvarno ugrožen), jer nema poverenja ni nade u državne organe koje kao poreski obveznik plaća². Kriminalne statistike ga, međutim, tada beleže kao nasilnika, pa otuda i sve rezerve kriminologa prema statistici koja pokazateljima o nekom kriminološkom fenomenu.

Naša kriminološka statistika takođe beleži oscilacije od godine do godine u kriminalnom ispoljavanju naših građana, ali nije moguće tačno utvrditi samo agresivna ponašanja, ak i da nema "tamnih brojki" tog ispoljavanja. To posebno stoga što i u našem nenasilnjim delima može biti i elemenata nasilja, a u nekim manje ili više, kao što su neka dela iz kategorije imovinskih delikata. Ako bismo kao ilustraciju uzeli podatke iz Biltena Republike Srbije za statistiku

¹ Mislimo na Hobsovu i Rusovu teoriju o državi kao "društvenom dogovoru".

² U SAD- se ovih dana vodi žu na debata o pravu na posedovanje li nog oružja svih kalibara i nastojanja aktuelne vlasti da ta prava bar redukuje. Demonstracije su svakodnevne, jer uprkos svojoj policijskoj sili te zemlje građani nemaju povreda u njenu efikasnost

Srbije i to, po krivi nim prijavama kao stvarnom pokazatelju obima kriminalnog ispoljavanja, a ne njegovog procesuiranja, slika tako e ne može biti egzaktna iz navedenih razloga. Ipak, ona izgleda ovako u prestupima gde agresivnost dominira ili je bar predominantna:

Krivi ne prijave protiv punoletnih lica, prema vrsti krivi nih dela 2004-2008.³

Krivi na dela	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Kr. dela protiv života i tela	5784	5610	5547	5364	5297
Kr. dela protiv asti i ugleda (verbalna agresija)	364	404	179	85	57
Kr. dela protiv polnih sloboda	472	479	374	455	405
Kr. dela protiv sloboda i prava oveka	1043	1062	1147	1188	1357
Kr. dela protiv braka i porodice (nasilje u porodici)	1009	1397			3276
Kr. dela protiv imovine (razbojništva, ucena, iznuda)					3536
Kr. dela protiv državnih organa	175	225			695*
Kr. dela protiv javnog reda i mira... (nasilni ko ponašanje)	985	1136			1690

Iskustva drugih i razvijenijih zemalja, kao i njihove statistike kriminaliteta, govore da e se sa pove anjem otu enosti i ose aja usamljenosti, tj. anomije urbanih sredina, stepen agresivnosti i agresivnih ponašanja uve avati. Otu eni ovek e se, naime, ose ati sve nesigurnijim i sve ugroženijim, jer živi u svetu koji nije zainteresovan za njega i njegove probleme, a ne može da se osloni na zaštitu za njega bezli ne sile u vidu policije i državnih organa. Njemu tada ne preostaje drugo do da u tom strahu svoju zaštitu obezbe uje sam, jer je uplašen objektivno ili subjektivno (Nikoli , Z. 2000: 217).

MOGU NOSTI SUZBIJANJA AGRESIVNIH PONAŠANJA

Agresivnost i agresivna ponašaja biofilno i filogenetski programirana nije mogu e niti je potrebno suzbijati u ljudskom ponašanju, pa su i kaznena zakonodavstva skoro svih zemalja u svetu izbegla da takva ponašanja agresivnije sankcionisu. U uslovima kada takva ponašanja predstavljaju prekora enje te biofilne agresije i ugrožavaju socijalnu sredinu, kaznena zakonodavstva su gradirala stepen prekora enja,

³ Prema Biltenu Statisti kog zavoda Srbije u kome nedostaju podaci za odre enja krivi na dela, a zbog estih izmena našeg KZ-a poslednjih godina.

* Spre avanje službenog lica u vršenju službene radnje, Napad na službeno lice... U estvovanje u grupi koja je spre avala sl. lice...

uvek imaju i na umu emotivnu pozadinu takvih prestupa kao olakšavaju e okolnosti, kako smo ve na po etku ovog rada istakli (prekora enje nužne odbrane, krajnja nužda i sli no).

Me utim, za sve društvene zajednice problem su uvek predstavljale maligne ili nekrofilne agresije, koje su svrha sebi samima, umišljene ili pretpostavljene i bez vidljivijih razloga za to. Takvu agresivnost, kako smo ve naveli, ispoljavaju osobe koje su zbog posrednih uticaja (agensi socijalizacije), ometene da sa spoljnim svetom uspostave normalu emotivnu, ulnu i intelektualnu komunikaciju, pa nemaju sposobnost za empatiju sa drugima. One, zato, to što ne ose aju i ne mogu da "vide" emaptijom (uživljavanje sa drugima), moraju da vide neposredno i zato maltretiraju druge (sadisti), maltretiraju sebe i okolinu svojim samopovre ivanjima (se enje, tetovaža, pirsinzi i dr.) i napadaju druge da bi videli strah kod njih i osetili svoju nadmo (muški egzibicionisti, silovatelji, uteriva i dugova, otmi ari i sli ni). Socijalna sredina za sve takve lanove ima jednostavan stru ni i narodni termin, poznat kao psihopate. Me utim izme u psihopata i sociopata* postoji bitna razlika, bez obzira na to što se njihova ponašanja u mnogome poklapaju (Radulovi , D. 2007: 135-151). Psihopate, ina e, nemaju svoju "istoriju" i ponavljaju svoje greške, pa su esti "gosti" zatvorskih ustanova. Njih "ne e" ni poligraf, jer njihova koža ne propušta galvanske struje, pa ne reaguju stresno i kada lažu. Zato su na poligrafima uvek "isti", te je poligraf kao sredstvo istrage, upravo zbog njih, samo orijentir, a ne i dokaz. Njihova trajna ošte enost u procesu socijalizacije je, zbog toga, nepopravljiva, pa za njih u prevaspitanju mogu dati samo odre ene efekte tzv. bihevioralne metode (Nikoli . Z.a 2005: 165).

Sre om, procenat psihopata i sociopata nije tako veliki, pa socijalne sredine smatraju "normalnim" njihovo postojanje i štetu koju nanose. Problem je, pak, u iznenadnim i kompulsivnim agresivnim ispadima "zakonu i normama vernih gra ana", za ije ponašanje lai ka sredina ispoljava u enje i nevericu. Oni su, me utim, tako e ošte eni u svom ispoljavanju sebe kao li nosti i za njih prevaspitanje ili resocijalizacija ima i smisla i nade. Najefektivnije su metode individualnog i grupnog rada, direktivnog ili nedirektivnog tipa, odnosno metode koje za cilj imaju "susretanje prestupnika sa samim sobom" (Nikoli , Z. 2005: 189 i 193.).

* Ovaj termin je jedno vreme zbog nedovoljne diferenciranosti bio odba en u psihijatrijskom vokabularu, ali je poslednjih godina ponovo sve više u upotrebi, jer drugi termini, kao poreme ej ponašanja, npr. nisu zadovoljili u metodološkom smislu pokrivanja pojma sa adekvatnim terminom. Mi ga, u svakom slu aju, koristimo samo radi boljeg razumevanja problema o kome govorimo.

Kada je prevencija agresivnih ponašanja u pitanju, pomo neumešnim i neuspešnim roditeljima u vaspitanju dece je jedino mogu e rešenje. Niko od nas, naime, ne mora da bude pedagoški i stru no obrazovan za ono što ga kao roditelja eka. Niko od nas, tako e, nema nikakvu lošu nameru u pogledu vaspitanja svoje dece, pa i najokorelij kriminalci imaju iste želje i namere da njihova deca budu i dopadljiva i uspešna, dobri aci, lepi i sli no. Neki od nas, me utim, to ne umeju, pa prave grške koje dovode do onoga što prvo prepoznajemo kao devijantnu ili problem decu, zatim delinkventnu i, kona no, kao kriminalce (Nikoli , Z.b 2006: 29 i 33-49). Suzbijanje prestupništva, prema tome jeste problem preventivnog a ne kurativnog reagovanja, odnosno proaktivnog umesto reaktivnog reagovanja. Sve je to izvodljivo i mogu e, kako bismo smanjili i broj psihopata i sociopata, a pogotovo broj onih "prikrivenih" agresivaca, koji e nas jednog dana svojim kompulsivnim reagovanjem iznenaditi.

LITERATURA

1. Dirkem, E. (1981). Vaspitanje i sociologija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
2. Feni el, O.(1961). Psihoanaliti ka teorija neuroza, Medicinska knjiga, Beograd-Zagreb.
3. From, E. (1984). Anatomija ljudske destruktivnosti, Naprijed, Zagreb.
4. From, E. (1984). S onu stranu okova iluzije, Naprijed, Zagreb.
5. Nikoli , Z. (2000). Kriminologija sa socijalnom patologijom, Narodna knjiga, Beograd.
6. Nikoli , Z. (2005). Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
7. Nikoli , Z. (2006). Prevencija kriminaliteta - metodika rada savetovališta za roditelje i decu, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
8. Radulovi , D. (2007). Klju ni problem recidivizma: kriminalni povrat psihopata, Revija za kriminologiju i krivi no pravo, Beograd, vol. 45, br. 3

Izvori

1. Bilten Republi kog zavoda za statistiku : 2006; 2007 i 2008.
2. Krivi ni zakonik Republike Srbije, ("Sl. glasnik RS", br. 85/05 i 88/05)

AGGRESSIVE BEHAVIOR: CAUSES, CONSEQUENCES AND POSSIBILITIES OF DIMINISHING

Aggression and aggressiveness have never been strange to a man in his behavior and living, equally as it so with any other living being when it is feeling threatened. But, opposed to other living beings, which are biophilically aggressive as a man itself is, a man possesses the "other side" of that same aggression that is characteristic to its kind. That aggression, therefore, makes him unique compared to other living beings, and that aggression has and provokes consequences in his own and lives of other, both men and other living beings. The subject of this work, hence, will be causes, consequences and possibilities of diminishing of aggressive behavior of man in his own surroundings.

KEY WORDS: aggression/ aggressiveness / cases / consequences / means of diminishing, biophilia / necrophilia

**STANDARDI EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU
LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA O ZABRANI
MU ENJA, NEHUMANOG ILI PONIŽAVAJU EG
POSTUPANJA ILI KAŽNJAVANJA I ZAKONODAVSTVO BIH**

Dr Miodrag N. Simovi
predsjednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i redovni profesor
Pravnog fakulteta u Banjoj Luci

Član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ("Niko neće biti podvrgnut mučenju, neljudskom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju") predstavlja jednu jednu od najkraćih odredbi te konvencije. S druge strane, važnost shvatanja njegovog značenja je ključna za njegovu pravilnu primjenu. S obzirom na to da ne sadrži ograničenje prava koja garantuje, nesumnjivo je da se radi o bezuslovnim pravima koja nisu podložna nikakvim ograničenjima. Član 3 je dat u apsolutnim i nekvalifikujućim terminima i nasuprot čl. 8–11 Evropske konvencije, koji u drugom stavu sadrže restriktivnu klauzulu, član 3 ne sadrži drugi stav kojim bi se odredile okolnosti koje dozvoljavaju ograničenje ovog prava. Shodno tome, zaključeno je da u pogledu ove odredbe nema nikakvog prostora za ograničenja data zakonom. Neuslovljenočnost člana 3, takođe, znači da, u smislu Evropske konvencije ili međunarodnog prava, nikad ne može da postoji opravdanost djela koja krše ovaj član.

Osim toga, član 3 Evropske konvencije sadrži i materijalne aspekte, kao i one proceduralne prirode, poput obaveze da se istraže navodi o torturi i nekim drugim oblicima nehumanog postupanja. Član 3 Evropske konvencije može biti jednako prekršen namjernim maltretiranjem kao i nehatom ili propustom da se preduzmu konkretne radnje ili pruže odgovarajući standardi zaštite. Takođe, član 3 Evropske konvencije nameće i negativne i pozitivne obaveze: to znači obavezu da se suzdrži od određene vrste postupanja, kao i obaveze da se preduzmu

pozitivne radnje kako bi se pojedincima obezbijedila njihova prava i zaštitili se od zabranjenog postupanja.

Ustav Bosne i Hercegovine, kao i Ustav Republike Srpske i Ustav Federacije Bosne i Hercegovine garantuju svakome pravo da ne bude podvrgnut mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni. Daljnje garancije ovog prava su u BiH pružene kroz krivično zakonodavstvo tako što je propisan niz krivičnih djela u kojima je propisano kažnjavanje za radnje koje po svojoj suštini predstavljaju radnje koje su zabranjene članom 3 Evropske konvencije ili one koje se mogu podvesti pod neku od radnji koja je tim članom zabranjena.

Zakoni o krivičnom postupku koji su u primjeni u Bosni i Hercegovini pružaju garancije da će se voditi istraga o radnjama koje predstavljaju zabranjena postupanja u smislu člana 3 Evropske konvencije. Tim je zakonima predviđeno da se na nezakonito pribavljenim dokazima ne može zasnovati presuda čime se preveniraju moguća iznuđivanja iskaza, a takve radnje su propisane i kao krivično djelo u krivičnim zakonima.

KLJUČNE RIJEČI: tortura / Evropski sud za ljudska prava / Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda / Ustav Bosne i Hercegovine / Ustavni sud Bosne i Hercegovine / Zakon o krivičnom postupku.

UVODNE NAPOMENE

Zabранa torture, nehumanog ili ponižavaju eg postupanja ili kažnjavanja nije sadržana samo u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda¹, ve predstavlja i dio me unarodnog obi ajnog prava i smatra se za ius cogens (prinudno pravo). Veliki broj me unarodnih normi je usvojen s ciljem borbe protiv torture, nehumanog ili ponižavaju eg postupanja ili kažnjavanja, na primjer, od lana 5 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine ("Niko ne e biti podvrgnut torturi ili okrutnom, nehumanom ili ponižavaju em postupanju ili kažnjavanju") do Rimskog statuta Me unarodnog krivi nog suda iz 1998. godine, kojim se tortura, kao široko rasprostranjen i sistematski napad na civile, proglašava zlo inom protiv ovje nosti. Osim Evropske konvencije, ve ina država lanica Savjeta Evrope je istovremeno i strana u sljede im me unarodnim sporazumima kojima se zabranjuje tortura: etiri ženevske konvencije iz 1949. godine,

¹ U dalnjem tekstu: Evropska konvencija.

Meunarodni pakt o graanskim i političkim pravima UN iz 1966. godine (koji lanom 7 reguliše da: "Niko ne će biti podvrgnut torturi ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju"), Konvencija protiv torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja UN (CAT) iz 1984. godine i Evropska konvencija o sprečavanju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja iz 1987. godine². Osuda protiv prakse mučenja sadržana je i u lanu 5 Africe povelje o ljudskim pravima (1981.).

Evropski sud za ljudska prava³ je od samog početka postavio odredene standarde za primjenu lana 3 Evropske konvencije, stavljući i do znanja da mučenje, odnosno neljudski ili ponižavajući postupak mora imati minimalan nivo okrutnosti - da bi potpao pod okvir lana 3 Evropske konvencije. Procjena navedenog minimuma je po prirodi stvari relativna i zavisi je od raznih faktora, kao što su dužina trajanja takvog postupanja, fizički ili psihički posljedice i u nekim slučajevima pol, godine ili zdravstveno stanje žrtve⁴.

Značajno je navesti i stav Evropskog suda po kojem obaveza država ugovornica iz lana 1 Evropske konvencije da obezbijede svakome ko se nalazi u njihovoj nadležnosti uživanje prava i sloboda iz Evropske konvencije, ukoliko se posmatra zajedno s lanom 3 Evropske konvencije, podrazumijeva da su države dužne da preduzmu odgovarajuće mjeru kako bi osigurale da pojedinci u njihovoj nadležnosti ne budu izloženi mučenju⁵, nehumanom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju, što uključuje i takva ponašanja koja dolaze od drugih privatnih lica⁶. Djeca i druge "ranjive" kategorije lica, posebno, imaju pravo na zaštitu države od ovakvih ozbiljnih povreda ili nog integriteta⁷.

Evropski sud je dao svoje tumačenje postupaka koji ulaze u okvir lana 3 Evropske konvencije: mučenje - namjerno nehumano postupanje koje izaziva veoma ozbiljne i okrutne patnje; nehumano postupanje ili kažnjavanje - nanošenje intenzivnih fizičkih i mentalnih patnji i ponižavajuće postupanje - maltretiranje koje ima za cilj da kod žrtve

² Ovu konvenciju Bosna i Hercegovina je ratificovala 1. novembra 2002. godine.

³ U dalnjem tekstu: Evropski sud.

⁴ Vidi presudu Evropskog suda Costello-Roberts protiv Ujedinjenog Kraljevstva od 25. marta 1993., serija A, broj 247-C, str. 59, stav 30.

⁵ Prema različitim meunarodnim istraživanjima, blizu dvije trećine svjetskih država još praktikuju mučenje u nekoj formi. Dok su neke zloupotrebe ovjekovljenih prava, kao što su masovna pogubljenja i izvršenja smrtnе kazne u opadanju, "zvani mučenje i bolesni tretmani" su u porastu.

⁶ Vidi, mutatis mutandis, presudu H.L.R. protiv Francuske od 29. aprila 1997. godine, Izvještaji-III, str. 758, stav 40.

⁷ Vidi, mutatis mutandis, presudu X i Y protiv Holandije od 26. marta 1985. godine, serija A, broj 91, str. 11 i 13, st. 21-27.

izazove osje aj straha, tjeskobe i inferiornosti koje je u stanju da ih ponizi i mogu e "slomi" njihov fizi ki i moralni otpor⁸. Me utim, nesumnjivo postoji tendencija sve šire zaštite lana 3 Evropske konvencije. S tim u vezi, Evropski sud je u jednom predmetu zaklju io da "...odre ene radnje koje su u prošlosti bile klasifikovane kao nehumano i ponižavaju e postupanje a ne mu enje, mogu biti druk ije klasifikovane u budu nosti [...]. Standardi zaštite ljudskih prava i sloboda stalno rastu i neizbjježno zahtijevaju ve u odlu nost u procjeni povreda osnovnih vrijednosti demokratskih društava"⁹. Bilo bi naivno povjerovati da kada do e do mu enja¹⁰, postoje granice iza kojih država ne upotrebljava takve metode da bi postigla njihov kraj; u mnogim slu ajevima rezultat je smrt žrtve¹¹.

Zna ajna je primjena lana 3 Evropske konvencije u kontekstu lišavanja slobode, odnosno hapšenja pa tako i dalnjeg postupanja s licem lišenim slobode, uklju uju i i ispitivanje. U vezi s pitanjem stanja u prostorijama za lišavanje slobode, u predmetu Eggs protiv Švajcarske¹² je zaklju eno da injenica da uslovi u prostorijama za lišavanje slobode nisu bili u skladu sa tadašnjim Standardnim minimalnim pravilima za postupanje sa zatvorenicima¹³ sama po sebi nije nužno zna ila da je bilo kršenja lana 3 Evropske konvencije i Evropske konvencije za spre avanje torture. Jedan od neuspješnih primjera, gdje je tvrdnja o povredi lana 3 Evropske konvencije bila bazirana na izvještaju Komiteta za prevenciju mu enja¹⁴ - jeste predmet Delazarus¹⁵.

U predmetu B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva¹⁶ zaklju eno je da su "prenatrpanost" i sanitarni uslovi na odre enim prostorima bili "manje od nezadovoljavaju eg", iako nije utvr ena povreda lana 3 Evropske konvencije. Ipak, Evropski sud je utvrdio povredu lana 3 Evropske

⁸ Vidi presudu Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva od 18. januara 1978. godine, serija A, broj 25, stav 162.

⁹ Vidi presudu Selmouni protiv Francuske, od 28. jula 1999. godine, prijava broj 25803/94.

¹⁰ Ove metode uklju uju: (1) ozbiljno ugrožavanje; (2) "shabach položaj". To uklju uje sputavanje ruku osumnji enog pomo u praznina u stolici u kojoj bi on sjedio, sa sjedišta nagibljenim naprijed; postavljenje kapulja e preko glave osumnji enog i izlaganje njega glasnoj muzici u dužim periodima vremena; (3) druge tehnike ispitivanja koje obuhvataju prekomjerno stezanje lisicama, lišavanje spavanja i "zguravanje poput žabe" (osumnji eni biva izložen u anju na vrhu njegovih nožnih prstiju za dug period vremena).

¹¹ Erdal. U. and Bakirci, H., str. 182.

¹² Prijava broj 7341/76, 6 OI 170 (1976).

¹³ Pravila iz 1973. godine koja su zamijenjena novim evropskim zatvorskim pravilima iz 1987. godine.

¹⁴ U dalnjem tekstu: CPT.

¹⁵ Prijava broj 17525/90 (1993. godina).

¹⁶ Prijava broj 6870/75, 32 OI 5 (1981. godina), 29 i 30.

konvencije zbog uslova u kojima su bili držani zatvorenici. Naime, utvrđeno je da se radilo o nehumanim uslovima s obzirom na prenatrpanost, neadekvatno grijanje, toalete, organizaciju spavanja, hranu, rekreaciju i kontakte s vanjskim svijetom¹⁷.

Evropski sud se, u sklopu Iana 3 Evropske konvencije, bavio i pitanjem diskriminacije, i to posebno u vezi s politikom prihvata i deportacije lica iz neke zemlje. Međutim, ne je svako drugi ije postupanje dovesti do kršenja Iana 3 Evropske konvencije, nego je to zavisiti od težine povrede, posebno u odnosu na povredu ne ije ugleda i poštovanja¹⁸.

Ian 3 Evropske konvencije ne sadrži samo negativnu obavezu uzdržavanja od zabranjenih postupanja, kako je to predviđeno tim Iantom, nego i pozitivnu obavezu države koja podrazumijeva da pravni sistem mora pružiti zaštitu od napada drugih lica¹⁹, a ne samo lica koja nastupaju u službi države, kao i proceduralne obaveze da preduzimaju istragu o navodnim slučajevima mu enja. Istraga mora moći i dovesti do identifikacije i kažnjavanja onih koji su odgovorni. Međutim, u svakom slučaju obaveza države se primjenjuje samo u vezi sa zlostavljanjem koje je navodno u injeno unutar njene jurisdikcije.

Ne humano postupanje jeste ono koje kod žrtve stvara osjećanje straha, snažnog nemira i inferiornosti, koje je u stanju da žrtvu ponizi ili degradira. Prilikom razmatranja da li je kažnjavanje ili postupanje bilo "ne humano" u okviru značaja iz Iana 3 Evropske konvencije, mora da se vodi računa o tome da li je cilj bio poniziti i degradirati lice koje je u pitanju i da li je ono što je posljedica negativno uticalo na njegovu licnost na način koji je nespojivo sa Iantom 3 Evropske konvencije. Međutim, nepostojanje takvog cilja ne može da isključi nalaze o kršenju Iana 3 Evropske konvencije²⁰.

GARANCIJE PROTIV MUČENJA, NEHUMANOG I PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA ILI KAŽNJAVANJA

U Iantu II/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine garantovano je "pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti ne ovještavajuće tretmanu ili kazni". To pravo zauzima visoko mjesto na ljestvici prava koja garantuje Ustav Bosne i Hercegovine, odmah nakon "prava na život". Ian 14 Ustava

¹⁷ Denmark, Norway, Sweden and Netherlands protiv Grönke, 12 Godišnjak 134.

¹⁸ Abdulaziz, Cabales i Balkandali protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28. maj 1985. godine, serija A. broj 94, stav 91.

¹⁹ Tzv. Drittwirkung effekt (horizontalni efekt).

²⁰ Vidi, Evropski sud, Ranninen protiv Finske, presuda od 16. decembra 1997. godine.

Republike Srpske glasi: "Niko ne smije biti podvrgnut mu enju, svirepom, nehumanom ili ponižavaju em postupanju ili kažnjavanju. Zabranjeno je i kažnjivo svako iznu ivanje priznanja i izjava. Zabranjeno je na bilo kom licu, bez njegovog pristanka, vršiti medicinske i druge oglede". I Ustav Federacije BiH garantuje "pravo na zabranu mu enja, te okrutnog ili nehumanog postupka ili kažnjavanja", i to u lanu 2 stav 1 ta ka f).

Krivi ni zakoni koji su u primjeni u Bosni i Hercegovini, i to Krivi ni zakon Bosne i Hercegovine²¹, Krivi ni zakon Republike Srpske²², Krivi ni zakon Federacije BiH²³ i Krivi ni zakon Br ko Distrikta BiH²⁴ sadrže niz krivi nih djela kojima se inkriminišu postupanja koja po svojoj suštini predstavljaju radnje mu enja ili nehumanog, odnosno ponižavaju eg postupanja. Tako su u posebnoj glavi Krivi nog zakona Federacije BiH, Krivi nog zakona Republike Srpske i Krivi nog zakona Br ko Distrikta propisana krivi na djela protiv života i tijela, kao i krivi na djela protiv fizi kog i mentalnog integriteta lica, odnosno propisano je kažnjavanje lica koja drugima nanose fizi ke, odnosno psihi ke patnje. U glavi XIX svih navedenih krivi nih zakona propisana su krivi na djela protiv polne slobode i morala, kojima se tako e predvi a kažnjavanje radnji koje su usmjerene protiv fizi kog i psihi kog integriteta lica koje imaju karakteristike okrutnog ili osobito nehumanog postupanja.

Krivi ni zakon BiH ne sadrži krivi na djela protiv života i tijela, polne slobode i morala ije radnje izvršenja po svojoj suštini naj eš e predstavljaju radnje zabranjene lanom 3 Evropske konvencije. Me utim, u glavi XVII Krivi nog zakona BiH pružene su garancije zaštite od zabranjenih postupanja iz lana 3 Evropske konvencije kroz propisivanje krivi nih djela protiv ovje nosti i vrijednosti zašti enih me unarodnim pravom.

GARANCIJE IZ LANA 3 EVROPSKE KONVENCIJE U KRIVI NOM POSTUPKU

U skladu sa lanom 10 Zakona o krivi nom postupku BiH²⁵, zabranjeno je od osumnji enog, optuženog ili bilo kojeg drugog lica koje u estvuje u postupku iznu ivati priznanje ili kakvu drugu izjavu. Pružene su i

²¹ "Službeni glasnik BiH" br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/05, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07 i 8/10.

²² "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 49/03, 108/04, 37/06 i 70/06.

²³ "Službene novine Federacije BiH" br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04 i 18/05.

²⁴ Službeni glasnik Br ko Distrikta BiH" br. 10/03, 45/04 i 6/05.

²⁵ "Službeni glasnik BiH" br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09 i 93/09.

dalje garancije, i to u stavu 2, s obzirom na to da je predvi eno da sud ne može zasnovati svoju odluku na dokazima pribavljenim povredama ljudskih prava i sloboda propisanih Ustavom BiH i me unarodnim ugovorima koje je Bosne i Hercegovina ratifikovala, niti na dokazima koji su pribavljeni bitnim povredama ovog zakona. Tako e je propisano da sud ne može zasnovati svoju odluku na dokazima koji su dobijeni na osnovu dokaza iz stava 1²⁶.

U Ianu 77 stav 2 Zakona o krivi nom postupku BiH, u odjeljku 4 u kojem se nalaze odredbe koje se odnose na postupak ispitivanja osumnji enog, propisano je da ispitivanje treba vršiti tako da se u punoj mjeri poštije li nost osumnji enog. Prilikom ispitivanja osumnji enog ne smiju se upotrijebiti sila, prijetnja, prevara, narkotici ili druga sredstva koja mogu uticati na slobodu odlu ivanja i izražavanja volje prilikom davanja izjave ili priznanja. U stavu 3 je propisano da se ako je postupano protivno odredbama ovog lana, na iskazu osumnji enog ne može zasnivati sudska odluka.

U odjeljku 7 Zakona o krivi nom postupku BiH, u kojem se nalaze odredbe koje se odnose na izvršenje pritvora i postupanje sa pritvorenicima, propisano je (u Ianu 141) da se pritvor izvršava tako da se ne vrije a lice i dostojanstvo pritvorenika. Ovlaš ena lica sudske policije i straže ustanove pri izvršavanju pritvora smiju upotrijebiti prinudna sredstva samo u slu ajevima odre enim zakonom. U Ianu 142 je regulisano da se pritvorenici smještaju u prostorije odgovaraju e veli ine koje udovoljavaju potrebnim zdravstvenim uslovima.

U okviru lana 3 Evropske konvencije, a posebno u smislu ispunjenja pozitivne obaveze obezbje ivanja funkcionalnog pravnog sistema u kojem su pružene garancije zaštite prava iz tog lana, potrebno je ukazati i na Ian 213 Zakona o krivi nom postupku BiH koji propisuje obavezu prijavljivanja krivi nog djela, i to za službena lica i odgovorna lica u svim organima vlasti u Bosni i Hercegovini, javnim preduzeima i ustanovama. Uz obavezu prijavljivanja, propisana je i obaveza preduzimanja mjera da se sa uvaju tragovi krivi nog djela i drugi dokazi o njima, te da o njima obavijeste ovlaš eno službeno lice ili tužilaštvo, i to bez odlaganja.

U Ianu 216 stav 3 Zakona o krivi nom postupku BiH propisano je da e tužilac donijeti naredbu o nesprovo enju istrage ako je iz prijave i prate ih spisa o igledno da prijavljeno djelo nije krivi no djelo, ako ne

²⁶ Radi prakti nosti i konciznosti, i ovaj dio referata e se bazirati na Zakonu o krivi nom postupku BiH, imaju i u vidu da su zakoni o krivi nom postupku entiteta i Br ko Distrikta i u ovom dijelu skoro u potpunosti harmonizirani sa Zakonom o krivi nom postupku BiH.

postoje osnovi sumnje da je prijavljeno lice u inilo krivi no djelo, ako je nastupila zastarjelost krivi nog gonjenja ili ako postoje druge okolnosti koje isklju uju krivi no gonjenje. O neprovo enju istrage tužilac e obavijestiti ošte enog i podnosioca prijave, a oni imaju pravo da podnesu pritužbu u roku od osam dana uredu tužioca.

Zna ajno je ukazati i na odredbe kojima je propisan institut izjave o priznanju krivice. U lanu 230 Zakona o krivi nom postupku BiH propisano je da prilikom razmatranja izjave o priznanju krivice sud provjerava: da li se do izjave o priznanju krivice došlo dobrovoljno, svjesno i sa razumijevanjem, a nakon upoznavanja o mogu im posljedicama, uklju uju i i posljedice vezane za imovinskopravni zahtjev i troškove postupka, kao i da li postoji dovoljno dokaza o krivici optuženog. I u slu aju kada se radi o pregovaranju o krivici (plea bargaining) optuženog sa tužiocem, sud, tako e, provjerava da li je do sporazuma došlo onako kako je to propisano citiranim lanom 230.

PRAKSA USTAVNOG SUDA BIH

Ustavni sud BiH²⁷ je u Odluci AP 696/04 od 23. septembra 2005. godine podsjetio da je lanom II/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine i lanom 3 Evropske konvencije zajam ena jedna od osnovnih vrijednosti demokratskog društva. ak i pod najtežim okolnostima, kao što su borba protiv terorizma i zlo ina, bezuslovno je zabranjeno mu enje, neljudsko ili ponižavaju e postupanje ili kažnjavanje. Nikakvo odstupanje nije mogu e, niti u situacijama kada opšta opasnost prijeti naciji²⁸. U pogledu lica koje su lišene slobode, svaka primjena nasilja ili mjera koje nisu neophodne zbog ponašanja uhapšenog lica, umanjuje ljudsko dostojanstvo i u principu predstavlja povredu lana 3 Evropske konvencije²⁹.

Prema jurisprudenciji organa Evropske konvencije, pojам neljudskog postupka obuhvata najmanje takav postupak kao što je namjerno izazivanje teških patnji, mentalnih i fizi kih, koje su u datoј situaciji neopravdane, uz uslov da su dostigle minimalni nivo ozbiljnosti. Ustavni sud podsje a da je Evropski sud ustanovio kršenje lana 3 Evropske konvencije u slu aju kada je lice prilikom ispitivanja bilo prisiljeno da dugo stoji na nožnim prstima, glava mu je prekrivana

²⁷ U dalnjem tekstu: Ustavni sud.

²⁸ Vidi Evropski sud, Aksoy protiv Turske, presuda od 18. decembra 1996. godine, Izveštaji o presudama i odlukama 1996–VI, paragraf 62.

²⁹ Vidi Evropski sud, Ribitsch protiv Austrije, presuda od 4. decembra 1995. godine, serija A, broj 336, paragraf 38.

crnim kukuljicama, podvrgnuto je intenzivnoj buci uz uskra ivanje sna i dovoljne ishrane³⁰.

U navedenoj odluci Ustavni sud zaklju uje da postupak prema apelantu za vrijeme hapšenja i pritvora, te držanje u stanju produžene neizvjesnosti u pogledu njegove sudsbine, predstavlja neljudski postupak i kršenje lana II/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine i lana 3 Evropske konvencije".

U predmetu broj AP 1107/06 od 27. februara 2008. godine Ustavni sud je istakao da injenica da nadležne vlasti nisu pokrenule zvani nu istragu o nestanku i nasilnoj smrti lana porodice apelanata tokom rata u Bosni i Hercegovini, odnosno da apelanti nisu o tome dobili nikakve informacije, dovoljna je Ustavnom суду да zaklju i da je povrije eno pravo apelanata na život i zabranu nehumanog postupanja iz lana II/3a) i b) Ustava Bosne i Hercegovine i lana 2 Evropske konvencije, odnosno lana 1 Protokola broj 6 uz Evropsku konvenciju i lana 3 Evropske konvencije.

U konkretnom sluaju apelacija je podnesena zbog neprocesuiranja doga aja koji su se desili tokom rata u Bosni i Hercegovini, odnosno prije stupanja na snagu Ustava Bosne i Hercegovine. Iz navoda apelacije slijedi da se apelanti, u jednom dijelu apelacije, žale na propust nadležnih organa javne vlasti da sprovedu zvani nu istragu kojom e se utvrditi okolnosti smrti i ko je odgovoran za smrt njihovog bliskog srodnika koja se desila tokom ratnih dejstava.

S tim u vezi, Ustavni sud podsje a da se njegova nadležnost ratione temporis odnosi na akte i doga aje koji su se desili nakon stupanja na snagu Ustava Bosne i Hercegovine, 14. decembra 1995. godine. Ustavni sud, stoga, nema nadležnost da razmatra ustavnost akata i doga aja koji su se desili prije stupanja na snagu Ustava Bosne i Hercegovine, ali smatra da ima nadležnost da preispita takve akte i doga aje u svrhu dokaza za utvrivanje povrede koja se desila nakon stupanja na snagu Ustava Bosne i Hercegovine³¹.

Evropski sud smatra da tamo gdje su doga aji na koje se apelant žali po eli prije stupanja na snagu Evropske konvencije i nastavili se nakon toga, samo posljednji dio može da bude predmet žalbenih navoda³². Sli no tome, Dom za ljudska prava za BiH je zaklju io da

³⁰ Vidi Evropski sud, Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 18. januara 1978. godine, serija A. 25, str. 66 i 67.

³¹ Vidi Odluku Ustavnog suda broj U 38/02 od 19. decembra 2003. godine, ta . 36 i 37 ("Službeni glasnik BiH" broj 8/04.

³² Vidi, Evropski sud, Kerojarvi protiv Finske, odluka o prihvatljivosti od 7. aprila 1993, serija A-328.

ima nadležnost kada su u pitanju navodi o povredi ljudskih prava lanova porodica iji su lanovi nestali za vrijeme oružanog sukoba u dijelu u kom su se navodne povrede nastavile nakon stupanja na snagu Aneksa 6 Opštег okvirnog sporazuma za mir u BiH. Dom za ljudska prava za BiH je smatrao da pošto lanovi porodica nisu bili zvani no obaviješteni o sodbini svojih najmilijih, navodne povrede su nastavljene do dana podnošenja prijava³³.

U konkretnom sluaju apelanti su tražili da se sproveđe zvani na istraga kojom će se utvrditi okolnosti smrti i ko je odgovoran za smrt lana njihove porodice, te da se krivci kazne u skladu sa zakonom. Takva istraga do tada nije bila pokrenuta. Navodne povrede su, stoga, povrede koje i dalje traju, pa Ustavni sud ima nadležnost ratione temporis da u tom pogledu razmatra ovu apelaciju. S tim u vezi, Ustavni sud napominje da, shodno lanu 1 Evropske konvencije, države lanice moraju svakome, u okviru svoje jurisdikcije, da obezbijede prava definisana Evropskom konvencijom, a, shodno lanu 13 Evropske konvencije, postoji pozitivna obaveza države da obezbijedi djelotvoran pravni lijek pred doma im organima vlasti.

Ustavni sud smatra da su u konkretnom sluaju nadležni organi gonjenja mogli da do u do informacija (dokaza) o nasilnoj smrti srodnika apelanata i pokrenu zvani nu istragu o tome. Međutim, iz odgovora na apelaciju slijedi da zvani na istraga u predmetnom sluaju nasilne smrti nije pokrenuta, što Ustavni sud navodi na zaključku da apelanti nisu imali na raspolaganju djelotvoran pravni lijek na osnovu kog bi se izvršila nezavisna istraga o smrti lana njihove porodice.

Osim navedenog, Ustavni sud se poziva na sopstveno stanovište iz Odluke broj AP 143/04 od 23. septembra 2005. godine, kada je Ustavni sud u identičnoj situaciji zaključio da apelanti, kao srodnici nestalih i ubijenih lica za vrijeme ratnih sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine, nisu imali na raspolaganju djelotvoran pravni lijek kojim bi im se garantovala efikasna i nepristrasna istraga o okolnostima smrti njihovih srodnika i utvrđivanja odgovornosti za to. Stoga, Ustavni sud smatra da i u konkretnom sluaju apelante treba oslobođiti obaveze da iscrpljuju pravne lijekove u dijelu apelacije koji se odnosi na neprocesuiranje nasilne smrti njihovog sina i predmetnu apelaciju proglašiti dopustivom povodom tog pitanja.

Shodno lanu 1 Protokola broj 6 uz Evropsku konvenciju, smrtna kazna je zabranjena i ukinuta. Međutim, i prema lanu 2 Evropske konvencije,

³³ Vidi, Selimović i drugi protiv Republike Srpske, odluka o prihvatljivosti i meritumu od 7. marta 2003. godine, CH/01/8365 i drugi, ta ka 169.

prva rečenica lana 2 stav 1 Evropske konvencije nalaže državi ne samo da se uzdrži od namjernog i nezakonitog oduzimanja života već i da preduzme odgovarajuće korake da zaštiti živote onih koji su pod njenom jurisdikcijom³⁴. Obaveza države u ovom pogledu jeste da donošenjem djelotvornih odredbi krivi nog zakona odvrati od po injenja krivi nih djela protiv lica uz podršku mehanizma za sprovo enje zakona radi spreavanja, obuzdavanja i sankcionisanja kršenja takvih odredbi³⁵. Tu se, između ostalog, zahtijeva da dođe do "nekog oblika djelotvorne zvanične istrage kad neko bude nasilno ubijen"³⁶. Najbitniji cilj takve istrage "je da se obezbijedi djelotvorna implementacija domaćih zakona koji štite pravo na život"³⁷, "ta istraga mora biti djelotvorna u smislu da može da dovede [...] do identifikacije i kažnjavanja onih koji su za to odgovorni", a tom obavezom se ne nameđe ishod, već sredstvo³⁸. Pri ispitivanju da li su ove obaveze iz lana 2 Evropske konvencije ispoštovane, u obzir se uzima ne samo adekvatnost policijske istrage već i radnje organa gonjenja i sudova u relevantnom krivi nom postupku³⁹.

Obaveza da se sproveđe djelotvorna istraga ne odnosi se samo na predmete u kojima je ustanovljeno da su umiješani zastupnici države⁴⁰. U skladu sa stavom iz odluke Evropske komisije za ljudska prava u predmetu Dujardin protiv Francuske od 2. septembra 1991. godine⁴¹, postoji pozitivna obaveza države, shodno lalu 2 Evropske konvencije, da krivi no goni one koji uine krivi no djelo protiv života⁴².

Dom za ljudska prava za BiH, podržavajući i navedenu jurisprudenciju Evropskog suda, zaključio je da injenica da nije bila utvrđena odgovornost javne vlasti u nestanku i smrti sina podnositelja prijave, ne oslobađa javnu vlast pozitivne obaveze da sproveđe djelotvornu istragu kako bi, shodno lalu 2 Evropske konvencije, zaštitila pravo na život⁴³.

³⁴ Vidi, Evropski sud, L.C.B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 9. juna 1998. godine, Izvještaji o presudama i odlukama 1998. godine – III, str. 1403, tačka 36.

³⁵ Vidi, Evropski sud, Osman protiv U.K., presuda od 28. oktobra 1998. godine, Izvještaji o presudama i odlukama 1998. godine – VIII, str. 3159, tačka 115.

³⁶ Vidi, npr., Evropski sud, McKerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 4. maja 2001. godine, tačka 111.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid., tačka 113.

³⁹ Vidi, npr., ibid., tačke 130–136 i E.M. i Š.T. protiv Federacije BiH., Odluka o prihvatljivosti i meritumu od 8. marta 2002. godine, CH/01/6979, tačka 50.

⁴⁰ Vidi, npr., Evropski sud, Yasa protiv Turske, presuda od 2. septembra 1998. godine, tačka 100.

⁴¹ Evropska komisija za ljudska prava, broj 16734/90, Odluke i izvještaji 72, str. 236.

⁴² Ibid., tačka 51.

⁴³ Vidi, Ranko i Goran Čebić protiv BiH i Federacije BH, Odluka o prihvatljivosti i meritumu od 4. jula 2003. godine, CH/98/668, tačka 78.

Postoji izgra ena praksa Doma za ljudska prava za BiH i Evropskog suda koji su utvr ivali da je srodnicima ubijenog lica prekršen lan 2 Evropske konvencije zato što nije sprovedena djelotvorna istraga u vezi sa smr u tog lica⁴⁴. Tako e, Ustavni sud, slijede i navedenu praksu, u analognoj situaciji u kojoj je podnositac apelacije bio blizak srodnik ubijenog lica, povodom ije nasilne smrti nije sprovedena istraga, zaklju io je da su povrije eni lan II/3a) Ustava Bosne i Hercegovine i lan 2 Evropske konvencije, jer su državni organi propustili da preduzmu neophodne mjere kojima bi zadovoljili pozitivnu obavezu da zaštite život apelantove k erke, kao bliskog srodnika⁴⁵.

LAN 3 EVROPSKE KONVENCIJE I LIŠAVANJE SLOBODE

Prema lanu 139 Zakona o krivi nom postupku BiH⁴⁶, policijski organ može neko lice lišiti slobode ako postoje osnovi sumnje da je to lice u inilo krivi no djelo i ako postoji ma koji razlog predvi en u lanu 132⁴⁷ tog zakona, uz obavezu da policijski organ to lice bez odlaganja, a najkasnije u roku od 24 sata, sproveđe tužiocu. Prilikom sprovo enja lica tužiocu, policijski organ e obavijestiti tužioca o razlozima i vremenu lišavanja slobode. Prema stavu 2 ovog lana, lice koje je lišeno slobode mora biti pou eno o razlozima lišavanja slobode, zatim o pravu da nije dužno dati iskaz, da može uzeti branioca kojeg želi, odnosno da e mu se postaviti branilac po službenoj dužnosti ukoliko ne može snositi troškove odbrane, kao i o pravu da o lišavanju slobode obavijesti porodicu, odnosno drugo lice koje želi. Tako e je propisano da je upotreba sile prilikom dovo enja dopuštena u skladu sa zakonom. Ispitivanje lica koje je lišena slobode vrši tužilac, i to odmah, a najkasnije u roku od 24 sata, jer u tom roku mora odlu iti da li e lice biti pušteno na slobodu ili e protiv njega biti predloženo odre ivanje pritvora. Izuzetno, kada se radi o krivi nim djelima terorizma, lice se mora sprovesti tužiocu najkasnije u roku od 72 sata.

Prilikom lišavanja slobode policija nekada može upotrijebiti i silu, odnosno sredstva prinude, a to su naj eš e sredstva vezivanja (lisice) i policijska palica, ali i druga sredstva. Uslovi pod kojima se mogu

⁴⁴ Vidi, npr., Akdeniz, presuda od 31. maja 2001. godine ili Mc Kerr, presuda od 4. maja 2001. godine i E.M. i Š.T. protiv Federacije BiH, Odluka o prihvativosti i meritumu od 8. marta 2002. godine, CH/01/6979, ta ka 61.

⁴⁵ Vidi, Ustavni sud, Odluka broj AP 1045/04 od 17. novembra 2005. godine.

⁴⁶ Lan 196 Zakona o krivi nom postupku Republike Srpske, lan 153 Zakona o krivi nom postupku Federacije BiH, lan 139 Zakona o krivi nom postupku Br ko Distrikta BiH.

⁴⁷ Ovim lanom su propisani razlozi za odre ivanje pritvora.

koristiti sredstva prinude regulisani su zakonima o policijskim službenicima. Tako je lanom 27 Zakona o policijskim službenicima BiH⁴⁸ propisano da policijski službenik može da upotrijebi silu samo kada je to prijeko potrebno i isklju ivo u mjeri potrebnoj radi ostvarenja zakonitog cilja. Prije upotrebe bilo kojeg sredstva prinude, policijski službenik da e upozorenje, osim ako bi to mogla ugroziti bezbjednost policijskog službenika ili drugog lica ili bi bilo o igledno neprimjereno ili besmisleno u datim okolnostima doga aja. Fizi ka sila i palica ne koriste se prema djeci, starijim licima, onesposobljenim licima uklju uju i lica koja su ozbiljno bolesna, kao ni prema ženama koje su o igledno trudne, osim ako ta lica direktno ugrožavaju život policijskog službenika ili drugih lica. Vatreno i specijalno oružje ne može se koristiti samo iz razloga da bi se sprije ilo bjekstvo lica, osim ukoliko je to jedini na in odbrane od direktnog napada ili opasnosti ili se radi o bjekstvu uhapšenog lica ili osu enog lica koje bježi iz ustanove za izvršavanje sankcija. U lanu 32 navedenog zakona propisan postupak koji je policajac dužan da slijedi u slu aju da je u svom radu upotrijebio silu.

Tako e je zna ajno re i, u kontekstu razmatranja adekvatnosti zakonodavnih mehanizama kojima se pruža zaštita od mogu eg zabranjenog postupanja u smislu lana 3 Evropske konvencije, da je u Bosni i Hercegovini proveden projekat stvaranja jedinstvenih evidencija o lišavanjima slobode koje je provela policija. Zna ajno je to što se u te evidencije unose svi relevantni podaci o licima lišenim slobode, uklju uju i datum i ta no vrijeme lišavanja slobode, vrijeme kada je lice dovedeno u policijsku stanicu, informacije o tome da li je lice obaviješteno o pravu na advokata, pravu na medicinsku pomo , kao i pravu da kontaktira sa nekim od lanova porodice ili nekim drugim licem s kojim želi, kada je ispitivano, vrijeme kada je odvedeno tužiocu, odnosno sudiji, kao i fizi ko stanje lica u vrijeme kada je dovedeno u policijsku stanicu. Posebno je važno da se sve eventualne promjene u fizi kom stanju lica lišenog slobode tako e evidentiraju u evidencijama. Svako lišavanje slobode se posebno evidentira i takvu evidenciju, da bi bila validna, moraju potpisati lice koja je lišeno slobode i nadležni policijski službenik. Na zna aj ovih evidencija ukazao je i Evropski komitet za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavaju eg postupanja (CPT) u svom izvještaju iz 2004. godine⁴⁹.

⁴⁸ "Službeni glasnik BiH" br. 27/04, 63/04 i 5/06.

⁴⁹ Strana 22 stav 32 Izvještaja Savjetu ministara BiH o posjeti Bosni i Hercegovini koju je obavio Evropski komitet za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavaju eg postupanja, broj CPT/Inf (2004) 40 od 21. decembra 2004. godine.

Zakoni o krivi nom postupku⁵⁰ sadrže i odjeljak kojim je regulisano pitanje izvršenja pritvora i postupanja sa pritvorenicima. Posebno je zna ajne odredbe u kojim je propisano da se pritvor izvršava tako da se ne vrije a li nost i dostojanstvo pritvorenika, te da ovlaš ena lica sudske policije i straže ustanove smiju upotrijebiti prinudna sredstva samo u slu ajevima odre enim zakonom. Evidencije o pritvorenicima u koje se unose svi relevantni podaci, uklju uju i i podatke o psihofizi kom stanju, vode nadležna ministarstva pravde. Uslovi pod kojima se izvršava mjera pritvora su detaljno regulisani u zakonima o izvršenju krivi nih sankcija.

LAN 3 EVROPSKE KONVENCIJE I LIŠAVANJE SLOBODE I ZATVORI

U Bosni i Hercegovini je oblast izvršenja krivi nih i prekršajnih sankcija, odnosno pritvora i drugih mjera regulisana Zakonom BiH o izvršenju krivi nih sankcija, pritvora i drugih mjera⁵¹, Zakonom o izvršenju krivi nih sankcija Republike Srpske⁵², Zakonom o izvršenju krivi nih sankcija u Federaciji BiH⁵³ i Zakonom o izvršenju krivi nih i prekršajnih sankcija Br ko Distrikta BiH⁵⁴. Tako je u lanu 3 Zakona BiH o izvršenju krivi nih sankcija, pritvora i drugih mjera propisano da lica prema kojima se izvršavaju krivi ne sankcije, pritvor i druge mjere - zadržavaju sva prava, a lišavaju se prava ili se ograni avaju u pravima samo u granicama nužnim za ostvarivanje cilja zbog koje su izre ene, a u skladu sa zakonom i me unarodnim ugovorom. Ne e biti nametnuto nijedno ograni enje koje nije predvi eno zakonom, nije neophodno za ostvarenje cilja za koji je namijenjeno, nije efikasno u ostvarivanju tog cilja i nije proporcionalno. U lanu 45 istog zakona regulisano je da postupanje s pritvorenicima i zatvorenicima mora biti ovje no i sa poštovanjem njihovog ljudskog dostojanstva i o uvanjem njihovog tjelesnog i duševnog zdravlja, vode i, pri tome, ra una da se održi potreban red i disciplina. Niko ne e biti podvrgnut mu enju ili neljudskom ili ponižavaju em tretmanu ili kažnjavanju. U postupanju s pritvorenicima i zatvorenicima ne smije biti diskriminacije zasnovane na etni koj pripadnosti, rasi, boji kože, polu, seksualnom opredjeljenju, jeziku,

⁵⁰ Lanovi 140–148 Zakona o krivi nom postupku BiH, l. 197–205 Zakona o krivi nom postupku Republike Srpske, l. 154–162 Zakona o krivi nom postupku Federacije BiH i l. 140–148 Zakona o krivi nom postupku Br ko Distrikta BiH.BiH.

⁵¹ Pre iš eni tekst – "Službeni glasnik BiH" broj 12/10.

⁵²"Službeni glasnik Republike Srpske" broj 12/10.

⁵³ "Službene novine Federacije BiH" broj 44/98.

⁵⁴ "Službeni glasnik Br ko Distrikta BiH" br. 8/00, 1/01, 19/07 i 36/07.

religiji ili vjerovanju, politi kim ili drugim uvjerenjima, nacionalnom i socijalnom porijeklu, srodstvu, ekonomskom ili nekom drugom statusu. Sli ne odredbe postoje i u zakonima koji regulišu oblast izvršenja krivi nih sankcija u Republici Srpskoj, Federaciji BiH i Br ko Distriktu BiH.

Prinudan rad ne postoji kao kategorija u zakonodavstvu, nego se radi isklju ivo o radu na dobrovoljnoj osnovi. U skladu sa lanom 108 Zakona BiH o izvršenju krivi nih sankcija, pritvora i drugih mjera, zatvorenicima e se omogu iti rad u skladu s njihovim psihofizi kim sposobnostima, stru nom spremom i mogu nostima zavoda. Rad zatvorenika treba biti koristan i da što više odgovara savremenom na inu obavljanja rada iste vrste na slobodi. Cilj rada je da zatvorenici steknu, odnosno održe i pove aju svoje radne sposobnosti, radne navike i stru no znanje radi što lakšeg uklju ivanja u koristan život na slobodi.

U principu ni CPT ni Evropski sud nisu zaklju ili da je upu ivanje u samicu, samo po sebi, u suprotnosti s lanom 3 Evropske konvencije. Me utim, CPT je u svojim izvještajima ukazivao da upu ivanje u samicu, odnosno izolacija zatvorenika, nekada može predstavljati ponižavaju e postupanje. Prema lanu 95 Zakona BiH o izvršenju krivi nih sankcija, pritvora i drugih mjera, prema pritvoreniku ili zatvoreniku koji zbog svojih postupaka predstavlja ozbiljnu opasnost za sistem izvršenja pritvora i kazne zatvora, može se odrediti mjera usamljenja u neprekidnom trajanju do 30 dana. U posebnim slu ajevima ova mjera može biti produžena po odobrenju ministra pravde BiH. Me utim, produženje ove mjere odobreno od ministra pravde ne može biti duže od 30 dana. Izvršenje mjere usamljenja prekinu e se ako ljekar tako naredi. Mjera usamljenja može se ukinuti i prije isteka vremena za koje je odre ena ako se u toku njenog izvršenja utvrdi da su prestali razlozi zbog kojih je odre ena. Na sli an na in je ovo pitanje regulisano u lanu 142 Zakona o izvršenju krivi nih sankcija Republike Srpske.

Potrebno je ukazati i na odredbe u navedenim zakonima kojima je regulisana upotreba sile, i to s obzirom na stav Evropskog suda u predmetu u kojem se radilo o primjeni fizi ke sile, odnosno nanošenju tjelesnih ozljeda licima koja su bila lišena slobode, prema kojem bilo kakvo pribjegavanje primjeni fizi ke sile do ije primjene nije nužno došlo zbog ponašanja samog lica lišenog slobode - u principu nije u skladu s lanom 3 Evropske konvencije⁵⁵. Prema lanu 31 Zakona BiH o izvršenju krivi nih sankcija, pritvora i drugih mjera, sredstva prinude ovlaš eni zavodski službenik može upotrijebiti protiv pritvorenika ili zatvorenika samo kada je to neophodno da se sprije i bjekstvo, fizi ki napad na osoblje ili druga lica, nanošenje povrede

⁵⁵ Satik i drugi protiv Turske, presuda iz 2000. godine.

drugom licu, pružanje otpora prema zakonitom postupanju službenog lica, samopovre ivanje ili prouzrokovanje materijalne štete od strane pritvorenika ili zatvorenika. Upotreba sredstava prinude mora biti srazmjerna stepenu opasnosti i izazvanom riziku. Regulisani su i uslovi pod kojima je dozvoljena upotreba sile u slu aju napada na druge osu enike ili druga lica (dakle u slu aju me usobnih fizi kih napada osu enika), ime je, u suštini, ostvarena pozitivna obaveza države da zaštititi zatvorenike da ih ne maltretiraju drugi zatvorenici⁵⁶.

S obzirom na praksu Evropskog suda u kojoj je utvr ena povreda Iana 3 Evropske konvencije zbog neadekvatne zdravstvene zaštite⁵⁷, u svim navedenim zakonima propisano je da se osu enim licima osigurava pomo Ijekara i bolni ko lije enje, uklju uju i i popravak i va enje zuba, kao i hospitalizacija. Uz to, u Iunu 64 Zakona BiH o izvršenju krivi nih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH sadržana je izri ita odredba prema kojoj se medicinska intervencija nad pritvorenikom ili zatvorenikom ne e primjenjivati bez njegovog pristanka, osim u slu ajevima predvi enim propisima iz oblasti zdravstva. Izuzetno, ako je pritvorenik ili zatvorenik u takvom mentalnom stanju da ne može donijeti razumnu odluku, Ijekar može intervenisati u interesu života i zdravlja pacijenta.

NADZOR NAD RADOM USTANOVA ZA IZVRŠENJE KRIVI NIH SANKCIJA

Nadzor nad radom ustanova za izvršenje krivi nih sankcija u BiH vrše nadležna ministarstva pravde. Tako, s ciljem obezbje enja jedinstvenog sistema izvršenja pritvora i kazne zatvora, prenošenja pozitivnih iskustava, analiziranja i prouavanja rada pojedinih organizacionih jedinica i pružanja stru ne pomo i tim jedinicama - Ministarstvo pravde BiH vrši nadzor nad radom Zavoda za izvršenje krivi nih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH. O izvršenom inspekcijskom pregledu sastavlja se pisani izvještaj u koji se unose naro ito inspekcijski nalazi i nare uju mjere i rokovi za otklanjanje utvr enih nepravilnosti, kao i mjere za unapre enje rada Zavoda. Na naložene mjere upravnik Zavoda ima pravo žalbe ministru pravde BiH u roku od osam dana od dana prijema izvještaja (Ian 49 stav 4 Zakona BiH o izvršenju krivi nih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH).

⁵⁶ Vidi presudu Pantea protiv Rumunije iz 2003. godine.

⁵⁷ McGlinchey i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (presuda iz 2003. godine).

TRETMAN LICA SA DUŠEVNIM SMETNJAMA (mentalnim poreme ajima)

S obzirom na praksu Evropskog suda u vezi s Iantom 3 Evropske konvencije, u odnosu na postupanje sa licima koja su bila podvrgnuta obaveznom psihiatrijskom lije enju⁵⁸, od zna aja su i zakoni koji se bave tretmanom i lije enjem lica sa duševnim smetnjama, odnosno mentalnim poreme ajima. Tako su u BiH osnovna na elu, na in organizovanja i provo enja zaštite, te pretpostavke za primjenu mjera i postupanje prema licima sa duševnim smetnjama, odnosno mentalnim poreme ajima propisani Zakonom o zaštiti lica sa mentalnim poreme ajima u Republici Srpskoj⁵⁹ i Zakonom o zaštiti lica sa duševnim smetnjama u Federaciji BiH⁶⁰. Iantom 6 ovih zakona propisano je da e se lije enje lica sa duševnim smetnjama, odnosno mentalnim poreme ajima organizovati tako da se u najmanjoj mogu oj mjeri ograni avaju njihova sloboda i prava, te prouzrokuju fizi ke i psihi ke neugodnosti, vrije a njihova li nost i ljudsko dostojanstvo. Uz to, regulisano je pod kojim se uslovima lice sa duševnim smetnjama, odnosno mentalnim poreme ajem može podvrgnuti lije enju. Propisano je da se ukoliko se radi o licu koje može razumjeti prirodu, posljedice i opasnost predloženog ljekarskog postupka i koje na osnovu toga može donijeti odluku i izraziti svoju volju, ono može pregledati ili podvrgnuti ljekarskom postupku samo uz njegov pristanak u pisanoj formi. Lice koje nije sposobno dati pristanak, može se podvrgnuti samo onom ljekarskom postupku koji je u njegovom najboljem interesu.

U Iantu 10 Zakona o zaštiti lica sa mentalnim poreme ajima u Republici Srpskoj i Iantu 9 Zakona o zaštiti lica sa duševnim smetnjama u Federaciji BiH ure eno je da nije obavezno tražiti pristanak za lije enje ako bi zbog njegovog pribavljanja bio neposredno ugrožen život lica sa duševnim smetnjama, odnosno mentalnim poreme ajima ili bi prijetila ozbiljna i neposredna opasnost od težeg narušavanja njegovog zdravlja. Tako e je propisano da se ljekarski postupak može primjenjivati bez pristanka samo dok traje navedena opasnost. Pored toga, o svakom prinudnom smještaju punoljetnih lica sa duševnim smetnjama bez njihovog pristanka, odnosno djece i maloljetnih lica sa duševnim smetnjama i lica lišenih poslovne sposobnosti bez pristanka njihovih zakonskih zastupnika - odlu uje sud (Iant 11 Zakona o zaštiti lica sa mentalnim poreme ajima u Republici Srpskoj Iant 10 Zakona o zaštiti

⁵⁸ Herczegfalvy protiv Austrije, presuda iz 1992. godine.

⁵⁹ "Službeni glasnik Republike Srpske" broj 46/04.

⁶⁰ "Službene novine Federacije BiH" br. 37/01 i 40/02.

lica sa duševnim smetnjama u Federaciji BiH). U I. 22–38 oba zakona propisani su uslovi pod kojima se vrši prinudno zadržavanje i prinudni smještaj lica sa duševnim smetnjama, odnosno mentalnim poreme ajima u zdravstvenu ustanovu.

Primjena fizi ke sile prema licima s duševnim smetnjama, odnosno mentalnim poreme ajima je na jednak na in regulisana I. 47–52 Zakona o zaštiti lica sa mentalnim poreme ajima u Republici Srpskoj, odnosno I. 45–51 Zakona o zaštiti lica sa duševnim smetnjama u Federaciji BiH. Odluku o primjeni fizi ke sile donosi psihijatar, osim kada zbog izuzetne hitnosti nije mogu e na to ekati.

Pomenutim zakonima je propisano i osnivanje komisija za zaštitu lica sa duševnim smetnjama, odnosno mentalnim poreme ajima, koje su u nadležnosti entitetskih ministarstava zdravstva. Suštinska uloga ovih komisija je pra enje provo enja ovih zakona. Tako e, komisije prate poštovanje ljudskih prava i sloboda i dostojanstva navedenih lica.

LAN 3 EVROPSKE KONVENCIJE I STANDARDI EVROPSKE KONVENCIJE U VEZI SA DEPORTACIJOM I EKSTRADICIJOM

Zna ajan broj odluka Evropskog suda ti e se deportacije ili ekstradicije lica u zemlje u kojima bi ta lica mogla biti podvrgнутa postupanju koje predstavlja kršenje lana 3 Evropske konvencije iz ega bi proizlazila odgovornost te zemlje za kršenje prava iz navedenog lana⁶¹. Niz predmeta koji su uslijedili nakon donošenja odluke u predmetu Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva u vrstili su princip da kada postoje materijalni dokazi za vjerovanje da bi neko lice, u slu aju protjerivanja, bila suo eno sa stvarnim rizikom da bude izloženo torturi ili nehumanom i ponižavaju em postupanju ili kažnjavanju u zemlji primaoca - onda je na zemlji izru iocu direktna odgovornost za izlaganje tog lica zabranjenom zlostavljanju⁶². Naglašavaju i bezuslovnu zabranu zlostavljanja, Evropski sud je uspostavio princip po kojem je država koja želi izvršiti deportaciju lica koje je ak osu eno zbog teškog krivi nog djela⁶³ ili koje predstavlja

⁶¹ Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 7. jula 1989. godine, serija A, broj 161, stav 85; Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva, od 15. novembra 1996. godine, izvještaji 1996–V, stav 73 i Cruz Varas protiv Švedske, od 20. marta 1991. godine, serija A. broj 201.

⁶² Vidi navedenu presudu Soering, str. 35, st. 90 i 91.

⁶³ Ahmed protiv Austrije, iz 1996. godine.

prijetnju za bezbjednost države⁶⁴ - obavezna izvršiti nezavisnu procjenu situacije sa kojom bi takvo lice bilo suo eno u zemlji u koju se vra a.

Iako se, uopšteno, Evropski sud prvenstveno bavi pitanjima politi kih faktora u zemlji u koju treba lice deportovati, odnosno protjerati, ipak je bilo predmeta u kojima su bili odlu uju i neki drugi faktori. Tako je u predmetu D protiv Ujedinjenog Kraljevstva⁶⁵ utvr en kao problemati an nedostatak emotivne i finansijske podrške.

Postupak ulaska i boravka stranaca u Bosni i Hercegovini, kao i deportacije i protjerivanja regulisani su Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu⁶⁶. Iansom 91 ovog zakona je utvr eno da stranac ne e, ni na koji na in, biti protjeran ili vra en ("refoulement") na granicu teritorije gdje bi mu život ili sloboda bili ugroženi zbog njegove rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti odre enoj društvenoj grupi ili zbog politi kog mišljenja, bez obzira na to da li mu je zvani no odobrena me unarodna zaštita. Zabranu vra anja ili protjerivanja ("non-refoulement") odnosi se i na lica za koja postoji osnovana sumnja da bi bila u opasnosti da budu podvrgnuti mu enju ili drugom nehumanom ili ponižavaju em postupanju ili kažnjavanju. Stranac, tako e, ne može biti protjeran ni vra en u zemlju u kojoj nije zašti en od slanja na takvu teritoriju.

U Ianu 92 Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu propisan je postupak u slu aju pozivanja na zaštitu. Kada stranac navede razloge iz lana 91 (princip zabrane vra anja, "non-refoulement"), organ pred kojim je izjava data upu uje stranca Službi za poslove sa strancima u skladu s Ianom 107⁶⁷ stav 2 ovog zakona, a radi iskazivanja namjere o podnošenju zahtjeva za pokretanje postupka utvr ivanja osnovanosti navoda i postojanja uslova za odobrenje me unarodne zaštite u skladu sa I. 105–138⁶⁸ ovog zakona. U ovom slu aju rješenje o protjerivanju može se izvršiti tek kada se steknu uslovi iz lana 117⁶⁹ ovog zakona.

Zakon sadrži i odredbu o zabrani diskriminacije (Ian 8) prema kojoj je zabranjena diskriminacija stranaca bilo po kom osnovu, kao što su: rod odnosno pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, politi ko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, status koji se sti e ro enjem ili drugi status.

⁶⁴ Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva, iz 1996. godine.

⁶⁵ Iz 1997. godine.

⁶⁶ "Službeni glasnik BiH" broj 36/08.

⁶⁷ Namjera i zahtjev za me unarodnu zaštitu.

⁶⁸ Poglavlje VII (Me unarodna i privremena zaštitu).

⁶⁹ Protjerivanje u slu aju odbijanja zahtjeva za me unarodnu zaštitu.

LAN 3 EVROPSKE KONVENCIJE I STANDARDI EVROPSKE KONVENCIJE U VEZI SA NESTALIM LICIMA

Pitanje nestanka, odnosno nestalih lica, kada su lice odvela u nepoznato mjesto zatvora ili pritvora službena lica države ili lica koja su nastupala u ime države ili uz saglasnost zvani nih vlasti, tako e, zauzima zna ajno mjesto u praksi Evropskog suda, i to u kontekstu lana 3 Evropske konvencije. Evropski sud je u predmetu Kurt protiv Turske⁷⁰ utvrdio kršenje lana 3 Evropske konvencije u odnosu na podnosioca prijave ijeg su sina odveli pripadnici turske vojske, nakon ega je uslijedio propust da se provede istraga kako bi bila utvr ena njegova sudbina i ta neizvjesnost i strah su se produžili tokom dužeg vremenskog perioda. U biti, podnositeljica predstavke je zbog pasivnosti vlasti suo enih sa njenim strahom i ogromnom zabrinutoš u - bila i sama žrtva teškog kršenja ljudskih prava. Nije Evropski sud uspostavio tim predmetom opšti princip da je lan porodice "nestalog lica" samim tim i žrtva kršenja lana 3 Evropske konvencije, nego e postojanje kršenja zavisiti od utvr enja brojnih faktora koji patnji tog lica daju dimenziju i karakter druk iji od emocionalnog bola koji je neizbjegjan kod rodbine žrtve teškog kršenja ljudskih prava.

Ustavni sud je u "vode oj" odluci o "nestalim licima" u BiH⁷¹ utvrdio povredu lana 3 Evropske konvencije, jer bliski srodnici nestalih lica i 10 godina nakon završetka rata u BiH nisu dobili informacije o nestalim. U toj odluci Ustavni sud je naveo: "S obzirom na sli nost izme u injenica u predmetu Selimovi i predmeta koji se u ovom slu aju razmatra pred Ustavnim sudom, Ustavni sud smatra da patnja nametnuta apelantima zbog uskra ivanja informacija o sudbini lanova njihovih porodica nestalih tokom ratnih dejstava nesumnjivo predstavlja nehumano postupanje koje je zabranjeno lanom II/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine i lanom 3 Evropske konvencije. Pridržavaju i se kriterija koje je utvrdio Evropski sud, Ustavni sud konstatuje da izme u podnositaca apelacije i nestalih lica postoji velika bliskost, odnosno da je rije o najbližim srodnicima (sinovi, muževi, supruge, o evi, majke, bra a, sestre). Ustavni sud, kao i Dom za ljudska prava za BiH u odluci Selimovi⁷², smatra da injenica da lanovi porodice nisu u svim slu ajevima bili direktni svjedoci doga aja ija je posljedica bila nestanak lana porodice - nije lišla lanove porodice nestalih lica statusa žrtve".

⁷⁰ Presuda Evropskog suda, od 25. maja 1998. godine.

⁷¹ Odluka Ustavnog suda, broj AP 228/04 od 27. maja 2005. godine.

⁷² Ta ka 185.

Bosna i Hercegovina je s ciljem da efikasnije i cjelovitije riješi ova pitanja - donijela Zakon o nestalim licima⁷³. Ovim zakonom su, između ostalog, utvrđeni principi za unapređenje procesa traženja i načina ostvarivanja socijalnih i drugih prava lanova porodica nestalih lica, te osnovan Institut za nestala lica BiH, kao institucija BiH na koju se prenose poslovi u vezi sa procesom traženja nestalih lica i izdavanja odgovarajućih isprava. Istim zakonom su osnovani i Fond za pomoć porodicama nestalih lica u BiH, kao i Centralna evidencija nestalih lica u BiH⁷⁴.

U odluci broj AP 95/07 od 13. maja 2008. godine Ustavni sud je naglasio da injenica da ni nakon više od 12 godina od prestanka ratnih dejstava u BiH nadležne vlasti nisu apelantima dostavile informacije o sudbini lanova njihovih porodica, nestalih tokom ratnog sukoba u BiH, dovoljna je Ustavnom судu da zaključi da je u odnosu na lbove porodice nestalih lica došlo do povrede prava na zabranu nehumanog postupka iz Iana II/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine i Iana 3 Evropske konvencije, kao i povrede prava na privatan i porodični život iz Iana II/3.f) Ustava Bosne i Hercegovine i Iana 8 Evropske konvencije⁷⁵. Umjesto posebnog obrazloženja dopustivosti i merituma ove odluke u pogledu žalbenih navoda apelanata, Ustavni sud se pozvao na obrazloženje i razloge navedene u odlukama u predmetima broj AP 129/04 od 27. maja 2005. godine⁷⁶ i AP 228/04 od 13. jula 2005. godine⁷⁷, koje su donesene povodom istih pravnih pitanja. Potrebno je naglasiti da je Ustavni sud utvrdio povrede I. 3 i 8 Evropske konvencije zbog toga što laniovi porodica nestalih lica nemaju nikakvih informacija o sudbini lanova svojih porodica, te naložio mjere za otklanjanje navedenih povreda ustavnih prava. Što se tiče pitanja kompenzacije koju su tražili apelanti, Ustavni sud smatra da Zakon o nestalim licima predviđa dovoljnu finansijsku potporu za lbove porodica nestalih lica.

⁷³ "Službeni glasnik BiH" broj 50/04.

⁷⁴ Vidjeti i Odluku o osnivanju Ureda za traženje nestalih i zarobljenih lica Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske" broj 40/03).

⁷⁵ Odluku iste sadržine Ustavni sud je utvrdio i u predmetu broj AP 2980/06 od 13. maja 2008. godine.

⁷⁶ Objavljena u "Službenom glasniku BiH" broj 58/05 i "Službenom glasniku Republike Srpske" broj 72/05.

⁷⁷ Objavljena u "Službenom glasniku BiH" broj 80/05 i "Službenom glasniku Republike Srpske" broj 75/05.

BIBLIOGRAFIJA

1. Alleweldt, R. (1996). Schutz vor Abschiebung bei drohender Folter oder unmenschlicher oder erniedrigender Behandlung oder Strafe, Springer;
2. Aoláin, F.N. (2004). The European Convention on Human Rights and its Prohibition on Torture" in S. Levinson (ed.) Torture, "Oxford University Press";
3. Bassiouni, M. C. (2003). Introduction to International Criminal Law, "Transnational Publishers", Inc.;
4. Erdal, U. and Bakirci, H. (2006). Article 3 of the European Convention on Human Rights, A Practitioner's Handbook, OMCT, Geneva;
5. Foley, C. (2003). Combating Torture Handbook: A Manual for Judges and Prosecutors, Human Rights Centre of the University of Essex;
6. Giffard, C. (2000). The Torture Reporting Handbook: How to document and respond to allegations of torture within the international system for the protection of human rights, Human Rights Centre of the University of Essex;
7. Harris, D. J., O'Boyle, M. And Warbrick, C. (1995). Law of the European Convention on Human Rights, "Butterworths";
8. Janis, M., Kay, R. and Brandle, A. (1995), European Human Rights Law Text and Materials, "Oxford University Press";
9. Leach, P. (2005). Taking a Case to the European Court of Human Rights, 2nd edn, "Oxford University Press";
10. Mahoney, P. (1999). Determination and Evaluation of Facts in Proceedings Before the Present and future European Court of Human Rights" in S. Busuttil (ed.), Mainly Human Rights: Studies in Honour of J. J. Cremona, Fondation Internationale Malte;
11. Mowbray, A. R. (2004). The development of positive obligations under the European Convention of Human Rights by the European Court of Human Rights, Oxford;
12. O'Boyle, M. (2004). "Comment on Life after Bankovic", in F. Coomans and M.T. Kamminga (eds.), Extraterritorial Application of Human Rights Treaties, Intersentia Antwerp-Oxford;

13. Peel, M. and Iacopino, V. (eds.) (2002). *The Medical Documentation of Torture*, Greenwich Medical Media Limited;
14. Reid, K., A. (2004). *Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*, 2nd edn, "Sweet and Maxwell";
15. Than, C. and Shorts, E. (2003). *International Criminal Law and Human Rights*, Thomson, "Swett & Maxwell", London;
16. Van Dijk, P. and van Hoof, G.J.H. (1998). *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, Kluwer Law International.

STANDARDS OF THE EUROPEAN CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS ON PROHIBITION OF TORTURE AND INHUMAN OR DEGRADING TREATMENT OR PUNISHMENT AND LEGISLATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms ("No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment") is one of the shortest of the provision of the Convention. On the other hand, the importance of understanding its meaning is crucial for its proper application. Given that the article contains no limitations of the rights it guarantees, it undoubtedly refers to unconditional rights that are not subject to any restrictions. Article 3 is given in absolute and nonqualified terms and as opposed to articles 8–11 of the European Convention, which contain the restrictive clause in the second paragraph, Article 3 does not contain second paragraph that would determine the circumstances allowing the restriction of the right. Accordingly, it was concluded that this provision leaves no room for any restrictions provided by law. The unconditional nature of Article 3 also indicates that, in terms of the European Convention or international law, acts that violate this article can not be justified under any circumstances.

In addition, Article 3 of the European Convention also contains material aspects, as well as procedural ones, such as the obligation to investigate allegation of torture and other forms of inhuman treatment. Article 3 of the European Convention may be equally violated by deliberate maltreatment as well as negligence or failure to take concrete action or provide adequate standards of protection. Also, Article 3 of the European Convention stipulates both negative and positive obligations; this concerns the obligation to refrain

from certain types of treatment and the obligation to take positive action to ensure individual rights and protect individuals from the forbidden conduct. Constitution of Bosnia and Herzegovina and the Constitution of the Republic of Srpska, as well as Constitution of the Federation Bosnia and Herzegovina, guarantee everyone the right not to be subjected to torture or inhuman or degrading treatment or punishment. Further guarantees of this right in Bosnia and Herzegovina are provided through criminal legislation, which prescribes penalties for a series of crimes which in essence correspond to actions prohibited by Article 3 of the European Convention or actions that can be qualified as one of those prohibited by the Article. Laws on Criminal Procedure that are in force in Bosnia and Herzegovina provide guarantees that the actions prohibited under Article 3 of the European Convention will be subject to investigation. Afore mentioned laws stipulate that the judgment cannot be based on evidence obtained illegally, thus preventing taking statements under duress and such actions are prescribed as a criminal offense in the criminal laws.

KEY WORDS: torture / European court of Human Rights / European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms / Constitution of Bosnia and Herzegovina / Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina / Law on Criminal Procedure.

**MERE LIŠENJA SLOBODE KAO INSTRUMENT
OBEZBE ENJA PRISUSTVA LICA OKRIVLJENOG ZA
KRIVI NO DELO NASILNI KOG KRIMINALITETA
U KRIVI NOM POSTUPKU**

Dr Vojislav ur i
redovni profesor Pravnog fakulteta u Nišu

U radu se raspravlja o pojedinim radnjama procesne prinude kojima se ograničava lična sloboda osumnjičenih ili okrivljenih za krivična dela nasilničkog kriminaliteta. Izlaganjem su obuhvaćene mere za obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku kojima se prevashodno ograničava lična sloboda čoveka. Analizirano je zakonsko uređenje mere lišenja slobode (hapšenja), policijskog zadržavanja i pritvora, kao najteže mere kojom se pre presuđenja krivične stvari okrivljeni lišava slobode i zatvara. Tumačenje procesnih normi utemeljeno je na međunarodnim i evropskim pravnim standardima za zaštitu lične slobode u krivičnom postupku i praksi Evropskog suda za ljudska prava. U tim marginama, razmatran je uticaj ovih mera na efikasnost krivičnopravne represije države u suprotstavljanju kriminalitetu nasilja. Autor je mišljenja da mere lišenja slobode, osim što doprinose efikasnosti krivičnog postupka, jesu delotvorno i pogodno sredstvo za zaštitu žrtava krvnih delikata, nasilja u porodici, seksualnog nasilja i drugih krivičnih dela sa elementom nasilja.

KLJUČNE REČI: kriminalitet nasilja / krivični postupak / radnje procesne prinude / hapšenje policijsko zadržavanje / pritvor

UVOD

Kriminalitet nasilja ine teški kriminalni akti kojima se primenom sredstava fizi ke sile ili psihi ke prinude ugrožava fizi ki integritet drugih lica. Veliki je broj krivi nih dela kod kojih radnju izvršenja ini primena nasilja ili pretnja nasiljem. Nasilje se shvata kao upotreba sile, pretnje ili zloupotreba mo i prema drugom licu. U savremenom društvu sve je više nasilja, fizi kog ili psihi kog, pošto svoje me usobne sukobe i sporove ljudi nastoje da reše primenom nasilja, pa je otuda razumljivo što je obim kriminaliteta nasilja ve i nego što je nekada bio. Kriminalitet nasilja u krivi nim zakonodavstvima nije inkriminisan kao samostalno krivi no delo ve samo postoje inkriminacije kod kojih je nasilje elemenat bi a krivi nog dela ili se javlja kao na in njihovog izvršenja. Mnogo je delikata koje karakteriše nasilje te su raznovrsni oblici nasilni kog ponašanja. O uzrocima nasilja nastale su razli ite teorije, kao što su teorije uslovljenosti, biološke teorije i dr. U mnogim sociopatološkim istraživanjima i psihološkim gledištima, uzroci nasilja pokušavaju se objasniti raznim oblicima ljudske agresivnosti,¹ pa se kriminalitet nasilja definiše kao ekstremni oblik ispoljavanja agresije. Tako e je mnogo klasifikacija delikata koji ine nasilni ki kriminalitet. Jedna klasifikacija razvrsta sve delikte nasilja u slede e grupe: nasilje u porodici, nasilje u školi, nasilje izme u maloletnih bandi, a kao posebna kategorija zlo ina izdvojen je "zlo in mržnje".² U kriminalitet nasilja ubrajaju se kriminalna ponašanja uperena protiv života i tela, polne slobode i polnog morala, dela u injena iz koristoljublja, protiv sloboda i prava gra ana, dela protiv javnog reda i pravnog saobra aja, kao i nasilni ko ponašanje na javnom mestu. U najteže oblike kriminaliteta ove vrste spadaju terorizam, politi ki delikti nasilja, te zlo ini protiv ove nosti i me unarodnog prava. U ovom radu polazi se od gledišta prema kojem "kriminalitet nasilja obuhvata: krvne delikte, delikte nasilja u porodici, seksualne delikte, trgovinu ljudima, zlo ine mržnje, terorizam, nasilje u sportu, kriminalitet proganjanja i mobing".³

Za uspešno procesuiranje krivi nih dela kriminaliteta nasilja u procesnom zakoniku predvi ene su brojne procesne radnje i mere, me u kojima su po intezitetu represivnosti na prvom mestu radnje procesne prinude, kojima se prevashodno ograni ava li na sloboda ili sloboda raspolaganja stvarima u procesne svrhe, pod im se razume

¹ Vidi: Milo Boškovi , Kriminološki leksikon, "Matica srpska", Novi Sad, 1999, str. 58.

² Schneider H.J., Kriminologie für das 21. Jahrhundert, Münster-Hamburg-London, 2001: LIT Verlag, str. 180.

³ Dr Slobodanka Konstantinovi -Vili i dr. Kriminologija, Niš, 2009, str. 113.

spre avanje neispunjena procesnih obaveza.⁴ Prilikom primene radnji i mera prinude prema licima važi princip srazmernosti. Nije dopuštena primena teže mere ako se ista svrha može posti i blažom merom. Od mera procesne prinude najteže su, mada i najefikasnije, one kojima se ograniči li na sloboda. Te mere mogu biti fakti ke ili pravne prirode, a preduzimaju ih organi unutrašnjih poslova ili sud, u pretkrivi nom ili krivi nom postupku. U ovom radu predmet rasprave je biti lišenje slobode (hapšenje), policijsko zadržavanje i pritvor. Interpretacija je biti utemeljena na meunarodnim pravnim standardima zaštite ljudskih prava u krivi nom postupku, a sama analiza ovih mera lišenja slobode bi je izvršena sa aspekta efikasnog pokretanja i odvijanja krivi nog postupka prema uiniocima delikata nasilja, s jedne strane, i nivoa zaštite žrtava nasilja, s druge strane.

1. LIŠENJE SLOBODE

Lišenje slobode je fakti ka radnja prinude organa unutrašnjih poslova, jer za njenu primenu nije potrebno da donose nikakvu formalnu odluku, npr. kakvo posebno rešenje ili naredbu. Njome se ograniči li na sloboda, ali se lice ne zatvara. Odredbama procesnog prava predviđena su dva slučaja u kojima su organi unutrašnjih poslova ovlašćeni da preduzmu meru lišenja slobode: a. kad pre pokretanja krivi nog postupka nastanu razlozi da se prema osumnjičenom odredi pritvor (l. 227. st. 1. ZKP) i b. kad lice zateknu pri izvršenju krivi nog dela za koje se goni po službenoj dužnosti (l. 230. ZKP). Lišenje slobode u ovom drugom slučaju može izvršiti i svaki građanin.

Policjsko lišenje slobode

Organii unutrašnjih poslova ovlašćeni su da nekog liše slobode ako postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo kad ocene da postoji ma koji razlog za određivanje pritvora. U toj situaciji zakon eksplisitno nalaže organima unutrašnjih poslova da primene garancije ustanovljene u korist osumnjičenog, u procesnoj teoriji označene kao načelo zaštite lijevanja slobode: "Lice lišeno slobode mora biti poučeno kako je to predviđeno u odredbi lana 5." Zakonika o krivičnom postupku (l. 227. st. 2). To praktično znači da je ovlašćeno službeno lice organa unutrašnjih poslova dužno da uhapšenog odmah obavesti

⁴ Dr. Edomir Stevanović – Dr. Vojislav Šurija, Krivično procesno pravo – Opšti deo, Niš, 2007., str. 326.

o onim njegovim pravima koja mu po zakonu pripadaju u momentu lišenja slobode, na na in i u obimu kako to garantuje na elo zaštite li ne slobode. Lice koje je policija uhapsila tako e ima pravo da o zakonitosti njegovog hapšenja odlu i sud, što zna i da ima pravo na habeas corpus, ija je primena osigurana nametanjem obaveze organu unutrašnjih poslova da uhapšenog "bez odlaganja" sproveđe nadležnom istražnom sudiji. Ovu obavezu mora izvršiti odmah, osim u slu aju kad odlu i da prema osumnji enom primeni meru policijskog zadržavanja, o emu mora doneti posebno rešenje.

Saglasno ustavnoj regulativi, u procesnom zakonodavstvu bilo je nužno na initi razliku izme u prava koja se uhapšenom saopštavaju u momentu lišenja slobode od prava koja mu od tog momenta pripadaju.⁵ Zato što u zakonu nije bila napravljena ta razlika, prema do sada važe im propisima, policijski službenik je imao obavezu da u momentu hapšenja izgovori itavu listu od desetak tamo predvi enih prava, dugih pa i preopširnih formulacija, što nije bilo razumno ni praktično mogu e. Osim toga, saopštavanje nekih prava iako je bilo eksplikite propisano, nije primereno trenutku hapšenja. Na primer, koji je smisao nametanja obaveze policijskom službeniku da u trenutku hapšenja saopšti uhapšenom da ima pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode?! Iz ovih razloga bilo je razumno i neophodno intervenisati u odredbe o na elu zaštite li ne slobode, što je poslednjom novelom i u injeno. Prava vezana za lišenje slobode preformulisana su i sistematizovana u dve grupe: prvu grupu ine prava koja se uhapšenom saopštavaju u trenutku hapšenja (l. 5. st. 1. ZKP), a drugu, prava koja mu od tog trenutka pripadaju (l. 5. st. 3. ZKP).

Sada, prilikom svakog hapšenja bez odluke suda, organi unutrašnjih poslova su dužni da uhapšenom odmah saopšte da nije dužno ništa da izjavi, da sve što izjavi može biti upotrebljeno kao dokaz protiv njega i da ima pravo da bude saslušano u prisustvu branioca koga samo izabere ili branioca koji e mu biti postavljen na teret budžetskih sredstava, ako ne može samo da ga plati (l. 5. st. 1. ZKP), a potom da mu, prema izmenjenom na elu zaštite slobode osiguraju ostvarivanje prava koja mu u tom momentu pripadaju (l. 5. st. 3. ZKP). Interesantno je zapaziti da organ unutrašnjih poslova više nema obavezu da uhapšenog odmah obavesti o razlozima lišenja slobode i optužbi koja mu se stavlja na teret, kako to ustavne norme nalažu (l. 27. st. 2. Ustava). Obavezu obaveštavanja osumnji enog o razlozima lišenja slobode po zakonu

⁵ Dr Vojislav ur i , Na elu krivi nog procesnog prava i Ustav Republike Srbije, u: Ustav Republike Srbije, krivi no zakonodavstvo i organizacija pravosu a, Zlatibor, 2007, str. 277. i 278.

uopšte nema, a obaveštavanje o "prirodi i razlozima" optužbe može biti odgo eno sve do prvog saslušanja (I. 4. st. 1. ta . 1. ZKP). Ovakva reglementacija direktno je suprotna ustavnoj garanciji prava na slobodu i bezbednost i garanciji li ne slobode proklamovane u I. 5. st. 2. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Zavisno od shvatanja koje budu zastupana u sudskoj praksi, neobaveštavanje o razlozima lišenja slobode i optužbama koje terete osumnji enog, mogu iskomplikovati obezbe enje prisustva u krivi nom postupku okrivljenog za dela nasilja, a samim tim oslabiti procesnopravnu zaštitu žrtava ovih teških dela.

im neko lice uhapsi ili mu gra ani predaju lice zate eno na izvršenju krivi nog dela, organ unutrašnjih poslova je dužan da uhapšenog bez odlaganja (I. 5. st. 2 ZKP) sprovede nadležnom istražnom sudiji, osim u slu aju kad prema uhapšenom primene meru policijskog zadržavanja. Osim zahteva promptnosti koji je zadržan, poslednjom novelom procesnog zakona propisan je i maksimalni rok: osumnji eni mora biti predat nadležnom istražnom sudiji najkasnije u roku od 48 sati. Takva zakonska odredba nastala kao rezultat uskla ivanja sa ustavnom garancijom prava na habeas corpus (I. 29. st. 2. Ustava). Do sada su zakonska rešenja bila bazirana na me unarodnim dokumentima o ljudskim pravima koji u pogledu tog roka koriste kau uk pojmove "odmah" ili "bez odlaganja". Na normativnom planu ovako fiksno odre en rok u kolici je sa ure enjem policijskog zadržavanja, ije trajanje je tako e limitirano ovim istim rokom. Pošto mu hapšenje prethodi, policijsko zadržavanje osumnji enog objektivno ne može trajati 48 sati koliko nominalno dopušta zakonodavac, jer e nužno biti kra e za vreme od hapšenja osumnji enog do donošenja rešenja o zadržavanju jer maksimalni rok za dovo enje osumnji enog istražnom sudiji iznosi upravo 48 sati od momenta hapšenja. Ni prakti no sprove enje osumnji enog u ovom roku ne e biti nimalo lakše, naro ito kad hapšenje bude izvršeno u zaba enim mestima ili kad je za prikupljanje osnovnih informacija policiji realno potrebno više vremena, što se kod krivi nih dela nasilni kog kriminaliteta ini realnim o ekivanjem. Vreme od 48 sati, dakle, esto e biti nedovoljno za uobi ajene policijske radnje, pa postoji opasnost da e se ovaj ustavni rok ili nužno kršiti ili strogo poštovati na štetu rezultata gonjenja.⁶

⁶ Amplius: dr Stanko Bejatovi , Lišenje slobode i Ustav Republike Srbije, u: Usaglašavanje krivi nog zakonodavstva sa Ustavom Srbije, Kopaonik, 2008, str. 66. i 67; Dr Vojislav ur i , Me unbarodni pravni standardi i zaštita ljudskih prava u krivi nom postupku, u: Ustavne i me unarodne garancije ljudskih prava, Niš, 2008, str. 199.

U tim sluajevima, da bi osigurao valjanu sudsku ocenu zakonitosti lišenja slobode, zakonodavac propisuje izvesne dužnosti za uesnike u postupku lišenja slobode i postupku kontrole njegove zakonitosti:

(a) Obaveza je ovlaš enog lica organa unutrašnjih poslova da obavesti istražnog sudiju o razlozima i vremenu lišenja slobode (l. 227. st. 1). Šta mogu biti razlozi lišenja slobode o kojima se istražni sudija obaveštava, proizlazi iz odredaba o uslovima za lišenje slobode bez odluke suda (l. 227. st. 1. i l. 142. ZKP). Saglasno ovim odredbama, da bi istražni sudija mogao da odlu i o sudbini lica lišenog slobode, izveštaj organa unutrašnjih poslova treba da sadrži: opis dela, okolnosti iz kojih proizlazi osnovana sumnja, kao i one injenice i okolnosti koje po zakonu predstavljaju razlog za odreivanje pritvora.

Istražnog sudiju najpre treba upoznati sa opisom dela koje se osumnji enom stavlja na teret, jer bez saznanja o delu istražni sudija ne bi znao o emu treba da sasluša privedeno mu lice, a iz opisa krivi nog doga aja tako e treba da sazna o onim injenicama i okolnostima koje su relevantne za donošenje odluke o pritvoru: o težini krivi nog dela (od težine izvršenog dela zavisi koji e istražni sudija biti stvarno nadležan, a zbog težine dela pritvor nekad, po samom zakonu, nije mogu - kod laksih krivi nih dela); o mestu izvršenja dela (radi ocene mesne nadležnosti); i sl. Neophodno je da u izveštaju budu navedene okolnosti iz kojih proizlazi osnovana sumnja, jer više istražni sudija ne odlu uje o zadržavanju privedenog lica, kao što je bilo po ranije važe im propisima,⁷ ve o odreivanju pritvora. U rešenju o pritvoru, ako ga bude donosio, istražni sudija mora e prethodno da utvrdi postojanje osnovane sumnje pošto se radi o sluajevima kad istraga još nije otvorena, pa u momentu prvo enja ne postoji rešenje o sprovo enju istrage kojim bi osnovana sumnja bila utvr ena. Na kraju, potrebno je istražnog sudiju obavestiti i o injenicama i okolnostima koje po zakonu predstavljaju poseban osnov za odreivanje pritvora, zbog kojih je, upravo, neko lice lišeno slobode i sprovedeno istražnom sudiji. Ako ne postoji ma koji razlog za pritvor, lišenje slobode ne bi bilo dopušteno, pa je, zato, izveštavanje o tim razlozima neophodno za ocenu istražnog sudije o zakonitosti lišenja slobode i daljoj sudbini sprovedenog mu lica, tj. za odluku o odreivanju pritvora.

O razlozima lišenja slobode, organ unutrašnjih poslova može obavestiti istražnog sudiju usmeno ili u pisanim izveštaju ili predajom duplikata krivi ne prijave ako je ve sa injena i podneta javnom tužiocu.

Organ unutrašnjih poslova ima i obavezu da obavesti istražnog sudiju o vremenu lišenja slobode. Vreme lišenja slobode veoma je zna ajan

⁷ Vidi lan 193. stav. 4. Zakona o krivi nom postupku od 1976.

zbog pravnih posledica koje zakon vezuje za ograni enje li ne slobode i zbog poštovanja propisanih rokova koji od tog momenta teku. Trajanje lišenja slobode uvek se po zakonu uzima od momenta hapšenja, bez obzira da li je nakon toga odre en pritvor i koliko je trajao, pa se sledstveno tome vezuju pravne posledice: vreme od trenutka lišenja slobode do odre ivanja pritvora ura unava se u pritvor (l. 144. st. 1. ZKP) i u izre enu kaznu (l. 50. KZJ), a tako e je osnov za naknadu štete licima neosnovano osu enim ili neosnovano lišenim slobode (l. 560. st. 1. ta . 3. i st. 2. ZKP). Zakonski rokovi koji se ti u lišenja slobode, tako e teku od asa hapšenja: rok za sprovo enje uhapšenog istražnom sudiji (l. 227. st. 3), vreme najdužeg zadržavanja u policiji i rok za donošenje rešenja o zadržavanju (l. 229. st. 1. i st. 2), kao i najduže trajanje pritvora u istrazi (l. 144). Tih rokova dužni su da se drže organi krivi nog pravosu a i da na njih paze po službenoj dužnosti, a ako isteknu, zakon za te organe propisuje posebne obaveze u cilju zaštite od nezakonitog ili prekomernog ograni enja li ne slobode.

(b) Ovlaš eno lice organa unutrašnjih poslova dužno je da istražnom sudiji posebno obrazloži zakašnjenje ako je sprovo enje trajalo duže od osam sati. Obaveznim podnošenjem obrazloženja omogu ava se sudska kontrola, kojom zakonodavac nastoji da osigura urednost sprovo enja, kako ne bi, sem izuzetno, trajalo duže od propisanog redovnog roka. U obrazloženju zakašnjenja treba navesti onu neotklonjivu smetnju zbog koje je došlo do zakašnjenja, kada je nastala i koliko je trajala ta smetnja, odnosno njene posledice. Razlozi zakašnjenja mogu biti samo objektivne, materijalne prirode koji se nisu mogli otkloniti. Subjektivne i otklonjive smetnje, po zakonu ne mogu biti opravданje za bilo koje zakašnjenje, a zbog takvog zakašnjenja lišenje slobode bilo bi nezakonito za vreme dok to zakašnjenje traje. Radi lakšeg utvr ivanja razloga zakašnjenja i autenti nosti njihovog zasvedo enja, celishodno bi bilo da se obrazloženje zakašnjenja daje u pismenom izveštaju i da se to pismeno priloži spisima predmeta.

(c) Prijem sprovedenog lica, prva je obaveza nadležnog istražnog sudije. Slede a obaveza istražnog sudije koja se ti e sudske kontrole ograni enja li ne slobode jeste da zasvedo i vreme lišenja slobode i obrazloženje zakašnjenja ako je sprovo enje trajalo duže od osam sati. Mislimo da je uvek potrebno zasvedo iti vreme lišenja slobode iako tu sudska obavezu zakonodavac predvi a samo u odredbi o zakašnjenju prilikom sprovo enja uhapšenog, ne baš spretno formulisanoj i sistematizovanoj (l. 227. st. 3). O obrazloženju zakašnjenja istražni sudija mora da sa ini službenu belešku ili zapisnik, koji se prilažu spisima. Zakonom nije odre eno kada koju formu zasvedo enja treba koristiti. U situaciji kada je podneto

pismeno obrazloženje zakašnjenja, pogodna bi bila forma službene beleške jer bi postupak sa privremenim licem mogao brže teći. Ako, pak, ovlašćeno lice organa unutrašnjih poslova usmeno obrazlaže zašto je sprovo enje uhapšenog trajalo duže od osam sati, neophodna bi bila forma zapisnika radi osiguranja autentičnosti zasvede enja razloga zakašnjenja. Na kraju, obaveza je istražnog sudije da u zapisnik unese i izjavu uhapšenog o tome kada je i gde lišen slobode. To, razume se, pretpostavlja da istražni sudija prethodno uzme izjavu privremenog lica o vremenu i mestu njegovog lišenja slobode.

(d) Da bi se predupredili sporovi oko zakonitosti sprovo enja uhapšenog i eventualna policijska tortura radi iznenađivanja iskaza, propisana je mogućnost da istražni sudija odredi lekarski pregled uhapšenog (I. 228. st. 7. ZKP). Lekarski pregled može zahtevati uhapšeni ili njegov branilac, taj njegove porodice ili lice sa kojim je u braku ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici, ali i državni tužilac. Momenat kad je uhapšeni doveden istražnom sudiji, pravi je trenutak da se utvrdi da li je bilo nasilja, a svako kasnije pozivanje na te okolnosti, da bi se opravdala promena iskaza okrivljenog, osućeno je na neuspeh. Tu svrhu osigurava obaveza istražnog sudije da priloži spisima predmeta odluku o određivanju lekarskog pregleda i zapsinik o saslušanju lekara.

(e) Protiv svakog lica lišenog slobode i dovedenog istražnom sudiji ne mora biti određen pritvor, a nekada i kad je pritvor već određen, mora biti ukinut. Istražni sudija mora da pusti na slobodu uhapšenog koji mu je doveden ako posle saslušanja utvrdi: da ne postoji osnovana sumnja da je izvršio krivi no delo koje mu se stavlja na teret, ili da osnovana sumnja postoji ali nema nijednog zakonom predviđenog razloga za određivanje pritvora. Izvan ovih zakonskih pretpostavki, uhapšeni mora biti pušten na slobodu: po isteku roka od 48 sati od momenta određivanja pritvora ako do tada javni tužilac ne podnese zahtev za sprovo enje istrage, ili ako u bilo kom momentu od dovođenja uhapšenog javni tužilac obavesti istražnog sudiju da je odbacio krivičnu prijavu ili da ne želi zahtevati sprovo enje istrage (u slučaju da mu prijava do tada nije ni podneta). U vezi sa puštanjem uhapšenog na slobodu, teorijski je moguće da on bude lišen slobode bez malo 5 dana a da protiv njega ne bude pokrenut krivični postupak (48 sati po osnovu policijskog zadržavanja, 24 sata za obezbeđenje branjoca u postupku pred istražnim sudijom, 48 sati posle određenog pritvora, u kom roku državni tužilac treba da podnese zahtev za sprovo enje ali može i odustati od gonjenja). U toj situaciji, naknada štete zbog neosnovanog lišenja slobode jedini je metod pravne zaštite liječenje slobode, samo je pitanje da li je dovoljan. Izgleda da ne preostaje ništa drugo nego da se uzdamo u savestan i stručan rad istražnog sudije i njegovu inventivnost.

itava ova komplikovana procedura sa uhapšenim koji je doveden istražnom sudiji, u praksi može biti uproš ena koordiniranim radnjama organa koji u njoj u estvaju, osobito kad su u pitanju krivi na dela koja se svrstavaju u nasilni ki kriminalitet. Svrshodno bi bilo da organ unutrašnjih poslova jednovremeno sa sprovo enjem uhapšenog istražnom sudiji, podnese krivi nu prijavu javnom tužiocu, sa svim prilozima koje po zakonu uz nju mora dostavljati i sa obaveznim nazna enjem⁸ da e uhapšeno lice biti ili da je ve sprovedeno istražnom sudiji. Time bi se javnom tužiocu omogu ilo da blagovremeno podnese zahtev za sprovo enje istrage, pre isteka roka od 24 sata u kome je istražni sudija dužan da sasluša privedeno lice. To bi, nadalje, omogu ilo istražnom sudiji da posle saslušanja uhapšenog prvo doneše rešenje o sprovo enju istrage, a potom da odlu i o odre ivanju pritvora. Ukoliko iz nekih razloga ne bude mogu e podnošenje krivi ne prijave javnom tužiocu jednovremeno sa sprovo enjem osumnji enog sudskoj vlasti, istražni sudija treba odmah po dovo enju uhapšenog da obavesti javnog tužioca o ro ištu za saslušanje, kako bi mogao da tom saslušanju prisustvuje i da blagovremeno odlu i da li e zahtevati otvaranje istrage.

Sve ove garancije saglasne su sa me unarodnim standardima o zaštiti li ne slobode vezanim za sam in hapšenja.⁹

Lišenje slobode lica zate enog na izvršenju krivi nog dela

Svako je ovlaš en da liši slobode u inioca kog zatekne na izvršenju krivi nog dela (l. 230). Pored policije, takvo ovlaš enje imaju i svi drugi državni organi ali i svaki gra anin. Uhapšeni mora odmah biti predat organima unutrašnjih poslova ili istražnom sudiji, ili o hapšenju mora biti obavešten jedan od ovih organa.

U slu aju kad neki drugi državni organ ili gra ani predaju uhapšenog organu unutrašnjih poslova ili ga o tome obaveste, on je dužan da osumnji enom pruži garancije na koje upu uje na elo zaštite li ne slobode, na iju primenu zakon eksplicitno upu uje: "Organ unutrašnjih poslova postupi e po lanu 227." U odredbama tog lana, naime, izri ito je predvi ena primena odredbi l. 5. ZKP ijim odredbama je ustanovljeno i ure eno na elo zaštite li ne slobode i zato, za ovu

⁸ Organi koji u estvaju u pretkrivi nom postupku dužni su da "o svakoj preduzetoj radnji obaveste nadležnog javnog tužioca" (l. 46. st. 3. ZKP).

⁹ Vidi lan 5. st. 2. i 3. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i lan 9. st. 2. i 3. Me unarodnog pakta o gra anskim i politi kim pravima.

situaciju važi sve što je napred re eno o policijskom lišenju slobode. Treba zapaziti da zakonodavac propisuje kako će postupati organ unutrašnjih poslova a ne i istražni sudija, u slučaju kad tom organu bilo ko, izuzev policije, dovede uhapšeno lice. Izgleda da zakonodavac pretpostavlja da će uhapšena lica u praksi najčešće biti predavana policiji, a ako budu predata istražnom sudiji, da je tada postupak već uređen i po svojoj prirodi je sudski, te nije bilo potrebe upućivati na shodnu primenu tih odredaba.

Ukoliko, pak, uhapšeni bude doveden istražnom sudiji, izostaje direktna primena garancija iz člana 5. ZKP. Treba tumačiti da se u toj situaciji zaštita liječnik slobode obezbeđuje po posebnom propisu iz člana 228. ZKP, po kojem je istražni sudija dužan da uhapšenog upozna da može uzeti branioca i omogućiti mu neposredan ili posredan kontakt s njim. Ovo igledno je odredba čl. 228. koncipirana sa idejom da važi za slučajevе kad istražnom sudiji uhapšenog dovode organi unutrašnjih poslova, a ne građani ili neki drugi državni organi, što se u praksi redovno i dešava.

Postavljena i mnoga druga pitanja koja proizlaze iz analize postupka pred istražnim sudijom kad mu uhapšenog nisu doveli organi unutrašnjih poslova - traže odgovor i, u svojoj sveukupnosti, izazivaju dubiozu da li zakonom uopšte treba dopustiti da građani dovode uhapšenog istražnom sudiji. Sa stanovišta preuređenog modela pretkrivi nog i prethodnog krivi nog postupka, osobito imajući u vidu praksu i tendencije u uporednom pravu po pitanju kom organu treba poveriti prethodni postupak, moglo bi se razmišljati da je u praksi celishodnije a teorijski doslednije da se uhapšeni predaje samo policiji ili, eventualno, u preuređenom prethodnom postupku, da se propiše mogućnost predaje uhapšenog i javnom tužiocu.

2. POLICIJSKO ZADRŽAVANJE OSUMNJIČENOG

Zadržavanje osumnjičenog je radnja prinude koju svojom odlukom određuje organ unutrašnjih poslova radi prikupljanja obaveštenja ili saslušanja osumnjičenog, a koja po sadržini predstavlja ograničenje liječnik slobode nekom licu za jedno krajnje vreme. Za razliku od drugih mera prinude koje imaju pravo da primenjuju organi unutrašnjih poslova, zadržavanje nije faktična radnja jer se za primenu ove mera mora doneti odluka u formi rešenja.

Dve su kategorije lica prema kojima organi unutrašnjih poslova mogu odrediti zadržavanje: a) prema licu kojeg su lišili slobode zato što

postoje razlozi da mu se odredi pritvor i b) prema licu kojeg su pozvali u svojstvu osumnji enog radi prikupljanja obaveštenja ili prema licu kojeg su pozvali kao presupstivnog svedoka pa mu je u toku informativnog razgovora promenjeno svojstvo u osumnji enog. Svrha policijskog zadržavanja može biti dvojake prirode – zadržavanje osumnji enog može biti odre eno ili radi prikupljanja obaveštenja ili radi saslušanja.

Mera policijskog zadržavanja osumnji enog može da traje najduže 48 sati od asa hapšenja, odnosno od momenta odazivanja na poziv organa unutrašnjih poslova. To nije policijski pritvor ve zadržavanje osumnji enog, ije trajanje odgovara me unarodnim pravnim standardima i nije protivno pravu uhapšenog da odmah bude izvedeno pred sud, jer je praksa Evropskog suda za ljudska prava da se dužina vemena privo enja tuma i sa dosta tolerancije, reklo bi se benevolentno, tako da kriterijum promptnosti u nekim slu ajevima zna i i nekoliko dana. Posle isteka roka od 48 sati organi unutrašnjih poslova su dužni da osumnji enog puste na slobodu ili da ga privedu istražnom sudiji. Vreme zadržavanja ura unava se u vreme najdužeg trajanja pritvora.

U slu aju kad prema nekom licu odredi zadržavanje, organ unutrašnjih poslova je dužan da mu predo i prava garantovana na elom zaštite li ne slobode iz lana 5. Zakonika o krivi nom postupku. Pošto uhapšenog obavesti o njegovim pravima vezanim za sam in lišenja slobode, organ unutrašnjih poslova je dužan da mu omogu i realizaciju tzv. prava na "telefonski razgovor" (l. 228 st. 1), na isti na in kao i istražni sudija kome je uhapšeni doveden, o emu je bilo re i.

Postupak policijskog zadržavanja zapo inje donošenjem rešenja o zadržavanju osumnji enog. Organi unutrašnjih poslova su dužni da odmah a najkasnije u roku od dva sata donešu i zadržanom licu uru e rešenje. U rešenju mora biti navedeno: delo za koje se osumnji eni tereti, osnovi sumnje, dan i as lišenja slobode ili odazivanja pozivu, kao i vreme po etka zadržavanja.

im organ unutrašnjih poslova doneše rešenje o zadržavanju, osumnji eni mora od tog trenutka imati branioca. Ukoliko osumnji eni sam ne uzme branioca, organ unutrašnjih poslova mora da mu obezbediti branioca po službenoj dužnosti, i to po redosledu sa spiska advokata koji dostavlja odgovaraju a advokatska komora. Osumnji eni mora imati branioca i kad odbrana za u injeno delo ne bi bila obavezna u pokrenutom krivi nom postupku. Zato se može re i da je time ustanovljen još jedan slu aj obavezne odbrane ali pre pokretanja krivi nog postupka. Branilac ima pravo na poverljiv razgovor sa osumnji enim pre nego on bude saslušan i pravo da

prisustvuje svakom razgovoru koji sa osumnji enim vodi ovlaš eno službeno lice radi prikupljanja obaveštenja. Saslušanje osumnji enog mora se odložiti do dolaska branioca, a odlaganje može trajati najduže osam sati. Ako ni tada prisustvo branioca ne bude obezbe eno, organ unutrašnjih poslova mora osumnji enog da pusti na slobodu ili da ga bez odlaganja sprovede nadležnom istražnom sudiji.

Zadržanom licu osigurana je dvostruka sudska zaštita, ustanovljavanjem prava na žalbu i nametanjem dužnosti organima unutrašnjih poslova da o zadržavanju obaveste istražnog sudiju. Protiv rešenja o zadržavanju osumnji eni i njegov branilac imaju pravo žalbe, koja ne odlaže izvršenje. Postupak po žalbi je hitan: organi unutrašnjih poslova dužni su da izjavljenu žalbu odmah dostave istražnom sudiji, a on mora da o žalbi odlu i u roku od etiri sata od prijema žalbe. Drugi put obezbe enja sudske zaštite ostvaruje se fakti kom radnjom budu i da organi unutrašnjih poslova imaju obavezu da o zadržavanju odmah obaveste istražnog sudiju, koji može zahtevati da mu organ unutrašnjih poslova odmah sprovede zadržano lice (l. 229. st. 4). O zadržavanju nekog lica istražni sudija mora uvek biti obavešten, a postupka kontrole zakonitosti policijskog zadržavanja bi e samo onda kad istražni sudija oceni da je potrebno da mu se zadržano lice sprovede. Kad istražni sudija tako odlu i, postupak dalje te e po odredbama o odre ivanju pritvora licu lišenom slobode iz lana 228. Mada o tome nema izri ite odredbe, druk ije tuma enje nije mogu e. Uostalom, i zadržavanje osumnji enog u policiji jeste po svojoj prirodi lišenje slobode, pa kad zadržano lice bude dovedeno istražnom sudiji na njegov zahtev, sti u se svi uslovi za postupak propisan u lanu 228. Imaju i u vidu njihov me usobni odnos, može se re i da oba na ina pokretanja postupka sudske kontrole policijskog zadržavanja, mogu koegzistirati, jer po ustanovljenim zakonskim pravilima jedan na in ne isklju uje drugi. Oni su po svojoj prirodi komplementarni.

Policijsko zadržavanje je veoma pogodan instrument za osiguranje efikasnog pokretanja postupka prema u iniocima delikata nasilja i pre pokretanja krivi nog postupka predstavlja najsigurnije sredstvo za dalju zaštitu žrtve od nasilnika. Me utim i sa primenom ove, mada efikasne mere treba biti obazriv jer postoji opasnost u slu aju da istražni sudija ne odredi pritvor protiv nasilnika kome je bilo odre eno policijsko zadržavanje pa ono može postati pokreta za novo nasilje.

3. LIŠENJE SLOBODE I POLICIJSKO ZADRŽAVANJE OSUMNJI ENIH ZA DELIKTE NASILJA

Za efikasnu krivi opravnu reakciju države na kriminalitet nasilja neophodno je uspostaviti koordinirani sistem procesnih mera i radnji kojima će se osigurati efikasne pravne procedure po krivi nim prijavama za kriminalitet nasilja, naročito ako poti u od ošte enih lica, i brz i efikasan postupak po podnetim krivi nim tužbama. Preduslov za svaku delotvornu zaštitu je savesno i revnosno postupanje službenih lica, ime se stvaraju neophodni uslovi za blagovremeno reagovanje i sprečavanje svakog nasilni kog ponašanja.

Svi državni organi a posebno policija, treba da hitno preduzimaju isle enja krivi nih dela nasilja, ali planski i detaljno, uporno i temeljito, a da po svakoj krivi noj prijavi za nasilje postupaju nepričasno i s ozbiljnošću, kako bi se sprečilo postojeće i predupredilo nasilje koje preti žrtvi. Takav sistemski pristup osiguravaju mere lišenja slobode i policijsko zadržavanje, te ih u tom cilju treba i primenjivati, koordinirano i komplementarno sa ostalim krivi nim i drugim pravnim mera. S druge strane, ove mere ograničuju li ne slobode treba primenjivati na na in da se privo enje u inilaca sudskoj vlasti radi izricanje pravde odvija u skladu s međunarodnim pravnim standardima.

Za postupanje u skladu sa postavljenim zahtevima kao neophodna pravna i organizaciona pretpostavka javlja se ustanavljanje unificiranih procedura postupanja državnih organa, pre svega policije, kad su u pitanju pojedini oblici nasilni kog kriminaliteta, kao što su nasilje u porodici, seksualno nasilje, nasilje u sportu i sl. U tom cilju celishodno je da nadležna ministarstva donesu podzakonske akte kojima će se propisati unificirane procedure po kojima će nadležni organi obavezno postupati u svakom slučaju određenog oblika kriminaliteta nasilja. Primera radi, kad je u pitanju porodično nasilje nadležno ministarstvo bi moglo doneti Protokol o postupanju u slučaju porodičnog nasilja, kojim bi sistematski i na sinhronizovan način bile obuhvateće procedure svih organa koji učestvuju u suočavanju i procesuiranju kriminaliteta nasilja, kao i otklanjanju njegovih primarnih i sekundarnih posledica. Tim protokolom neophodno bi bilo predvideti procedure za policiju, organ starateljstva, zdravstvene ustanove, obrazovno-vaspitne ustanove i pravosudne organe.

Pri ovakovom uređenju državnog reagovanja na pojedine oblike kriminaliteta nasilja, potrebno je kadrovski i tehnički osposobiti sve

organe unutrašnjih poslova. Kadrovska sposobljenost podrazumeva određeni broj policijskih službenika u svakoj policijskoj upravi koji su edukovani za rješavanje pojedinih oblika nasilja koga kriminalisti.

4. PRITVOR

Preventivno lišenje slobode je mera procesne prinude kojom se privremeno ali najdublje zadire u ograničenja sloboda i prava oveka prilikom pokretanja i učinkovanja krivičnog postupka. Sastoji se u privremenom lišenju slobode zatvaranjem lica protiv koga se pokreće i vodi krivični postupak, i to pre nego bude osuđeno. Istorijски i uporednopravno gledano, različiti su nazivi ove mera - "preventivno lišenje slobode", "istražni zatvor", "pritvor" i sl., ali se ne bi moglo reći da oni adekvatno odražavaju suština i svrhu ove mera procesne prinude.¹⁰ Po svojoj prirodi, ciljevi pritvora su procesnog i vanprocesnog karaktera. Procesni ciljevi lišenja slobode, mada višestruki, u krajnjem se svode na stvaranje garancija za uspešno odvijanje krivičnog postupka i za izvršenje presude.¹¹ Najčešće se kao procesni ciljevi navode: obezbeđenje prisustva okrivljenog u krivičnom postupku, obezbeđenje dokaza i utvrđivanje materijalne istine, kao i izvršenje osuđujuće presude. Vanprocesni ciljevi ne tiču se krivičnog postupka, zapravo etog ili onog koji tek predstoji, ali su u uskoj vezi sa okrivljenim u tom postupku. Lišenje slobode okrivljenog treba da spreči i izvršenje zapreti etog ili novog krivičnog dela, ili da okrivljenog zaštiti od represije. Koje će ciljeve zakonodavac postaviti za primenu pritvora, značajno je za efiksno otpočinjanje i odvijanje krivičnog postupka protiv učesnika krivičnih delova nasilja koga kriminaliteta,ime se osigurava izricanje pravde u razumnom roku kao što značajnom faktoru generalne prevencije, a osobito za zaštitu žrtava ovih delova, budući da je kod njihovih učesnika vrlo čest recidivizam.

Saobrazno postavljenoj svrsi pritvora, propisuju se i razlozi za njegovu primenu, ali određivanje pritvora ne smije biti opšte pravilo.¹² Saglasno tom međunarodnom standardu, lice za koje postoji osnovana sumnja da je u učelu krivičnog dela može biti privoren samo na osnovu odluke

¹⁰ Ima predloga da se ova mera procesne prinude prema licima označena i izrazom "prosektorски zatvor" (Vidi: Schröder F. C., Strafprozeßrecht, 2. Aufl., C. H. Beck, München, 1997, str. 85; dr Davor Krapac, Kazneni procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, Zagreb, 2003, str. 285).

¹¹ Dr Tihomir Vasiljević, Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ., Beograd, 1981, str. 381.

¹² Prema članu 9. stavku 3. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima ("Službeni list SFRJ" br. 7/1971), "stavljanje u pritvor lica koja očekuju da im se sudi ne smije biti opšte pravilo".

suda u slu ajevima kad je to neophodno radi vo enja krivi nog postupka (l. 30. st. 1. Ustava). Ako se ima u vidu jedino ova ustavna odredba, razlozi za odre ivanje pritvora morali bi biti prevashodno procesne prirode, a opšti cilj pritvora bio bi nesmetano i uspešno odvijanje krivi nog postupka i izvršenje presude. Ostvarivanje drugih, vanprocesnih ciljeva ograni eno je na zaštitu bezbednosti ljudi. Uz to, prema pravilima interpretacije ustavnih garancija, prava i slobode oveka mogu biti ograni eni ustavom ili jednakim slobodama i pravima drugih, ali do imanentnih granica. Saglasno tome, li na sloboda okriviljenog može biti ograni ena slobodama i pravima drugih, što bi moglo biti ustavnopravno uporište za reglementaciju pritvora izvan procesnih ciljeva. Ovakav metod ustavne interpretacije naro ito je zna ajan kad je u pitanju državna reakcija na nasilni ki kriminalitet budu i da, osim što dopušta propisivanje razloga za pritvor u cilju uspešnog pokretanja i vo enja krivi nog postupka, omogu ava odre ivanje pritvora i u slu ajevima kad se inkriminisanom radnjom ugroženo ili povre eno pravo na život, te pravo na nepovredivost psihi kog i fizi kog integriteta oveka, što su u biti dobra protiv kojih su uperena nasilni ka krivi na dela.

Radi [uspešnog] vo enja krivi nog postupka, odredbama lana 142. st. 1. ZKP, kao pritvorski osnovi (causae arresti) odre eni su: opasnost od bekstva (ta . 1), opasnost od zatamnjivanja istine i koluziona opasnost¹³ (ta . 2), interacijska opasnost (ta . 3), o igledno izbegavanje glavnog pretresa (ta . 4), zapre ena kaznom zatvora preko pet godina za dela izvršena pod posebno teškim okolnostima krivi nih dela (ta . 5) i izre ena kazna zatvora preko pet godina za dela izvršena pod posebno teškim okolnostima krivi nih dela (ta . 6).

S obzirom na prirodu i težinu krivi nih dela koja spadaju u nasilni ki kriminalitet, moglo bi se re i da su svi ovi zakonski osnovi za odre ivanje pritvora primenljivi i zna ajni za procesuiranje, ovih dela, izuzev onog iz ta ke etiri koji s tim nije direktno povezan. Kad se ima u vidu težina krivi nih, obezbe enje prisustva okriviljenog za dela nasilja osiguravaju osnovi iz ta ke 1. i 6, a sa aspekta zaštite žrtava od nasilnika, name e se primena koluzione i interacijske opasnosti kao neophodne za pritvaranje u inioca zbog prirode i na ina vršenja ovih dela.

Svi pritvorski osnovi pa i interacijska opasnost mora imati procesni cilj, ali je to kod ostalih o igledno s obzirom na njihovu prirodu a kod ovog nije. Za razliku od dosadašnjeg zakonskog rešenja, za odre ivanje pri-

¹³ Opasnost od uništenja dokaza ili uticaja na u esnike postupka Evropski sud tretira kao uobi ajene pritvorske osnove (Vidi: European Court of Human Rights, Judgment of 26. June 1991 – Case Letellier v. France, u: Human Rights Journal, 8-9, str. 304).

tvora više nije dovoljno da postoji opasnost da će okrivljeni nastaviti sa vršenjem započetog ili izvršiti novo krivično delo, već je pored toga potrebno i da sprečiavanje tih dela određeno pritvora okrivljenom bude "u cilju nesmetanog uvođenja krivičnog postupka". Do donošenja Zakonika iz 2001. godine, određivanje pritvora po ovom osnovu imalo je isključivo vanprocesni a ne procesni cilj. Svrha je bila da se obezbedi javna sigurnost građana i zaštite ustavom garantovana prava i sloboda građana (pravo na život, nepovredljivost fizičkog i psihičkog integriteta i sl.). Sada taj vanprocesni cilj mora biti u neposrednoj vezi sa interesima krivičnog postupka, aime je ovaj pritvorski osnov veoma sužen. Drugim rečima, da bi pritvor po ovom osnovu mogao biti određen, izvršenje krivičnih dela od strane okrivljenog treba da predstavlja povredu pravnog poretku (ime bi sprečavanje bilo vanprocesni cilj) i povredu interesa krivičnog postupka (izveštaj o izviri procesni cilj), što bi bilo u slučaju kad je krivično delo upereno protiv sudije, javnog tužioca, oštete enog, svedoka ili veštaka. Ovakvo usko postavljena reglementacija ovog osnova pritvora nepodesna je za odbranu društva od ponovnog vršenja nasilnih krivičnih dela kad su uperena protiv lica koja nisu u esnici već pokrenutih postupaka protiv izvršilaca ovih dela. Negativno dejstvo vezivanja ovog pritvorskog osnova za procesni cilj, narođeno je izraženo kod pojedinih oblika nasilja u kriminalitetu, npr. kod nasilja u porodici, seksualnog nasilja i sl., kod kojih potencijalne ili moguće žrtve od ponovnog nasilja okrivljenog nisu i ne moraju biti u esnici započetog krivičnog postupka. Nasuprot ustavnoj i procesnopravnoj regulativi, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koja je postala deo unutrašnjeg prava i nad njim ima primat –dopušta pritvor i iz razloga specijalne prevencije.¹⁴ Stoga se postavlja pitanje kojim se kriminalnopolitičkim razlozima može pravdati dalji opstanak suženja obima ovog osnova za pritvor i da li takav uopšte odgovara procesnoj stvarnosti, a osobito efikasnom suprotstavljanju nasilni kom kriminalitetu.

LITERATURA

1. Bejatović, S. (2008). Krivično procesno pravo, Beograd
2. Bejatović, S. (2008). Lišenje slobode i Ustav Republike Srbije, u: Usaglašavanje krivičnog zakonodavstva sa Ustavom Srbije, Kopaonik
3. Bošković, M. (1999). Kriminološki leksikon, "Matica srpska", Novi Sad

¹⁴ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda dopušta da se pritvor može odrediti i "kada se to opravdano smatra potrebnim kako bi se predupredilo izvršenje krivičnog dela" (I. 5. st. 1c).

4. ur i , V. (2007). Krivi no procesno pravo – Posebni deo, Niš
5. ur i , V. (2007). Na eli krivi nog procesnog prava i Ustav Republike Srbije, u: Ustav Republike Srbije, krivi no zakonodavstvo i organizacija pravosu a, Zlatibor
6. ur i , V. (2008). Me unbarodni pravni standardi i zaštita ljudskih prava u krivi nom postupku, u: Ustavne i me unarodne garancije ljudskih prava, Niš
7. Eissen, M-A. (1986). Case-law on Article 5 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, Strasbourg
8. Gruba , M. (1998). Krivi no procesno pravo, Knjiga tre a, Tok krivi nog postupka, Beograd
9. Human Rights – (1993). International documents, Beograd
10. Josipovi , I. (1998). Uhiu enje i pritvor, Zagreb
11. Jovaševi , D. (2006). Krivi no pravo – Opšti deo, Beograd
12. Konstantinovi -Vili , S. i dr. (2009). Kriminologija, Niš
13. Krapac, D. (2000). Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, Zagreb
14. P. van DIJK / G.J.H. van Hoof (1990). Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, Boston,
15. Radulovi , D. (2002). Krivi no procesno pravo, Podgorica
16. Schneider H.J. (2001). Kriminologie für das 21. Jahrhundert, Münster-Hamburg-London: LIT Verlag
17. Schröder F. C. (1997). Strafprozessrecht, 2. Aufl., C. H. Beck, München
18. Stevanovi , . (2007). Krivi no procesno pravo – Opšti deo, Niš
19. Vasiljevi , T. (1981). Sistem krivi nog procesnog prava SFRJ., Beograd

FREEDOM DEPRIVATION MEASURES AS TOOLS FOR ENSURING PRESENCE OF THE ACCUSED FOR VIOLENT CRIMES IN CRIMINAL PROCEDURE

In this paper some procedural enforcement actions that limit personal freedom of the suspect or accused of criminal acts for violent crimes are discussed. The analysis includes measures that ensure presence of the accused in criminal proceeding which primarily restrict personal freedom. First of all, author examines the legal regulation of measures of freedom deprivation (arrest), police retention and detention, as the most oppressive measures that deprive the accused of freedom and lead to imprisonment, before adjudication in criminal matters. Interpretation of procedural rules is based on international and European legal standards for the protection of personal freedom in criminal proceedings and practice of European Court of Human Rights. Within that framework, the influence of these measures on the effectiveness of criminal repression of the state in confronting the violent crimes has been discussed. In author's opinion, the measures of freedom deprivation, except their contribution to the efficiency of criminal proceedings, are effective and appropriate means for protection of blood crime victims as well as protection measures from domestic violence, sexual violence and other crimes with an element of violence.

KEY WORDS: *violent crime / criminal procedure / procedural enforcement actions / arrest / police retention / detention.*

ZAŠTITA OŠTE ENOG U KRIVI NOM POSTUPKU

Dr Goran P. Ili
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
sudija Ustavnog suda Republike Srbije

Položaj oštećenog u krivičnom postupku je jedna od tema kojoj se u poslednje vreme poklanja velika pažnja. To je posledica shvatanja o obavezi države da obezbedi zaštitu osnovnih sloboda i prava, što poseban značaj ima kada je reč o oštećenom, kao i viktimološih ideja o pravima žrtve u krivičnom postupku. U uprednom pravu se uočava da pojам žrtve dobija svoje mesto u zakonicima o krivičnom postupku. S obzirom da se većina prava koja se vezuju za žrtvu svodi na specifične mehanizme njene zaštite od zastrašivanja i seknundarne viktimizacije, u radu se zastupa shvatanje da bi u našem pravu trebalo i dalje koristiti iskuljučivo pojам oštećenog, s tim da je neophodno predvideti određene mere zaštite za oštećene čiji fizički, psihički ili seksualni integritet je povređen ili ugrožen krivičnim delom. Na kraju rada su izložena rešenja o merama zaštite svedoka koja sadrži radna verzija Nacrta zakonika o krivičnom postupku.

KLJUČNE REČI: oštećeni / žrtva / krivični postupak / viktimizacija / mere zaštite

|

U uporednom pravu se sve više pažnje poklanja položaju žrtve u krivi nom postupku, što se, na jednoj strani, objašnjava uticajem univerzalnih i regionalnih meunarodnih dokumenata o ljudskim pravima od kojih bi trebalo pomenuti Meunarodni pakt o građanskim i političkim

pravima (u daljem tekstu: MPGPP)¹ i Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: EKLJP).² Njihov zna aj se ogleda u injenici da države, u svetlu zaštite osnovnih ljudskih sloboda i prava, pored osnovne dužnosti osiguranja prava na život uspostavljanjem odre enog krivi nog zakonodavstva, imaju i pozitivnu obavezu preventivnog preduzimanja prikladnih mera za zaštitu pojedinca iji život je ugrožen tu im kriminalnim ponašanjem.³ Na drugoj strani, nije zanemariv ni uticaj viktimoloških ideja o pravima žrtava koje su postepeno dovele do preoblikovanja nacionalnih zakonodavstava kako na materijalnom, tako i na procesnom planu.⁴

Jedno od pitanja koje se postavlja u vezi sa problematikom prava žrtve, a naro ito njene zaštite u krivi nom postupku, odnosi se na odre ivanje pojma žrtve. U inostranoj literaturi se pod žrtvom (la victime) podrazumeva lice koje je li no ošte eno krivi nim delom,⁵ dok se pojam ošte enog (le lésé) vezuje za lice koje je pretrpelo štetu imovinskog karaktera.⁶ U relevantnim me unarodnim dokumentima se pojmu žrtve pridaje i šire zna enje, na šta upu uje Deklaracija o osnovnim na elima pravde za žrtve zlo ina i zloupotrebe vlasti (u daljem tekstu: Deklaracija)⁷ koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila 1985. godine. Pod žrtvom se podrazumevaju ne samo lica koja su pojedina no ili kolektivno pretrpela štetu, ve i srodnici žrtve i lica koja su pretrpela štetu prilikom pružanja pomo i neposrednoj žrtvi ili pri spre avanju viktimizacije (lan A st. 1 i 2 Deklaracije). Zna ajno je pomenuti i da žrtva ima pravo na pristup pravdi i fer postupanje koje, izme u ostalog, podrazumeva preduzimanje

¹ Naša zemlja je ratifikovala Me unarodni pakt o gra anskim i politi kim pravima (International Covenant on Civil and Political Rights) donošenjem Zakona od 29. januara 1971. godine ("Službeni list SFRJ", broj 7/1971).

² Deo našeg pravnog poretku je postala donošenjem Zakona o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i dodatnih protokola ("Službeni list SiCG", broj 9/2003).

³ O tome postoje brojne odluke Evropskog suda za ljudska prava (Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28. oktobar 1998. godine, § 115 i 116; Tanribilir protiv Turske, 16. novembar 2000. godine, § 70 i 71; Streletz, Kessler i Krenz protiv Nema ke, 22. mart 2001. godine, § 86).

⁴ R. Ottenhof, *Les Droits des Victimes en Droit Pénal International*, in *International Criminal Law: Quo Vadis?*, Proceedings of the International Conference held in Siracusa, Italy, 28 November – 3 December 2002, on the Occasion of the 30th Anniversary of ISISC, Nouvelles études pénales, N° 19, Ramonville Saint-Agne, 2004, 519, 520.

⁵ M. Franchimont, A. Jacobs, A. Masset, *Manuel de procédure pénale*, Collection scientifique de la Faculté de droit de l'ULg et Éd. du Jeune Barreau de Liège, Liège, 1989, 111; G. Cornu (publié sous la direction de), *Vocabulaire juridique*, 4e édition, Quadrige, Presses Universitaires de France, Paris, 2003, 928.

⁶ Ibid., 520.

⁷ Declaration of basic principles of justice for victims of crime and abuse of power (GA Res. 40/34, Annex 1985).

mera za smanjivanje neprijatnosti, zaštitu njene privatnosti, a kada je potrebno, i zaštitu nje i njene porodice od zastrašivanja i odmazde (član A stav 6 ta ka d) Deklaracije).

Ako se ima u vidu da se u našem pravu ošte enim smatra lice ije je kakvo imovinsko ili li no pravo povre eno ili ugroženo krivi nim delom,⁸ otvoreno je pitanje ima li potrebe za uvo enjem i pojma žrtve na na in na koji je on odre en u Deklaraciji? Pojedine zemlje iz okruženja su krenule u tom pravcu, pa je tako u hrvatskom Zakonu o kaznenom postupku (u daljem tekstu: hZKP)⁹ propisano da je žrtva kaznenog djela osoba koja zbog po injenja kaznenog djela trpi fizi ke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda (član 202 stav 10 hZKP). Pri tom je zadržan i pojma ošte enika koji, osim žrtve, obuhvata i drugu osobu ije je kakvo osobno ili imovinsko pravo povrije eno ili ugroženo kaznenim djelom, a sudjeluje u svojstvu ošte enika u kaznenom postupku (član 202 stav 11 hZKP).

Hrvatskom zakonodavcu je kao uzor poslužio austrijski Zakonik o krivi nom postupku od 1975. godine sa poslednjom novelom od 2004. godine¹⁰, kao i švajcarski savezni Zakonik o krivi nom postupku od 2007. godine. (u daljem tekstu: CPP).¹¹ Tako je u art. 116, al. 1 CPP propisano da se pod žrtvom (la victime) smatra ošte eni krivi nim delom koji je pretrpeo neposrednu povredu svog fizi kog, psihi kog ili seksulanog integriteta.¹² Na drugoj strani, ošte eni (le lésé) je lice ija su prava neposredno povre ena krivi nim delom (art. 115, al. 1 CPP), kao i lica koja imaju svojstvo za podnošenje krivi ne tužbe (la plainte pénale) (art. 115, al. 2 CPP). U švajcarskom krivi nom postupku postoji i tužila ka stranka (la partie plaignante) pod kojom se podrazumeva ošte eni koji je izri ito izrazio volju da u estvuje u krivi nom postupku sa krivi nim ili gra anskim zahtevom (art. 118, al. 1 CPP).

U hrvatskoj teoriji se isti e da je uvo enje pojma žrtve izraz na elno druga i jeg pristupa u kojem se krivi ni postupak uzima kao mehanizam za uspostavljanje narušenih prava pojedinaca, a ne samo kao izraz nastojanja države da uspostavi pravdu koja je narušena (pri emu se

⁸ T. Vasiljevi , Sistem krivi nog procesnog prava SFRJ, tre e izmenjeno i dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd, 1981, 143.

⁹ Zakon o kaznenom postupku ("Narodne novine", br. 152/2008 i 76/2009).

¹⁰ Strafprozeßordnung, BGBl 1975/631 idgF (Strafprozeßnovelle 2004, BGBl I 2004/19).

¹¹ Code de procédure pénale suisse (Code de procédure pénale, CPP) du 5 octobre 2007 (FF 2006 1057).

¹² Uvo enje pojma žrtve u švajcarski CPP posledica je federalnog Zakona o pomo i žrtvama krivi nih dela od 1992. godine (Loi fédéral du 18 novembre 1992 sur l'aide aux victimes d'infractions RS 312.51). Rapport explicatif relatif à l'avant-projet d'un code de procédure pénale suisse, Département fédéral de justice et police Office fédéral de la justice, Bern, 2001, 90.

brine pre svega o pravima okrivljenog).¹³ U prilog tome se navodi i praksa Evropskog suda za ljudska prava da žrtva ima posebna prava zbog toga što je krivi nim delom povre eno njen pravo, a ne (samo) zato što joj je tim delom nanesena šteta.¹⁴

Ima li potrebe da se i u našem krivi nom postupku uvede pojmovno razlikovanje izme u žrtve, na jednoj, i ošte enog, na drugoj strani? Ovo pitanje dobija poseban zna aj u svetu nasilni kog kriminaliteta pod kojim se u literaturi podrazumevaju krivi na dela kod kojih se radi postizanja odre enog cilja koristi napad na žrtvu ili se njime preti.¹⁵ Sa tim u vezi, trebalo bi imati u vidu da procesni položaj odre enog u esnika u krivi nom postupku zavisi od skupa njegovih prava i obaveza, pa bi u tom svetu valjalo razmotriti u emu bi se položaj žrtve razlikovao od položaja ošte enog.

Uvidom u odredbe švajcarskog krivi nog procesnog kodeksa zapaža se da žrtva ima slede a prava: na zaštitu li nosti, na pratnju od strane lica od poverenja, na mere zaštite, da odbije da svedo i, da bude pou ena o svojim pravima i, ako se radi o krivi nom delu kojim je povre en njen seksualni integritet, da zahteva da u sudskom ve u bude bar jedan sudija istog pola kao i ona (art. 117, al. 1 CPP). U slu aju da je žrtva mla a od 18 godina, zakonodavac je predviđao dodatne mere zaštite: ograni enje mogu nosti za suo enje žrtve sa okrivljenim, posebne mere zaštite žrtve prilikom ispitivanja i odbacivanje krivi ne prijave od strane javnog tužioca u interesu žrtve (art. 117, al. 2 CPP). Na sli aj na in je ure en procesni položaj žrtve u hrvatskom pravu (l. 43 do 46 hZKP), a od prava koja su joj priznata trebalo bi izdvojiti pravo na delotvornu psihološku i drugu stru nu pomo i potporu (lan 43 stav 1 ta ka 1 hZKP), a, kada je re o krivi nim delima za koja je propisana kazna zatvora od pet ili više godina, i pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete iz državnog fonda pod uslovima i na na in ure en posebnim zakonom (lan 43 stav 2 ta ka 2 hZKP).

Ve ina navedenih prava se odnosi na mere koje bi trebalo da spre e sekundarnu viktimizaciju žrtve, kao i pritiske koji bi na nju bili vršeni radi spre avanja davanja iskaza u krivi nom postupku.¹⁶ Može se ak govoriti da se, bez obzira da li se koristi pojma žrtve ili samo pojma ošte enog, rešenja u uporednom pravu kre u u istom pravcu,

¹³ B. Paviši , Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku, Hrvatski Ijetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, broj 2, Zagreb, 2008, 532.

¹⁴ Ibid., 538.

¹⁵ . Ignjatovi , Kriminologija, deveto izmenjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Biblioteka Udžbenici, Beograd, 2008, 145.

¹⁶ S. Brki , Zaštita svedoka u krivi nom postupku, (izdanje samog autora), Novi Sad, 2005, 126.

odnosno ublažava se obaveza svedoka, žrtava, ošte enog i drugih u esnika da se pojave i daju iskaz u krivi nom postupku. To se postiže osloba anjem pomenutih lica od obaveze da se neposredno pojave na glavnom pretresu radi davanja iskaza, pa se njegovo saslušanje obavlja putem video konferencijske veze ili se prikazuje video snimak datog iskaza. Dopušteno je i prikrivanje odre enih li nih podataka svedoka (na primer, prebivališta, radnog mesta ili profesije), a u odre enim slu ajevima je prihvatljiv iskaz anonimnog svedoka.¹⁷

Ako se položaj žrtve u krivi nom postupku sagleda u svetlu posebnih mehanizama njene zaštite koje bi država trebalo da obezbedi u skladu sa svojom obavezom da štiti osnovna ljudska prava u esnika u postupku, o emu je bilo re i, uvo enje pojma žrtve ne bi imalo neko posebno opravdanje. U cilju izbegavanja pojmovne zbrke koja proisti e iz okolnosti da je žrtva po pravilu lice koje je istovremeno nosilac krivi nog i gra anskog zahteva,¹⁸ trebalo bi ostati pri pojmu ošte enog, s tim da naglasak bio stavljen na specifi nost položaja ošte enih iji li ni, telesni ili seksualni integritet je povre en ili ugrožen krivi nim delom. Re je u osnovi o normiranju posebnih pravila o zaštiti svedoka u pojedinim krivi nim postupcima u zavisnosti od kategorije svedoka, kategorije krivi nih dela ili kategorije sudova.¹⁹

II

Me unarodni standardi u vezi sa zaštitom svedoka, žrtava i drugih lica koja usled davanja iskaza mogu biti izložena zastrašivanju i odmazdi sadržani su u odre enim preporukama Komiteta ministara Saveta Europe. Najzna aniji domumenti ove vrste su Preporuka R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivi nog prava i krivi nog postupka,²⁰ Preporuka R (87) 21 o pomo i žrtvama i spre avanju viktimizacije,²¹ Preporuka R (97) 13 o zastrašivanju svedoka i pravima odbrane²² i Preporuka Rec. (2005) 9 o

¹⁷ Više o tome: J. Pradel, *Droit pénal comparé*, 2e édition, Dalloz, Paris, 2002, 520-524.

¹⁸ Ph. Bonfils, *La participation de la victime au procès pénal une action innommé*, in *Le droit pénal à l'aube du troisième millénaire*, Mélanges offerts à Jean Pradel, Ouvrage réalisé avec le concours du Centre de droit pénal de l'Université Jean Moulin-Lyon 3, Édition Cujas, Paris, 2006, 181.

¹⁹ S. Brki , op. cit., 125.

²⁰ Recommandation n° R (85) 11 du Comité des Ministres aux États membres sur la position de la victime dans le cadre du droit pénal et de la procédure pénale (adoptée par le Comité des Ministres le 28 juin 1985, lors de la 387e réunion des Délégués des Ministres).

²¹ Recommandation n° R (87) 21 du Comité des Ministres aux États membres sur l'assistance aux victimes et la prévention de la victimisation (adoptée par le Comité des Ministres le 17 septembre 1987, lors de la 410e réunion des Délégués des Ministres).

²² Recommandation n° R (97) 13 du Comité des Ministres aux États membres sur

zaštiti svedoka i saradnika pravde.²³ Za razliku od navedenih preporuka koje nemaju obavezujući karakter, problematika zaštite u esnika u krivi nom postupku je predmet obavezujući ih Meunarodnih dokumenata od kojih poseban znaće, pored Meunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Evropske konvencije o ljudskim pravima, imaju Rimski statut Meunarodnog krivi nog suda usvojen 17. jula 1998. godine²⁴ i Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala usvojena u Palermu od 12. do 15. decembra 2000. godine.²⁵

Meunarodni standardi za zaštitu svedoka, saradnika pravde i njima bliskih lica²⁶ imaju narođenu važnost u borbi protiv organizovanog kriminala, terorizma i kršenja meunarodnog humanitarnog prava.²⁷ U svetu postoje ih standarda koji mogu razlikovati dva mehanizma zaštite, od kojih se prvi označava kao mere zaštite, a drugi kao program zaštite.

Pod merama zaštite se, u smislu aneksa Preporuke Rec. (2005) 9, podrazumevaju sve pojedinačne mere, procesnog ili vanprocesnog karaktera, koje su namenjene zaštiti svedoka ili saradnika pravde od zastrašivanja ili svih opasnih posledica njihove odluke da sarađuju sa pravosuđem. Dok primena mera zaštite procesnog karaktera pretpostavlja postojanje posebnih dokaznih pravila za saslušanje u esnika u krivi nom postupku, kao i odgovarajući procesnu zaštitu osjetljivih svedoka u cilju sprečavanja njihove sekundarne viktimizacije, mere zaštite vanprocesnog karaktera se u načelu svode na zaštitu kojom država obezbeđuje ostvarivanje osnovnih sloboda i ljudskih prava. Specifičnost mera vanprocesne zaštite je u tome što se primenjuju

²³ L'intimidation des témoins et les droits de la défense (adoptée par le Comité des Ministres le 10 septembre 1997, lors de la 600e réunion des Délégués des Ministres).

²⁴ Recommandation n° Rec. (2005) 9 du Comité des Ministres aux États membres relative à la protection des témoins et des collaborateurs de justice (adoptée par le Comité des Ministres le 20 avril 2005, lors de la 924e réunion des Délégués des Ministres).

²⁵ Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Meunarodnog krivi nog suda ("Službeni list SRJ – Meunarodni ugovori", broj 5/2001).

²⁶ Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola ("Službeni list SRJ – Meunarodni ugovori", broj 6/2001).

²⁷ Svedok je, u smislu aneksa Preporuke Rec. (2005) 9, svako lice koje poseduje odgovarajuće informacije za krivični postupak i/ili je u mogućnosti da ih saopštiti u okviru njega (bez obzira kakav status ima i u kojoj formi svedoči – neposredno ili posredno, usmeno ili pisменно – saglasno nacionalnom pravu), koji nije uključen u definiciju saradnika pravde. Oznaka pojma saradnik pravde i bliska lica vidi se odgovarajuće definicije u aneksu Preporuke Rec. (2005) 9.

²⁸ Conclusions du rapport final sur la protection des témoins et des repentis en relation avec des actes de terrorisme, Document élaboré par le Comité d'experts sur la protection des témoins et des repentis en relation avec des actes de terrorisme (PC-PW), PC-PW (2003) 18, Strasbourg, 18 septembra 2003, 2.

prema u esnicima u krivi nom postupku i njima bliskim licima, pri emu su pravosudni organi po pravilu ovlaš eni za donošenje odluke o tome.

Jedan od bitnih aspekata zaštite žrtava i svedoka u krivi nom postupku predstavlja pružanje pomo i žrtvama krivi nih dela. Na zna aj ove problematike je ukazano u ta . 2 i 3 Preporuke R (85) 11, a njena detaljnija razrada je usledila donošenjem Preporuke R (87) 21. U tom cilju je vladama država lanica preporu eno da preduzmu odgovaraju e mere, od kojih bi trebalo pomenuti stvaranje, razvijanje ili podršku službama za pomo žrtvama uopšte, kao i odre enim kategorijama žrtava kao što su deca ili žrtvama odre enih krivi nih dela poput silovanja (ta ka 5 Preporuke R (87) 21). Istaknuta je i potreba staranja da žrtve i njihove porodice, a naro ito najranjivije, dobiju: hitnu pomo da bi se suo ile sa trenutnim potrebama, uklju uju i tu i zaštitu od osvete; redovnu, medicinsku, psihološku, socijalnu i materijalnu pomo ; savete za izbegavanje nove viktimalizacije; informacije o pravima žrtve; pomo u toku krivi nog postupka u poštovanju odbrane; pomo žrtvi u cilju dobijanja stvarnog otklanjanja štete od strane samog u inioca dela, pla anje od osigurava a ili svakog drugog organizma i, kada je to mogu e, obešte enje od države (ta ka 4 Preporuke R (87) 21).²⁸

Na drugoj strani, program zaštite je standardizovana ili individualizovana celina mera pojedina ne zaštite koje su odre ene, na primer, u sporazumu potpisanim od strane nadležnih organa i zašti enog svedoka ili saradnika pravde (aneks Preporuke Rec. (2005) 9). Iako program zaštite, strogo posmatrano, spada u vanprocesne mehanizme zaštite svedoka, saradnika pravde i bliskih lica, njegovo izdvajanje od ostalih mera vanprocesne zaštite ima svoje opravdanje. Naime, dok se merama vanprocesnog karaktera zaštita u esnika u krivi nom postupku i bliskih lica ostvaruje aktivnostima kojima se redovno štite osnovne slobode i prava oveka i

²⁸ Zavidno iskustvo na ovom planu imaju Sjedinjene Amerike Države, a njegov pravni osnov ini nekoliko zakona od kojih bi trebalo pomenuti savezni Zakon o zaštiti žrtava i svedoka od 1982. godine (Victim and Witness Protection Act of 1982) koji je obavezao Državnog tužioca SAD da razvija i primenjuje odgovaraju e smernice za Ministarstvo pravde. O ostalim zakonima koji ure uju ovu problematiku videti: Victim / Witness Assistance in Criminal Proceedings, March 14-15, 2005, Belgrade, Serbia (Sponsored by: United States Department of Justice Office of Overseas Development, Assistance and Training (OPDAT), United States Embassy, Belgrade, 63. Od evropskih zemalja bi trebalo pomenuti Francusku u kojoj je mreža za pomo žrtvama nastala po etkom osamdesetih godina prošlog veka, da bi donošenjem Zakona o poja anju prepostavke nevinosti i pravima žrtava od 2000. godine (Loi n° 2000-516 du 15 juin 2000 renforçant la présomption d'innocence et des droits des victimes) bila zvani no prznata. U 2002. godini je ona brojala 150 službi za pomo žrtvama, od kojih je ve ina ujedinjena u Nacionalni institut za pomo žrtvama i posredovanje (Institut National d'Aide aux Victimes et de Médiation - INAVEM). N. Pignoux, La place de la victime dans le procès pénal, Revue internationale de criminologie et de police technique et scientifique, n° 2, Genève, 2002, 172.

gra anina, program zaštite je zamišljen kao celovit sistem mera zaštite i pomo i svedocima, saradnicima pravde i licima koja su im bliska, a usled davanja iskaza ili obaveštenja zna ajnih za dokazivanje u krivi nom postupku izloženi su opasnosti po život, zdravlje, fizi ki integritet, slobodu ili imovinu.

Postojanje i domaćaj mera procesne zaštite svedoka, žrtava i drugih lica koja usled davanja iskazu mogu da budu izložena zastrašivanju, neophodno je sagledati u svetu prava na pravi no su enje koje jem e lan 14 stav 1 MPGPP i lan 6 EKLJP. S obzirom da pravi an proces podrazumeva, pored ostalog, pravo optuženog da ispita svedoke protiv sebe ili da predloži da se oni ispitaju i da se obezbedi prisustvo i ispitivanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svedo e protiv njega (lan 14 stav 3 ta ka e) MPGPP i lan 6 stav 3 ta ka d) EKLJP),²⁹ otvara se pitanje u kojoj meri procesna zaštita svedoka, a naro ito ošte enog, može da dovede u pitanje ovo pravo? Klju za rešenje navedenog problema se nalazi u iznalaženju pravi ne ravnoteže izme u potrebe za primenom mera procesne zaštite svedoka, žrtava i drugih u esnika u krivi nom postupku i poštovanja prava optuženog na odbranu.

III

Važe i Zakonik o krivi nom postupku (u daljem tekstu: ZKP)³⁰ ure uje materiju zaštite svedoka na nekoliko nivoa. Pored mehanizma osnovne zaštite koji obavezuje sud da svedoka i ošte enog zaštiti od uvrede, pretrje i svakog drugog napada (lan 109 stav 1 ZKP), Novelom od 2009. godine³¹ je uveden i sistem mera posebne zaštite koji se primenjuje kada postoje okolnosti koje ukazuju da bi svedoku ili njemu bliskim licima javnim svedo enjem bili ugroženi život, telo, zdravlje, sloboda ili imovina ve eg obima, a naro ito kada se radi o krivi nim delima organizovanog kriminala, korupcije i drugim izuzetno teškim krivi nim delima (lan 109a stav 1 ZKP). Pomenute mere obuhvataju ispitivanje svedoka pod uslovima i na na in koji se obezbe uje da se ne otkrije njegova istovetnost i mere fizi kog obezbe enja svedoka u toku krivi nog postupka (lan 109a stav 2 ZKP).

²⁹ Ratio legis navedene odredbe je u potrebi da se optuženi dovede u isti položaj sa javnim tužiocem u pogledu mogu nosti saslušanja svedoka.

³⁰ Zakonik o krivi nom postupku ("Službeni list SRJ", br. 70/2001 i 68/2002 i "Službeni glasnik RS", br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005 – dr. zakon, 49/2007, 20/2009 – dr. zakon i 72/2009).

³¹ Zakon o izmenama i dopunama Zakonika o krivi nom postupku ("Službeni glasnik RS", broj 72/2009).

Poseban režim zaštite je predviđen i za svedoka saradnika prilikom ijeg ispitivanja je javnost isključena, osim ako pretresno veće na predlog javnog tužioca i uz saglasnost svedoka saradnika ne odluči druga ije (član 504s stav 1 ZKP). Na drugoj strani, zaštita prikrivenog islednika se ostvaruje na taj način što se pod šifrom ili pseudonimom može izuzetno ispitati u krivi nom postupku kao svedok, pri čemu se strankama ne otkriva identitet prikrivenog islednika (član 504nj stav 1 ZKP).

Donošenjem Zakona o maloletnim u inicijama krivi nih dela i krivičnoj zaštiti maloletnih lica³² (u daljem tekstu: ZMU) uvedene su posebne mere procesne zaštite maloletnih lica kao oštete enih u krivi nom postupku. Reč je o postupku u kojem se punoletnom licu sudi za neko od takšativno nabrojanih krivi nih dela u član 150 stav 1 ZMU. Osnovni uslov za primenu posebnih odredaba je da maloletno lice ima svojstvo oštete enog u tom krivi nom postupku. U pitanju su posebna dokazna pravila za saslušanje oštete enih maloletnih lica iji ratio legis je u spremu avanju njihove sekundarne i tercijarne viktimizacije. Ova pravila se odnose na saslušanje oštete enog maloletnog lica, njegovo suočenje sa okrivljenim i prepoznavanje okrivljenog.³³

Primera radi, saslušanje oštete enog maloletnog lica obavlja se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica (član 152 stav 1 in fine ZMU). Prisustvo ovih lica, koja su po prirodi svoje profesije u prilici da bolje razumeju oštete enog ovog uzrasta, doprinosi da se izbegnu štetne posledice.³⁴ Oštete eno maloletno lice može biti saslušano dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka (član 152 stav 2 ZMU).³⁵ Postoji mogućnost i da se oštete eno maloletno lice, u zavisnosti od osobnosti krivičnog dela i li nih

³² Zakon o maloletnim u inicijama krivi nih dela i krivičnoj zaštiti maloletnih lica ("Službeni glasnik RS", broj 85/2005).

³³ Uporište za usvajanje navedenih mera procesne zaštite se nalazi u tačka 4 Preporuke R (87) 21 koja upućuje na preduzimanje odgovarajućih aktivnosti u cilju izbegavanja nove viktimizacije najranjivijih žrtava. O zaštiti posebnih interesa deteta bi u toku postupka moral da se stara određena društvena institucija i, u slučaju potrebe, specijalno obuhvatiti advokati (tačka 20 aneksa Preporuke R (97) 13). To, pored ostalog, podrazumeva da bi u meri u kojoj je to moguće i u odgovarajućim slučajevima, deca moralna da budu saslušana u prisustvu svojih roditelja ili staraoca ili drugog lica koje je kvalifikovano za pomoć (tačka 8 in fine Preporuke R (85) 11 i tačka 24 in fine aneksa Preporuke R (97) 13). Preporuka eno je i da naročito zaštita bude obezbeđena deci, što podrazumeva podršku protiv zloupotreba autoriteta u porodici (tačka 19 aneksa Preporuke R (97) 13).

³⁴ O. Perić, Komentar Zakona o maloletnim u inicijama krivi nih dela i krivičnoj zaštiti maloletnih lica, Beograd, 2006, 320.

³⁵ Iako je upućivanje na "ostvarenje svrhe krivičnog postupka" u prilogu noći meri neodređeno, tumačenje ovog pravnog standarda je u nadležnosti postupajućeg suda, što bi trebalo da predstavlja dovoljno jemstvo da će navedena zakonska odredba biti pravilno primenjivana. Ibidem

svojstava, sasluša pomo u tehni kih sredstava za prenos slike i zvuka, pod uslovom da sudija to naredi (lan 152 stav 3 ZMU). Suo enje maloletnog lica koje se saslušava kao svedok i okrivljenog je po pravilu dopušteno, osim kada se maloletno lice usled prirode krivi nog dela, posledica ili drugih okolnosti nalazi u posebno teškom duševnom stanju (I. 153 ZMU). Ocenu o postojanju nekog od alternativno navedenih uslova daje organ koji vodi postupak.³⁶

Na kraju prikaza pozitivnih zakonski rešenja trebalo bi pomenuti i Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zlo ine (u daljem tekstu: ZRZ),³⁷ ta nije njegove odredbe o Službi za pomo i podršku ošte enim i svedocima. Ova služba se obrazuje u okviru Višeg suda u Beogradu za obavljanje administrativno-tehni kih poslova, poslova vezanih za pomo i podršku ošte enim i svedocima, kao i poslova obezbe enja uslova za primenu procesnih odredaba ZRZ (lan 11 stav 1 ZRZ). Vremenom bi trebalo preduzeti odgovaraju e korake u pravcu proširenja mreže pomo i ošte enim i svedocima i na sudove opšte nadležnosti, pri emu bi u nju mogle da budu uklju ene i odre ene nevladine organizacije koje se bave ovom problematikom.

IV

Na kraju razmatranja položaja ošte enog u krivi nog postupka, bi e ukratko izložena rešenja o zaštiti svedoka koja sadrži radna verzija Nacrta zakonika o krivi nom postupku (u daljem tekstu: Nacrt) koji e ubrzo biti upu en na javnu raspravu. U okviru odeljka o ispitivanju svedoka izdvojena je posebna celina pod nazivom zaštita svedoka. Pored osnovne zaštite ošte enog ili svedoka (lan 106 stav 1 Nacrta), predvi ena je i zaštita posebno osetljivog svedoka (I. 107 do 108 Nacrta) i zaštita svedoka od zastrašivanja (I. 109 do 117 Nacrta).

U okviru osnovne zaštite organ postupka može da opomene lice koje preti ili ugrožava bezbednost ošte enog ili svedoka, a može ga i nov ano kazniti (lan 106 stav 2 Nacrta). Predvi ena je i obaveza javnog tužioca da u slu aju postojanja nasilja ili ozbiljne pretnje preduzme krivi no gonjenje, a postoji mogu nost da javni tužilac ili sud zahtevaju od policije da preduzme mere zaštite ošte enog ili svedoka (lan 106 st. 4 i 5 Nacrta).

³⁶ Ibid., 321.

³⁷ Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zlo ine ("Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007 i 104/2009).

Status posebno osjetljivog svedoka sud može dodeliti licu koje je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, na in života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, na in ili posledice izvršenog krivi nog dela, odnosno druge okolnosti slu aja posebno osjetljiv. U slu aju potrebe, posebno osjetljivom svedoku se može postaviti punomo nik na teret budžetskih sredstava (lan 107 st. 1 i 3 Nacrta).

Zaštita posebno osjetljivog svedoka se ostvaruje primenom posebnih pravila o ispitivanju. U skladu sa tim, posebno osjetljivom svedoku se pitanja mogu postavljati samo preko suda koji e se prema njemu odnositi sa posebnom pažnjom, nastoje i da se izbegnu mogu e štetne posledice krivi nog postupka po li nost, telesno i duševno stanje svedoka. Ispitivanje se može obaviti uz pomo psihologa, socijalnog radnika ili drugog stru nog lica, o emu odlu uje sud (lan 108 stav 1 Nacrta). Posebno osjetljivi svedok se može ispitati upotrebom tehni kih sredstava za prenos slike i zvuka, pri emu se ispitivanje sprovodi bez prisustva stranaka i drugih u esnika postupka u prostoriji u kojoj se svedok nalazi. Postoji i mogu nost ispitivanja svedoka u svom stanu ili drugoj prostoriji odnosno u ovlaš enoj instituciji koja je stru no ospozobljena za ispitivanje posebno osjetljivih lica (lan 108 st. 2 i 3 Nacrta). Kada je re o suo enju posebno osjetljivog svedoka sa okrivljenim, pravilo je da se to može obaviti jedino ako svedok zahteva (lan 108 stav 4 Nacrta).

Status zašti enog svedoka može dobiti svedok koji bi, po proceni suda, davanjem iskaza ili odgovorom na pojedina pitanja sebe ili sebi bliska lica izložio opasnosti po život, zdravlje, slobodu ili imovinu ve eg obima. U odluci o dodeljivanju statusa zašti enog svedoka sud e odrediti jednu ili više mera posebne zaštite (lan 109 Nacrta).

U okviru mera posebne zaštite je napravljena razlika izme u mera kojima se obezbe uje da opštoj javnosti ne bude otkrivena istovetnost zašti enog svedoka, na jednoj strani, i mera kojima se odbrani uskra uju podaci o identitetu zašti enog, na drugoj. U prvu vrstu mera spadaju isklju enje javnosti sa glavnog pretresa i zabrana objavljivanja podataka o identitetu zašti enog svedoka (lan 110 stav 1 Nacrta). Uskra ivanja podataka o identitetu zašti enog svedoka okrivljenom i njegovom braniocu je zamišljeno kao mera izuzetnog karaktera koja se može odrediti ako su ispunjeni odre eni materijalni uslovi.³⁸ Neophodno je pre

³⁸ Postojanje instituta anonimnog svedoka nije u suprotnosti sa ta . 18 aneksa Preporuke Rec. (2005) 9 koja predvi a da odluka o dodeljivanju takvog statusa u krivi nom postupku mora da bude doneta u skladu sa nacionalnim pravom i evropskim pravom o ljudskim pravima (European human rights law; le droit européen des droits de l'homme). Sa tim u vezi, u ta . 10, 11 i 13 aneksa Preporuke R (97) 13 i ta . 18 do 21 aneksa Preporuke Rec. (2005) 9 je predvi eno da je re o izuzetnoj meri ije odre ivanje

svega da sud nakon uzimanja izjava od svedoka i javnog tužioca utvrdi da su kumulativno ispunjena dva uslova: a) da je život, zdravlje ili sloboda svedoka ili njemu bliskog lica u toj meri ugrožen³⁹ da to opravdava ograni enje prava na odbranu i b) da je svedok verodostojan (lan 110 stav 2 Nacrta). Izuzetnost ove mere je naglašena i time da se ona može odrediti ako je re o krivi om delu neovlaš ena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (lan 246. Krivi nog zakonika), terorizam (lan 312. Krivi nog zakonika), trgovina ljudima (lan 388. Krivi nog zakonika), meunarodni terorizam (lan 391. Krivi nog zakonika), finansiranje terorizma (lan 393. Krivi nog zakonika), pod uslovom da je u injeno od strane organizovane kriminalne grupe, ili krivi nom delu za koje je posebnim zakonom odre eno da postupa Tužilaštvo za ratne zlo inе (lan 110 stav 3 Nacrta).

I odredbe Nacrta, uostalom kao i pozitivni zakonski lanovi o merama zaštite ošte enog i svedoka u krivi nom postupku, odnose se na jedno od veoma osetljivih pitanja u sprovo enju krivi ne pravde. Nesporno je da je zaštita žrtava i svedoka krivi nih dela vrlo esto uslov sine qua non za njihovo slobodno pojavljivanje pred sudom i davanje iskaza bez straha od zastrašivanja i mogu e odmazde. Na drugoj strani, prisutna je dilema da li i u kojoj meri navedene mere zaštite žrtava i svedoka uskra uju optuženom pravo na pravi no su enje koje predstavlja opšteusvojeni meunarodni standard. U svakom sluaju, prilikom donošenja odluke o osnovanosti primene mera zaštite trebalo bi uzeti u obzir neophodnost obezbe enja ravnoteže izme u spre avanja kriminaliteta, potreba žrtava i svedoka i garancije prava na pravi no su enje (ta . 16 aneksa Preporuke Rec. (2005) 9). Ukoliko postoji sumnja u vezi sa postizanjem pomenute ravnoteže, stvar bi trebalo rešiti u smislu poštovanja prava optuženog na pravi no su enje.

podrazumeva postojanje verifikacionog postupka u okviru kojeg stranke moraju imati mogu nost da ospore prepostavljenu potrebu za anonimnoš u svedoka, njegovu verodostojnost i izvor njegovih saznanja. Odluka o odobravanju anonimnosti svedoka može biti doneta samo ako nadležni sud oceni da je život ili sloboda odnosnog lica ili njegovih bližnjih ozbiljno ugrožena ili je, u sluaju uba enog agenta, mogu nost nastavljanja njegovog posla ozbiljno dovedena u pitanje, i da dokaz može biti zna ajan i lice verodostojno.

³⁹ Opasnost je u ovom sluaju postoje a, za razliku od predstoje e opasnosti koja predstavlja uslov za odre ivanje mera iz lana 110 stav 1 Nacrta.

LITERATURA

1. Bonfils, Ph., La participation de la victime au procès pénal une action innommé, in Le droit pénal à l'aube du troisième millénaire, Mélanges offerts à Jean Pradel, Ouvrage réalisé avec le concours du Centre de droit pénal de l'Université Jean Moulin-Lyon 3, Édition Cujas, Paris, 2006;
2. Brki , S. (2005). Zaštita svedoka u krivi nom postupku, (izdanje samog autora), Novi Sad;
3. Conclusions du rapport final sur la protection des témoins et des repentis en relation avec des actes de terrorisme, Document élaboré par le Comité d'experts sur la protection des témoins et des repentis en relation avec des actes de terrorisme (PC-PW), PC-PW (2003) 18, Strasbourg, 18 septembre 2003;
4. Cornu, G. (2003). (publié sous la direction de), Vocabulaire juridique, 4e édition, Quadrige, Presses Universitaires de France, Paris;
5. Franchimont, M., Jacobs, A., Masset, A. (1989). Manuel de procédure pénale, Collection scientifique de la Faculté de droit de l'ULg et Ed. du Jeune Barreau de Liège, Liège.
6. Ignjatovi , . (2008). Kriminologija, deveto izmenjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Biblioteka Udžbenici, Beograd;
7. Ottenhof, R. (2004). Les Droits des Victimes en Droit Pénal International, in International Criminal Law: Quo Vadis?, Proceedings of the International Conference held in Siracusa, Italy, 28 November – 3 December 2002, on the Occasion of the 30th Anniversary of ISISC, Nouvelles études pénales, N° 19, Ramonville Saint-Agne;
8. Paviši , B. (2008). Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku, Hrvatski Ijetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15, broj 2, Zagreb;
9. Peri , O. (2006). Komentar Zakona o maloletnim u inicijama krivi nih dela i krivi opravnoj zaštiti maloletnih lica, Beograd;
10. Pignoux, N. (2002). La place de la victime dans le procès pénal, Revue internationale de criminologie et de police technique et scientifique, n° 2, Genève;
11. Pradel, J. (2002). Droit pénal comparé, 2e édition, Dalloz, Paris;

12. Rapport explicatif relatif à l'avant-projet d'un code de procédure pénale suisse, Département fédéral de justice et police Office fédéral de la justice, Bern, 2001;
13. Vasiljevi , T. (1981). Sistem krivi nog procesnog prava SFRJ, tre e izmenjeno i dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd;
14. Victim / Witness Assistance in Criminal Proceedings, March 14-15, 2005, Belgrade, Serbia (Sponsored by: United States Department of Justice Office of Overseas Development, Assistance and Training (OPDAT), United States Embassy, Belgrade;

PROTECTION OF DAMAGED PERSON IN CRIMINAL PROCEEDING

Position of damaged person in criminal proceeding is one of the themes which in recent time is giving considerable consideration. That is result of conception on state obligation to secure protection of fundamental freedoms and rights, which has special importance when we talk about damaged person, aslo as victimology ideas on victims rights in criminal proceeding. In comparative law it is noticeable that concept of victim is getting its space in criminal proceeding codes. In consideration of that majority of rights which are connected to victim are reduced to specific mechanism of its protection from frightening and secundary victimization, the author represent in work conception that we should further use in our law only notion of damaged person, thereby it is necessary to anticipate specific protection measures for damaged person which physical, mentall or sexual integrity is violated or jeopardized with criminal offence. At the end of the work solutions on witnesses protection measures are set forth. These measures contains working version of Bill of criminal proceeding code.

KEY WORDS: injured / victim / criminal proceeding / victimization / protection measures

KRIVI NO DELO NASILJA U PORODICI (lan 194. kzs): zakonski pojam, doktrinarni stavovi i sudska praksa

Dr Nataša Deli
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

U radu autor razmatra krivično delo nasilja u porodici koje spada u grupu krivičnih dela protiv braka i porodice i predviđeno je u članu 194. Krivičnog zakonika Srbije. Pravna priroda i značaj ovog krivičnog dela opredelili su sadržinu i strukturu rada u kome su prikazana i analizirana pojedina obeležja bića krivičnog dela nasilja u porodici, a posebna pažnja je posvećena radnji izvršenja. Povodom pojedinih pitanja koja se u datom kontekstu razmatraju, autor je ukazao na relevantna teorijska polazišta i stavove sudske prakse, a takođe izneo i odgovarajuće zaključke.

KLJUČNE REČI: Krivični zakonik Srbije / Krivična dela protiv braka i porodice / Krivično delo nasilja u porodici

Kada je re o me unarodnim aktima koji su od zna aja u sferi zaštite od nasilja u porodici, treba izdvojiti slede e: Konvenciju UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena iz 1981. godine; Deklaraciju o eliminaciji nasilja nad ženama iz 1993. godine (Be ka deklaracija); Pekinšku deklaraciju i Platformu delovanja iz 1995. godine; Preporuku Komiteta ministara iz 1985. godine; Preporuku o društvenim merama protiv nasilja u porodici iz 1990. godine; Konvenciju Saveta Evrope za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 2003. godine; Deklaraciju o politici suprotstavljanja nasilju prema ženama u demokratskoj Evropi (i Dodatak uz Deklaraciju) iz 1993. godine; Preporuku Skupštine Saveta Evrope u vezi nasilja nad ženama iz 2000. godine; Preporuku Skupštine Saveta Evrope u vezi nasilja nad ženama u porodici iz 2002. godine; Preporuku Komiteta ministara zemljama

lanicama za zaštitu žena od nasilja (i Dodatak uz Preporuku) iz 2002. godine i Preporuku Skupštine Saveta Evrope u vezi kampanje za borbu protiv nasilja nad ženama u porodici u Evropi iz 2004. godine.¹

Krivi no delo nasilja u porodici je u naše zakonodavstvo uneto 2002. godine. U Krivi nom zakoniku Srbije iz 2006. godine (KZS) ovo krivi no delo je predvi en u grupi krivi nih dela protiv braka i porodice (Glava XIX) i shodno odredbi lana 194. krivi no delo nasilja u porodici ima jedan osnovni, tri teža i jedan poseban oblik.

Osnovni oblik krivi nog dela nasilja u porodici koji je predvi en u stavu 1. postoji kada se primenom nasilja, pretnjom da e se napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje lana svoje porodice.

Radnja izvršenja je alternativno propisana i može se sastojati u slede em: a) primeni nasilja, b) pretnji da e se napasti na život ili telo i v) drskom ili bezobzirnom ponašanju. Shodno tome je i stav sudske prakse da "u izreci presude kojom je okrivljeni oglašen krivim za krivi no delo nasilja u porodici moraju biti navedene sve objektivne i subjektivne okolnosti predmetnog krivi nog dela sa opisom preuzetih radnji okrivljenog koje predstavljaju primenu nasilja, pretnje, drskog ili bezobzirnog ponašanja (rešenje Okružnog suda u Subotici Kž-229/07 od 22. novembra 2007. godine).²

Nasilje kao na in izvršenja ovog krivi nog dela treba shvatiti na isti na in kao kod krivi nog dela nasilni kog ponašanja (lan 344. KZS) koje spada u grupu krivi nih dela protiv javnog reda i mira (Glava XXXI), što zna i da nasilje postoji kada se upotreboom fizi ke snage povre uje telesni integritet drugog lica, ako mu se oduzima sloboda kretanja ili sloboda da nesmetano odlu uje o svojim postupcima.³ Kada je re o povre ivanju telesnog integriteta kao na inu ostvarenja krivi nog dela, kod ovog oblika bi u obzir došlo samo nanošenje lakih telesnih povreda.

Drugi oblik radnje je pretnja da e se napasti na život i telo. Pretnja je izjava kojom se jednom licu stavlja u izgled neko zlo (neprijatnost) koja e sna i njega ili njemu blisko lice. Potrebno je da se pretnja sastoji u stavljanju u izgled nekog zla koje e nastati delovanjem lica koje preti ili koje e ono na neki drugi na in omogu iti. Pretnja se može izvršiti izri ito ili odgovaraju im konkludentnim radnjama. Pretnja treba da je

¹ Vidi: S. Konstantinovi -Vili /N. Petruši , Vodi kroz sistem krivi opravne zaštite od nasilja u porodici, Beograd, 2006, 17-20. i S. Jovanovi , "Me unapredopravni okviri zaštite od nasilja u porodici," Pravni život, Beograd, 2008/9, 209-223.

² Izbor sudske prakse, Beograd, 2008/3, 40.

³ Grupa autora, redaktor LJ. Lazarevi , Komentar Krivi nog zakona Republike Srbije, Beograd, 1995, 792.

ozbiljna, stvarna i ostvarljiva, i to sa gledišta onoga kome se preti (mogu e je pretiti i praznom puškom, ako lice kome se preti ne zna, niti je moglo znati da je puška prazna). Otuda za postojanje pretnje nije potrebno da onaj koji preti ozbiljno misli da pretnju sprovede u delo, niti je potrebna realna mogu nost za to. Da bi postojalo krivi no delo nasilja u porodici potrebno je da je re o kvalifikovanoj pretnji, odnosno o pretnji koja je upravljenja na život ili telo - o pretnji ubistvom ili nanošenjem teške telesne povrede.⁴ Tako, primera radi, Okružni sud u Beogradu u presudi Kž-34/03 od 11. februara 2003. godine navodi: "prvostepenom presudom okrivljeni je oglašen krivim da je u periodu od tri meseca, koriš enjem noža i ozbiljnom pretnjom da e napasti na život i telo, ugrožavao telesni i duševni integritet lanova porodice, majke i vanbra ne supruge, na taj na in što je u dva navrata potezao nož i krenuo prema majci i više puta u razli itim situacijama hvatao je za bradu, teraju i je da ga gleda u o i, a vanbra noj supruzi je govorio da e sko iti sa detetom kroz prozor, da ne sme da ode od ku e, jer e do i i ubiti joj roditelje, brata, snahu, njihovu decu, a zatim i nju, i pretio joj da e da je zadavi."⁵

Isto tako, ovo krivi no delo postoji "kada je u dokaznom postupku pred prvostepenim sudom utvr eno da je okrivljeni svojim lanovima porodice, supruzi pretio da e je ubiti, a tako e i sinu pretio "da e mu se napiti krvi", pa su ošte eni zbog straha napustili ku u" (presuda Okružnog suda u Užicu Kž-419/06 od 18. novembra 2006. godine).⁶ Sasvim osnovano, me utim, prema stavu sudske prakse "ne predstavlja radnju izvršenja kada okrivljena zapreti svome mužu da e se iseliti i sa sobom povesti zajedni ko dete kod ro aka u Hrvatsku i da ga on više ne e videti jer na ovaj na in nije ugrožen duševni integritet i duševno stanje ošte enog kao tužioca, ovo tim pre što je okrivljena ove izjave davala nakon sva e sa ošte enim kao tužiocem te se ovakva izjava ne može smatrati kao napad na duševni integritet ošte enog kao tužioca" (rešenje Okružnog suda u Beogradu Kž-3370/05 od 29. decembra 2005. godine).⁷

Drsko ili bezobzirno ponašanje kao na in ostvarivanja radnje izvršenja krivi nog dela nasilja u porodici bi po svojoj prirodi obuhvatalo sva ona ponašanja koja u znatnijoj meri odstupaju od usvojenih normi

⁴ Pretnju treba razlikovati od opomene, jer je kod pretnje nužno da lice koje preti na bilo koji na in doprinese zlu kojim preti.

⁵ I. Simi /A. Trešnjev, Zbirka sudske prakse iz krivi nopravne materije, peta knjiga, Beograd, 2004, 100.

⁶ Izbor sudske prakse, Beograd, 2008/1, 41.

⁷ I. Simi /A. Trešnjev, Zbirka sudske prakse iz krivi nopravne materije, sedma knjiga, Beograd, 2006, 104.

pristojnog ponašanja (izgovaranje neprijatnih reči ili druge neprijatnosti) pa tako, prema stavu sudske prakse, ovo krivi no delo postoji kada se "okrivljeni bezobzirno ponašao prema svojoj majci na taj način što je uz uvrede nije puštao da uči uku" (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-2204/06 od 29. avgusta 2006. godine).⁸

Drskim ili bezobzirnim ponašanjem smatra se tako da i nasilni ko postupanje prema stvarima i imovini uopšte.⁹ Navedeni stav svoje uporište ima i u sudskej praksi i otuda Okružni sud u Beogradu u svojoj presudi Kž-713/06 od 28. marta 2006. godine navodi da je "bezobzirnim ponašanjem ugroženo spokojstvo lana porodice, kada okrivljeni prilikom svakog sa suprugom baca stvari po kući, ruši i razbija stvari."¹⁰ Kako se isti je, da bi se određeni akti mogli smatrati drskim ili bezobzirnim oni moraju biti izraženi u jednom stepenu.¹¹

Krivi no delo nasilja u porodici je posledica krivi no delo ija se posledica sastoji u ugrožavanju spokojstva, telesnog integriteta ili duševnog stanja lana svoje porodice. Pojam telesnog integriteta ovde ne bi trebalo da bude sporan, ali određene dileme može izazvati značenje "spokojstva", a posebno "duševnog stanja". Moglo bi se reći da spokojstvo označava osećanje fizičke i psihičke sigurnosti, odsustvo uznemiravanja od strane nekog lica i sl. No, nije jasno šta je zakonodavac mislio pod duševnim stanjem, te bi tu u obzir možda mogao doći do tzv. duševni mir, odnosno odsustvo straha i nesigurnosti.¹²

Iako ima mišljenja da se pod ugrožavanjem kao posledicom ovog krivi nog dela u vidu ima "izazivanje konkretnе ili apstraktne opasnosti za navedena lana na dobra lana porodice prema kome se delo vrši,"¹³ smatramo da je shodno sadržini date zakonske norme u kojoj стоји "ugrožavanje," posledica ovog krivi nog dela jedino konkretna opasnost koja traje duže ili kratko vreme.¹⁴

⁸ I. Simić /A. Trešnjev, Zbirka sudskeih odluka iz krivične pravne materije, osma knjiga, Beograd, 2008, 123.

⁹ L.J. Lazarević, Krivično pravo Jugoslavije, Beograd, 1995, 733.

¹⁰ I. Simić /A. Trešnjev, (2006), 103.

¹¹ Grupa autora, redaktor L.J. Lazarević, (1995), 793.

¹² L.J. Lazarević / B. Vučović /V. Vučović, Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore, Cetinje, 2004, 561.

¹³ ... or evi, "Krivični pravni aspekti nasilja u porodici", Pravni život, Beograd, 2007/9, 59.

¹⁴ Kako se navodi, krivična dela iju posledicu i apstraktno-konkretna opasnost postoje izuzetno i to je slučaj kada se mogu nastupiti različita opasnosti tj. apstraktna opasnost unosi u biće krivih delova. Od krivih delova ija je posledica apstraktna opasnost ova krivična dela se razlikuju što nema pretpostavke opasnosti, mogu nastupiti različiti opasnosti je bitno obeležje biće krivih delova i zato se mora utvrđivati u svakom konkretnom slučaju. Od krivih delova konkretna opasnosti ona se razlikuju po

Prema tome, krivi no delo je dovršeno nastupanjem konkretne opasnosti što zna i da ona kao bitno obeležje bi a krivi nog dela mora biti utvr ena u svakom slu aju, jer bi se u suprotnom radilo o nekažnjivom pokušaju ovog krivi nog dela. U skladu sa navedenim, Okružni sud u Beogradu u presudi Kž-491/07 od 5. marta 2007. godine konstataju da je "okriviljeni ugrozio duševno stanje svoje supruge usled ega je ona pokušala da se otruje lekovima jer je na Uskrs kada je okriviljena krenula na groblje, da obi e grob njihovog zajedni kog sina, istu vre eo govore i joj da je kurva i da e se kurvati sa ciganima i pokušao da je udavi, te je zbog toga ošte ena popila više tableta bromazepama i bensedina."¹⁵

Tako e, prema stavu sudske prakse "ugrožavanje telesnog ili duševnog integriteta lana porodice utvr uje se sa objektivnog stanovišta, s obzirom na sve okolnosti izvršenja krivi nog dela" (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-34/03 od 13. juna 2003. godine).¹⁶

Sporno je da li je za postojanje krivi nog dela nasilja u porodici dovoljno da je radnja izvršenja preduzeta samo jednom ili je pak potrebno njeno višekratno ponavljanje.

Po tom pitanju sudska praksa stoji na stanovištu da je "za postojanje krivi nog dela nasilja u porodici dovoljno da je samo jednaput povre en ili ugrožen telesni integritet lana porodice i ne traži se da se takva radnja ponavlja" (rešenje Okružnog suda u Beogradu Kž-218/05 od 28. februara 2005. godine),¹⁷ odnosno da "nije neophodan element trajnosti ili višekratnost radnji izvršenja, tako da krivi no delo postoji i u slu aju kada je okriviljeni svoje dete od deset godina istukao, nanevši mu lake telesne povrede u vidu nagnje enja obostrane natkolenice i sedalnih predela sa višestrukim krvnim podlivima istih predela i nagnje enjem poglavine" (presuda Vrhovnog suda Srbije Kzz-46/06 od 15. juna 2006. godine).¹⁸

tome što opasnost po odre eno dobro još nije nastupila, dovoljna je mogu nost nastupanja opasnosti. Z. Stojanovi , Krivi no pravo, opšti deo, Beograd, 2009, 99.

¹⁵ I. Simi /A. Trešnjev, (2008), 124.

¹⁶ I. Simi /A. Trešnjev, (2004), 118. Za razliku od krivi nog dela ugrožavanje sigurnosti (lan 138. KZS) koje spada u grupu krivi nih dela protiv sloboda i prava oveka i gra anina (Glava XIV) kod koga je posledica ugrožavanje sigurnosti pasivnog subjekta koja se manifestuje u njegovom ose anju nesigurnosti, pri emu se data posledica odre uje subjektivno i za postojanje krivi nog dela nije potrebno da je sigurnost bila i objektivno ugrožena. Z. Stojanovi , Komentar Krivi nog zakonika, Beograd, 2007, 359.

¹⁷I. Simi /A. Trešnjev, Zbirka sudskeih odluka iz krivi nopravne materije, šesta knjiga, Beograd, 2006, 100.

¹⁸ I. Simi /A. Trešnjev, (2008),

Shodno re enom, može se zaklju iti da krivi no delo postoji kada je radnja preduzeta jednom ili više puta. Me utim, da li e preduzimanje jedne radnje izvršenja u svakom slu aju biti dovoljno da prouzrokuje posledicu koja se sastoji u ugrožavanju spokojstva, telesnog integriteta ili duševnog stanja lana porodice, zavisi od toga koji oblik radnje izvršenja je u pitanju. Tako, u slu aju koriš enja grubog nasilja ili upotrebe kvalifikovane pretnje krivi no delo može postojati i onda kada je radnja izvršenja preduzeta samo jednom, dok je kod drskog i bezobzirnog ponašanja, s obzirom na prirodu ove radnje, za prouzrokovanje navedene posledice po pravilu neophodno da se radnja izvršenja ponavlja više puta.¹⁹

Ima i mišljenja da je radnja ovog krivi nog dela ugrožavanje spokojstva, telesnog integriteta ili duševnog stanja lana svoje porodice i da se radi o posledi noj radnji izvršenja koja sadržajno može biti razli ita, a da su na ini izvršenja radnje primena nasilja, kvalifikovana pretnja i drsko ili bezobzirno ponašanje.²⁰ Ukoliko bi se pak, uzelo da je ugrožavanje radnja izvršenja krivi nog dela nasilja u porodici onda bi u svakom slu aju za njegovo postojanje bilo dovoljno da je radnja preduzeta samo jedanput. Me utim, kada se ima u vidu priroda ovog krivi nog dela, pre svega socijalni smisao njegovog bi a i zaštitini objekt, onda se kao logi an name e zaklju ak da radnju izvršenja predstavlja primena nasilja, upotreba kvalifikovane pretnje i drsko ili bezobzirno ponašanje i da broj neophodnih delatnosti zavisi od prirode same radnje jer je za postojanje krivi nog dela potrebno da je preduzeta takva radnja izvršenja koja je objektivno podobna da dovede do ugrožavanja spokojstva, telesnog integriteta ili duševnog stanja. Drugim re im, u odre enim slu ajevima je nužno da delatnost koja predstavlja radnju izvršenja bude preduzeta više puta jer tu i nema stvarnog pluraliteta radnji, ve preduzete delatnosti pojedina no posmatrane nose u sebi samo po deo potrebnog kvaliteta koji definiše

¹⁹ Z. Stojanovi , (2007), 474. Vidi tako e: Z. Stojanovi , "Neki problemi u primeni novih rešenja u Krivi nom zakoniku," Bilten Okružnog suda u Beogradu, 2006/73, 29. Sli no je kod krivi nog dela zlostavljanje i mu enje (lan 137. KZS) koje spada u grupu krivi nih dela protiv sloboda i prava oveka i gra anina (Glava XIV), ija radnja izvršenja je postavljena alternativno kao zlostavljanje i kao postupanje na na in kojim se vre a Ijudsko dostojanstvo. Pojam postupanja na na in kojim se vre a Ijudsko dostojanstvo može biti shva en veoma široko i obuhvatiti vrlo razli ite radnje. Po pravilu, to postupanje zahteva preduzimanje više sukcesivnih radnji tj. predstavlja jednu kompleksnu radnju, mada to ne mora uvek biti slu aj. Za utvr ivanje da li je ostvarena ova radnja izvršenja potreban je normativni pristup, tj. vrednovanje sa aspekta standarda, obi aja i drugih shvatanja koja postoje u datoj sredini. Nije dovoljno da pasivni subjekt oseti da mu je povre eno Ijudsko dostojanstvo, neophodno je da to bude na na in koji e se tako i objektivno vrednovati. Z. Stojanovi , (2007), 377.

²⁰ LJ. Lazarevi , Komentar krivi nog zakonika Republike Srbije, Beograd, 2006, 550.

suštinsku sadržinu datog neprava i otuda te delatnosti ine samo segmente jedinstvenog ponašanja koje je podobno da prouzrokuje posledicu kao obeležje bi a krivi nog dela.

Pasivni subjekt jeste lan porodice.

Kod osnovnog oblika krivi nog dela to može biti samo punoletni lan porodice.

U skladu sa odredbom lana 112. stav 28. KZS lanom porodice smatraju se i bivši supružnici i njihova deca, kao i roditelji bivših supružnika. Može se otuda, zaklju iti da se lanom porodice u smislu ovog krivi nog dela nesporno smatraju: bra ni drugovi, roditelji i deca, bivši supružnici, njihova deca, kao roditelji bivših supružnika. Ima mišljenja da pojам lana porodice ne bi trebalo uzeti u tako širokom zna enju, posebno ukoliko ova lica ne žive u zajedni kom doma instvu sa u iniocem.²¹

Prema odredbi lana 197. stav 3. Porodi nog zakona iz 2005. godine u kojoj je pojam nasilja u porodici odre en za potrebe tog zakona, lanom porodice se smatraju: supružnici i bivši supružnici; deca, roditelji i ostali krvni srodnici, lica u tazbinskom i adoptivnom srodstvu, odnosno lica koje vezuje hraniteljstvo; lica koja žive ili su živela u istom porodi nom doma instvu; vanbra ni partneri ili bivši vanbra ni partneri; lica koja su me usobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedni ko dete ili je dete na putu da bude ro eno, iako nikada nisu živela u istom porodi nom doma instvu. No, pošto data odredba pojам lana porodice odre uje krajnje ekstenzivno i neprecizno i dalje ostaje otvoreno pitanje ko se sve u smislu krivi nog dela nasilje u porodici može smatrati lanom porodice.

U sudskoj praksi se lanom porodice primera radi, smatraju: supruga sa kojom je u inilac u razvodu i sa kojom ne živi u istom stanu (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-44/04 od 15. januara 2004. godine),²² vanbra na supruga (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-34/03 od 11. februara 2003. godine),²³odnosno, "lice sa kojim je zasnovana vanbra na zajednica" (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-3268/06 od 30. novembra 2006. godine),²⁴ baba okriviljenog (presuda Okružnog suda u beogradu Kž-1598/06 od 26. juna 2006. godine),²⁵ pastorci okriviljenog (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-

²¹ LJ. Lazarevi , (2006), 550. Uporedi: . or evi , (2007), 57.

²² I. Simi /A. Trešnjev, (2005), 101

²³ I. Simi /A. Trešnjev, (2004), 100.

²⁴ I. Simi /A. Trešnjev, (2008), 122.

²⁵ Ibid.

2599/06 od 15. novembra 2006. godine)²⁶ zatim, sestri i okrivljenog kada žive sa njim u zajedni kom porodi nom doma instvu (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-2204/06 od 29. avgusta 2006. godine),²⁷ o uh sa kojim je okrivljeni živeo u istom stanu (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-308/06 od 2. marta 2006. godine),²⁸ kao i never sa kojim je okrivljena živila u zajedni kom doma instvu (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž-627/05 od 9. maja 2005. godine).²⁹

No, kako se ini dileme u sudskej praksi u najve em broju slu ajeva ipak stvara odredba iz Porodi nog zakona prema kojoj se lanovima porodice smatraju i ona lica "koja su me usobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi", pa tako Okružni sud u a ku u presudi Kž-197/06 od 14. novembra 2006. godine konstatuje da je "izreka presude nejasna i nerazumljiva kada je prvostepeni sud presudom optuženog oslobođio od optužbe zbog krivi nog dela nasilja u porodici pri emu je u izreci navedeno da je radnja izvršenja koja se sastoji u nanošenju lakih telesnih povreda izvršena prema "ošte enoj, vanbra noj supruzi okrivljenog," a u obrazloženju presude se navodi da u radnjama optuženog nema elemenata krivi nog dela jer su optuženi i ošte ana "više u ljubavnoj, a ne u vanbra noj zajednici."³⁰

S tim u vezi interesantno je i stanovište koje je presudi K-2107/10 od 3. februara 2010. godine zauzeo Prvi osnovni sud u Beogradu i prema kome se "u radnjama okrivljenog nisu stekla obeležja krivi nog dela nasilje u porodici jer u vreme kriti nih doga aja okrivljeni i ošte ena nisu bili vanbra ni supružnici, dakle nisu bili lanovi porodice. Osim toga, zajednica u kojoj su prethodno bili okrivljeni i ošte ena ne može se ni smatrati vanbra nom zajednicom u smislu Porodi nog zakona prema kome "vanbra na zajednica postoji ako dvoje ljudi žive u zajedni kom doma instvu duže vreme ili kra e vreme ukoliko je u toj zajednici ro eno dete". Sam termin "duže vreme" ukazuje da se pod tim ne može smatrati zajednica koja je nesporno trajala pet meseci i koja u konkretnom slu aju nije imala karakter ozbiljne zajednice, a koja po mišljenju suda pretpostavlja i ispunjenje nekih drugih uslova, koji u slu aju okrivljenog i ošte ene izostaju. ak i kada bi se prihvatile teza da se u datom slu aju radilo o vanbra noj zajednici, što sud ne smatra, treba imati u vidu i to da Krivi ni zakonik "ne poznaje termin bivših vanbra nih supružnika."³¹

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid., 72

²⁸ I. Simi /A. Trešnjev, (2006), 103.

²⁹ Ibid., 105

³⁰ Izbor sudske prakse, Beograd, 2007/3, 36.

³¹ Odluka je odabrana metodom slu ajnog uzorka.

Izvršilac krivi nog dela može biti samo član porodice. Kao sačuvani esnici u užem smislu (podstrek i pomoga) mogu se javiti i lica van kruga članova porodice. Stav je sudske prakse da "krivi no delo nasilja u porodici mogu izvršiti i oba bra na druga, jedan prema drugom" (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-3062/06 od 21. novembra 2006. godine).³²

Subjektivna strana ovog krivi nog dela pretpostavlja postojanje umišljaja, direktnog ili eventualnog.

Teži oblik krivi nog dela iz stava 2. postoji ako je pri izvršenju dela iz stava 1. korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši. Kvalifikatornu okolnost kod ovog oblika predstavlja sredstvo kojim je krivi no delo izvršeno.

Oružjem u smislu ovog krivi nog dela smatra se kako vatreno (puška, pištolj i dr.) tako i hladno oružje (nož, bajonet, sablja i dr.). Oruđa su sredstva kojima se ljudi služe u obavljanju profesionalnih i drugih delatnosti, a po svojoj prirodi su takva da se njima može prouzrokovati povreda telesnog integriteta, npr. sekira, čekić, ašov, lopata, neka industrijska alatka. U tom smislu je stav sudske prakse da šrafciger predstavlja sredstvo podobno da se telo teško povredi (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-369/02 od 13. marta 2002. godine).³³ Tako je, smatra se "da je okrivljeni izvršio krivi no delo nasilje u porodici iz lana 194. stav 2. u vezi stava 1. kada se kritičnom prilikom mašio kuhinjske satare, krenuo ka svom ocu ali je u daljoj nameri spreman od strane ostalih članova porodice" (presuda Okružnog suda u kući Kž-119/08 od 26. marta 2008. godine).³⁴

Dруго sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši može primena radi, biti: već i kamen, kolac, teška posuda ili neka hemijska materija. Stav sudske prakse je da se ruka, noge ili drugi deo ljudskog tela ne smatraju sredstvom podobnim da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši (rešenje Okružnog suda u Beogradu Kž-422/03 od 21. februara 2003. godine).³⁵ Međutim, smatra se da je "upotreboom sile povremenim telesnim integritetom supruge kao člana porodice sredstvom podobnim da telo teško povredi, kada je u inilac udarcima rukom oborio suprugu na pod, pa je šutirao nogama na kojima je imao cipele" (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-1424/04 od 21. juna 2004. godine).³⁶ U istom smislu je i presuda ovog suda Kž-1598/06 od 26.

³² I. Simić /A. Trešnjev, (2008), 121.

³³ I. Simić /A. Trešnjev, (2004), 80.

³⁴ Izbor sudske prakse, Beograd, 2008/9, 38.

³⁵ I. Simić /A. Trešnjev, (2004), 78.

³⁶ I. Simić /A. Trešnjev, (2006), 102.

juna 2006. godine u kojoj stoji da je "okrivljeni izvršio nasilje tako što je svoju babu staru 70 godina bacio na pod i udarao je nogama po glavi i telu, pri tome iskoristivši noge kao sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši."³⁷

Ocena o podobnosti nekog sredstva da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši zasniva se na prirodi samog sredstva i na inu na koje je ono u konkretnom sluaju upotrebljeno, što zna i da od primarnog zna aja prilikom ocene ne mora da bude redovna namena datog sredstva, već na in njegove upotrebe i mogu nosti prouzrokovanja povrede u konkretnom sluaju. Tako se recimo, smatra da sredstva podobna da telo teško povrede predstavljaju: ženska tašna sa metalnim pojačanjima u uglovima, (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-2620/02 od 27. decembra 2002. godine), teg od jednog kilograma (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-372/03 od 19. februara 2003. godine), štap dužine 60-70 cm i debljine palca (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-548/02 od 19. aprila 2002. godine), drveni iviluk (presuda Drugog opštinskog suda u Beogradu K-139/00 od 18. marta 2002. godine),³⁸ saksija od 2-3 kilograma (presuda Okružnog suda u Beogradu 1672/06 od 22. juna od 2006. godine) i klip kukuruza (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-3403/06 od 18. decembra 2006. godine).³⁹

Drugi teži oblik predviđen u stavu 3. postoji u dva slučaja: a) ako je usled dela iz st. 1. i 2. nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja pasivnog subjekta i b) ako su dela iz st. 1. i 2. u injena prema maloletnom licu.

Pojam teške telesne povrede u kontekstu ovog krivičnog dela treba tumačiti na isti način kao i kod krivičnog dela teške telesne povrede (član 121. KZS) koje spada u grupu krivičnih delova protiv života i tela (Glava XIII). U pitanju je krivično delo kvalifikованo težom posledicom, što zna i da kod učinjaka u odnosu na tešku telesnu povredu, odnosno teško narušavanje zdravlja (s obzirom na zakonski pojam teške telesne povrede izdvajanje teškog narušavanja zdravlja kao teže posledice je neosnovano kako kod ovog tako i kod ostalih krivičnih delova kod kojih se javlja) treba da postoji nehat (član 27. KZS). Smatra se da postoji "teška telesna povreda kao teža posledica i kada se ošteti ena povredila prilikom bekstva radi izbegavanja sukoba sa svojim suprugom" (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž-2978/06 od 8. novembra 2006. godine).⁴⁰

³⁷ I. Simić /A. Trešnjev, (2008), 122.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid., 87.

⁴⁰ Ibid., 125.

U drugom sluaju u pitanju je teži oblik krivi nog dela kod koga kvalifikatornu okolnost predstavlja uzrast pasivnog subjekta, a prema odredbi lana 112. stav 10. KZS, maloletnim licem smatra se lice koje nije navršilo osamnaest godina. Data kvalifikatorna okolnost treba da bude obuhva ena umišljajem u inioca. Propisivanje ovog oblika krivi nog dela je rezultat intencije zakonodavca da obezbedi poja anu zaštitu maloletnih lica, odnosno dece. Otuda, Okružni sud u Beogradu u presudi Kž-2049/04 od 14. septembra 2004. godine navodi da "prekomerno i bezrazložno brutalno kažnjavanje dece ne predstavlja vaspitanje dece, ve upravo radnju krivi nog dela nasilja u porodici."⁴¹ Tako e isti sud u presudi Kž-2204/06 od 29. avgusta 2006. godine konstatuje da ovaj oblik krivi nog dela postoji i kada "okrivljeni primorava svoje maloletne sestre, sa kojima živi u porodi nom doma instvu, da piju pivo."⁴²

Najteži oblik krivi nog dela je predvi en u stavu 4. i postoji u sluaju kada je usled dela iz st. 1, 2. i 3. nastupila smrt lana porodice. U pitanju je oblik krivi nog dela kvalifikovan težom posledicom, tako da je u odnosu na težu posledicu neophodan nehat u inioca (lan 27. KZS). Primera radi, ovaj oblik krivi nog dela postoji kada je "okrivljena u više navrata upotrebom sile ugrožavala telesni i duševni integritet lana porodice – ošte enog koji je bio njen never sa kojim je živila u porodi nom doma instvu i koji je bio zaostao u razvoju, otežano se kretao i u pijanom stanju esto vršio nuždu u krevetu, i to na taj na in što ga je tukla, a kriti nog dana stezanjem vrata izazvala njegovu smrt" (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž-627/05 od 9. maja 2005. godine).⁴³ Isto tako i "kada je optuženi u više navrata svoje osmomese no dete koja je plakalo tukao i tako mu naneo prelome kostiju lobanje sa ošte enjima po život važnih moždanih centara, olako drže i da teža posledica ne e nastupiti, pa je onesveš eno dete odneo u bolnicu gde je ono istog dana umrlo od zadobijenih povreda" (presuda Okružnog suda u Beogradu K-842/02 od 9. maja 2003. godine).⁴⁴

Poseban oblik krivi nog dela predvi en u stavu 5. vrši onaj ko prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona. Naime, u lanu 198. Porodi nog zakona propisano je da protiv lana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici. Mere zaštite od nasilja u porodici su: 1) izdavanje naloga za iseljenje iz porodi nog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti; 2) izdavanje naloga za

⁴¹ I. Simić /A. Trešnjev, (2006), 101.

⁴² I. Simić /A. Trešnjev, (2008), 123.

⁴³ I. Simić /A. Trešnjev, (2007), 105

⁴⁴ I. Simić /A. Trešnjev, (2004), 102.

useljenje u porodi ni stan ili ku u, bez obzira na pravo svojine ili zakupa nepokretnosti; 3) zabrana približavanja lana porodice na odre enoj udaljenosti; 4) zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada lana porodice i 5) zabrana daljeg uz nemiravanja lana porodice. Shodno tome, ovaj oblik krivi nog dela postoji kada lice kome je od strane suda izre ena neka od mera zaštite prekrši datu meru za vreme njenog trajanja.⁴⁵

Kada je re o sticaju pojedinih oblika ovog krivi nog dela u sudskoj praksi se postavlja pitanje da li postoji jedno ili više krivi nih dela kada se jedna ista radnja izvršenja ponavlja prema istom pasivnom subjektu, odnosno da li je u slu aju ponavljanja razli itih radnji izvršenja prema istom pasivnom subjektu opravdano primeniti institut produženog krivi nog dela?

Okružni sud u Beogradu u presudi Kž-491/07 od 5. marta 2007. godine po tom pitanju zauzima stav da je "Krivi no delo nasilja u porodici trajno krivi no delo, tako da e postojati jedno krivi no delo, kada se vrši prema istoj osobi, bez obzira da li je preduzeta jedna ili više radnji izvršenja. Imaju i u vidu prirodu ovog krivi nog dela re je o jednom kontinuiranom stanju u kome se nalazi jedan lan porodice, usled radnji koje prema njemu preduzima drugi lan porodice. Stoga preduzimanje više radnji u jednom dužem vremenskom periodu ne predstavlja krivi no delo u produženom trajanju, ve jedno krivi no delo jer opis ovog krivi nog dela nije: ko ugrozi spokojstvo..., ve ugrožavanje spokojstva...odnosno radi se o trajnom krivi nom delu, koji se može izvršiti sa više radnji i ija posledica može trajati i duže vreme."⁴⁶ Isto stanovište je zauzeto i presudi Okružnog suda u

⁴⁵ Nije suvišno napomenuti i to da Zakon o izmenama i dopunama Krivi nog zakonika iz 2009. godine (ZID KZ) uvodi novu meru bezbednosti pod nazivom mera zabrane približavanja i komunikacije sa ošte enim i shodno odredbi lana 89a stav 1. sud može u iniciju krivi nog dela zabraniti približavanje ošte enom na odre enoj udaljenosti, zabraniti pristup u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada ošte enog i zabraniti dalje uz nemiravanje ošte enog, odnosno dalju komunikaciju sa ošte enim, ako se opravdano može smatrati da bi dalje vršenje takvih radnji u iniciju krivi nog dela bilo opasno po ošte enog. Propisivanje ove mere bezbednosti otvara nekoliko dilema, prva je vezana za samo tuma enje date zakonske odredbe koja obiluje pojmovima kojima tek treba dati odgovaraju e zna enje ("odre ena udaljenost", "prostor oko mesta stanovanja", "prostor oko mesta rada", "dalje uz nemiravanje i dalja komunikacija"), tu je i pitanje osnovanosti svrstavanja ove mere u mere bezbednosti kao i na ina na koji e se obezbediti njena efikasna primena, odnosno kako e se rešavati situacija kada osu eni kome je izre ena mera prekrši datu zabranu. Otuda je sasvim opravдан stav da bi bolje rešenje bilo da se ova mera predvidi kao jedna od obaveza u okviru zaštitnog nadzora pod koji se može staviti u inilac kome je izre ena uslovna osuda u kom slu aju bi postojala mogu nost opoziva uslovne osude ukoliko ne ispunjava ovu obavezu. Vidi: Z. Stojanovi , (2009), 313-314.

⁴⁶ I. Simi /A. Trešnjev, (2008), 120.

Subotici Kž-354/08 od 22. jula 2008. godine prema kojoj "Krivi no delo nasilje u porodici za zaštitini objekt ima porodicu, a predmetno krivi no delo se svrstava u red krivi nih dela sa neodre enim brojem injenja, što isklju uje mogu nost postojanja produženog krivi nog dela po osnovu prividnog realnog sticaja"⁴⁷

Me utim, u presudi Okružnog suda u a ku Kž-567/08 od 17. novembra 2008. godine stoji da: "Kod krivi nog dela nasilja u porodici ako se ne radi o istom ošte enom, konstrukcija produženog krivi nog dela nije mogu a,"⁴⁸ a što bi moglo da navede na neosnovan zaklju ak da je primena produženog krivi nog dela opravdana u slu aju kada je re o ponavljanju radnje prema istom pasivnom subjektu.⁴⁹

Sporno tako e, može biti i da li postoji jedno ili više krivi nih dela nasilja u porodici kada se nasilje vrši u odnosu na više lica, lanova porodice, tj. više pasivnih subjekata.

Ima mišljenja da bi u takvima slu ajevima "trebalo uzeti da postoji onoliko krivi nih dela koliko je lica prema kojima je ostvarena posledica, a da bi se samo izuzetno moglo uzeti da postoji jedno krivi no delo i to onda kada se ne može pouzdano utvrditi na koja lica se nasilni ko ponašanje odnosilo i koja su se od tih lica smatrala ugroženim."⁵⁰

No, ako po emo od injenice da objekt krivi nopravne zaštite kod ovog krivi nog dela nisu pojedinci kao takvi, ve porodica i porodi ni odnosi onda se osnovanim ini stav da postoji jedno krivi no delo i u slu aju kada je nasilje preduzeto prema više pasivnih subjekta. Me utim, dati stav trebalo bi uzeti samo kao na elan u tom smislu da bi sticaj krivi nih dela bio isklju en jedino u onim slu ajevima kada je radnja izvršenja preduzeta na takav na in da ukazuje na prirodno jedinstvo dela, dok bi u drugim slu ajevima sticaj bio mogu .⁵¹

⁴⁷ Izbor sudske prakse, Beograd, 2009/4, 40.

⁴⁸ Izbor sudske prakse, Beograd, 2009/7-8, 44.

⁴⁹ Ovde tako e treba imati u vidu i injenicu da je odredbom lana 14. ZID KZ predvi eno da se za produženo krivi no delo može izre i teža kazna od propisane, i da izre ena kazna ne sme pre i dvostruku meru propisane kazne, niti deset godina zatvora, odnosno da zakondavac propisuje da produženo krivi no delo predstavlja fakultativnu pooštravaju u okolnost, što prakti no zna i ukidanje posebnog maksimuma kazne. U sadašnjem zakonu to je jedina predvi ena fakultativna pooštravaju a okolnost, a ranije je isto rešenje postojalo u slu aju višestrukog povrata. Da podsetimo, u našem pozitivnom zakonodavstvu produženo krivi no delo je prvi put bilo propisano kao fakultativna pooštravaju a okolnost u lalu 11. Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivi na dela koji je donet 2008. godine i u kome stoji da se "odgovornom licu za produženo krivi no delo može pooštriti kazna (nov ana kazna) do dvostrukog iznosa propisanog u lalu 14. ovog zakona".

⁵⁰ . or evi , (2007), 63.

⁵¹ Z. Stojanovi , (2007), 476.

Okrugli sud u Beogradu po tom pitanju stoji na sledećem stanovištu: "Kada okrivljeni vrši nasilje prema više članova porodice izvršio je jedno krivi no delo nasilje u porodici" (Kž-34/03 od 11. februara 2003. godine).⁵² Tako je, "Kada okrivljeni ozbiljnom pretnjom i upotrebom sile ugrožava telesni i duševni integritet supruge i dva sina, od kojih je jedan maloletan radi se o težem obliku krivi nog dela iz lana 194. stav 3. (Kž-1657/05 od 12. jula 2005. godine).⁵³ Odnosno, "Kada je okrivljeni izvršio nasilje prema supruzi i troje maloletne dece radi se o jednom krivi nom delu nasilja u porodici. Ne postoji sticaj krivi nih dela zato što je delo u injeno prema više članova porodice, već samo jedno krivi no delo. Iako se radi o razliitim pasivnim subjektima, krivi nim delom nasilja u porodici ne štite se interesi pojedinaca, već porodice i porodičnih odnosa u celini koji su i zaštitni objekti krivi nih dela protiv braka i porodice (Kž-1723/06 od 22. juna 2006. godine).⁵⁴ U istom smislu je i rešenje Okruglog suda u Subotici Kž-33/08 od 12. februara 2008. godine u kome stoji: "Ako kod izvršenja krivi nog dela nasilje u porodici postoji neka od predviđenih kvalifikatornih okolnosti onda se delo kvalificuje po onoj kvalifikatornoj okolnosti koja delo ini najtežim," kao i presuda istog suda Kž-211/08 od 26. juna 2008. godine.⁵⁵ Najzad, navedeno stanovište zastupa i Okrugli sud u Užicu pa tako u presudi Kž-143/07 od 26. marta 2007. godine konstatiše da "Kada je optuženi preuzeo prema članovima porodice (troje) radnje koje svaka za sebe sadrže elemente krivi nog dela nasilja u porodici, jedno delo iz stava 3. i dva krivi na dela iz stava 2. tada nema mesta oglašavanju optuženog kriminima za tri krivi na dela u sticaju već se radi o jednom krivi nom delu nasilje u porodici iz lana 194. stav 3. KZ. Razlog tome je što je okrivljeni sve krivi nopravne radnje pojedinačno preuzeo u isto vreme i na istom mestu koristeći iste prilike, kao i sa istim ciljem zbog čega takve radnje imaju prirodno jedinstvo i celinu. Zbog toga su sve pojedinačne radnje koje je okrivljeni preuzeo prema oštetama ponaosob samo fizički i delovi jednog ponašanja okrivljenog kao injeni nog kompleksa i koji se krivi nopravni sadržaj iscrpljuje u pravnoj kvalifikaciji dela iz lana 194. stav 3. KZ."⁵⁶

Međutim, Okrugli sud u ačku u presudi Kž-2/08 od 19. marta 2008. godine zauzima stav da je "Presudom prvostepenog suda okrivljeni oglašen krimin za produženo krivi no delo nasilje u porodici koje je ostvareno sa dve odvojene radnje izvršenja i to jedno prema svojoj

⁵² I. Simić /A. Trešnjev, (2004), 101.

⁵³ I. Simić /A. Trešnjev, (2007), 104

⁵⁴ I. Simić /A. Trešnjev, (2008), 121.

⁵⁵ Izbor sudske prakse, Beograd, 2008/10, 36.

⁵⁶ Izbor sudske prakse, Beograd, 2007/7, 46.

vanbra noj supruzi, a drugo prema pastorku, maloletnom licu umesto da je oglašen krivim za dva krivi na dela nasilja u porodici i to jedno prema vanbra noj supruzi, a drugo prema pastorku, maloletnom licu.”⁵⁷

Shodno svemu navedenom, moglo bi se zaklju iti slede e: a) ukoliko se ponavlja jedna radnja prema istom lanu porodice, treba uzeti da postoji jedno krivi no delo - krivi no delo sa indiferentnim brojem injenja; b) ukoliko se vrši više razli itih radnji prema jednom lanu porodice, treba uzeti da postoji jedno krivi no delo – alternativno propisana radnja; v) ukoliko se vrši više radnji (koje po svojoj prirodi predstavljaju celinu) prema više pasivnih subjekata koji su svi ili punoletni ili maloletni, treba uzeti da postoji jedno krivi no delo – objekat krivi opravne zaštite je porodica, a ne pojedinac i g) ukoliko se vrši više radnji (koje po svojoj prirodi predstavljaju celinu) prema više pasivnih subjekta od kojih su neki punoletni, a neki maloletni, tako e treba uzeti da postoji jedno krivi no delo i to teži oblik s obzirom na uzrast pasivnog subjekta – teži oblik konzumira lakši. Me utim, izneto se ne odnosi slu aj kada je ostvaren i najteži oblik dela iz stava 4. kada e uvek postojati sticaj. Najzad, nema sticaja ni u slu aju kada je ostvaren neki od oblika ovog krivi nog dela koji su predvi eni u st. 1-4. i oblik predvi en u stavu 5. i tada treba uzeti da postoji krivi no delo iz st. 1-4. – delo iz stava 5. je supsidijarno.⁵⁸

S obzirom na specifi nu prirodu ovog krivi nog dela postavlja se i pitanje njegovog odnosa sa nekim drugim sli nim krivi nim delima. Tako, isklju ena je mogu nost idealnog sticaja sa slede im krivi nim delima: prinude (lan 135. KZS), zlostavljanje i mu enje (lan 137. KZS) teške telesne povrede (lan 121. KZS), lake telesne povrede (122. KZS), ugrožavanje sigurnosti (lan 138. KZS), zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica (lan 193. KZS) i nasilni ko ponašanje (lan 344. KZS). Naime, u pitanju je prividni idealni sticaj po principu specijaliteta i postoja e samo krivi no delo nasilja u porodici.

Kada je re o krivi nom delu nasilja u porodici i primeni pojedinih opštih instituta u sudskej praksi bi se s obzirom na prirodu ovog krivi nog dela najpre moglo postaviti pitanje osnovnosti primene instituta delo malog zna aja kod osnovnog (stav 1) i težeg oblika krivi nog dela iz stava 2. U datom kontekstu kao interesantan može se razmatrati i stav koji u presudi K-1092/08 od 25. septembra 2009. godine zauzima Prvi opštinski sud u Beogradu, a prema kome je "okrivljena izvršila krivi no delo nasilja u porodici teži oblik iz stava 2. u prekora enju granica nužne odbrane na taj na in što je nakon verbalne sva e sa svojim tadašnjim

⁵⁷ Izbor sudske prakse, Beograd, 2009/4, 40.

⁵⁸ Vidi: Z. Stojanovi , (2007), 476. i . or evi , (2007), 64.

suprugom i nakon toga što je on nekoliko puta udario u predelu glave, uzela pištolj i repetirala, a potom ga usmerila u telo ošte enog i više puta ga istim udarila po telu, prete i da e ga ubiti, pa je ošte eni pobegao u drugu sobu iz koje je nazvao policiju.⁵⁹ Nadalje, mogla bi se dovesti u pitanje i ta nost obrazloženja koje Okružni sud u Beogradu navodi u presudi Kž-695/06 od 17. marta 2006. godine u kojoj se kaže slede e: "Ne može se pozivati na pravnu zabludu okrivljeni koji navodi da nije znao za postojanje krivi nog dela nasilja u porodici, jer je niz godina proveo u zatvoru, te nije znao da je nakon što je otišao u zatvor, ovo delo propisano kao krivi no delo, kada je bio svestan da upu ivanje pretnji i upotreba sile prema roditeljima i supruzi predstavlja oblik ponašanja u o iglednoj suprotnosti sa opštepriznatim shvatanjem o nedopuštenosti takvog ponašanja i da je njegovo ponašanje povre ivalo i kršilo priznate društvene vrednosti."⁶⁰ Od zna aja za ovo krivi no delo, pored ostalih instituta, mogli bi biti i: sila i pretnja (lan 21. KZS), neura unljivost i bitno smanjena ura unljivost (lan 23. KZS), skriviljena neura unljivost (lan 24. KZS), dobrovoljni odustanak (lan 32. KZS), poravnanje u inioča i ošte enog (lan 59. KZS) i stvarno kajanje (lan 58. stav 3. KZS).⁶¹

⁵⁹ Odluka je odabrana metodom slu ajnog uzorka.

⁶⁰ I. Simi /A. Trešnjev, (2006), 31. Može se uo iti da u konkretnom slu aju sud pravi odre ene propuste, kao na primer, ne navodi da li je u pitanju direktna ili indirektna pravna zabluda, ne diferencira otklonjivu i neotklonjivu pravnu zabludu, zatim, zanemaruje okolnost da su prema pozitivnom rešenju prilikom utvr ivanja neotklonjive, odnosno otklonjive pravne zablude relevantni i objektivan i subjektivan kriterijum jer se utvr uje i dužnost i mogu nost u inioča da u konkretnom slu aju zna da je delo zabranjeno, da ima svest o protivpravnosti datog ponašanja, pri emu objektivni i subjektivni kriterijum egzistiraju kumulativno, jer bi, u suprotnom, da su postavljeni alternativno, to bilo u suprotnosti sa na elom krivice. Objektivni kriterijum pretpostavlja da je u inilac bio dužan da zna da je delo zabranjeno, da je bio dužan da ima svest o protivpravnosti, a subjektivni da je mogao da zna da je delo zabranjeno, da je mogao da ima svest o protivpravnosti. Tako e, sud gubi iz vida da svest o protivpravnosti postoji kada je u inilac svestan pravne zabranjenosti dela koje preduzima, tj. kada kod njega postoji svest o tome da ini ponašanje koje je pravom, pravnim normama zabranjeno. Prema tome, svest o protivpravnosti postoji kada je u inilac svestan da je njegovo ponašanje protivno pravnom poretku, odnosno da predstavlja napad na neko pravom zašti eno dobro, što zna i da je u inilac na jedan lai ki na in svestan toga da ini nepravo. Svest o protivpravnosti ne mora da obuhvati i svest o kažnjivosti. Me utim, svest o društvenoj štetnosti ponašanja nije dovoljna za postojanje svesti o protivpravnosti jer ne obuhvata i svest o tome da dato dobro koje se u konkretnom slu aju ugrožava ili povre uje istovremeno predstavlja i pravno dobro, odnosno ne obuhvata svest o tome da povreda ili ugrožavanje datog dobra istovremeno predstavlja i ugrožavanje pravnog porekta i pravne sigurnosti. Vidi više o tome: N. Deli , "Pravna zabluda", Pravni život, Beograd, 2009/9, 751-769. i N. Deli , "Svest o protivpravnosti kao konstitutivni element krivice", Analji Pravnog fakulteta u Beogradu, 2008/2, 161-179.

⁶¹ Istina, ne možemo, a da ovde ne primetimo i to da je u našoj sudskej praksi skoro zanemarljiv broj odluka u kojima sudovi primenjuju pojedine opšte institute krivi nog prava.

Na kraju treba reći i to da je u članu 114. taka ka 10. KZS predviđen oblik teškog ubistva koji ini onaj "ko liši života lana svoje porodice kojeg je prethodno zlostavljao".

Postavlja se pitanje da li ovaj oblik teškog ubistva prepostavlja da je prethodno izvršeno krivi no delo nasilja u porodici? Kako se smatra, ovde bi za postojanje teškog ubistva bilo dovoljno i to da je izvršenju dela prethodilo zlostavljanje u smislu nanošenja fizičkih i psihičkih patnji, ili oboje, koje pri tome ne predstavljaju nanošenje lake telesne povrede, odnosno, nanošenje fizičkog ili psihičkog bola manjeg intenziteta, pri čemu za postojanje krivi nog dela ne bi bilo dovoljno jednokratno, već kontinuirano, sistematsko zlostavljanje lana porodice koji je lišen života, a to bi, po pravilu, značilo i ostvarenje bitnih obeležja krivi nog dela nasilja u porodici, iako se, kao što je napred bilo više reči, zlostavljanje ne navodi kao jedan od načina ostvarenja radnje izvršenja krivi nog dela nasilje u porodici.⁶²

Sledeće pitanje je da li je za postojanje ovog krivi nog dela dovoljno da je sistematsko zlostavljanje vremenski prethodilo ubistvu ili je nepohodno da je sa njim povezano, odnosno da je ubistvo izvršeno u toku zlostavljanja ili neposredno nakon zlostavljanja? Ovde su mišljenja podeljena. Tako, prema jednom, krivi no delo postoji ako je do zlostavljanja došlo pre izvršenja ubistva, tj. kada je nehumano postupanje prethodilo ubistvu, kao npr. kada suprug ne ove no postupa prema svojoj supruzi, tu je, izbacuje iz kuće, odvaja od dece i slično, a zatim je lišava života.⁶³ Po drugom mišljenju, smisao ove odredbe je da je u pitanju ubistvo u toku zlostavljanja ili u kontinuitetu sa zlostavljanjem ili bar neposredno posle zlostavljanja na istom mestu i u istoj prilici. Shodno tome, kada je u inilac žrtvu ranije u više mahova sistematski zlostavlja, a zatim ubio bez zlostavljanja u datoru prilici, radilo bi se o sticaju ubistva (član 113. KZS) i krivi nog dela zlostavljanja i mu enja (član 137. KZS) ili sticaju ubistva (član 113. KZS) i nasilja u porodici (član 194. KZS).⁶⁴ Ini se ipak, da bi iz kriminalnopolitičkih razloga trebalo uzeti da je rešenje ovog pitanja "negde na sredini" i da ovaj oblik teškog ubistva postoji i onda kada je sistematsko zlostavljanje "samo" prethodilo ubistvu, kao i onda kada je ubistvo ostvareno u toku zlostavljanja koje je i prethodno kontinuirano vršeno.

⁶² Z. Stojanović / O. Perić, Krivi no pravo, posebni deo, Beograd, 2009, 15.

⁶³ L.J. Lazarević, (2006), 357.

⁶⁴ . or ević, (2007), 66.

LITERATURA

1. Deli , N. (2008). "Svest o protivpravnosti kao konstitutivni element krivice", Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 2008/2, 161-179.
2. Deli , N. (2009). "Pravna zabluda", Pravni život, Beograd, 2009/9, 751-769.
3. or evi , . (2007). "Krivi opravni aspekti nasilja u porodici", Pravni život, Beograd, 2007/9, 55-66.
4. Grupa autora, redaktor Lazarevi , LJ. (1995). Komentar Krivi nog zakona Republike Srbije, Beograd.
5. Jovanovi , S. (2008). "Meunarodni okviri zaštite od nasilja u porodici", Pravni život, Beograd, 2008/9, 209-225.
6. Konstantinovi -Vili , S. i Petruši , N., (2006) Vodi kroz sistem krivi opravne zaštite od nasilja u porodici, Beograd.
7. Lazarevi , LJ. (1995). Krivi no pravo Jugoslavije, Beograd.
8. Lazarevi , LJ. (2006). Komentar Krivi nog zakonika Srbije, Beograd.
9. Lazarevi , LJ. / Vučović , B. / Vučović , V. (2004). Komentar Krivi nog zakonika Crne Gore, Cetinje.
10. Stojanovi , Z. (2006). "Neki problemi u primeni novih rešenja u Krivi nom zakoniku", Bilten Okružnog suda u Beogradu, 2006/73,
11. Stojanovi , Z. (2007). Komentar Krivi nog zakonika, Beograd.
12. Stojanovi , Z. (2009). Krivi no pravo, opšti deo, Beograd.
13. Stojanovi , Z. i Peri , O. (2009). Krivi no pravo, posebni deo, Beograd.

Zbirke sudskih odluka i stručni asopisi iz kojih su preuzete citirane sudske odluke:

1. Simić /A. Trešnjev (2004). Zbirka sudskih odluka iz krivi opravne materije, peta knjiga, Beograd.
2. Simić /A. Trešnjev (2005). Zbirka sudskih odluka iz krivi opravne materije, šesta knjiga, Beograd.
3. Simić /A. Trešnjev (2006). Zbirka sudskih odluka iz krivi opravne materije, sedma knjiga, Beograd.

4. Simi /A. Trešnjev (2008). Zbirka sudskeih odluka iz krivi nopravne materije, osma knjiga, Beograd.
5. Izbor sudske prakse, Beograd, 2007/3
6. Izbor sudske prakse, Beograd, 2007/7
7. Izbor sudske prakse, Beograd, 2008/1
8. Izbor sudske prakse, Beograd, 2008/3
9. Izbor sudske prakse, Beograd, 2008/9
10. Izbor sudske prakse, Beograd, 2008/10
11. Izbor sudske prakse, Beograd, 2009/4
12. Izbor sudske prakse, Beograd, 2009/7-8

Citirane sudske odluke odabrane metodom slu ajnog uzorka:

- Prvi opštinski sud u Beogradu K-1092/08 od 25. septembra 2009. godine.
- Prvi osnovni sud u Beogradu K-2107/10 od 3. februara 2010. godine.

FAMILY VIOLENCE (ART. 194): legislation, theoretical grounds and judicial practice

In this paper the author discusses the criminal offence family violence, which belongs to a group of criminal offences against the marriage and family and that provided for article 194. Criminal Code of Republic of Serbia. Legal nature and importance of this criminal offence had impact to the structure of work in which some important characteristics of being criminal act family violence where analyzed and shown, and special attention was paid to action perpetration. Regarding ceratin issues in a given context of discussion, the author pointed out relevant theoretical grounds and views of judicial practice, and also presented appropriate conclusions.

KEY WORDS: *Criminal Code of Serbia / Criminal offences against the marriage and family / Family violence.*

POLITIKA SUZBIJANJA MALOLETNI KOG KRIMINALITETA SA ELEMENTIMA NASILJA

Dr Ljiljana Radulovi
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

U okviru opštih napora na planu suzbijanja maloletničkog kriminaliteta, bilo je primetno otsustvo posebne strategije u suzbijanju kriminaliteta sa elementima nasilja koje /sve više/ vrše maloletnici. Od zemalja evropske unije Danska se pominje kao prva članica koja je pristupila razradi "specifične politike" na ovom planu,¹ a danas se kroz naučne skupove, zakonodavna rešenja i praksu, potencira značaj prevencije nasilja među mladima i postepeno ide u pravcu afirmisanja posebnih preventivnih sistema u ovom domenu. Pojedine države se susreću sa zahtevima iz političkih krugova, ali i javnog mnjenja, da se zaoštiri kaznena politika prema maloletnim izvršiocima nasilnih delikata. U ovoj oblasti se kao jedan od imperativa postavlja iznalaženje balansa između zadovoljenja interesa žrtve, najadekvatnijih preventivnih i represivnih mera koje će uspešno delovati na maloletne učinioce, uz istovremenu efikasnu zaštitu društvenih interesa za suzbijanjem svih oblika nasilja.

KLJUČNE REČI: maloletnički kriminal / nasilje / društvena prevencija / krivičnopravne mere.

¹ Na meunarodnom planu se od strane Svetske zdravstvene organizacije ukazuje da je od 90-tih godina prošlog veka u porastu smrtnost izazvana aktima nasilja; da takvi akti predstavljaju treći uzrok smrtnosti među populacijom od 15-44 godine starosti. Opširnije: A.Seibt, "Public health and violence prevention", F.Dunkel, K.Drenkhahn, Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference og the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003. <http://books.google.com/8/11/2009.str.458>. Za važnost uključivanja strategije za suzbijanje i prevenciju nasilja u nacionalne programe opširnije: A review of The Knowledge on Juvenile Violence... 2004, http://www.eucpn.org/pubdocs/review_knowledge_yuvenile_violence_en.pdf. 27., str.2.

Generalno posmatrano, na planu društvene prevencije anti-socijalnog ponašanja i maloletni kog kriminaliteta sa elementima nasilja, ključni faktor je donošenje nacionalne strategije koja će uz materijalnu i političku podršku, definisati problem i osnovne uzroke, odrediti najugroženije kategorije mladih i kao izvršioce i kao žrtve nasilnih delikata, oblasti u kojima treba preventivno delovati, povezati institucionalne i kadrovske potencijale na zajednički zadatku, i dr. Osnovne programe treba koncipirati sa punom svešću o kompleksnosti uzroka nasilni kog ponašanja mladih i prvenstveno ih treba usmeriti na nivo lokalnih zajednica, porodice, obrazovnih i zdravstvenih institucija.² Za uspešnu strategiju je u istoj meri značajno da se redukuju faktori rizika i da se radi na jačanju protektivnih mera, posebno onih koje se odnose na zaštitu mladih od akata nasilja ije su oni najviše žrtve.

- Jačanje uloge lokalnih zajednica u suzbijanju kriminaliteta i drugih oblika anti-socijalnog ponašanja, zastupljeno je u najvećem broju razvijenih zemalja. Jedan od ciljeva ovakve strategije koji se posebno potencira, jeste razvijanje sigurnijeg socijalnog okruženja za sve, a posebno za maloletne članove zajednice. Kroz različite programe na lokalnom nivou stvaraju se uslovi za integraciju i maloletnika koji su vršili krivi na dela, nasuprot politici "zatvaranja oiju" pred problemima, obeležavanja takvih mladih ljudi kao nepoželjnih, koji samo produkuju probleme, stvaraju atmosferu straha i nesigurnosti, usled čega ih treba izolovati, a nasilne maloletnike i izopštiti iz lokalne zajednice.³

² Ova tri područja lokalna zajednica, porodica, obrazovne i zdravstvene institucije, u svim relevantnim istraživanjima su definisani kao baza od koje se polazi u definisanju preventivne strategije suzbijanja maloletni kog kriminaliteta u celini, i posebno onoga sa elementima nasilja. E.Mulvey, M.Arthur, N.D.Reppucci, *The Prevention of Juvenile Delinquency: A Review of the Research*, *The Prevention Researcher*, Vol.4.num.2, 1997.

³ Kritičari strategije suzbijanja anti-socijalnog ponašanja sadržane u novijim pravnim aktima u Engleskoj i Veliku Britaniju /Anti-Social Behavior Order /ASBO/ 1999. i Anti-Social Behaviour Act 2003/, ukazuju da su prioriteti pogrešno postavljeni time što se umesto uzroka kriminaliteta u prvi plan postavlja zaštita žrtve delinkventnog ponašanja maloletnika i zaštita javne bezbednosti u okvirima lokalnih zajednica. Radi se o tome da je potrebno u initiji nešto više sa mladima - "ne možemo ih samo odbaciti sa strane". G.Hughes-M.Follett, *Community Safety, Youth and the "Anti-Social" Youth, Crime and Justice*, Edited by B. Goldson, J. Muncie, Sage Publication, London 2006, 167.

Tako je se ukazuje na pogrešan pristup lokalnih vlasti i policije koji prioritet u implementaciji novih zakonskih akata vide u redukovavanju kriminaliteta u cilju smanjenja zabrinutosti pripadnika lokalne zajednice za svoju ili nu i imovinsku sigurnost, a potpuno se previđa da suština treba da bude u menjanju ponašanja mladih koji vrše akte nasilja. Težište treba usmeriti na rešavanje njihovih problema koji uglavnom proisti u izporodi nih nevolja, zanemarivanja obrazovanja, problema u nalaženju posla, zavisnosti od alkohola i droga i posebno-zbog sve veće socijalne odbrane sa kojom se susreće u

Istraživanja pokazuju da se nasilni oblici ponašanja kod mlađih pojavljuju u većem obimu u lokalnim sredinama u kojima je stanovništvo heterogeno prema nacionalnim i rasnim obeležjima, gde se grupisanje, posebno među mlađima, vrši na ovim osnovama i kada je reč o grupama uključuju enim u kriminalne aktivnosti.

- U okviru posebnih /sekundarnih/ društvenopreventivnih mera na planu suzbijanja kriminaliteta maloletnika sa elementima nasilja, ukazuje se na značaj uključivanja struktura u okviru lokalne zajednice u otklanjanju uslova koji pogoduju anti-socijalnom i delinkventnom ponašanju maloletnika sa elementima nasilja. Tako, na primer, nesumnjivo je preventivni značaj strože kontrole zabrane nošenja oružja,⁴ prodaje alkoholnih pića u određenim oblastima /na primjer u blizini obrazovnih institucija/, preventivni značaj strože kontrole okupljanja i kretanja u grupama u određenim kritičnim situacijama i na specifičnim mestima.⁵ Važno je i sprovećenje snažne javne kampanje usmerene na zabranu nošenja oružja na javnim mestima, na redukovanje nasilja, na jačanje tolerancije generalno i posebno prema različitim mestima /prvenstveno zasnovanim na nacionalnoj, rasnoj i religijskoj osnovi, prema seksualnom opredeljenju, i dr./. Pozitivni preventivni rezultati se postižu postavljanjem kamara na određenim mestima, ešte im policijskim patroliranjem u

mladi iz nižih društvenih slojeva, pripadnici manjinskih grupa, a posebno mladi koji su obeleženi kao delinkventi. M. Krudi, G. Stewart, "Real-life ASBO: Trouble-Makers or Merely Troubled?" Criminal Justice Matters, 57:1011. 2004, 11.

Goldson-Muncie, Youth, Crime and Justice, Sage Publications, London 2006, 166-167.

Pojedini autori navode da su lokalne zajednice postale mesta u kojima se prevashodno identificuju interesi odraslih, posebno oni /interesi/ koji podupiru moralnu autoritarnost i radikalni stav u reagovanju na anti-socijalna ponašanja maloletnika, što dovodi do politike i prakse uključivanja marginalnih grupa kao što su "opasni maloletnici", a potreba za javnom sigurnošću se uzima kao alibi za optuživanje, izolaciju i utkivanje maloletnika. J. Hill, G. Wright, "Youth, Community Safety and the Paradox of Inclusion", The Howard Journal 2003, 42(3), 291.

⁴ Kod maloletnika je sve ešte pojавa nošenja noževa ili akcijskog oružja, što doprinosi da se estetsko beznačajne sva ešte i slični povodi kakvih oduvek imaju mlađima, pretvaraju u prave tragedije sa smrtnim posledicama. Takvih primera ima u svim sredinama, a svedoci smo slijedećih dešavanja i kod nas i to u okviru obrazovnih ustanova. Posebno su u estestvu vršenja teških nasilnih delikata od strane maloletnika pod uticajem alkohola ili droga.

⁵ Interesantno istraživanje koje pokazuje kolika je razlika u percepciji maloletnika i odraslih što je asocijalno ponašanje i remećenje javnog reda. Tako, na primer, na pitanje što je za njih prihvativno ponašanje kada provode slobodno vreme sa prijateljima na javnim mestima, ispitanici /uzrast 13-19 godina/ su odgovorili da je to sedenje, razgovor, smeh, igranje fudbala i košarke u parkovima, sedenje ispred prodavnica, šetnja ulicama, konzumiranje alkohola u manjoj meri, i dr. Upravo najveći deo ovih aktivnosti kod većine odraslih ispitanika je označen kao anti-socijalno ponašanje mlađih na koje organi reda treba da reaguju. To se uklapa i u druga istraživanja prema kojima se svako okupljanje tinejdžera na javnim mestima doživljava kao povod za strah, kao potencijalni izvor nasilja i anti-socijalnog ponašanja. D. Cook, Criminal and Social Justice, Sage Publ. London 2006, 165.

ve ernjim satima, i dr. Treba imati u vidu da preventivne mere imaju poseban zna aj u sredinama sa slabije razvijenim civilnim institucijama,⁶ pa je zna ajan i preventivan rad na njihovom formiranju i aktiviranju u radu sa maloletnim lanovima zajednice. Me utim, danas su lokalne zajednice sve manje mesta u okviru kojih mladi imaju prostor za kreativno ispunjavanje slobodnog vremena.⁷ U relevantnim studijama o zna aju delovanja u okviru lokalnih zajednica na suzbijanje svih oblika nasilja, potencira se volonterski rad pripadnika odre ene zajednice, ali se insistira i na povezivanju policijskih, obrazovnih, socijalnih, zdravstvenih, i dr. institucija u suzbijanju anti-socijalnih formi ponašanja. Tako e, na preventivnom planu se ukazuje i na zna aj uklju ivanja predstavnika iz svere biznisa u rešavanje nezaposlenosti koja je prisutna u zna ajnoj meri i kod mlađih koji su deo problema nasilja, ali i porodica iji nezaposleni lanovi nisu u stanju da odgovore potrebama svojih najmla ih lanova, ili se odaju alkoholu i drugim oblicima ponašanja koja se negativno odražavaju i na mlađe.

- Kada je re o uklju ivanju porodice u prevenciju nasilnog kriminaliteta najmla ih lanova, u poslednje vreme se sve eš e u preventivnu strategiju uklju uje primena tzv. preddelinkventnih mera prema maloletnicima /deci/ u veoma ranom uzrastu, koji prema odre enim merilima spadaju u visoko rizi ne kategorije.⁸ Naro ito se insistira na programima koji pripremaju porodice na prihvatanje maloletnika koji su u završnoj fazi izdržavanja sankcija zavodskog karaktera.⁹ Pomo porodici u formi konkretnog sagledavanja problema

⁶ Istraživanje koje je vršeno u Italiji a koje ukazuje na odnos kriminaliteta maloletnika i stanje institucija, ekonomije, gra anskih inicijativa i socijalne kohezije, formalnih i volonterskih organizacija, i dr. u lokalnim sredinama i u pojedinim regijama. Ja anje gra anskih vrednosti i institucija lokalne sredine, širenje ekonomskih potencijala i mogu nosti za mlađe, jedan je od bitnih faktora opadanja kriminaliteta. Gatti U., Tremblay R., Larocque D., "Civic Community and Juvenile Delinquency, A Study of the Regions of Italy", British Journal of Criminology (2003) 43, 22-40.

⁷ U mnogim sredinama je došlo do drasti nog smanjenja javnih mesta /parkova, igrališta, ograničenih prostora, i sl./ gde su mlađi mogli da se bave sportom i da se druže, promjenjen je izgled stambenih naselja, koja sve više li e na geta u kojima nema prostora za mlađe koji žele da se druže, da na konstruktivan način provode slobodno vreme. Rekreacija se sve više komercijalizuje i time je sve dalje od mlađih koji nemaju materijalna sredstva za lansment u takvim klubovima i sli nim mestima.

⁸ Tako, na primer, u Holandiji postoji "Stop program" kojim su obuhvata ena deset godina koja su vršila krivi na dela. Mere koje se primenjuju obuhvataju edukativne, zdravstvene i druge programe, sa ciljem da deca prihvate odredjene moralne standarde primerno njihovom uzrastu, da shvate izvor problema i kako da koriguju ponašanje. U programe se uklju uju i roditelji. Godišnje se u Stop programe uklju i više od hiljadu dece. Van der Laan, "Police, And Judicial Reactions to Youth Crime: The Situation in The Netherlands.

: A Review of The Knowledge on Juvenile Violence...2004, 35. http://www.eucpn.org/pubdocs/review_knowledge_yuvenile_violence_en.pdf. 27. avgust, 2009.

⁹ Opširnije: M.Kovačević, "Kriminalnopolitički aspekt postpenalne pomoći", magistarska

i nastojanja da se pruži pomo u rešavanju istih, predstavlja jedan od osnovnih preventivnih mehanizama na planu borbe sa svim oblicima nasilnog ponašanja mladih.

- Pored ukljuivanja porodice, posebno se vodi rauna o okolnosti da su maloletni u iniciji krivi nih dela koji su proveli određeni period u penalnim institucijama, kada nije obezbeđen adekvatan prihvatanje po napuštanju institucije, izloženi visokom riziku od brzog ulaska u povrat. U tom cilju se kao značajne izdvajaju mere na planu ukljuivanja maloletnika u obrazovne procese, pomo u nalaženju zaposlenja, sređivanja porodičnih prilika, i dr. Prema potrebama u pojedinim slučajevima, važno je obezbediti po izlasku na slobodu nastavak lečenja od bolesti zavisnosti, obezbediti programe i nadzor maloletnika na tom planu, kao i odrediti službenika socijalnih ili probacijskih ustanova ili drugih pojedinaca koji treba da obavlja ulogu mentora kome će se maloletnik sa poverenjem obrati za sve vrste potrebne pomoći i saveta.
- Kod preduzimanja preventivnih mera, značajna su i saznanja do kojih se došlo u istraživanjima koja pokazuju da se maloletnici najpre uključuju u vršenje imovinskih delikata, u starijem uzrastu po inju da vrše delikte sa elementima nasilja, a u zrelijem uzrastu vrše nasilne delikte protiv polnih sloboda /silovanje, i dr./.¹⁰ Tako je, po pravilu u ranom uzrastu najviše vrše delikte u okviru grupe, a u starijem uzrastu raste broj maloletnika koji vrše krivi na dela sa elementima nasilja kao pojedinci.

Kod preduzimanja pojedinih mera, veoma je važno pitanje postizanja balansa između pozitivnih preventivnih efekata i usklađenosti sa zaštitom sloboda i prava građana koji nisu u iniciji nikakva krivi na dela, a svrstani su u rizi ne kategorije.¹¹ Ovo pitanje i kod mera prema maloletnicima ima svoju značajnu dimenziju, a generalno je aktualizirano od uvođenja posebnih ograničenja u pojedinim sredinama, koja se pravdaju potrebama prevencije i suzbijanja terorizma. Kada je reč o maloletnim delinkventima, posebno se skreće pažnja i u relevantnim međunarodnim dokumentima da je vršenje krivi nih dela najviše epizoda i da većina maloletnika ne nastavlja sa takvim ponašanjem, pa je potreban veliki

teza odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, februar 2010, 105-115.

¹⁰ K. Hansen, "Education and Crime-Age Profile", Brit. Journal of Criminology, (2003) 43, 141-168.

¹¹ F. Dunkel, "Crime prevention and the protection of rights" F. Dunkel, K. Drenkhahn, Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference of the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003. <http://books.google.com/8/11/2009.str>. 265-278.

oprez kako ne bi bili u ranom uzrastu obeleženi kao kriminalci i na taj na in stigmatizovani.¹²

II

Maloletni ko krivi no pravo se susre e sa izazovom pronalaženja adekvatnih odgovora u suzbijanju kriminaliteta sa elementima nasilja koji vrši ova starosna populacija. Ako se analizira aktuelno stanje u pojedinim državama na planu maloletni kog kriminaliteta, zaklju ak je da ak i kada nema zna ajnjeg porasta obima kriminaliteta koji vrši ova starosna populacija, ili kada je on u opadanju, prisutan je porast kriminaliteta sa elementima nasilja.¹³ Tako, na primer, u Poljskoj istraživanja ukazuju da je kod mladih i dalje najviše zastupljen imovinski kriminalitet i to u lakšim formama. Me utim, od 90-tih godina prošlog veka zapaža se promena u strukturi maloletni kog kriminaliteta koju odlikuje snažan trend porasta vršenja teških delikata sa elementima nasilja. Druga zna ajna promena se odnosi na okolnost da je u ovoj zemlji u porastu broj mladih koji su u sasvim ranom uzrastu izvršili teška krivi na dela sa elementima nasilja.¹⁴ U Holandiji statistika ukazuje da su 1980 godine u ukupnom obimu maloletni kog kriminaliteta, oblici sa elementima nasilja bili zastupljeni sa 5%, a da je u 2000 godini taj procenat iznosio 21%.¹⁵

¹² Rijadske smernice ukazuju da treba uvažavati injenicu da je ponašanje koje nije u skladu sa društvenim normama esto samo sastavni deo procesa odrastanja i sazrevanja mladih, da kod ve ine spontano nestaje tokom procesa odrastanja /osnovni princip br.5(d)/, kao i da prema vladaju em mišljenju stru njaka obeležavanje mlađe osobe kao devijantne, delinkventne ili preddelinkventne, esto samo doprinosi stvaranju utvr enog obrasca nepoželjnog ponašanja mladih /osnovni princip br. 5()/.

¹³ Opširnije o stanju u pojedinim zemljama videti u radovima publikovanim u: F.Dunkel, K.Drenkhahn, Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference og the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003. <http://books.google.com,8/11/2009>

¹⁴ K. Krajowski ("Patterns of Youvenile Delinquency in Poland") ukazuje da ono što posebno zabrinjava uz koriš enje nasilja, jeste ispoljena brutalnost "izvan svakog zdravorazumskog rezona". U Poljskoj je u 1990 godini 17 maloletnika osu eno za krivi no delo ubistva, za delo teške telesne povrede 741, za razbojništvo 1463. U 1997 godini taj broj se za krivi no delo ubistva popeo na 36, za delo teške telesne povrede na 3024, za razbojništvo na 10542. U 1999 godini je za ubistvo osu eno 28 maloletnika, za tešku telesnu povredu 2943, za razbojništvo 11104 maloletnika. Navedeno prema: F.Dunkel, K.Drenkhahn, Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference of the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003. <http://books.google.com ,8/11/2009>.

¹⁵ Peter H. Van Der Laan, "Police and judicial reactions to youth crime-The situations in the Netherlands".Navedeno prema: F.Dunkel, K.Drenkhahn, Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference of the Internationale Association for Research Into Juvenile

Na planu krivi opravne reakcije na maloletni kriminalitet sa elementima nasilja, treba imati u vidu da ono što je utvrđeno kao nepobitna injenica u velikom broju zemalja, jeste da primena institucionalnih mera i kazne lišenja slobode ne daje adekvatne rezultate. Pri tome, treba biti realan i prihvati da se na određene kategorije maloletnika koji su u inilici teška krivi na dela sa elementima nasilja, mora delovati i ovakvim merama, a u okviru postupka izvršenja primenjivati odgovarajuće programe usmerene na njihovo vaspitanje, obrazovanje i radno sposobljavanje, kao i mere usmerene na promene u ponašanju, kako bi se otklonili uzroci vršenja krivi nih dela sa elementima nasilja. Moguće je izdvojiti određene važnije elemente krivi opravne politike suzbijanja krivi nih dela sa elementima nasilja koja vrše maloletnici:

- mogunost rane primene krivi opravnih mera posebno strukturiranih za preventivno delovanje prema maloletnicima koji pokazuju tendenciju u vršenju delikata sa elementima nasilja, treba da bude ugrađena u sistem mera za suzbijanje maloletnog kriminaliteta. Kao važno se ističe da se u krivi opravnoj strategiji treba orijentisati na obaveznu intervenciju od strane državnih organa /po evši od policije/, u svakom od slučajeva nasilnog kriminaliteta, ak i kada je u nekoj od blažih formi, što treba da uključi i upoznavanje roditelja sa nasilnim ponašanjem maloletnika, a u zavisnosti od težine delikta, slučaj proseđiti tužilaštvo.¹⁶ Sa preventivnog aspekta je veoma bitno da maloletnik shvati da nasilno ponašanje u celini /huliganstvo, vandalizam, i sl./, a posebno vršenje krivi nih dela sa elementima nasilja, neće proći bez odgovarajuće /krivi no/ pravne reakcije;
- kao sankcije sa znanim preventivnim učincima, posebno se navode mere pojava anoga /intenzivnog/ nadzora koje ne uključuju lišavanje slobode maloletnika, ali ga izlažu kontroli i obavezama da ispunjava određene naloge koji podrazumevaju i različite forme

Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003. <http://books.google.com/8/11/2009>, 78-80.

¹⁶ Tako, na primer, široko primenjivanu praksu u Engleskoj i Velsu da policija izriče meru neformalne opomene koja se ne registruje kroz formalni zapisnik i ne uzima u obzir u slučaju povrata, na osnovu preporuke resornog ministarstva, zamenilo je izricanje mere formalnog upozorenja /Reprimand/, koja se registruje i u slučaju povrata imajući uticaj na odluku tužioca o pokretanju postupka. M.Cavadino-J.Dignan, The Penal System: An Introduction, Sage publ. London 2007, 333. Slična promena je uvedena i u Holandiji, pa je smanjena široko primenjivana praksa da se bez ikakvog formalnog zapisnika, samo sa usmenom opomenom policije, završi oko polovina slučajeva maloletnog huliganstva i delinkventnog ponašanja. P.H. Vander Laan, "Police and Judicial Reactions to Youth Crime-The situations in The Netherlands", F.Dunkel, K.Drenkhahn, Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference of the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003. <http://books.google.com/8/11/2009>, 78-80.

restrikcija /zabрана pose ivanja odre enih mesta, kretanja u odre enom društvu, odlazak u odre ene delove grada, i sl./.¹⁷ U okviru ovih mera sve eš e se na maloletnike primenjuju mere elektronskog nadzora, premda neka istraživanja ukazuju da ove mere ja aju nezadovoljstvo i bes kod maloletnika, ose aj isklju enosti iz "života", što može biti kontraproduktivno i direktno uticati na ponovno vršenje krivi nih dela sa elementima nasilja.¹⁸ U Engleskoj i Velsu je 2001 godine uvedena nova mera pod nazivom Intensive Supervision and Surveillance Programmes. Primjenjuje se na maloletnike koji su u povratu izvršili krivi no delo, kao i na kategoriju opasnih delinkvenata koji vrše delikte sa elementima nasilja. Mera obuhvata primenu intenzivnog probacijskog nadzora uklju uju i i elektronski i telefonski monitoring, rad u javnom interesu, poха anje obrazovnih i zdravstvenih programa;¹⁹

- pozitivna iskustva postoje u sistemima u kojima se deo sankcije izdržava u institucijama, a deo u okviru lokalne zajednice. Tako, na primer, prema novom maloletni kom zakonodavstvu Kanade, kazna lišenja slobode se izri e samo za izuzetno teška krivi na dela, posebno ona sa elementima nasilja, kao i za višestruke povratnike, kada istorija vršenja krivi nih dela kod maloletnika ukazuje na ponavljanje odre enih obrazaca u ponašanju. Maloletni ko zakonodavstvo Kanade sadrži odredbu na osnovu koje je sud obavezan da prilikom izricanja presude ukaže koji deo kazne se izvršava u instituciji, a koji pod nadzorom zajednice, kao i da u odre enom roku odredi obaveze koje maloletnik mora da ispunjava. Obaveze su strogog individualizirane i deo su podrške maloletniku da se rehabilituje, izle i od bolesti zavisnosti, osposobi za neko zanimanje, završi školu, unapredi odnose sa porodicom i okruženjem. Neispunjavanje obaveza za posledicu ima vra anje u penalnu ustanovu;²⁰
- preventivna politika koja se sprovodi u okviru krivi nopravnih sankcija i mera, treba da se oslanja na koncept socijalne inkluzije, a ne na isklju ivanje maloletnika iz lokalne zajednice. Savremena politika suzbijanja maloletni kog kriminaliteta sve više se oslanja na sankcije koje se izvršavaju u okviru lokalne zajednice, u celini ili jedan deo, emu prethodi boravak u institucijama za maloletnike ili u penalnim ustanovama. I kada su u pitanju maloletni u inioci delikata sa

¹⁷ Takve mera su po pravilu deo diverzionih programa, sankcija koje uklju uju poja an nadzor, kao i drugih alternativnih sankcija, a poznaju ih sva moderna zakonodavstva, uklju uju i i naše maloletni ko zakonodavstvo.

¹⁸ A review of The Knowledge on Juvenile Violence...2004, str. 5.

¹⁹ M.Cavadino-J.Dignan, The Penal System: An Introduction, Sage publ. London 2007, 333.

²⁰ Opširnije: LJ. Radulovi , Maloletni ko krivi no pravo, Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo I informisanje, Beograd 2010, 162-164.

elementima nasilja, proces socijalne inkluzije mora da se ugradi u institucionalni tretman, kao i u deo sankcije koji se uz obaveze i nadzor, izvršava na slobodi;

- jedan broj zemalja u krivi nopravnoj politici suzbijanja maloletni kog kriminaliteta primenjuje koncept "dvostrukog koloseka" /Bifurcation/. Ovaj režim se sastoji u generalnom pristupu suzbijanja maloletni kog kriminaliteta zasnovanom na principu minimalne intervencije, uz primat parapenalnih sankcija, a drugi deo strategije se odnosi na maloletne u inioce najtežih krivi nih dela sa elementima nasilja. Za njih se u mnogim zemljama primenjuju teže zatvorske sankcije, esto i neodre enog trajanja, a na maloletnike koji su u inili delikte sa elementima nasilja lakšeg karaktera, primenjuju se vaninstitucionalne sankcije, ali sa izraženim pozitivnim elementima, koji se, pre svega, ogledaju u restrikcijama iji je cilj da se maloletnik odvoji od sredine koja ima negativan uticaj na njegovo ponašanje, ili kroz nametanje odre enih obaveza, sa ciljem da se oja aju njegovi individualni potencijali kroz obrazovne, zdravstvene i druge programe u koje se uklju uju;
- veoma je važno da se krivi nopravna strategija suzbijanja maloletni kog kriminaliteta ne formira pod uticajem drasti nih pojedina nih slu ajeva teških delikata, ili odre enih spoljnih faktora koji su u nekim sredinama imali baš takav uticaj. Poznato je da je devedesetih godina u Engleskoj i Velsu došlo do snažnog zaokreta u pravcu ja anja represivne politike prema maloletnim u iniocima težih delikata, posle ubistva u Liverpulu dvogodišnjeg de aka J. Bulger-a od strane dvojice desetogodišnjaka. U poslednje vreme javnost u Velikoj Britaniji je ponovo snažno uznemirena slu ajem pokušaja ubistva nad dvojicom de aka od 9 i 11 godina, koji su na izuzetno brutalan i ponižavaju i na in u inila dva brata, uzrasta 10 i 11 godina /Edlington torture case/. Bra a su osu ena na neodre enu zatvorsku kaznu sa minimumom od pet godina. Tužilac je njavio žalbu na odluku o kazni kojom e zahtevati pove anje minimuma, ukazuju i na zahteve velikog broja gra ana nezadovoljnih blagom sankcijom koju je prvostepeni sud izrekao. U literaturi se ukazuje da se o zaoštravanju kaznene politike generalno, pa i u odnosu na maloletne u inioce, najviše govori u vreme predizbornih kampanja, a da takvi zahtevi esto nisu zasnovani na realnim pokazateljima stanja maloletni kog kriminaliteta u odre enim sredinama;²¹

²¹ Tako, na primer, istraživanja vršena u Kanadi potvr uju da javno mnjenje podržava preventivan pristup suzbijanju maloletni kog kriminaliteta, materijalna ulaganja u preventivne programe, posebne institucija za maloletne delinkvente, ali su istovremeno prisutni i zahtevi da se prema njima pooštiri kaznena politika. Ovakvi zahtevi su generisani izveštavanjem medija, koji i kada su im predo eni precizni podaci o opadanju kriminaliteta mlađih, u prvi plan stavlju relativno retke slu ajeve izuzetno teških

- u mnogim državama se razvijaju posebni programi za maloletne u inioce krivi nih dela sa elementima nasilja. Tako, na primer, u SAD /u državi Florida/ kao uspešan se pokazao korektivni program u koji se uklju uju manje grupe maloletnika koji su u povratu vršili teška krivi na dela sa elementima nasilja. U posebnim institucijama se prema njima primenjuje intenzivni program za promenu ponašanja, kao i drugi potrebni tretmani /odvikavanje od alkohola i droga, i dr./ Evaluacije su pokazale da 4 godine po otpuštanju 85% maloletnika nije ponovo vršilo krivi na dela, za razliku od maloletnika koji su boravili u regularnim zatvorskim institucijama, gde taj procenat za isti period iznosi 58%.²² Ovakva i sli na iskustva mogu da predstavljaju zna ajan primer kako delovati na prevenciju maloletni kog kriminaliteta sa elementima nasilja. Pojedini diverzionalni programi koji se sprovode u SAD i koji su tako e pokazali dobre rezultate, imaju potencijal za uklju ivanje i u druge sisteme.²³

UMESTO ZAKLJU KA

Mark Johnson, bivši osu enik koji je od rane mladosti proveo niz godina u penalnim institucijama zbog razli itih delikata uklju uju i i one sa elementima nasilja, pišu i o svom iskustvu i zapažanjima o nasilnim maloletnim delinkventima, oslikao je profil takve li nosti na slede i na in: Svakome je poznato da deca koja su napuštena ili su trpela nasilje od ranih godina, imaju psihi ka ošte enja. Novija istraživanja potvr uju da pored toga, oni imaju i biološka ošte enja, odnosno da se javljaju i biološke posledice. Nasilje ošte uje mozak mlade osobe. U sigurnom porodi nom okruženju deca razvijaju svoje sposobnosti za socijalnu i interpersonalnu komunikaciju. U porodicama, u okruženju gde vlada atmosvera straha, takve sposobnosti se ne mogu razviti. Dete je stalno na oprezu, u strahu, "njegove o i gledaju na sve strane, njegovo srce ubrzano kuca, njegove uši sve uju, on je nau io da omiriše opasnost u momentu kada pre e ku ni prag po povratku iz škole...", njegov organizam proizvodi adrenalin, reaguje organski na stres kome je konstantno izložen. Njegov organizam prestaje da gradi odbrambeni mehanizam koji reguliše strah i bes, a emocionalni odgovor na svaku situaciju je preteran. Njegov organizam proizvodi enormnu

delikata izvršenih od strane maloletnika. . Cesaroni- .Doob, "The Decline in Support for Penal Welfarism", British Journal of Criminology, (2003) 43, 434-441.

²² R.A.Mendel, American Youth Policy Forum, Less Cost, More Safety: Guiding Lights for Reform in Juvenile Justice, 2001. www.aypf.org/lesscost/.

²³ Videti: Lj. Radulovi , "Politika suzbijanja maloletni kog kriminaliteta: "What works"?, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja 1-2/2009, str. 7-23.

koli inu stres hormona-cortizola, koji ošte uje mladi mozak koji je još uvek u razvoju. Po ev od škole, njega svi izbegavaju plaše i se erupcije nepredvidivih nasilnih reakcija. U tinejdžerskom uzrastu on nosi nož, zbog ega izaziva strah kod okoline, jedini trenutak kada postiže mir jeste kada nekoga fizi ki povredi. To je zbog toga što njegov mozak doživljava neurohemiju reakciju koja mu donosi mir nakon akta nasilja, na isti na in na koji se to dešavalо posle prestanka nasilja koje je trpeo u ranom uzrastu. Naravno, ubrzo postaje osoba sa kriminalnim dosijeom, li nost iznutra prazna, opustošena, kada iza e na slobodu, ubrzo ponavlja vršenje krivi nog dela.

Kao društvo mi se fizi ki možemo rešiti takvih mladih ljudi tako što emo ih zatvoriti u neku instituciju. Ali bez razumevanja uzroka, onoga što je iza nasilnog ponašanja mladih, ne emo se pomeriti u napred, ne emo rešiti problem. Kako isti e jedan zatvorenik ...ako nikoga nije briga za vas, a i vi sami ne marite za sebe, nije vam stalo da li ste povredili nekog drugog, kao što vam nije stalo ni do toga da li e te završiti u zatvoru...²⁴

LITERATURA

1. A review of The Knowledge on Juvenile Violence... 2004, http://www.eucpn.org/pubdocs/review_knowledge_yuvenile_violence_en.pdf. 27.
2. Cavadino-J. M. Dignan, (2007). The Penal System: An Introduction, Sage publ. London 2007.
3. Cesaroni- .Doob, . (2003). "The Decline in Support for Penal Welfarism", British Journal of Criminology, 43, 434-441.
4. Cook, D. (2006). Criminal and Social Justice, Sage Publ. London 2006.
5. Dunkel, F. (2003). "Crime prevention and the protection of rights" F.Dunkel, K.Drenkhahn, Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference og the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003. <http://books.google.com/8/11/2009>.
6. Gatti U., Tremblay R., Larocque D., (2003). "Civic Community and Juvenile Delinquency, A Study of the Regions of Italy", British Journal of Criminology 43, 22-40.

²⁴ <http://lostsociety.wordpress.com/2009/04/10/grass-roots-of-change-sport-vs-violence-s...29.1.20010>

7. Hansen, K. (2003). "Education and Crime-Age Profile", Brit. Journal of Criminology, 43, 141-168.
8. Hill, J., Wright, G. (2003). "Jouth, Community Safety and the Paradox of Inclusion", The Howard Journal 2003, 42(3), 291.
9. <http://lostsociey.wordpress.com/2009/04/10/grass-roots-of-change-sport-vs-violence-s...29.1.20010>
10. Hughes-M. Follett, G. (2006). Community Safety, Youth and the "Anti-Social" Youth, Crime and Justice, Edited by B. Goldson, J. Muncie, Sage Publication, London 2006.
11. Kova evi , M. (2010). "Kriminalnopoliti ki aspekt postpenalne pomo i", magistarska teza odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, februar 2010.
12. Krajowski, K. (2003). "Patterns of Youvenile Delinquency in Poland", Navedeno prema: F.Dunkel, K.Drenkhahn, Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference of the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003.
<http://books.google.com/8/11/2009>.
13. Krudi, M., Stewart, G. (2006.). "Real-life ASBO: Trouble-Makers or Merely Troubled?" Criminal Justice Matters, 57: 1011. 2004, 11. Goldson-Muncie, Youth, Crime and Justice, Sage Publications, London 2006.
14. Mendal, R. A. (2001). American Youth Policu Forum, Less Cost, More Safety: Guiding Lights for Reform in Juvenile Justice, www.aypf.org/lesscost/.
15. Mulvey, E., Arthur, M., Reppucci, N.D. (, 1997). The Prevention of Juvenile Delinquency: A Review of the Research, The Prevention Researcher, Vol. 4. numb. 2.
16. Radulovi , Lj. (2009). "Politika suzbijanja maloletni kog kriminaliteta: "What works"?", Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 1-2/2009.
17. Radulovi , LJ. (2010). Maloletni ko krivi no pravo, Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje, Beograd 2010.

18. Seibt, A. (2009). "Public health and violence prevention", F.Dunkel, K.Drenkhahn, Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference og the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003. <http://books.google.com>, 8/11/2009.
19. Van der Laan, (2009). "Police, And Judicial Reactions to Youth Crime: The Situation in The Netherlands. : A Review of The Knowledge on Juvenile Violence...2004, 35. http://www.eucpn.org/pubdocs/review_knowledge_yuvenile_violence_en.pdf. 27. august, 2009.

YOUTH CRIMINAL JUSTICE POLICY ON REDUCING YOUTH VIOLENCE CRIME

The key goal of the youth criminal justice policy is to search for the consistently efficient, coherent and cost-effective crime reduction models and instruments. Increasing attention is being paid to developing responses to youth violence crime. At the same time, there is also increasing pressure to deal with violent young offenders as adults, but this policy has been found ineffective. Policy responses continue to attempt to balance justice and welfare, with some evidence that punitive responses are becoming more common in Europe and USA.

KEY WORDS: Juvenile Delinquency / violent crime / prevention measures

DRUŠTVENI ODGOVORI NA NASILNI KI KRIMINALITET MALOLETNIKA

Dr Zoran Ilić

profesor Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu

Maloletnički kriminalitet se u savremenim društvima sve više prepoznaje po nasilju i destruktivnosti. Otkrivanje i sagledavanje elemenata koji ovu povezanost čine predstavlja izazov za savremenu nauku i praksu njegovog sprečavanja i suzbijanja. "Raskol" – sukob između društvenih opredeljenja i stvarnosti u oblasti uvođenja savremenog koncepta, principa i standarda društvene zaštite i tretmana mladih nasilnika preti da značajno uspori akcije na ovom važnom polju društvenog razvoja. U radu se nastoji skrenuti pažnja javnosti na štetne posledice ovakvog stanja. Sem toga, autor kritički analizira stanje u oblasti globalnih strategija društvene kontrole nasilničkog kriminaliteta maloletnika i ukazuje na sve slabosti i nedostatke u sagledavanju i praćenju razmera i pojavnih oblika kriminaliteta mladih, posebno sa elementima nasilja kao i stanje u oblasti krivično-pravnog reagovanja na nasilnički kriminalitet maloletnika u Srbiji.

KLJUČNE REČI: Kriminalitet / maloletnici / nasilje / nasilnici / destruktivnost / društvena reakcija / tretman

Talas nasilja nad decom – mladima, kao i me u mladima zapljušnuo je balkanske prostore svom svojom silinom i negativnim posledicama. Poslednje decenije su karakteristične i po porastu interesovanja za pronalaženje pravih odgovora – korena, stvarnih i prividnih posledica nasilja – zlostavljanja i zanemarivanja dece i mladih, kao i njihove destruktivnosti i svojevrsne "trajne veze" sa maloletni kom

delinkvencijom. Danas se, kao direktna posledica ove povezanosti, sve više govori o nasilni kom kriminalitetu mlađih, o njegovom porastu, složenosti i štetnosti za ukupan razvoj mlađih i društva uopšte. Kriminalitet mlađih u Srbiji se sve više prepoznaće po nasilju i destruktivnosti. Otkrivanje i razumevanje procesa koji ovu povezanost ine sve aktuelnjom neophodno je, kako sa stanovišta akcija i programa ublažavanja posledica nasilja i zlostavljanja i zanemarivanja dece i mlađih, tako i prevencije delinkvencije i destruktivnosti kod mlađih uopšte.

Porast destruktivnosti i delinkventnog ponašanja sa elementima nasilja me u decom i omladinom nije mimošao ni prostore Srbije. Prva i naj eš a reakcija društva – laika i stru njaka je zahtev za oštrijom i efikasnijom kontrolom i suzbijanjem na svim nivoima društvenog funkcionisanja. Strah od posledica ovog vida kriminala je i kod nas zna ajno porastao – na 30%! Od policije se zahteva da intenzivnije i efikasnije radi na otkrivanju, od pravosudnih organa da odlu nije "optužuje", oštriye sankcioniše takva ponašanja mlađih prestupnika, dok se od ustanova za tretman zahteva primena intenzivnijeg i strožijeg - represivnog režima.

Na drugoj strani, nema dobromernog oveka - gra anina danas, a da ne pokaže uz nemirenje i negativan odnos kada po ne razgovor o nasilju, posebno kada su akteri i žrtve deca – mlađi. Nesamostalnost, ograni ene mo i i zavisnost od sveta odraslih odredila je njihovu društvenu poziciju. Poja anje društvene zaštite i brige za mlađe i njihova specifi na društvena pozicija esto dovode do zloupotreba, nemara i svih drugih odnosa i postupaka koji nanose štetu i ugrožavaju njihov razvoj. Nasilni ki kriminalitet mlađih –tzv. "pravi kriminalitet" je kompleksan društveni problem. Re je o pojavi koja u središtu ima mlađog oveka kao nasilnika, kao žrtvu i svedoka, ali i ljudi koji kao pojedinci i kao društvo, na nasilje nasilnika esto odgovaraju novim nasiljem kao li nom i društvenom sankcijom ("nasilje nad nasilnicima").

Društvena zaštita dece i mlađih u sukobu sa zakonom u Srbiji je u poslednjoj deceniji novoga veka doživelu "zna ajne promene"! Procesi "demokratske tranzicije" i "evropske integracije" podstakli su temeljne promene u sistemu socijalne zaštite i pravosu u za mlađe. Prevencija nasuprot zaštite, orijentacija na rizi ne grupe umesto na slu aj, o uvanje i unapre enje zdravlja i porodi nog života nasuprot zaštiti i izdvajaju, osnovne su odlike savremenog pristupa ovoj pojavi. Država se dakle, preko svojih pravnih, organizacionih i institucionalnih mehanizama opredelila za uvo enje savremenog koncepta, principa, modela i standarda prakse.

Sude i prema problemima koji se javljaju u njihovom sprove enju i jasno izraženom "raskolu" – sukobu izme u društvenih opredeljenja i stvarnosti može se bez preterivanja konstatovati da je Srbija u ovom segmentu u svojevrsnom zastoju i regresiji. Nedostatak odgovornosti – "iskrenih namera" i opredeljenja za stvarne promene na svim nivoima društvenog organizovanja preti da obesmisli sve dosadašnje napore na ovom planu. Ovaj rad upravo i predstavlja pokušaj da se nau noj i stru noj, ali i laj koj javnosti ukaže na sve štetne posledice ovakvog stanja u domenu društvene – državne reakcije na nasilni ki kriminalitet maloletnika. Sem toga nastoja emo da ukažemo i kriti ki analiziramo neke od evidentnih slabosti i nedostatke u delovanju pojedinih inilaca – subjekata društvene zaštite i tretmanu mladih nasilnika, ali i žrtve i svedoka nasilja. Posebna pažnja u radu e se posvetiti i analizi stanja krivi no-pravne i institucionalne zaštite mladih nasilnika.

GLOBALNE STRATEGIJE DRUŠTVENE KONTROLE NASILNI KOG KRIMINALITETA MALOLETNIKA.

Kod jednog znatnog broja nau nih radnika i stru njaka postoji jasno opredeljenje da se istinski napad na kriminalitet može vršiti samo delovanjem na polju spre avanja i suzbijanja maloletni ke delinkvencije. To je, po njima, jedini efikasni na in spre avanja kriminaliteta odraslih. Ima me utim i onih koji smatraju da je u osnovi važnije napadati kriminalitet odraslih u smislu spre avanja povrata – recidivizma. Ipak, teško je napraviti jasno razgrani enje izme u ova dva pravca delovanja. Život oveka je jedan neprestani proces rasta, razvoja, ali i "kvarenja". Na drugoj strani prisutne su i ozbiljne zamisli i iskustva usmerena ka obuhvatnim pokušajima delovanja u okviru cele zajednice – na društvenom – državnom i nacionalnom nivou. Zna i od delimi nih – pojedina nih napada na nosioce kriminalnog ponašanja ka akcijama na državnom i me unarodnom nivou.

Nau na i stru na literatura je relativno bogata pokušajima utvr ivanja modela - strategija kontrole kriminaliteta i devijantnosti uopšte. Teorijski posmatrano jasno se izdvajaju dva globalna tipa kontrole kriminaliteta - tzv. "represivna" i strategija "nu enja alternativa".

Represivni tip strategija kontrole kriminaliteta više odgovara tzv. "stabilizacionim" ili "konzervativnim" društvenim sistemima koji se pretežno oslanjaju na eliminaciji i represiji, dok je strategija "nu enja alternativa" bliža razvojnim ili progresivnim društvenim sistemima gde se kontrola ostvaruje preko pronalaženja afirmativnih umesto destruktivnih

aktivnosti. Baziraju i se na prepostavci da je kriminalitet najve im delom izraz individualnih motivacija da se stekne nelegitimna prednost u trci za najvažnija društvena dobra, ameri ki kriminolog Hirš (Andrew von Hirsch 1983.) smatra da se utvr ivanjem "troškova" ili "cena" putem kažnjavanja - represije na kriminalitet može uticati preko motivacione strukture izvršilaca krivi nih dela. On smatra da je najefikasniji mehanizam prevencije kriminaliteta - kažnjavanje koje se zasniva na ideji što preciznije korespondencije izme u oštine kazne i ozbiljnosti u injenog dela. Poznata je njegova "linija zatvora" kao svojevrsna granica na listi repertoara kazni, od onih koje nisu preterano zastrašuju e do onih koje imaju potencijalno zastrašuju i efekat. Kao na in za odre ivanje "linije zatvora" Hirš uvodi tzv. "mrežu osuda". I pored njenog prisustva u ve ini savremenih krivi nih zakonodavstava zasnovanih na odnosu težina dela - oština kazne, sve je više onih koji sumnjaju u pozitivne efekte zastrašuju e funkcije kazne, pogotovu lišenja slobode - zatvora.

Strategija "nu enja alternativa" se bazira na promeni društveno-politi kog aranžmana u cilju kontrole kriminaliteta i devijantnosti. Tipi an primer ove strategije nalazimo kod tzv. "levo realisti ke" konceptualizacije kontrole kriminaliteta, koja se bazira na prepostavci da socijalno-politi ki antagonizmi generišu kriminalnu devijantnost, pre svega kapitalisti kih društava. Na ovim osnovama je i nastala tzv. "teorija levog realizma" koju su promovisali i razvili britanski kriminolozi Džon Li i Džok Jang (John Lea i Džok Jang 1994.) u svojoj knjizi "Šta u initi u pogledu reda i zakona: Kriza u devedesetim godinama" (1993). Pomenimo i njihova istraživanja "uli nog kriminalala" kao i tzv. "kriminaliteta mo nih" u kojima se razvija ideja o "relativnom odricanju" kao osnovnom faktoru pove anja stopa kriminaliteta u industrijskim - kapitalisti kim zemljama krajem prošlog veka.

Osnovna slabost ovih strategija zasnovanih na struktturnim promenama društvenih odnosa je u nedovoljno jasnom odgovoru na pitanje kako društvena promena dovodi do novih alternativa u odnosu na postoje e ustrojstvo društva. To je posebno interesantno za zemlje u tranziciji koje prolaze put od realnog socijalizma ka liberalno kapitalisti kim društvenim sistemima i šta ovakva promena nudi kao alternativu za efektivnu i što je mogu e manje represivnu društvenu kontrolu, pa i kontrolu kriminaliteta. Svedoci smo estih, gotovo iznu enih promena u režimu i postavci zakonodavnih i kontrolnih institucija koje jasno ukazuju da još nismo pronašli pravi put - strategiju kontrole kriminaliteta na našim prostorima (Ili , Z. 2009).

Zna ajan broj savremenih i progresivnih teoreti ara ukazuje na snažno prisustvo abolicionisti kih ideja, posebno deinstitucionalizacije kao realne

mogu nosti u društvenoj kontroli maloletni kog kriminaliteta. Suštinu savremenog sistema društvene kontrole kriminaliteta u institucionalnom smislu ini traganje za alternativama klasi nom reagovanju na kriminalitet. Neki autori su skloni da u tim nastojanjima, koja obiluju idejama "delegalizacije", "decentralizacije", dekriminalizacije i deprofesionalizacije, vide korene po etnih nastojanja ka postepenom napuštanju orijentacije ka institucionalnoj korektivnoj promeni koja se esto u literaturi naziva "deinstitucionalizacija". Ona se u najve oj meri bazira na neuspesima - kritikama rezultata institucionalnog penološkog tretiranja delinkvenata i jasno izraženom revolu protiv institucionalnog - zatvorskog tipa vaspitnog delovanja koje podsteti neguje abolicionisti ka kriminologija.

Savremeni razvoj sistema društvene kontrole je u novom milenijumu krenuo sigurnim stopama ka rušenju zida izme u "sveta institucija"-zavodskih - zatvorskih i sveta obi ne javnosti - društvene zajednice. Treba re i da je taj put dosta usporen ve prisutnim saznanjima da deinstitucionalizacija ima niz, kako teorijskih tako i prakti nih ograni enja. Uvo enje neformalnih oblika institucionalne kontrole kriminaliteta od strane zajednice, u znatnom broju slu ajeva, nije doveo do smanjenja, ve nasuprot do zaoštravanja kontrole i pove anja prinude (Ili , Z. 2009).

Analiza osnovnih tokova i tendencija društvenog i državnog reagovanja na maloletni ko prestupništvo jasno pokazuje stalni porast broja konceptualno teorijskih opcija i njihovo permanentno oboga ivanje i usavršavanje. Sankcionisanje, kontrola ponašanja i resocijalizacija – tretman su tri osnovne premise na kojima po ivaju ove orijentacije ili koncepti. Karakteristi na je i njihova me usobna konfrontacija, gde su jedne svoje postojanje bazirali na kritikama ili prednostima (institucionalna i vaninstitucionalna orijentacija, prevencija i radikalno nemešanje). Tek krajem prošlog veka dolazi do njihovog postepenog približavanja i integracije. Ni jedna opcija se ne smatra jedinom i pravom, niti je bilo koja strategija – prevazi ena i bezvredna.

Na temelju prethodnih opservacija jasno se name e stav da shvatanja i pogledi da prestupništvo mladih treba odlu no suzbiti i iskoreniti "ne drže vodu", treba korenito menjati i na našim prostorima. Novi konceptualni okvir bi se morao zasnivati na stavu da je najbolju zaštitu društva mogu e ostvariti društvenom zaštitom mladih u sukobu sa zakonom, ali istovremeno i zaštitom žrtve takvog ponašanja i o uvanjem i unapre enjem blagostanja društvene zajednice. Ovim se omogu ava me usobna komplementarnost i reciprocitet individualnih, grupnih, porodi nih i društvenih – lokalnih potreba i interesa (Ili , Z. 2006).

Istraživanja o povezanosti nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja dece i maloletnih prestupnika i delinkvencije baziraju se na različitim izvorima i polazištima. Retrospektivne studije o etiologiji maloletnog delinkvencije, klinička praksa, pojedinci interes za žrtve nasilja i posledice zlostavljanja i traganje za medijatorima koji deluju između u delinkvencije i zlostavljanja i zanemarivanja, kao i tzv. "longitudinalne i prospektivne studije" koje prate razvoj delinkvencije i posledice nasilja nad decom, ostvarile su evidentan uticaj na utvrđivanje adekvatne proaktivne društvene intervencije usmerene istovremeno na oba fenomena. I retrospektivni – pogled unazad i proaktivni pristup – pogled na posledice u izučavanju ovih fenomena u sebi sadrže niz prednosti i nedostataka. Većinom su aktuelni – "u optičaju" i svaki od njih daje svoj doprinos u obogaćivanju saznanja i iskustava veze između u nasilja i delinkvencije mladih (Stakić, . 2007).

OSNOVNE KARAKTERISTIKE KRIMINALITETA MLADIH U SRBIJI

Na samom početku valja istaći da stvarne razmere "zlo ina" – kriminaliteta na bilo kom području, pa i u Srbiji nisu u celini dostupne. Savremena nauka još nije pronašla pouzdane metode i tehnike za osvetljavanje tzv. "tamne brojke" – neotkrivenog i skrivenog kriminaliteta (Ignjatović, . 2009). Iako značajno doprinosi ukupnom sagledavanju ove pojave primena statistike se ne može uzeti kao jedini pouzdani metod. Pojedine statisticike evidencije takođe se mogu upotrebiti u tzv. "zavodnoj enji" naučne i pogotovu ljudi u javnosti. Ono se kreće od skrivanja – minimiziranja do dramatizacije stanja kriminaliteta – "alarmantna statistika" – "asovnik zlo ina" (Kappler, V. 2000). Stoga, prilikom korišćenja ovih statistika moramo imati u vidu da su podaci navedeni u njima "više pokazatelj kvaliteta nego kvantiteta" (Ignjatović, . 2009: 106).

Nezavisno od napred istaknutih kritika i ograničenja u primeni statistike u izučavanju kriminaliteta, mnogi su pravom isti u da su statisticike evidencije koje vode zvanični organi socijalne kontrole – policijske i statističke pravosuđa, od izuzetne važnosti za sticanje saznanja o njegovim razmerama i karakteristikama. One mogu poslužiti i kao jedan od najpouzdanijih indikatora efikasnosti rada organa i službi koje ih vode. Praksa poznaće i tzv. "zavodske statistike" koje sadrže podatke o osuđenim licima u zatvoru. Mada neki smatraju da se na osnovu njih ne može suditi o svetu zlo ina (Hans von Hentig, 1959.) one imaju višestruku vrednost. Na osnovu ovih evidencija se može sagledati kojim

putevima i sa kojom efikasnoš u ide izvršenje kazne zatvora i kakvi su korektivni, organizacioni i ekonomski efekti lišenja slobode.

Me u najzna ajnije fenomenološke dimenzije maloletni kog kriminaliteta spadaju u estalost, obim, dinamika, struktura i strukturalne promene u datom prostornom i vremenskom okviru. Uvažavaju i napred istaknuto, ukratko smo se osvrnuti na ove suštinske karakteristike maloletni kog kriminaliteta na podruju Srbije za period 1999-2008. god. Ovaj period obeležili su zna ajni društveni dogaaji (potpuni raspad SRJ, bombardovanje NATO, meunarodne sankcije i ekomska blokada, politika nestabilnost, promene i uvo enje demokratske vlasti, kriza demokratskog funkcionisanja i sl). Sva ova dešavanja odrazila su se i na ispoljavanje ove pojave, pogotovu na oblast krivi no-pravne reakcije i izvršenja sankcija prema maloletnim izvršiocima krivi nih dela.

Bez obzira na evidentne slabosti podataka zvani ne statistike, na osnovu njih se ipak mogu izvu i sledeće ocene i procene o stanju i karakteristikama maloletni kog kriminala na prostorima Srbije i to:

- a) Obim maloletni kog kriminala u Srbiji je relativno visok. Oko 33000 maloletnika je za posmatranih 10 godina izvršilo jedno ili više krivi nih dela, u oko 30000 sluajeva se vodio odgovaraju i krivi ni postupak, dok je oko 22000 maloletnika "osu eno" – izre ena im je jedna od zakonom predvi enih sankcija. U eše maloletnih izvršilaca krivi nih dela u ukupnoj masi kriminaliteta se kreće izme u 3 – 5 %.
- b) Kriminalitet maloletnika u Srbiji je uz prisutne oscilacije u blagom porastu. Od 1999. – 2005 god. broj prijavljenih, optuženih i osu enih maloletnika sa zadržava na gotovo istovetnim vrednostima, što nije u skladu sa izricanim ocenama i procenama o permanentnom porastu ove pojave na našim prostorima. Me utim, poslednje godine karakteriše poveanje broja maloletnih izvršilaca u ukupnoj populaciji mlađih ovog uzrasta.
- c) Maloletni kriminal u Srbiji je pretežno imovinskog karaktera – oko 79%. Uz ena je tendencija smanjenja u eše imovinskog kriminala u poslednjim godinama posmatranog perioda za zna ajnih 10%. Sa druge strane, u eše izvršilaca krivi nih dela protiv života i tela je u stalnom porastu, poslednjih godina iznad 12%. U strukturi imovinskog kriminala dominiraju teške kraje (preko 46%).
- d) Nasilni ko ponašanje je bitno obeležje maloletni kog kriminaliteta u Srbiji. Broj osu enih maloletnika za krivi na dela sa elementima nasilja je u stalnom porastu i veće je prešao 60% u odnosu na ukupan broj osu enih maloletnika za posmatrani period.

- e) Legalni recidivizam je u kategoriji osu enih maloletnika prisutan u oko 8% sa tendencijom blagog rasta u poslednjim godinama posmatranog perioda.
- f) Grupno vršenje krivi nih dela je jedno od specifi nih obeležja maloletni kog kriminaliteta. Sau esništvo u izvršenju krivi nih dela prisutno je u preko 55% slu ajeva.
- g) Kriminalitet mlađih u Srbiji je "privilegija" osoba muškog pola (oko 96%). Stariji maloletnici i dalje dominiraju u kategoriji osu enih (preko 63%). "Podmla ivanje" maloletni kog kriminala je zaustavljeno, mada stoji injenica da se snižava uzrast na kojem mlađi – deca po inju da vrše krivi na dela.
- h) Maloletnim delinkventima se u Srbiji poboljšava obrazovni status. Više od 2/3 ove populacije ima završenu osnovnu školu. Iako stoji injenica da maloletni delinkventi imaju problema sa obrazovnim postignu im, kriminalitet mlađih više nije privilegija neobrazovanih mlađih ljudi.

KRIMINALITET MLADIH SA ELEMENTIMA NASILJA U SRBIJI

Nasilna krivi na dela nisu precizno definisana ni zakonski ni klinički. O igledno je da pojам nasilnih dela obuhvata različite prestupe. Njihova osnovna karakteristika je nasilni ko ponašanje prema drugim ljudima (Ilić, Z. 2002.). Precizno definisanje pojma nasilnih krivi nih dela je esencijalno za razumevanje problema. Bez ambicija da u potpunosti rasvetlimo složeno pitanje definisanja i klasifikacije nasilnih delikata ukratko emo izložiti naše više ovog problema uz nužno komentare stavova autoriteta iz ove oblasti.

Nasilni ko ponašanje predstavlja vid ljudskog ponašanja koga karakteriše agresivnost destruktivnog karaktera. Možemo razlikovati organizovano od spontanog nasilja, tzv. "ritualno", ali i sve u estalije instrumentalno nasilje. Ono se javlja u obliku ucena, otmica, i sl. Najtipičnije zakonske oznake ove pojave su sila, pretnja, prinuda, zlostavljanje. U ovom našem slučaju primena sile i pretnje je protivpravna – "kriminalno nasilje" (Williams, 1991). Bez namere dubljeg ulaženja u pravne i druge klasifikacije nasilni kog ponašanja, pomenu emo najjednostavniju podelu na nasilna dela koja spadaju u prekršaje i ona koja su okarakterisana kao krivi na dela. Shodno formi svoga ispoljavanja, nasilni ko ponašanje se može deliti na tzv. "teški kriminal" (ubistva i napadi), situaciono subkulturno nasilje, kriminalno

ponašanje agresivnog tipa više psihološkog karaktera – nasilne agresivne linosti. Tako se može govoriti o delima tradicionalnog nasilni kog kriminaliteta (ubistva, silovanja i razbojništva – plja ka) i novijim oblicima nasilni kog kriminaliteta (nasilje u porodici – zlostavljanje i zanemarivanje) (Ignjatović, 2002).

Sagledavanje prevalencije i pojavnih oblika nasilnih dela mlađih prestupnika jeste prvi korak. Istraživanja računa u svetu ukazuju da je relativno mali broj prestupnika izvršio disproportionalno veliki broj nasilnih dela (Tracy i sar., 1990). Kriminalna karijera nasilnih prestupnika započinje na ranom uzrastu. Više od $\frac{1}{2}$ nasilnika izvrši nasilno delo u periodu od 14-17 godina, skoro $\frac{1}{2}$ prestupnika prvo nasilno delo izvrši pre 11 godine i nastavlja sa nasilni kimi ponašanjem i posle 20 godine starosti (Elliott, 1994., Elliott i sar., 1986). Na temelju analize rezultata iz 10 evropskih zemalja i SAD, Pfeffer (1998) ukazuje na trend porasta nasilni kog kriminaliteta maloletnika. U Francuskoj je zabeležen porast ovog tipa kriminaliteta za 87%, u Poljskoj 5 – 7 puta. Postavlja se pitanje da li ovi trendovi važe i na našim prostorima?

Imajući u vidu da su napred pomenute podele – klasifikacije deskriptivnog karaktera, u analizi koja sledi više ćemo se orijentisati na one delikte kod kojih nasilni kimi model ponašanja zauzima centralno mesto i u estaliji je po ispoljavanju na prostorima Srbije. Posebno ćemo analizirati delikte nasilja razvrstane prema zašti enim objektima.

a) Nasilna dela usmerena na život i telo u najvećoj meri pripadaju deliktima sa nasilni kimi modelom ponašanja u inilaca. Različiti tipovi ubistva, telesne povrede (lake i teške), edomorstvo, navo enje na samoubistvo, u estvovanje u tu i i sl. pripadaju tzv. klasičnim delima sa elementima nasilja. Ova grupa krivičnih dela u ukupnom broju nasilnih krivičnih dela participira sa znatnih 16%, sa jasnom tendencijom porasta njenog učešća u posmatranom periodu (iznad 21%). Posmatrano iz ovog ugla može se konstatovati da je nasilni kimi kriminalitet u porastu.

b) Imovinska krivična dela sa obeležjima nasilja jesu naju estalija. Njihovo učešće u ukupnom broju nasilnih dela se kreće između 65-77% (prosek 74%). U našoj analizi ograničili smo se samo na klasične oblike nasilja u sferi imovinskih delikata (razbojništva, razbojničkih krađa i teške krađe i krivičnog oduzimanja motornog vozila).

c) Nasilna dela protiv dostojanstva ljestvi i morala (silovanje) zastupljena su sa neznatnih 1,5% u ukupnoj masi osušenih maloletnika. Za posmatrani period ukupno je evidentirano 209 maloletnika osušeni za ovu vrstu krivičnih dela. Društvena opasnost i posledice ovakvih dela bitno povećavaju osetljivost društva prema njima.

d) Nasilje protiv javnog reda i pravnog saobra aja se naj eš e o ituje u vršenju krivi nih dela spre avanja službenog lica u vršenju službene dužnosti, napada na službeno lice, kao i krivi no delo nasilni kog ponašanja. U Srbiji je poslednjih 10 godina evidentan porast broja ovih nasilnih dela maloletnika. On se u posmatranom periodu kretao izme u 1 i 6% .

e) Posmatrano u celini maloletni ki kriminal u Srbiji je u ve ini slu ajeva nasilni kog karaktera. Gotovo 60% maloletnika je za posmatrani period osu eno za vršenje krivi nih dela sa elementima nasilja. U pojedinim godinama, on je i iznad 60%. U pore enju sa nasilni kim kriminalitetom punoletnih on je znatno prisutniji za oko 15%, pa je stoga i njegovo u eš e u ukupnom kriminalitetu sa elementima nasilja znatno ve e (oko 10%) nego kada je u pitanju u eš e ovog tipa u ukupnom kriminalitetu u Srbiji – oko 5%. Prema tome, nasilni ko ponašanje je bitno obeležje maloletni kog kriminaliteta danas u Srbiji.

KRIVI NO-PRAVNA REAKCIJA NA KRIMINALITET MLADIH U SRBIJI

Za sagledavanje opšte strukture i dinamike primene osnovnih vrsta krivi nih sankcija (maloletni ki zatvor i vaspitne mere) obuhvatili smo period od 10 godina (1999-2008), vode i ra una o prethodno izloženim razlozima, kao i o injenici da za 2009 godinu još nisu obra eni podaci. Sem toga, nas u ovom slu aju posebno interesuje da li je društveno opredeljenje "vaspitanje, a ne kažnjavanje" artikulisano kroz primenu krivi nih sankcija kona no promenilo politiku izricanja krivi nih sankcija, kakvo je stanje u pogledu popularnosti pojedinih vaspitnih mera i da li su zaživila nova rešenja iz Zakona o maloletnim u iniocima krivi nih dela..... iz 2006. godine i koliko su ona uticala na eventualne promene u oblasti krivi no pravne reakcije na maloletni ki kriminal u Srbiji i obrnuto?

a) Izrazita prevalencija vaspitnih mera (99%) u odnosu na kaznu maloletni kog zatvora (1%) potvr uje da je orijentacija na vaspitanje – primenu vaspitnih mera veoma naglašena ve duži niz godina. Jasna tendencija minimiziranja kažnjavanja – primene kazne maloletni kog zatvora – 4 puta manje nego u periodu 1966 – 1975. god. (Ili Z. 2007).

b) U strukturi vaspitnih mera dominiraju mere poja anog nadzora (oko 51%) i disciplinske mere (oko 45%), dok su zavodske vaspitne mere zastupljene sa preko 4%. Evidentan je porast broja izre enih zavodskih vaspitnih mera u poslednjim godinama posmatranog perioda (2008. – 121 – 5,4%), što može da ukaže na zaoštravanje

kaznene politike sudova, kao reakcija na porast kriminaliteta maloletnika sa elementima nasilja.

- c) Zakon o maloletnim u iniocima krivi nih dela..... pored uvo enja "vaspitnih naloga" kao mera restorativne pravde, promoviše kao meru upozorenja i usmeravanja – "posebne obaveze" i vaspitnu meru "poja anog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajuoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje". Njihova primena još nije zaživela, osim u sluaju vaspitnih naloga koji sudovi postepeno po inju da izri u (2007. – 57, 2008.- 69). Posmatrano iz ove perspektive može se osnovano konstatovati da promene u zakonodavstvu za mlade u sukobu sa zakonom nisu ni posle 4 godine dovele do zna ajnijih promena u praksi izricanja i izvršenja sankcija prema maloletnim prestupnicima.
- d) Za našu analizu nasilni kog kriminaliteta od posebnog zna aja primena i izvršenje institucionalnih sankcija za maloletnike. Broj "pravih maloletnika" u vaspitnim i posebno vaspitno-popravnim ustanovama se permanentno smanjuje i ve je ispod 100 u Srbiji, dok je broj punoletnih i mla ih punoletnih štihenika vaspitno-popravnih ustanova ve premašio 60%. Na jednoj strani evidentan je porast nasilni kog kriminaliteta maloletnih osoba i makar i prividno zaostravanje kaznene politike, kao i stalno nastojanje da profunkcionise pravosu e za mlade u Srbiji i izvrši ozbiljna transformacija ustanova za mlade prestupnike, dok se na drugoj strani postepeno smanjuje broj mlađih kojima je ova reforma i namenjena.

NASILJE NAD NASILNICIMA – ANTINASILNI KO NASILJE

U sagledavanju svih aspekata problema nasilja nad decom jasno se name e potreba za uspostavljanjem veze izme u ove pojave i postoje ih i aktuelnih vrednosnih, kulturoloških, ekonomskih, političkih i institucionalnih elemenata, jednom reju, društvene stvarnosti. Procesi i problemi koji je karakterišu zna ajno uti u na njenu vidljivost – u ljestvost, raširenost, vidove i oblike ispoljavanja i posebno, na oblike i forme društvene – državne reakcije. Ne zanemaruju i zna aj i dostignu a u ostalim aspektima delovanja društvenih institucija na pojavu, razvoj i prevaziilaženje nasilja nad decom i mlađima, posebno je vidljiva njena zakasnela – postdeliktna reakcija. Ona u sebi sadrži represivne elemente. Zaštita – samoodbrana ili kažnjavanje upotrebom sile i prinude prema autorima nasilja jasno pokazuje da je re o svojevrsnom organizovanom i legitimnom obliku nasilja kojim se nanosi odre eno zlo u vidu povrede osnovnih prava nasilnika. Dva su bitna elementa ovog vida društvene reakcije.

Prvi elemenat se odnosi na moralnu osnovu prava i konsekvenci ovakvog reagovanja, dok drugi jasno ukazuje na "nemo " inilaca u pronalaženju efektivnih mera i oblika reagovanja. Kazna kao nasilni akt gotovo da izjedna ava položaj reakcije na nasilje sa nosiocima nasilja – "nasilje nad nasilnicima". Ovakvi oblici reagovanja mogu se identifikovati na svim nivoima društvenog reagovanja, od reakcije pojedinca i grupa do reagovanja institucija i službi formalne kontrole. Posmatrano sa stanovišta prisustva agresivnosti i nasilnog akta gotovo da i nema bitnih odstupanja. Razlika je vidljiva samo u pogledu vrste, težine i trajanja ovog tipa reagovanja. On najdirektnije zavisi od težine i intenziteta nasilnog ponašanja. Odgovor kaznom – sankcijom je oštriji što je težina i stepen ugroženosti ve i. Na to nedvosmisleno ukazuje prethodna analiza krivi no-pravne reakcije na nasilni ki kriminalitet maloletnika, ali i reakcija ostalih institucija i službi formalne socijalne kontrole. Rezultati istraživanja su to jasno potvrdili (Ili , Z. 1988).

TRETMAN I PONAŠANJE MLADIH NASILNIKA

Nasilni ki kriminalitet, koga mnogi nazivaju "pravim kriminalitetom", privla i najve u pažnju javnosti. Osetljivost i strah javnosti od ovog oblika kriminala zahteva efikasno i oštro postupanje. Tipi an odgovor na nasilni kriminalitet jeste pove anje represije. Kažnjavanje bez adekvatnog tretmana nasilnika ne može eliminisati nasilje bez obzira na vrstu sankcije i njeno trajanje. Kažnjavanjem se nasilno ponašanje ne iskorenjuje ve vrlo verovatno i intenzivira.

Presudni razlozi za institucionalizaciju nasilnih mladih prestupnika su težina dela i procenjena potencijalna opasnost koju on predstavlja za društvo. To me utim ne donosi zahtev za intenziviranje tretmana. U našim ustanovama za tretman maloletnika gotovo da nema razlike u postupanju prema nasilnim u odnosu na druge prestupnike. Umesto organizovanog tretmana, fokusiranog na smanjenje destrukcije i nasilja imamo gotovo idealne uslove za njegovu dalju eskalaciju.

Nasilni prestupnici predstavljaju veoma heterogenu populaciju. "Optimalan pravac daljeg rada je kreiranje selektivnih solucija koje e se bazirati na specifi nostima pojedinih subgrupa nasilnih prestupnika, uz mogu nost maksimalne individualizacije tretmana" (Ili , Z.i sar., 2002: 484). Važne su i aktivnosti na planu promene odnosa nasilnika sa njegovom porodicom, bra nim partnerom, žrtvom i svedocima njegovog nasilni kog ponašanja. Pored restitucije u vidu društveno-korisnog rada, nov anih nadoknada i usluga žrtvama, poslednjih godina su sve aktuelniji programi medijacije i pomirenja žrtve i prestupnika.

Dva su mogu a puta u poboljšanju stanja u oblasti tretmana maloletnih nasilnih prestupnika - uvoz gotovih programskih rešenja ili kreiranje originalnih programa. U oba slu aja bitna je i pažljiva implementacija, testiranje i evaluacija primenjenih programa.

Istaknimo na kraju još i to, da bez obzira na pozitivne ishode tretmana, nenasilni odnosi ne e biti trajno obeležje ponašanja ove populacije mlađih ako se oni vrati u društvo koje, paralelno sa ovim nastojanjima, pojedinim kategorijama ljudi omogu ava da nasilje postane primamljivo i isplativo.

LITERATURA

1. Bilteni Zavoda za statistiku RS 1999.-2008. god.
2. Elliott, D.S., (1994). Serious Violent Offenders: Onset, Developmental Course, and Termination – The American Society of Criminology 1993., Adders. Criminology 32:1-21.
3. Elliott, D.S., Huizinga, D., Morse, B., (1986). Self-Reported Violent
4. Ignjatovi , . (2002). Kriminološki aspekt delikata nasilja ; Delikti nasilja (krivi no-pravni i kriminološki aspekt), IKSI, Beograd str. 259-271.
5. Ignjatovi , . (2009). Metodologija istraživanja kriminaliteta, Pravni fakultet, Beograd
6. Ili , Z. (1998). Zlostavljanje dece u vaspitnim i vaspitno-popravnim ustanovama, Nasilje nad decom, FPN, Beograd, str. 203-243.
7. Ili , Z. (2007). Kriminalitet mlađih i reforma pravno-institucionalne zaštite mlađih u Srbiji, Stanje kriminaliteta i pravna sredstva reagovanja, Pravni fakultet, Beograd, str. 296-314.
8. Ili , Z. Jovani G. (2006). Rekonceptualizacija maloletni kog pravosu a i transformacija institucija za tretman mlađih u Srbiji – dostignu a i zablude, Novo krivi no zakonodavstvo – dileme i problemi u teoriji i praksi, IKSI, Beograd, str. 497-507,
9. Ili , Z. Jovani , G. (2009). Kriminalitet i zavodske sankcije - stvarne i prividne posledice kaznene politike u Srbiji, Istraživanja u specijalnoj pedagogiji, FASPER, Beograd, str. 287-305.

10. Ilić, Z. Žunić-Pavlović, V. (2002). Tretman i ponašanje osuđenih za krivi na dela nasilja za vreme izvršenja krivi u nih sankcija, Delicti nasilja, IKSI, Beograd, str. 475-489.
11. Kappler, V. Blunberg, M. and Peter G. (2000). The Mythology of Crime and Criminal Justice, Prospect Hights.
12. Lea, J. & Young, J. (1994). What is to be done about law and order: Crisis in the eighties, Penguin Books Ltd.
13. Stakić, . (2007). Ima neka tajna veza: Zlostavljanje i zanemarivanje dece i maloletni ka delinkvencija, Poremeđaji ponašanja i prestupništvo mladih – specijalno pedagoški diskurs, FASPER, Beograd, str. 185-205.
14. Tracy, P., Wolfrang, M.E., Figlio, R.M. (1990). Delinquency in Two Birth Cohorts. Washintong, DC: U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
15. Von Heting H. (1959). Zlo in – uzroci i uslovi (prevod), Sarajevo.
16. Von Hirch, A., (1985). Past of future crimes: Deservenders and dangerousness in the sentencing of criminals, Manchester University Press, Manchester.
17. Williams, J.H., Ayers, D.C., Arthur, W.M. (1997). Risk and Protective Factors in Development of Delinquency and Conduct Disorders. U., Fracer (UR): Risk and Resilience in Childhood: An ecological Perspective. NASW Press, 140-170.
18. Zakon o maloletnim u inicijama krivi u delu i krivi u no-pravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, 86/2005.

SOCIAL RESPONSES TO MINOR CRIME OF VIOLENCE

Juvenile crime in modern societies more and more recognized by violence and destructiveness. Identifying and understanding the elements that make this relationship a challenge to contemporary science, and his practice of prevention and suppression. "Schism" - the conflict between social commitment and reality in the introduction of modern concepts, principles and standards of social protection and treatment of young abuser threatens to significantly slow down the action in this important field of social development. The paper seeks to draw public attention to the harmful consequences of this situation. In addition, the author

critically analyzes the situation in the global strategy of social control of violent juvenile crime and points to all the weaknesses and shortcomings in the analysis and monitoring of phenomenal proportions and types of youth crime, in particular with elements of violence and the situation in the field of criminal justice responses to violent crime Minor in Serbia.

KEY WORDS: *Crime / minors / violence / bullies / destructiveness / social reaction / treatment*

NASILNI KRIMINALITET MALOLETNIKA U SRBIJI

Dr Ivana Stevanovi

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Od 90-tih godina prošlog veka zapaža se promena u strukturi maloletničkog kriminaliteta koju odlikuje trend porasta vršenja krivičnih dela s elementom nasilja. Ako se analizira stanje u pojedinim državama, zaključak je da čak i kada nema generalnog porasta obima maloletničkog kriminaliteta, postoji porast kriminaliteta s elementom nasilja.¹ Imajući navedeno u vidu osnovni cilj ovog rada je da ukaže da i u Republici Srbiji, pre svega, imajući u vidu zvanične statističke podatke koji se odnose na period 2002-2008 godina, postoji trend rasta krivičnih dela s elementom nasilja u opštoj strukturi maloletničkog kriminaliteta. Tu, pre svega, mislimo na zastupljenost krivičnih dela protiv života i tela i krivičnih dela protiv polnih sloboda učinjenih od strane maloletnika, koja uz krivično delo razbojništva i razbojničke krađe poslednjih godina najviše uznemiravju javnost i zaokupljaju pažnju medija. Takođe, cilj ovoga rada je da ukaže i na izazove koji se pred maloletničko krivično pravo u Republici Srbiji postavljaju u pronalaženju adekvatnih odgovora u suzbijanju kriminaliteta s elementom nasilja koji vrši ova starosna populacija.

KLJUČNE REČI: maloletnici / suzbijanje krivičnih dela s elementom nasilja

¹Videti: Dunkel, F., Drenkhahn, K., Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference og the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003, <http://books.google.com>, 8/04/2010.

STANJE KRIMINALITETA MALOLETNIKA U REPUBLICI SRBIJI

Iz broj anih podataka Republi kog zavoda za statistiku² vidimo da je kretanje kriminaliteta maloletnika u Republici Srbiji, u periodu 2002-2006. godina, posmatrano kroz broj podnetih krivi nih prijava uglavnom stabilno (videti Tabelu 1). Pove anje broja podnetih krivi nih prijava prema maloletnim u iniocima krivi nih dela možemo zapaziti u 2007. (3434) i naro ito 2008. godini (4085).³ Tako e, prema zvani nim podacima uo ava se i pove anje u eš a maloletnika u ukupnom kriminalitetu (2003 godine njihovo u eš e u ukupnom kriminalitetu iznosilo je 2,5%, a 2008. godine 3,9%).⁴

Tabela 1.
Maloletni u inioci krivi nih dela, 2002-2006 (podaci RZS)

Stanje maloletni kog kriminaliteta	Ukupan broj				
	2002	2003	2004	2005	2006
Krivi ne prijave	3251	2415	3120	2945	3041
Broj zakteva za pokretanje krivi nog postupka	3620	3089	2726	3232	2267
Izre ene krivi ne sankcije	2322	2080	1983	2234	1566

Ono što je tako e evidentno je da broj »optuženja« i »osuda«⁵ u 2006. godini u odnosu na 2005. godinu drasti no opada (videti Grafikon 1). Ovaj drasti ni pad nastavljen je u 2008. godini kada je u

²Saopštenje br. 47, od 29. februara 2008. godine, Republi ki zavod za statistiku.

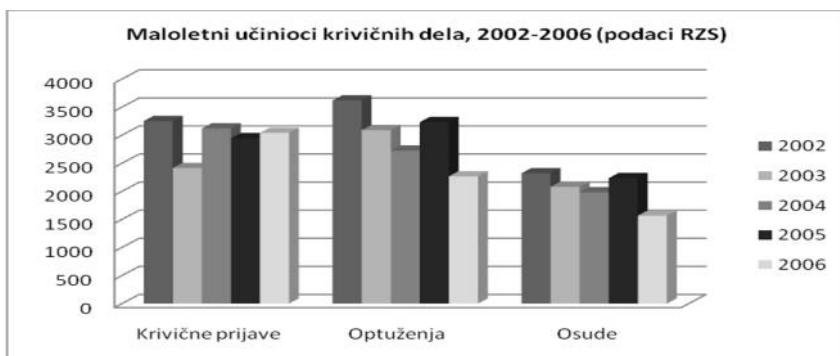
³Maloletni ko pravosu e i maloletni ka delinkvencija u Srbiji (2003-2008. god.), Republi ki zavod za statistiku (radni materijal), 2009. godina.

⁴Broj ane prikazano u 2003. godini podneto je 95733 krivi nih prijava protiv punoletnih lica i 2415 prema maloletnicima što je ukupno iznosilo 98148 podnetih krivi nih prijava. U 2008. godini protiv punoletnih u inilaca podneta je 101723 krivi nih prijava, a prema maloletnicima 4085 (ukupno je podneto 105808 krivi nih prijava).

⁵I na ovom mestu želimo da ukažemo na neadekvatnu terminologiju koju i dalje koristi Republi ki zavod za statistiku. Kao što je svima dobro poznato maloletni ko zakonodavstvo u poslednjih šezdeset godina ne poznaje pojам »optuženja« maloletnika. Ranije zakonodavstvo koristilo je termine: »predlog za izricanje vaspitne mere«, odnosno »predlog za kažnjavanje«, dok prema novom zakonodavnom rešenju u upotrebi je jedinstveni zakonski pojam »predlog za izricanje krivi nih sankcija«. Videti: Stevanovi , I. (2009) "Prevencija maloletni ke delinkvencije i krivi nopravni okvir bitan za primenu programa prevencije" u: Blagojevi , M., Stevanovi , Z. (ur.) Prevencija kriminala i socijalnih devijacija (od razumevanja ka delovanju), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 182-183.

odnosu na 4085 podnetih krivi nih prijava krivi na sankcija izre ena u 2229 slu ajeva.

Grafikon 1.

KRIVI NA DELA S ELEMENTOM NASILJA I IMOVINSKA KRIVI NA DELA U INJENA OD STRANE MALOLETNIKA

Jedna od uobi ajenih podela krivi nih dela ini se u njihovom "svrstavanju" u krivi na dela s elementom nasilja i imovinska krivi na dela. Me utim, ova podela je relativne prirode, jer se imovinska korist esto može ostvariti uz primenu nasilja. Tako e, "usmerenost" u inioca na pribavljanje imovinske koristi ne eliminiše mogu nost da se pri tome on služi nasiljem. Dobar primer za izre eno predstavljaju krivi na dela razbojništva i razbojni ke kra e.⁶ Me utim, i pored navedenog, ova podela je od zna aja ako se ima u vidu da je jedno od univerzalnih obeležja maloletni kog kriminaliteta dominantnost krivi nih dela protiv imovine u strukturi krivi nih dela u injenih od strane maloletnika.⁷

Prema podacima Republi kog zavoda za statistiku u periodu od 2002. do 2008. godine, a koji se odnose na zastupljenost pojedinih krivi nih dela u podnetim krivi nim prijavama prema maloletnim u iniocima

⁶Videti: Škuli , M., Stevanovi , I. (1999) Maloletni delinkventi u Srbiji (neka pitanja materijalnog, procesnog i izvršnog prava), Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta, str. 361.

⁷Simeunovi -Pati , B. (2009) "Obeležja kriminaliteta maloletnika u Srbiji i perspektive adekvatnog društvenog reagovanja", u: Blagojevi , M., Stevanovi , Z. (ur.) Prevencija kriminala i socijalnih devijacija (od razumevanja ka delovanju), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 204.

krivi nih dela, pet krivi nih dela: kraljeva, teška kraljeva, razbojništvo, sitna kraljeva, utaja i prevara iine po posmatranim godinama 50-60% svih dela koju su u inili maloletnici u Republici Srbiji. U periodu od 2002. do 2006. godine zapaža se opadanje broja prijavljenih imovinskih krivi nih dela u injenih od strane maloletnika (što je prikazano u Tabeli 2). Tokom 2007. i 2008. godine, prema podacima Republike Srbije kog zavoda za statistiku, dolazi do porasta broja prijavljenih imovinskih krivi nih dela u injenih od strane maloletnika (2198, odnosno 2471 podnetih krivi nih prijava za krivi na dela protiv imovine), da bi se trend pada nastavio u 2009. godini na šta ukazuju podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije.⁸

Tabela 2.
Krivi ne prijave prema maloletnih lica,
prema vrsti krivi nog dela, 2002-2006 (podaci RZS)⁹

	Godina				
	2002	2003	2004	2005	2006
Krivi na dela protiv života i tela	369	310	374	402	436
Krivi na dela protiv slobode i prava oveka i građanina	12	15	15	8	24
Krivi na dela protiv dostojanstva liosti i moralne	39	35	29	32	54
Krivi na dela protiv zdravlja ljudi	67	70	150	99	114
Krivi na dela protiv privrede	55	42	49	33	19
Krivi na dela protiv imovine	2374	1656	2128	1994	1931
Krivi na dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja	138	84	127	112	151
Krivi na dela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja	93	89	112	93	115
Ostala krivi na dela	104	114	136	172	197
Ukupno	3251	2415	3120	2945	3041

Međutim, za razliku od imovinskog kriminaliteta maloletnika bez elemenata nasilja, »nasilni krivi« imovinski kriminalitet koji se može pratiti preko uestalosti krivi nih dela razbojništva i razbojni ke kraljeve u opštoj strukturi maloletni kog kriminaliteta pokazuje stalnu tendenciju

⁸Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije broj krivi nih dela protiv imovine u injenih od strane maloletnika smanjen je za 11,7% 2009. godine u odnosu na 2008. godinu. Drastičan pad zabeležen je kod krivi nog dela kraljeve i teške kraljeve (za 297, odnosno 294 prijavljenih krivi nih dela).

⁹Saopštenje br. 47, od 29. februara 2008. godine.

rasta. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije maloletnici su 2008. godine u inili 491, a 2009. godine 499 krivi nih dela razbojništva. Ovakva uo ljiva tendencija rasta pojedinih imovinskih krivi nih dela sa elementom nasilja u injenih od strane maloletnika zastupljena je u Srbiji od 90-tih pa nadalje.¹⁰

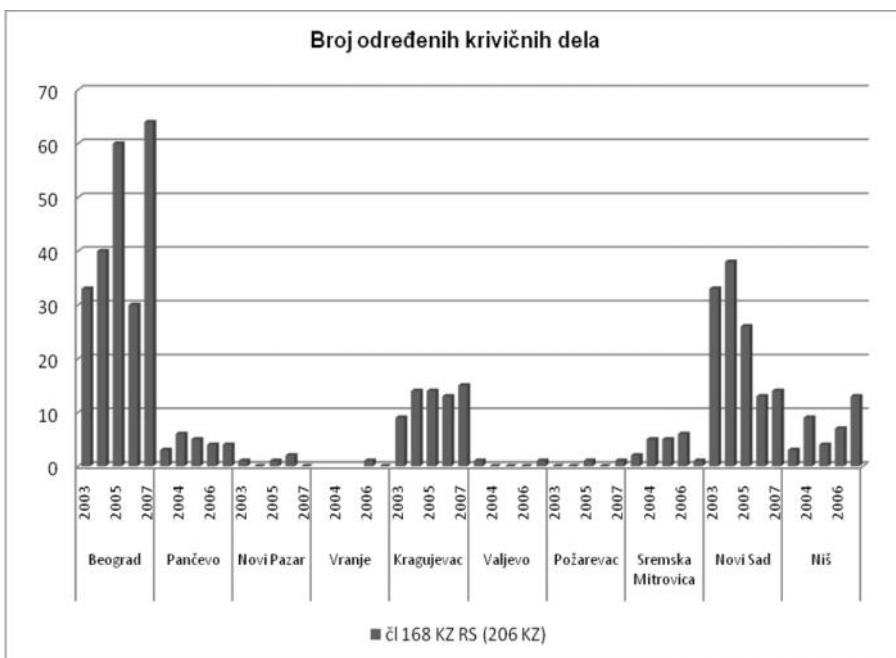
Navedeno potvr uju i rezultati istraživanja Centra za mir i razvoj demokratije.¹¹ Tako u pogledu u injenog krivi nog dela razbojništva (za koje su pravnosnažno izre ene krivi ne sankcije), u odnosu na posmatrani period 2003-2007. godina u istraživanju, najizraženiji porast zabeležen je u Beogradu tokom 2007. godine u odnosu na 2003. godinu, kao i u Kragujevacu i Nišu.¹² Ostale okružne sudove koji su bili uklju eni u ovo istraživanje prati stagnacija u pogledu zastupljenosti ovog oblika kriminaliteta sa izuzetkom Okružnog suda u Novom Sadu gde je u 2005. i 2006. godini zabeležen pad u odnosu na 2003. godinu. (videti Grafikon 2). Me utim, prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, u 2008 i 2009. godini broj krivi nih prijava u odnosu na krivi no delo razbojništva u injeno od strane maloletnika drasti no je porastao i na teritoriji policijske uprave Novi Sad (sa 75 krivi nih dela 2008 na 120 krivi nih dela razbojništva 2009 godine).

¹⁰Videti: Škuli , M., Stevanovi , I. (1999) op. cit., str. 374-376; Simeunovi -Pati , B. (2009) op. cit., str. 205-206.

¹¹Podaci koji su analizirani u ovom radu prikupljeni su, pored ostalih, tokom istraživanja Centra za mir i razvoj demokratije realizovanog u 2007. i 2008. godini. Analiza je uklju ila podatke za deset okružnih sudova iz Beograda, Novog Sada, Niša, Kragujevca, Sremske Mitrovice, Pan eva, Požarevca, Valjeva, Novog Pazara i Vranja (i podru ne opštinske sudove uklju ene u istraživanje u periodu 2003-2005. godine) za period 2003-2007. godina. Videti: Peri , O. Miloševi , N. Stevanovi , I. (2008) Politika izicanja krivi nih sankcija prema maloletnicima u Srbiji, Beograd: Centar za mir i razvoj demokratije, str. 100-114.

¹²Prema podacima Okružnog suda u Beogradu 2003. godine zabeleženo je 33 krivi nih dela razbojništva za koja su pravnosnažno izre ene krivi ne sankcije. Tokom 2004. godine taj broj je iznosio 40. I u 2005. godini nastavio se trend rasta tako da je broj krivi nih dela razbojništva iznosio 60. Tokom 2006. godine registrovan je pad na 30 krivi nih dela razbojništva, a potom u 2007. drasti no pove anje na 64. Trend rasta kod krivi nog dela razbojništva u posmatranom periodu beleži se i kod okružnih sudova u Nišu i Kragujevcu. 2003. godine u Nišu su registrovana 3 krivi na dela razbojništva za koja su pravnosnažno izre ene krivi ne sankcije. 2007. broj razbojništva u Nišu popeo se na 13. U Kragujevcu okružni sud je tokom 2003. godine pravnosnažno izrekao krivi ne sankcije za 9, a u 2007. godina za 15 krivi nih dela razbojništva.

Grafikon 2.

Kada se ovom broju krivi na dela doda broj prijavljenih maloletnika za u injena krivi na dela protiv života i tela dobija se oko 80% svih krivi nih dela maloletnika. Ina e, broj prijavljenih krivi nih dela protiv života i tela u injenih od strane maloletnika u posmatranom periodu tako e konstantno raste. Najdrasti niji porast podnetih prijava u odnosu na krivi na dela protiv života i tela izražen je 2008. godine u odnosu na 2007. godinu kada je zabeleženo da je u okviru opšte strukture maloletni kog kriminaliteta od strane policije prijavljeno 592 krivi nih dela protiv života i tela u injenih od strane maloletnika u odnosu na 432 krivi na dela protiv života i tela koja su prijavljena tokom 2007.

U 2006. godini, prema podacima Republi kog zavoda za statistiku podneto je i 54 krivi nih prijava prema maloletnicima za krivi na dela protiv polne slobode, što predstavlja izuzetan rast broja podnetih krivi nih prijava u odnosu na ranije godine. U periodu 2002-2006. godina podneto je ukupno 189 krivi nih prijava prema maloletnicima za krivi na dela iz ove grupe, dok je u 2006. godini podneta skoro 1/3 (Videti Grafikon 3).

Grafikon 3.

Broj podnetih krivi nih prijava prema maloletnicima za u injena krivi na dela protiv polne slobode raste i u 2007 (65), odnosno 2008. godini (70). Pored rasta broja podnetih krivi nih prijava posebno brine što je kod ovih krivi nih dela, po pravilu, i žrtva maloletno lice.

Drasti an je i porast prijavljenih krivi nih dela protiv javnog reda i mira (247 prijavljenih krivi nih dela u 2006. godini, 362 prijavljenih krivi nih dela u 2007. godini i 476 prijavljenih krivi nih dela u 2008. godini),¹³ posebno najzastupljenijeg u odnosu na maloletne u inioce: krivi nog dela nasilni kog ponašanja (2009. godine policijski službenici podneli su krivi ne prijave za 260 krivi nih dela nasilni ko ponašanje u odnosu na 199 ovih krivi nih dela u injenih od strane maloletnika 2008. godine).

ODNOS BROJA KRIVI NIH DELA I PREKRŠAJA U INJENIH OD STRANE MALOLETNIKA

Ukupno posmatrano kriminalitet maloletnika od po etka primene Zakona o maloletnim u iniocima krivi nih dela i krivi opravnoj zaštiti maloletnih

¹³Izvor navedenih podataka je MUP RS. Ina e, od 2006. godine MUP RS vodi odvojeno podatke za pojedine grupe krivi nih dela što je slu aj i u odnosu na krivi na dela protiv javnog reda i mira i krivi na dela protiv pravnog saobra aja. Republi ki zavod za statistiku ove podatke prati objedinjeno. Oni se razlikuju od podataka MUP RS i teško ih je upore ivati.

lica,¹⁴ imaju i u vidu zvani ne statisti ke podatke, beleži stagnaciju, odnosno blagi trend rasta (prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova 2009. godine zabeležen je pad, pre svega, imovinskog kriminaliteta maloletnika bez elemenata nasilja). Me utim, u opštoj strukturi krivi nih dela u injenih od strane maloletnika beleži se konstantan rast krivi nih dela s elementom nasilja. Ono što tako e zabrinjava je da je poslednjih godina odnos broja krivi nih dela i prekršaja maloletnika iznosio približno 1:2 i da su u njihovoj strukturi dominirali prekršaji iz oblasti javnog reda i mira (sa u eš em od 25-20%).¹⁵

Ono što posebno brine je da je vaspitno-obrazovna ustanova i njena okolina esto mesto gde se ine krivi na dela ili prekršaji od strane maloletnika. Statisti ki pokazatelji iz evidencija Ministarstva unutrašnjih poslova, za period od 01.01.2003. do 31.12.2007. godine, pokazuju da je u vaspitno-obrazovnim ustanovama i njihovom okruženju evidentirano ukupno 7.232 »doga aja ili pojava« kojima je narušena bezbednost u enika, osoblja škole i školske imovine. Pri tome, policijski službenici zabeležili su 2.677 slu ajeva nasilni kog ponašanja nad u enicima (od strane u enika ili drugih lica), pri emu je taj broj posle opadanja u 2005. godini (458) u 2006. i 2007. u postepenom pove anju, pa je 2007. godine evidentirano 546 ovakvih »doga aja i pojava«. Tom prilikom povre eno je ukupno 1.737 lica, od ega je 225 zadobilo teške, a 1.512 lake telesne povrede. U 2005. godini su kod dva lica nastupile smrtne posledice. U posmatranom periodu, evidentirano je od strane policije i 282 grupnih tu a u kojima je u estvovalo više od 5 u enika. Istovremeno, evidentirano je 172 napada na nastavnike i profesore od strane u enika i njihovih roditelja, pri emu je 26 njih zadobilo telesne povrede.¹⁶

ZAKLJU NE NAPOMENE

I pred maloletni ko krivi no pravo Republike Srbije postavljaju se brojni izazovi u pronalaženju adekvatnih odgovora u suzbijanju kriminaliteta maloletnika uopšte, ali, pre svega, u suzbijanju krivi nih dela s elementom nasilja. Ovom prilikom posebno želimo da ukažemo da na planu krivi opravne reakcije na maloletni ki kriminalitet s elementom nasilja, a

¹⁴Zakon o maloletnim u iniocima krivi nih dela i krivi opravnoj zaštiti maloletnih lica, "Službeni glasnik RS" br. 85/2005.

¹⁵Simeunovi -Pati , B. (2009) op. cit., str. 202.

¹⁶Videti šire: Jovi , V., Ze evi , O. Stevanovi , D (2008) "Prevencija i suzbijanje krivi nih dela i prekršaja u vaspitno obrazovnim ustanovama i njihovom okruženju", u: Mateji - ura , Z. (ur.) Poreme aji ponašanja u sistemu obrazovanja, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 149-150.

što je utvrđeno kao injenica u velikom broju zemalja, primena isključivo institucionalnih mera i kazne lišenja slobode ne daju uvek očekivane rezultate.¹⁷ Pri tome, treba biti realan i prihvati da se prema maloletnicima koji su u inilici teška krivi na dela s elementom nasilja, mora delovati i ovakvim merama (odnosno kaznama), a prilikom izvršenja institucionalnih vaspitnih mera i kazni lišenja slobode primenjivati odgovarajuće programe usmerene na njihovo vaspitanje, obrazovanje i radno sposobljavanje, kao i mere usmerene na promene u njihovom ponašanju.¹⁸ Posebno pozitivna iskustva u ovoj oblasti postoje u pravnim sistemima u kojima se deo sankcije izdržava u instituciji, a deo u okviru lokalne zajednice. Tako, na primer, maloletni koji krivi no zakonodavstvo Kanade sadrži odredbu na osnovu koje je sud obavezan da prilikom izricanja presude ustanovi koji deo kazne se izvršava u instituciji, a koji pod nadzorom zajednice, kao i da u određenom roku odredi obaveze koje maloletnik mora da ispunjava. Neispunjavanje obaveza za posledicu ima vrhunac u kaznenu ustanovu.¹⁹ Tako je, kao sankcije sa znanim preventivnim uticajem, u ovoj oblasti, posebno se navode mere pojačanog nadzora koje ne uključuju lišavanje slobode maloletnika, ali ga izlazuju intezivnoj kontroli i obavezama da ispunjava određene naloge (koji podrazumevaju i različite forme zabrana). Primer ovakve mере je vaspitna mera: intensive supervision and surveillance programme, koja se primenjuje u Engleskoj i Velsu od 2001. godine na maloletnike koji su u povratu izvršili krivi no delo, kao i na maloletnike koji vrše krivi na dela s elementima nasilja. Mera obuhvata primenu intenzivnog probacijskog nadzora (uključujući i elektronski i telefonski nadzor), rad u javnom interesu, poštovanje obrazovnih i zdravstvenih programa.²⁰ U svakom slučaju, i preventivna politika koja se sprovodi u okviru krivičnih sankcija prema maloletnim u inicijativa krivičnih dela s elementom nasilja u velikom broju država²¹ oslanja se na koncept socijalne inkluzije, i obuhvata, kako sankcije sa intezivnim nadzorom koje se izvršavaju u

¹⁷Videti šire: Radulović, Lj. (2010) Maloletni koji krivi no pravo, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje, str. 53-65; 161-170; Cavadino, M., Dignan, J. (2006) Penal System: a comparative approach, London: Sage publications Inc, str. 199-293.

¹⁸Pradel, Ž. (2009) Komparativno krivično pravo – Sankcije (sa francuskog preveo prof. dr Obrad Perić), Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu (Biblioteka CRIMEN), str. 1108-114.

¹⁹Perić, O., Milošević, N., Stevanović, I. (2008) op. cit., str. 39-46; Radulović, Lj. (2010) op. cit., str. 162-164.

²⁰Cavadino, M., Dignan, J. (2006) op. cit., str. 62-75.

²¹Na istom insistiranju i relevantni međunarodni instrumenti: Konvencija o pravima deteta, Standardna minimalna pravila UN za maloletnike pravosuđe, Smernice UN za prevenciju maloletnike delinkvencije, odnosno Evropska pravila za maloletne u inicijativa kojima su izređene sankcije ili mере.

okviru lokalne zajednice, tako i one institucionalnog karaktera pri emu proces socijalne inkluzije mora da se ugradi u institucionalni tretman.

Imaju i u vidu da su se programi primarne i sekundarne prevencije maloletni ke delinkvencije u Srbiji do sada samo sporadi no realizovali, odnosno da je na nivou maloletni kog krivi nog prava donošenjem Zakona o maloletnim u inicima krivi nih dela i krivi opravnoj zaštiti maloletnih lica u injen tek prvi,²² doduše važan korak, u pravcu stvaranja opšteg okvira krivi opravne reakcije na polju suzbijanja maloletni kog kriminaliteta, ohrabruju prvi koraci ka strateškom pristupu prevencije kriminaliteta uklju uju i naravno i prevenciju kriminaliteta maloletnika. Ovi koraci ogledaju se, pored ostalog, u izradi i donošenju Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, odnosno Akcionog plana za njenu primenu,²³ ali, pre svega, u izradi Polaznog okvira Nacionalne strategije prevencije kriminaliteta.²⁴ Mišljenja smo da prevencija maloletni kog kriminaliteta, uklju uju i i kriminalitet sa elementom nasilja, mora imati centralno mesto u buduoj nacionalnoj strategiji koja e uz materijalnu i politi ku podršku, najpre definisati problem i osnovne uzroke, odrediti najugroženije kategorije maloletnih lica (i kao izvršioce i kao žrtve krivi nih dela), definisati najurgentnije oblasti u kojima treba preventivno delovati, odnosno pristupiti povezivanju institucionalnih i kadrovskih kapaciteta na lokalnom i nacionalnom nivou.

²²Normativno unapre enje u domenu maloletni kog krivi nog prava u injeno donošenjem Zakona o maloletnim u inicima krivi nih dela i krivi opravnoj zaštiti mora biti pra eno i stvaranjem realnih uslova (materijalnih i stru nih) na planu pune primenu zakonskih odredaba. Na polju krivi opravne reakcije u smislu suzbijanja krivi nih dela maloletnika s elementom nasilja, pre svega, mislimo na unapre enje i razvoj izvršenja vaspitne mere posebnih obaveza i njeno izricanje i izvršenje s merama poja anog nadzora (posebno merom poja anog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajuoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje maloletnika). Tako e, mišljenja smo, da primenu instituta uslovnog otpusta (kako kod institucionalnih vaspitnih mera, tako i kod kazne maloletni kog zatvora) treba dalje unapre ivati, pre svega, u smislu ja anja elemenata intezivnog nadzora.

²³Akcioni plan za sprovo enje Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja usvojen je od strane Vlade Republike Srbije 11. marta 20010. godine (zaklju ak Vlade 05Br:560-1747/2010).

²⁴Polazni okvir Nacionalna strategije prevencije kriminaliteta (2009) Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova.

LITERATURA

1. Dunkel, F., Drenkhahn, K. (2003). Youth Violence, New Patterns and Local Responses, Conference og the Internationale Association for Research Into Juvenile Criminology, Forum Verlag, Godesberg 2003, <http://books.google.com,8/04/2010>.
2. Jović, V., Žeđević, O. Stevanović, D (2008). "Prevencija i suzbijanje krivi nih dela i prekršaja u vaspitno obrazovnim ustanovama i njihovom okruženju", u: Matejić - Žurić, Z. (ur.) Poremeđaji ponašanja u sistemu obrazovanja, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
3. Pradel, Ž. (2009). Komparativno krivi no pravo – Sankcije (sa francuskog preveo prof. dr Obrad Peri), Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu (Biblioteka CRIMEN).
4. Radulović, Lj. (2010). Maloletni krivi no pravo, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje.
5. Perić, O. Milošević, N. Stevanović, I. (2008). Politika izricanja krivi nih sankcija prema maloletnicima u Srbiji, Beograd: Centar za mir i razvoj demokratije.
6. Škulić, M., Stevanović, I. (1999). Maloletni delinkventi u Srbiji (neka pitanja materijalnog, procesnog i izvršnog prava), Beograd: Jugoslovenski centra za prava deteta.
7. Stevanović, I. (2009). "Prevencija maloletni ke delinkvencije i krivi nopravni okvir bitan za primenu programa prevencije" u: Blagojević, M., Stevanović, Z. (ur.) Prevencija kriminala i socijalnih devijacija (od razumevanja ka delovanju), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
8. Simeunović-Patić, B. (2009). "Obeležja kriminaliteta maloletnika u Srbiji i perspective adekvatnog društvenog reagovanja", u: Blagojević, M., Stevanović, Z. (ur.) Prevencija kriminala i socijalnih devijacija (od razumevanja ka delovanju), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Dokumenta

1. Akcioni plan za sprovo enje Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja usvojen je od strane Vlade Republike Srbije 11. marta 20010. godine (zaklju ak Vlade 05Br:560-1747/2010).
2. Evropska pravila za maloletne u inioce kojima su izre ene sankcije ili mere, Preporuka Saveta Evrope CM/Rec (2008) 11 usvojena od strane Komiteta ministara.
3. Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ - Me unarodni ugovori", br. 15/90.
4. Maloletni ko pravosu e i maloletni ka delinkvencija u Srbiji (2003-2008. god.), Republi ki zavod za statistiku (radni materijal), 2009. godina.
5. Polazni okvir Nacionalna strategije prevencije kriminaliteta (2009) Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova (ISBN: 978-6-83397-11-2).
6. Saopštenje br. 47, od 29. februara 2008. godine, Republi ki zavod za statistiku.
7. Smernice UN za prevenciju maloletni ke delinkvencije, Rezolucija 45/112 Generalne skupštine UN od 14. decembra 1990. godine.
8. Standardna minimalna pravila UN za maloletni ko pravosu e, Rezolucija 40/30 Generalne skupštine UN od 29. novembra 1985. godine.
9. Zakon o maloletnim u iniocima krivi nih dela i krivi nopravnoj zaštiti maloletnih lica, "Službeni glasnik RS" br. 85/2005.

VIOLENT JUVENILE CRIME IN SERBIA

Since the 90s of last century, observed are changes in the structure of the juvenile crime characterised by a trend of increase of committing criminal acts with element of violence. If we analyse the situation in individual countries,

the conclusion is that even when there is no general increase in the volume of juvenile crime, there is a rise in crime with elements of violence.

Having in mind the above, the main aim of this paper is to point out that in the Republic of Serbia, above all, bearing in mind official statistical data relating to the period 2002-2008, there is a trend of increase of criminal acts with element of violence in general structure of the juvenile crime. Here, above all, we think about the presence of criminal acts against life and body, as well as crimes against sexual freedoms committed by the juveniles which, beside the crime of robbery and theft, in recent years disturb public the most and occupy the attention of the media. Also, the aim of this paper is to present the challenges put before the juvenile criminal law in the Republic of Serbia set to find adequate answers in combating crime with element of violence committed by this age population.

KEY WORDS: *juveniles / prevention of criminal acts with element of violence*

PRIVATNI SEKTOR BEZBEDNOSTI I PREVENCIJA NASILNI KOG KRIMINALA

Mr Dušan Davidovi

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Rad predstavlja pokušaj određenja pojmovnog aparata savremenih koncepata prevencije kriminala, među kojima naročito pojam privatne bezbednosti u njene uloge u prevenciji. Kritičkom analizom stanja privatne bezbednosti u Srbiji, autor nastoji da sagleda realne domene privatne bezbednosti u prevenciji kriminala u Srbiji, i konstatuje da su ti domeni ograničeni prevashodno zbog državno-centralizovanog koncepta unutrašnje bezbednosti, i, opšte prisutan bjetku ostvarivanja bezbednosti u društvu. Autor daje pregled najnovijih evropskih i svetskih programa projekata koji se trenutno sprovode u oblasti prevencije kriminala, a u kojima iz neopravdanih razloga, nema predstavnika srpskih institucija koje se bave ovim problemom.

KLJUČNE REČI: privatna bezbednost / prevencija kriminala / nasilnički kriminal / urbani kriminal

Porast broja izvršenih krivi nih dela sa elementima nasilja poslednjih par godina, izazvao je uznemirenje javnosti s jedne, agilan odgovor države s druge i 'pregrupisavanja' na liniji fronta borbe protiv kriminala u Srbiji, s treće strane.

Uznemirenje javnosti ponovo je oživilo problem straha od kriminala, što ima vrlo ozbiljan uticaj na društvo- pogotovo naše, koje je relativno skoro izašlo iz traumatičnih ratnih godina i godina borbi protiv moćnih kriminalnih grupa koje su decenijama kontrolisale ukupni život u Srbiji i nisu baš tako lako ustuknule u toj borbi. Na drugoj strani, agilan odnos države (relativno brzo) pronalaženje po inilaca nasilja i njihovo

procesuiranje, iniciranje donošenja funkcionalnijih zakona i kontrola njihovog doslednog sprovo enja), u velikoj meri je vratio poverenje javnosti u ozbiljan karakter institucija države.

Najinteresantnije promene me utim, doga aju se na tre oj strani, na liniji fronta borbe protiv kriminala. Pregrupisavanja koja smo napomenuli, po našem mišljenju, odnose se na 'podelu uloga' me u akterima te borbe. Do sada su te uloge bile malobrojne i unapred odre ene; glavnu ulogu dobijala je policija, mada se može re i da joj je ta uloga i nametana po nekoj inerciji, dok su sporedne uloge bile rezervisane za još po nekog aktera lociranog u sferi prevencije, a mnogo eš e i mnogo više uloga dodeljivano je onima u sferi represije. Danas me utim, ako ne zna ajniju, onda barem istu ulogu kao i policija, dobijaju neki drugi akteri bezbednosti. Posebno u svetu, a sa velikom mukom i kod nas. Mislimo pre svega na industriju private bezbednosti.

Nasilni ki kriminal obuhvata širok spektar krivi nih dela, uklju uju i ubistva i nanošenje teških telesnih povreda, nasilje uli nih gangova/bandi, nasilni ka dela uz upotrebu hladnog i/ili vatrenog oružja, krivi na dela iz mržnje, seksualna krivi na dela i porodi no nasilje. Nasilni ki kriminal možemo da podelimo u dve velike grupe; onaj koji se ini u privatnom prostoru, obi no me u ljudima koji se poznaju, i onaj koji se ini u javnom prostoru, me u onima koji nemaju bliže kontakte.

Žrtve nasilni kog kriminala koji se ini u privatnom prostoru, uglavnom su žene. U ovu grupu spadaju krivi na dela porodi nog nasilja, uklju uju i nasilno sklapanje brakova i odstranjivanje ženskih polnih organa, gotovo svi oblici seksualnog nasilja, trafiking radi seksualnog iskoriš avanja i ku no ropstvo. Najve i broj krivi nih dela iz ove grupe, po injena su od strane muškaraca, što predstavlja i uzrok i posledicu rodnih nejednakosti u savremenim društvima.

Žrtve nasilni kog kriminala koji se ini u javnom prostoru, uglavnom su muškarci. U ovu grupu spadaju krivi na dela uli nog nasilja koje izvode uli ni gangovi/bande, i maloletnici, esto uz upotrebu hladnog i vatrenog oružja, kao i krivi na dela po injena iz mržnje i ona izazvana zloupotrebom alkohola. U ovu grupu tako e spadaju i ozbiljna krivi na dela organizovanog nasilja koje je povezano sa biznisom- naplata dugova, 'obezbe enje' poslova, iznude.

Veliki gradovi, odavno su u kriminalnim statistikama registrovani kao mesto ispoljavanja nasilni kog kriminala. To naravno ne zna i da nasilja nema van urbanih sredina, ali su uslovi življenja u velikim gradovima ti koji stvaraju jedan varijetet mogu nosti ispoljavanja nasilja u vršenju krivi nih dela- od nasilja u porodici, do nasilja na sportskim manifestacijama, odnosno javnim skupovima. U tom smislu

emo u ovoj raspravi postaviti neka ograni enja koja nam name e sama tema; govori emo dakle, o ulozi privatne bezbednosti¹ u prevenciji nasilni kog kriminala ili prevenciji nasilja na javnim mestima. Podrazumeva se da je re o urbanim sredinama. Takav pristup podrazumeva neka prethodna razmatranja klju nih pojmova u ovako odre enom tematskom okviru; dakle, privatna bezbednost, prevencija kriminala, urbani kriminal.

Privatna bezbednost nije više nov fenomen u sferi bezbednosti, obzirom da se ove godine navršava 18 godina od ukidanja Zakona o sistemu društvene samozaštite, koji je regulisao alternativne oblike ostvarivanja bezbednosti u društvu. Problemi sa kojima se privatna bezbednost bori od samog po etka '90-tih, i koji su je teško optere ivali, kao i problemi koje je privatna bezbednost stvarala naro ito na planu kršenja postoje ih zakona- relevantnih za ovaj sektor i povrede ljudskih prava i sloboda, u manjoj ili veoj meri postoje i danas. Bilo da je re o jednoj ili drugoj vrsti problema, kratka istorija privatne bezbednosti u Srbiji u i nas da postoji isti uzrok i u jednom i u drugom sluaju; zakonska i regulativna zapuštenost ovog sektora. Odsustvo zakona u bitnom smislu osuje uje ogroman bezbednosni potencijal privatnog sektora s jedne, derogira njegov ne mali, ve ostvaren doprinos na planu prevencije kriminala u Srbiji, i time deplasira samu delatnost ovog sektora s druge strane, ime, prosto gura aktere ovog sektora u zone kršenja postoje ih zakona i razli itih regulativa koje postoje u sferi ekonomije i uopšte organizaciji društvenog života, s tre strane.

Više puta smo isticali² ove i druge injenice koje teško optere uju ovaj sektor i koje, što je mnogo važnije, ine opštu bezbednost u društvu slabijom, negiraju i na taj na in i ose aj sigurnosti kod gra ana, što je ne samo ontološka potreba svakog oveka, ve i jedno od proklamovanih osnovnih ljudskih prava. Na žalost, ništa se nije

¹ Termin 'privatna bezbednost' jeste prevod u literaturi široko rasprostranjenog termina private security koji upotrebljavamo za oznaavanje itave delatnosti obezbeivanja imovine, lica i poslovanja, koju vrše privatna preduze a za pružanje usluga obezbe enja. Zasluga je izdava a ove monografije, Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, što je još 2003. godine, u jednoj sli noj monografiji, uveo ovaj pojam u stru no i nau no opštenje i time se jasno distancirao od kolokvijalnih termina 'agencije za obezbe enje', 'firme za fizi ko tehni ko obezbe enje', 'detektivske agencije', 'agencije za li nu pratnju', 'bodi gard agencije' i sl.

² Davidovic, D.: Public-Private Security Sector Partnership in Serbia: Problems and Future Developments, Varstvoslovje 2/2009, pp- 345-351; Kešetovi , Ž., Davidovi ,D.: Policing in Serbia: Challenges and Developments: Policing in Emerging Democracies- Critical Reflections; University of Maribor, Ljubljana 2007; D.Davidovi : Country Report-National Strategic Plan for Private Security Development; WC Cohesion Materials, CoESS, (www.coess.org)

promenilo, evo ve skoro jednu deceniju, u odnosu države prema privatnoj bezbednosti. Ni to što su dve najveće svetske multinacionalne kompanije u privatnoj bezbednosti (Group 4 S i Securitas) ve dve godine prisutne na tržištu privatne bezbednosti Srbije, nije dovoljan razlog da država po ne da osmišljava svoj odnos prema privatnoj bezbednosti.

Ima više razloga tome, od kojih, za ovu priliku izdvajamo dva; (1) državno-centralizovani koncept unutrašnje bezbednosti, i, (2) opšte prisutan stereotip o policiji kao jedinom subjektu ostvarivanja bezbednosti u društvu. Takav, u suštini rigidan stav, prema bilo kom društvenom fenomenu, a naročito prema nekom fenomenu u oblasti unutrašnje bezbednosti, u tako dugom vremenskom periodu, okamenjuje postojeće loše prakse i time osuđuje mogućnosti za stvarni "reformski skok" ka evropskom horizontu koji pred srpskim društvom stoji kao neminovnost.

Privatna bezbednost u Srbiji je zato bremenita vrlo ozbiljnim problemima od kojih smo ista i; (1) ne postojanje zakona o privatnoj bezbednosti; (2) odsustvo edukacije/treninga za zaposlene u ovom sektoru; (3) ne regulisano tržište privatne bezbednosti; (4) apsolutno odsustvo socijalnog dijaloga u sektoru; (5) političko-kriminalne zloupotrebe tendera za bezbednosne usluge; (6) apsolutno odsustvo partnerstva sa državnim sektorom, i; (6) ne postojanje evidencije, pa time ni strateškog uvida u sektor.

Prevencija kriminala kao teorijski koncept, kao deo politike i kao deo prakse borbe protiv kriminala, u Srbiji je već više od dvadeset godina zaboravljena aktivnost. Sveopšta meunarodna izolacija u ratnim devedesetim, a zatim temeljne društvene reforme i uspostavljanje državnih institucija uz paralelnu tešku borbu protiv sveprisutnog kriminala u dve hiljaditom, normalno je da su pospešivale represiju a ne prevenciju.

U međuvremenu, različiti koncepti i modeli prevencije kriminala brižno su razvijani i usavršavani u Evropi i svetu. U periodu između '70-ih i '80-ih godina, dogodila se jedna tranzicija od polisinga kao težišnoj tački prevencije kriminala u '70-ih godinama, ka kolektivnim urbanim konceptima, a nedavno i ka većem razumevanju upravljanja kolektivnom bezbednošću. Daleko veća pažnja posvećena je bezbednosti građana koje je zasnovano na intersektorskom i građanskom partnerstvu i inkluziji.

Evropski forum je 2006. održao konferenciju na temu urbane bezbednosti/sigurnosti i usvojio jedan program, poznat kao Saragosa manifest, kojim je reafirmisan; (1) značaj tretiranja bezbednosti/sigurnosti kao opštih dobara; (2) jednak pristup bezbednosnim uslugama, i ; (3)

ja anje tolerancije i respektovanja civilnih sloboda u odgovoru na kriminal i strah od kriminala. Ovaj manifest je kao centralnu stvar podvukao ulogu gradova koji su dužni da kreiraju i stvaraju sigurne urbane prostore i potrebu da takve aktivnosti i ideje budu vrsto pomognute vladama na svim, a naro ito na višim nivoima.

Uprkos velikim razlikama me u zemljama, naro ito kada je re o izvorima i dostupnim mogu nostima za uspostavljanje sigurnosti u razvijenim, nasuprot zemljama u razvoju, neki opšti trendovi ipak mogu da se prepoznaaju. Od po etka milenijuma svedoci smo stalnog razvijanja i usavršavanja normi i standarda u prevenciji kriminala, u razvoju znanja i razmeni na me unarodnom nivou, kao i artikulisanju širokog spektra regionalnih, nacionalnih i gradskih strateških odgovora na njih.

Na me unarodnom planu, u periodu od preko 20 godina, Ujedinjene Nacije se susre u sa brzim rastom urbanih zona i populacije, a u isto vreme i sa nemogu noš u vlada da obezbede ak osnovne službe/usluge za tu populaciju. To su situacije koje lako produkuju nestabilnosti i ne- bezbednosti, što je Ujedinjene Nacije preokupiralo potrebom da uravnoteži preventivni i kazneno pravni pristup kriminalu i nasilju. To je imalo za direktnu posledicu unapre enje normi i standarda koji se odnose na prevenciju kriminala.

Prvi normativni UN Vodi za saradnju i tehniku asistenciju u oblasti prevencije urbanog kriminala usvojen je 1995., a u izmenjenom i dopunjrenom obliku, usvojen je i 2002.g. Oba ova dokumenta isti u rastu i interes i potrebu za znanjem i ekspertizama o strateškim i jedinstvenim odgovorima na probleme kriminala.

Kada je usvojen 2002. godine, materijal je dobio naziv; Vodi UN kroz prevenciju kriminala i predstavlja zaista strateški materijal u ovoj oblasti. Vodi uspostavlja 6 interaktivnih principa za uspešnu prevenciju kriminala: Prvi princip name e sprovo enje vladavine prava, za šta je neophodno preduzeti odgovaraju e obrazovne, zakonske i administrativne mere koje je potrebno razviti i sprovesti. Drugi, prevencija kriminala treba da služi socio ekonomskom razvoju i inkluziji. Oba ova principa obezbe uju put ka uspešnoj prevenciji kriminala koji ne zavisi od supresije kriminala silom, ve zavisi od injenice da ve ina društva bira situaciju u kojoj podržava zakone i podržava život u kulturi vladavine zakona. Tre i, injenice, a ne ideologija moraju da rukovode prevencijom kriminala. Ona mora da bude zasnovana na vrstim empirijskim podacima o obimu kriminala, fenomenologiji kriminala i njegovoj geografskoj distribuciji. Da bi se ovo ostvarilo mora da postoji institucionalna pomo i efikasan sistem prikupljanja podataka o ceni i efektima akcija i mera koje se donose i

sprovode. etvrti, prevencija kriminala mora da bude usmerena ka zajednici. Protiv kriminala se mora boriti na lokalnom nivou uz neposrednu aktivnost lokalnog stanovništva. Njihov uvid i pomo /aktivnost, štiti zajednicu od moralnog izopa enja i fizi ke degeneracije koja je vidljivi simptom rasta kriminala ("broken windows"- polomljeni prozori). Iako prevencijom kriminala možemo teorijski da se bavimo, dokazi o njenoj efikasnosti uglavnom se vide na ulici. Ponekad je dovoljno da se pogleda po gradu da bi se videlo da li prevencija funkcioniše ili ne. Kada postoji integrativnost zajednice, odnosno snažan identitet zajednice po etni kom ili religioznom osnovu, gra ani to mogu uzeti kao po etnu ta ku ka organizovanju aktivnosti na prevenciji kriminala. Peti, vlade, civilna društva i poslovni svet, treba da uspostave i unaprede me usobno partnerstvo. Jer, svako e profitirati od biznisa u sigurnom okruženju. Šesti, prevencija kriminala treba da se razvija i promoviše na osnovu principa održivosti i odgovornosti, a kroz razmenu informacija i uklju enost lokalne zajednice. Ukratko, prevencija, kao obnovljiv izvor mora da dokazuje svoju korisnost putem nadzora i evaluacije.

Od 2002.g. Ianice Komisije za prevenciju kriminala i krivi no pravo UN, nastavile su sa snažnom podrškom ova dva materijala, što je rezultiralo odgovaraju im rezolucijama 2005. i 2006.godine. U tim rezolucijama isticano je da se mora posvetiti pažnja prevenciji kriminala ali na na in da se ostvari uravnotežen pristup- preventivni s jedne strane i, krivi no pravni kao odgovor na kriminal, s druge strane.

Pet godina nakon usvajanja rezolucija o kojima govorimo, države Ianice su zamoljene da podnesu izveštaje o primeni normi i standarda koji se odnose na prevenciju kriminala. Sve 42 Ianice su odgovorile na postavljeni upitnik i rezultati su predstavljeni na 16 Sednici Komisije za prevenciju kriminala i krivi no pravo aprila 2007. godine.

Strategija UNODC* za 2008-2011, kao jedan od jako važnih segmenata strategije, uklju uje i posebno naglašava zajednici – usmerenu prevenciju, kao odgovor na kriminal, nasilje, narkomaniju i viktimizaciju.

U Evropi, Evropski savet podržao je razvoj strategije prevencije kriminala, uklju uju i socijalni i situacioni pristup još od 1987.g. Kada je o standardima re , veliki broj rezolucija, preporuka i izveštaja bio je izdat poslednjih godina, u okviru uspostavljanja Evropske opservatorije urbane sigurnosti i bezbednosti- 2001. godine; o upotrebi partnerstva u prevenciji- 2003; o pomo i žrtvama kriminala-

* United Nation Office on Drugs and Crime (Kancelarija UN za drogu i kriminal)

2006; kao i o potrebi balansiranog pristupa upotrebi sredstava video nadzora- 2008.

Drugo zasedanje Evropskog saveta u 1997. godini, usvojilo je zaklju ke o zna aju posve ivanja pažnje prevenciji kriminala i kriminalnoj politici i postavila je kao cilj sprovo enje koherentne i racionalne kriminalne politike u zemljama lanicama a koje respektuju ljudska prava i vladavinu prava, kroz razvoj strateške prevencije kriminala, razvoj alternativa kaznenim politikama, kroz socijalne reintegracije osu enika i pomo žrtvama kriminala i odgovor na trgovinu ljudima.

Evropska Unija promoviše prevenciju kriminala od deklaracije iz Tamperea (1999.), preko Haškog programa (2004) koji je uspostavio petogodišnji "Akcioni plan Evropske komisije za slobodu, pravdu i sigurnost" (2005 – 2010). U 2001. godini, Komisija je prihvatala definiciju prevencije kriminala koja je upotrebljena prilikom formiranja EUCPN (European Union Crime Prevention Network- Mreže prevencije kriminala Evropske Unije), te iste godine. Prevencija kriminala je ugra ena 2007. godine u Lisabonski sporazum, kao preduslov za uspostavljanje "jedne zone slobode, sigurnosti i pravde"³

Prema ovoj definiciji, prevencija kriminala "... podrazumeva sve mere kojima se smanjuje ili mere koje doprinose smanjenju kriminala i kvantitativno i kvalitativno i ose anja nesigurnosti kod gra ana, ili kroz direktno spre avanje kriminalnih aktivnosti ili kroz politike i intervencije planirane da smanje potencijale za kriminal i uzroke kriminala. To uklju uje aktivnosti vlada, kompetentnih autoriteta, agencija krivi nog zakonodavstva, lokalnih vlasti, ekspertske asocijacije, privatni i dobrovoljni sektor, istraživa e, a sve to potpomognuto medijima"⁴.

Urbani kriminal bio je povod da se uspostavi program "Sigurniji gradovi" 1996. godine, na zahtev gradona elnika nekih afri kih gradova, sa namerom da im se pomogne da razviju strateški odgovor na urbani kriminal i nasilje. Glavni cilj ovog programa bio je pove anje kapaciteta/mogu nosti na nivou grada, u razvijanju strategije prevencije kriminala, i, razvijanje kulture prevencije. Program je sprovo en ekstenzivno u toku proteklih 10 godina sa namerom da se podrži razvoj projekata koji su se realizovali sa 16 lokalnih vlada na 5 kontinenata. Akcenat ovih projekata bio je stavljen na upravljanje gradovima uz

³ Official Journal of the European Union C 306/11 (art.2)

⁴ European Council Decision of 28 May 2001, setting up a Europe Crime Prevention Network (2001/427/JAI)

ja anje pozicije gradona elnika i opštinskih vlada, razvoj metoda i razmena iskustava me u gradovima. Upravljanje gradovima kao deo šire UN- Habitat kampanje zasnovane 1999.g., afirmisao je ve u decentralizaciju, transparentnost i odgovornost u upravljanju gradovima, posebno stvaraju i partnerstvo sa civilnim društvom na taj na in.

Program je sistematski nastojao da identifikuje lokalne partnere, kao što je i pomogao stvaranju lokalne bezbednosne koalicije sa gradona elnikom ili sa javnim liderima koji su bili podržani od strane lokalnog koordinatora projekta Sigurniji gradovi. Razvoj lokalne strategije je bio baziran na detaljnoj analizi lokalnih problema i mogu ih rešenja, kao i na identifikaciji kratkoro nih i dugoro nih ciljeva. Tako su realizovani viktimizacijska prouavanja i analize, razvijani su i organizovane obuke i "alati" za prevenciju, kao što su sistemi kontrole bezbednosti žena i td. Glavni pristupi koji su korišeni u planiranim intervencijama u lokalne urbane sredine, odnosili su se na polising zasnovan na lokalnoj zajednici, alternativni kazneno pravni pristup, aktivnosti na socijalnom planu, obrazovnom planu i na planu zapošljavanja- posebno sa rizi nom decom i omladinom⁵.

Dve regionalne strategije za omladinu bile su razvijene u okviru ovog projekta. Rizi na omladina u Africi i rizi na omladina u Latinskoj Americi i Karibima, što je bilo propa eno serijom meunarodnih i regionalnih radnih konferencija. Sli no tome, program Bezbedniji gradovi potpomogao je i održavanje prve meunarodne konferencija o bezbednosti žena u Montrealu (2002) a kasnije i druge u Bogoti (2004). Ovaj deo projekta rezultirao je globalnim, svetskim pregledom i analizom organizacija koje se bave sigurnoš u žena.

Definišu i gore osnovne elemente pojmovnog aparata kojim se služimo u raspravi o ulozi privatne bezbednosti u prevenciji nasilni kog kriminala, uvideli smo svu sku enost, rigidnost i neinventivnost nekih pokušaja prevencije nasilni kog kriminala na doma oj sceni. Akcije poput "Stop nasilju u školama", koja je bila jako kratkog daha i koja se ponajviše oslanjala na klju nu ulogu 'školskog policajca', možda najbolje govori o temeljnem ne shvatanju potreba društva za zaštitom od kriminala, ak ni kad su deca u pitanju. Još je teže prihvatiči injenicu da društvo do sada nije ni ponudilo neke obrise neke strategije ili barem neke ideje kako da organizuje prevenciju kriminala. Uz to, opasno se i dalje favorizuje policija kao glavni nosilac 'novih' modela borbe protiv kriminala, pa se tako doslo ak i do formiranja

⁵ Detaljnije o ovome vidi u; Miani Ana, Local inovations for crime prevention- Safer City Programme: The case of Dar es Salaam, in Shaw Margaret, Traves Kathryn (Eds.) (2007), pp.76-87

posebnog predmeta na Kriminalisti ko policijskoj akademiji- policija u lokalnoj zajednici!!

Pritom je koncept policija u lokalnoj zajednici nastao u Americi nakon velikih rasnih nemira'60-tih, kada je policija izgubila na svojoj legitimnosti stvaraju i veliku distancu od lokalnog manjinskog stanovništva i to ne samo prelaženjem iz redovnog uli nog patroliranja koji se obavlja pešice u auto patrole, ve i preterano striktnom formalnom primenom zakonskih odredbi. Zbog toga je policija bila primorana da uspostavi i kvalitativno i kvantitativno prisnije kontakte sa lokalnom zajednicom, a ne samo da odgovara na hitne pozive za intervencijom, ne bi li na taj na in smanjila-spre ila kriminal. To je dakle, samo jedan od modela prevencije kriminala nastao u zaista specifi nim uslovima, koji se kod nas eto, preto io u jednu posebnu nastavnu jedinicu u okviru sistema visokog obrazovanja policije!

Pritom se gotovo ništa ne ini na razvoju te lokalne zajednice u cilju ospozobljavanja za partnerstvo sa policijom i drugim državnim institucijama koje bi trebalo da budu uklju ene u prevenciju kriminala. Tako se vra amo na po etak naše rasprave, o ulozi privatne bezbednosti kao jednog od aktera prevencije kriminala.

Videli smo u definiciji prevencije kriminala koju su dale Ujedinjene nacije, gde se u nabranjanju aktera prevencije apostrofira i privatni sektor (bezbednosti), koliko su složene aktivnosti koje obuhvata prevencija kriminala i koliko je tu re o prevashodno društvenom karakteru tih aktivnosti.

U tom smislu, zalažemo se za partnerski odnos privatne bezbednosti i svih drugih potencijalnih aktera u prevenciji kriminala sa javnim sektorom bezbednosti, odnosno policijom. To partnerstvo podrazumeva prethodno me usobno prepoznavanje aktera i prihvatanje dodeljenih uloga u sprovo enju jednog tako ozbiljnog posla kao što je prevencija kriminala.

Ovde, s toga, nije re o tome da li e radnici obezbe enja neke privatne kompanije na ovaj ili onaj na in obezbe ivati severni ili južni ulaz u neki gradski stadion pred derbi, ve je re o tome da svi koji ulaze na taj stadion moraju dobro da znaju da su redari pored kojih prolaze, aktivni deo jednog deluju eg i zakonom zašti enog sistema bezbednosti ne samo tog stadiona ve stadiona kao dela ukupnog ambijenta u kojem živimo.

Kao i više puta do sada, ponovi emo dva osnovna principa za koje smatramo da su conditio sine qua non prevencije kriminala; princip

horizontalne koordinacije i princip vertikalne integracije svih aktera sistema prevencije.

Za to je potrebno zadovoljiti 'samo' dva prethodna uslova; usvojiti zakon o privatnoj bezbednosti i osmisliti nacionalni koncept prevencije kriminala, koji bi odmah trebalo uključiti u gore navedene međunarodne projekte prevencije kriminala, koji su u toku.

LITERATURA

1. Born, H., Caparini, M., Cole, E., Scherrer, V., (2006). Regulating Private Security Companies in Europe: Status and Prospects, Draft Report, European Committee on Crime Problems, Council of Europe, Strasbourg.
2. D.Davidović : Country Report-National Strategic Plan for Private Security Development; WC Cohesion Materials, CoESS, (www.coess.org)
3. Davidović, D., (2009). Public-Private Security Sector Partnership in Serbia: Problems and Future Developments, Varstvoslovje 2/2009, pp- 345-351
4. Devuyst, Y., (2002). The European Union at the crossroads, P.I.E.- Peter Lang, Brussels
5. European Council Decision of 28 May 2001 setting up
6. European Council Decision of 28 May 2001 setting up a European crime prevention network, (2001/427/JAI).
7. European Council Decision of 28 May 2001, setting up a Europe Crime Prevention Network (2001/427/JAI)
8. European Sourcebook of crime and Criminal Justice Statistics (2006), 3rd Ed. The Hague: Boom Legal Publishers, WODC.
9. Homel Peter, Nutley Sandra, Webb Barry, Tilley Nick (2004a), Investing to Deliver: Reviewing the Implementation of the UK Crime Reduction Programme, Home Office Research Study 281.
10. Kešetović, Ž., Davidović, D., (2007). Policing in Serbia: Challenges and Developments: Policing in Emerging Democracies- Critical Reflections; University of Maribor, Ljubljana 2007
11. London: Home Office Research, Development and Statistics

12. Miani Ana, Local inovations for crime prevention- Safer City Programme: The case of Dar es Salaam, in Shaw Margaret, Traves Kathryn (Eds.) (2007)
13. Official Journal of the European Union C 306/11 (art.2)
14. Peers, S., (2006). EU Justice and Home Affairs Law, Oxford University Press, Oxford.
15. The Hague Programme - Ten priorities for the next five years; http://ec.europa.eu/justice_home/news/information_dossiers/the_hague_priorities/index_en.htm.

PRIVATE SECURITY SECTOR AND VIOLENT CRIME PREVENTION

In this paper, the author tried to define key notions in current conceptions of crime prevention. Especially, the notion of private security and its role in crime prevention processes. Critically analyzing situation with private security in Serbia, he tried to find out real range for private security in crime prevention. That range is bounded by two main obstacles, i.e. by state-centered concept of inner security and by the stereotype of police as a main actor of the process of crime prevention. Finally, the author presented a short review of some actual program projects conducted currently in Europe and the world, but without representatives of Serbian institutions dealing with crime prevention.

KEY WORDS: private security / crime prevention / violent crime / urban crime

ELEKTRONSKO NASILJE

Dr Vladan Joldži

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

"Elektronsko nasilje" je rad autora koji se bavi ovim problemom na području Srbije, analizirajući problem šire shvaćen i definisan od pojma delikti nasilja, kako ih je posmatrao u svojoj prvoj studiji "Delikti nasilja," urađenoj za potrebe: Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Tužilaštva SFRJ i Ujedinjenih nacija, daleke 1981. godine¹. Pa čak ni kada je uradio gotovo istoimenu a mnogo obimniju studiju na samom početku devedesetih godina prošlog veka². Razlog je jednostavan. Godine razvoja dovele su do pojave brojnih sredstava elektronike (ne samo kompjutera) kojima se države i društva sve više služe, ali se služe, kao sofisticiranim sredstvima, i izvršiocima krivičnih dela, pa i kada je reč o izvršavanju delikata klasičnog kriminaliteta koja karakteriše nasilje, za koja do pre dvadeset ili trideset godina nismo mogli ni da prepostavimo da će se izvršavati i elektronikom, iz prostog razloga što takva elektronska sredstva izvršavanja ili nisu ni postojala, ili nisu bila masovno dostupna. Ali sada jesu. Otuda se ovaj rad bavi izučavanjem – sagledavanjem onoga što je u osnovi klasični kriminalitet, ali sagledavanjem iz ugla koji do skora nije ni postojao. Takođe i delikata koji su u punoj meri produkt novog tehnološkog doba razvoja a zaslužuju da budu adekvatno inkriminisani i sankcionisani. I to pre svega obraćajući pažnju na ono što autor smatra elementima koje treba dograditi u krivično zakonodavstvo Republike Srbije³.

KLJUČNE REČI: Klasična krivična dela / nova krivična dela / elektronska sredstva / elektronsko nasilje

¹ Joldži Vladan: Delikti nasilja; [1981.g.].

² Joldži Vladan: Delikti nasilja u Jugoslaviji od 1960. do naših dana; [1990.g.].

³ Vidi bliže: Krivi ni zakonik; Sl. glasnik Republike Srbije; br. 85/2005.g.

1. PITANJE ADEKVATNOG SAGLEDAVANJA IMENA I PREDMETA IZU AVANJA

Naše prvo pitanje je: "Da li koristiti izraz kompjutersko, ili elektronsko nasilje"? Ne ine se svi novotehnološki delikti, pa tako ni oni koji kao jednu od svojih karakteristika iskazuju atak, ta nije: nasilje, isklju ivo kompjuterima. Mogu biti po injeni i drugim vrstama proizvoda elektro industrije. Jednostavan dokaz re enog je "Federal Criminal Code of U.S.A", Poglavlje 18.⁴, lan 2510, koji jasno definiše i inkriminiše: 1. delikt nedozvoljenog koriš enja ak i uobi ajene elektronske opreme za osobe sa ošte enim sluhom, a od strane osoba normalnog sluha koje žele da uju tu e razgovore, a bez zakonitog ovlaš enja za to⁵, 2. koriš enje telefonske aparature⁶, 3. povredu "ži ane komunikacije"⁷, a ona ne mora biti kompjuterska, ali jeste elektri na i elektronska; 4. koriš enje elektronske komunikacije za tzv. de iju pornografiju⁸, dok 5. Poglavlje 206 – "Pisa i, klopke i ure aji za pra enje" sadrži niz inkriminacija koriš enja ovakvih tehni kih sredstava⁹.

Autor je, suprotno uobi ajenom shvatanju, da su delikti nasilja izvodivi poglavito nad fizikusom oveka, došao do zaklju ka da je nasilje mogu e nad njegovom psihom, a tako e i onim što potpada pod sveukupno pravo svojine nad: pokretnim, nepokretnim stvarima i produktima uma. Tako e i bezbednoš u, razli itim njenim oblicima iskazivanja, odnosno ugrožavanja i povre ivanja. Uo ili smo da su se diferencirali oblici nasilja iskazani kao nasilje nad: 1. telom oveka (a koji se oblici razlikuju od ranijih delikata nasilja), 2. psihom, 3. integritetom, 4. identitetom, 5. imovinom, kako a.) nepokretnom, tako i b.) pokretnom, v.) nov anom, g.) intelektualnom, ali i 6. nasiljem nad privatnoš u, a tako e i nizom drugih prava oveka, me u kojima se nalazi 7. glasa ko, ali i 8. drugi oblici samostalnog odlu ivanja, kao i 9. pravom na normalni, nesputani razvoj, a tako e i 10. nasilje uz u eš e elektronike u trgovini ljudima, 11. nasilje nad narodima i nacionalnim manjinama¹⁰, ili pak 12. verskim opredeljenjima, koji su oblici

⁴ Vidi U.S. Code, Title 18 – Crimes and Criminal Procedure.

⁵ Vidi bliže: U.S.C., Title 18, §2510 - Wire and Electronic Communications Interception and Interception of Oral Communications, pod (5)(b).

⁶ Vidi bliže: U.S.C., Title 18 – Crimes and Criminal Procedure, Article 2510, pod (5) (a).

⁷ Vidi bliže: U.S.C., Title 18 – Crimes and Criminal Procedure, Article 2510, pod (1).

⁸ Vidi bliže: U.S.C., Title 18 – Crimes and Criminal Procedure, Chapter 110 – Sexual Exploitation and Other Abuse of Children, Section 2252A - Certain activities relating to material constituting or containing child pornography.

⁹ Vidi bliže: U.S.C., Title 18 – Crimes and Criminal Procedure, Chapter 206 - Pen Registers and Trap and Trace Devices.

¹⁰ Setimo se, ovo je, koriste i radio mrežu i za etke televizije, razvio dr Jozef Gebels, sa saradnicima, za potrebe politike nacisti ke Nema ke.

tako e elektronski sprovodivi. 13. Ne treba prevideti ni, u jednom broju država posebno inkriminisano, koriš enje elektronike u: a.) produkovanju, i b.) distribuciji de ije pornografije. 14. Uz sve napred pobojane oblike elektronskog nasilja valja uzeti u obzir i mogu nost izvo enja takozvanog elektronskog (komjuterskog) terorizma.

Kao što vidimo pravno-logi ka analiza nas vodi do jasnog zaklju ka da su na doma em terenu, pored ra unarskih podataka, kojima su pruženi osnovi zaštite "Poglavlјem XXVII – Krivi na dela protiv bezbednosti ra unarskih podataka" Krivi nog zakonika, prisutni i drugi objekti regulacije i iz njih izviru i odnosi koje bi trebalo a.) poboljšano u odnosu na prethodna vremena krivi no-pravno tretirati, ili pak neke od njih valjano a b.) posebnim normama za to po prvi put formiranim u Republici Srbiji.

2. GDE SU UISTINU PRISUTNI DELIKTI ELEKTRONSKI IZVRŠIVOOG NASILJA?

Kod svih krivi nih dela koja smo podvrgli analizi, traže i u njima elemente elektronski izvršivog nasilja, ili dela nasilja, valja razlikovati: a.) gramati ki (sam objekt radnje), b.) napadni, i v.) zaštitni objekt.

esto to ne e biti jedan te isti objekt, a analiza nam je pokazala da pojedina od u Zakoniku prisutnih krivi nih dela, za koja se smatralo da nisu izvodiva i elektronskim ili samo elektronskim sredstvima uistinu mogu biti posmatrana kao dela elektronskog nasilja. Re je o više od 36 prisutnih inkriminacija, ne ra unaju i delikte iz Glave XXVII - Krivi na dela protiv bezbednosti ra unarskih podataka. Da ih navedemo, a pojedinim potom posvetimo pažnju. Pre svega onim za koja smatramo da im je neophodna dogradnja u odnosu na postoje e oblike inkriminacija, ili, još i više, uistinu obzirom na njihovo nepostojanje u doma em krivi nom zakonodavstvu, ugradnja u Krivi ni zakonik.

Delikti nasilja u kojima elektronika ima ili može imati ulogu prisutni su unutar:

I - Glave XIV - Krivi na dela protiv sloboda i prava
oveka i gra anina:

1. - " Iana 135. - Krivi no delo prinude",
2. - " Ian 141. - Neovlaš eno otkrivanje tajne",
3. - " Ian 143. - Neovlaš eno prisluškivanje i snimanje,"
4. - " Ian 144. – Neovlaš eno fotografisanje"

5. - " Ian 145. K.Z-a. -Neovlaš eno objavlјivanje i prikazivanje tu eg spisa, portreta i snimka,"

6. - " Ian 146. - Neovlaš eno prikupljanje li nih podataka,"

II - Glava XV - Krivi na dela protiv izbornih prava

1. – " Ian 155. - Povreda prava glasanja",

2. – " Ian 157. – Zloupotreba prava glasanja

3. – " Ian 158. – sastavljanje neta nih bira kih spiskova",

4. - " Ian 161. – Falsifikovanje rezultata glasanja".

III - Glava XVII - Krivi na dela protiv asti i ugleda

Zakonodavac jasno propisuje da se dela iz:

1. - " Iana 170. – Uvreda",

2. - " Iana 171. – Kleveta", i

3. - " Iana 172. – Iznošenje li nih i porodi nih prilika",

4. - " Ian 174. - Povreda ugleda naroda, nacionalnih i etni kih grupa

IV - Glava XVIII - Krivi na dela protiv polne sobode

1. – " Ian 183. – Podvo enje i omogu avanje vršenja polnog odnosa,"

2. – " Ian 184. - Krivi no delo posredovanja u vršenju prostitucije,"

3. - " Ian 185. – Prikazivanje pornografskog materijala i iskoriš avanje dece za pornografiju,"

V - Glava XX - Krivi na dela protiv intelektualne svojine

1. - " Ian 198 – Povreda moralnih prava autora i interpretatora,"

2. - " Ian 199. – Neovlaš eno iskoriš avanje autorskih dela ili predmeta srodnog prava,"

3. - " Ian 200. – Neovlaš eno uklanjanje ili menjanje elektronske informacije o autorskim i srodnim pravima,"

4. - " Ian 201. – Povreda pronalaza kog prava,"

VI - Glava XXI - Krivi na dela protiv imovine

1. - " Ian 208. - Prevara",

VII - Glava XXII - Krivi na dela protiv privrede

1. - " Ian 225. – Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica", i
2. - " Ian 240. – Odavanje poslovne tajne,"

VIII - Glava XXII - Krivi na dela protiv životne sredine

1. – " Ian 263. – Ošte enje objekata i ure aja za zaštitu životne sredine,"

IX - Glava XXV - Krivi na dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine

1. - " Ian 278. – Izazivanje opšte opasnosti,"
2. - " Ian 279. – Uništenje i ošte enje javnih ure aja,"
3. - " Ian 284. – Zloupotreba telekomunikacionih znakova,"

X – Glava XXVI - Krivi na dela protiv bezbednosti javnog saobra aja

1. – " Ian 291. – Ugrožavanje bezbednosti vazdušnog saobra aja,"
2. – " Ian 292. – Ugrožavanje bezbednosti vazdušnog saobra aja nasiljem,"

XI - Glava XXVII - Krivi na dela protiv ustavnog ure enja i bezbednosti R. Srbije

1. - " Ian 309. – Pozivanje na nasilnu promenu ustavnog ure enja,"
2. - " Ian 313. – Diverzija,"
3. – " Iana 314. – Sabotaža,"
4. - " Ian 315. – Špijunaža,"
5. - Ian 316. – Odavanje državne tajne",
6. - " Ian 317. - Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti".

XII - Glava XXXIII - Krivi na dela službene dužnosti

1. - " Ian 369. - Odavanje službene tajne,"

XIII - Glava XXXIV - Krivi na dela protiv ove nosti i drugih dobara zašti enih me unarodnim pravom

1. – " Ian 391. – Me unarodni terorizam,"

XIV - Glava XXXV - Krivi na dela protiv vojske Republike Srbije

1. - " Ian 415. – Odavanje vojne tajne¹¹".

2. ANALIZA UO ENOG – MOGU NOST SAGLEDAVANJA STVARNOG ZNA ENJA NORMI, DELIKATA KOJE INKRIMINIŠU I POTREBA NJIHOVIH DOGRADNJI

Kod svih krivi nih dela koja smo podvrgli analizi, traže i u njima elemente elektronski izvršivog nasilja, ili dela nasilja, valja razlikovati: a.) gramati ki (sam objekt radnje), b.) napadni, i v.) zaštitni objekt. esto to ne e biti jedan te isti objekt, a analiza nam je pokazala da pojedina od u Zakoniku prisutnih krivi nih dela, za koja se smatralo da nisu izvodiva i elektronskim ili samo elektronskim sredstvima, uistinu mogu biti posmatrana kao dela elektronskog nasilja. Poslužimo se ve iskazanim redosledom iz Krivi nog zakonika.

I - Glava XIV - Krivi na dela protiv sloboda i prava oveka i gra anina:

1. - " Ian 135. - Krivi no delo prinude", u okviru koga Zakonodavac pravi razliku od a.) pretnje uopše (bilo koje), od b.) pretnje ubistvom (st. 2. l. 135.)! U novije vreme pretnje su esto na papir stavljenе štampa ima, dakle elektronskim sredstvima, ali su sve prisutnije i one iskazane koriš enjem mobilnih telefona, esto uz ure aje za izmenu karakteristika glasa. Pri tom iskusniji kriminalci ove telefone nabavljaju "na divlje", te njih i njihove kartice esto koriste samo po jedan put i potom ih bacaju, da se ovom elektronskom alatu, to jest objektu radnje (gramati kom objektu), pa time i izvršiocima ne bi moglo lako da u e u trag.

2. - " Ian 141. - Neovlaš eno otkrivanje tajne", tako e može biti posmatrano i kao delo koje, pod izvesnim uslovima, predstavlja elektronski izvršeno nasilje¹², inkriminisan prvim stavom l. 141. kojim se, kao poseban oblik zaštite privatnosti, štite tajne na koje ovek ima pravo. Primera radi na: a.)tajne koje štite od zakona (advokatska obaveza uvanja tajni klijenata), b.) poslovne (na koje je tako e obavezан advokat

¹¹ Definisane stavom 4. Ian 415. Krivi nog zakonika Republike Srbije.

¹² O ovome vidi šire: Joldži Vladan: Kazneno pravna zaštita elektronskog poslovanja; Pali ; 21. 05. 2003.g.; str. (slajd) 13.

klijenta, kao i poslovni partner¹³⁾, i v.) medicinske (a koje lekari nemaju pravo da iznose u javnost).

3. - " Izn 142 - Povreda tajnosti pisma i drugih pošiljki^{14"} za nas je, kada govorimo o elektronskom nasilju, posebno interesantan jer jasno, inkriminiše:

- neovlaš eno otvaranje: a.) pisma, i b.) svake druge vrste pošiljke, kao i
- neovlaš eno: a.) zadržavanje, b.) prikrivanje, i v.) uništavanje pošiljke, a tako e i
- predavanje drugom bilo kog oblika pošiljke, što zna i: pisma, telegrama ili bilo kog drugog oblika pošiljke, ali i
- povredu tajnosti elektronske pošte ili nekog drugog sredstva za telekomunikaciju.

Time se jasno kaže da se ne dozvoljava, ve i sama povreda njihove tajnosti, bez da je u injeno išta više. U državama unutar kojih je razvijen sistem provajdera kompjuterskih linija elektronskim putem se šalje ne samo elektronska pošta, ve i mnogo toga drugog. Otuda nas mora da interesuje šta mogu da zna e izrazi: "pismeno" ili pak "pošiljka". Sam izraz "pismeno" ozna ava dokument koji poseduje izvestan stepen i ulogu pravne važnosti. Takvi su, primera radi, svi pisani dokumenti kojima se ostvaruje poslovanje, itav niz radnji od zna aja, kao što je to, na primer, transfer novca, transfer poslovnih podataka, zaklju uju razli iti ugovori, pružaju ovlaš enja... A sve ovo može da se izvrši i tzv. "elektronskim poslovanjem", obezbe enim tzv. "elektronskim potpisom". U Republici Srbiji ovo je regulisano "Zakonom o elektronskom potpisu"¹⁵." Ali šta se još može da pošalje ovom – provajderskom linijom a da nije re o klasi nom "pismu", a ni "pismenu?" Obzirom na privredne me uveze sve više se šalju sadržaji koji predstavljaju poslovnu dokumentaciju, naj eš e upravo projektnu. Godine 2002., u vreme važenja "Krivi nog zakona SRJ" i "Krivi nog zakona R. Srbije", autor je i sam, kao ekspert, bio konsultovan od strane Okružnog tužilaštva u Nišu, zbog elektronskog nasilja izvršenog nad provajderskom ku om koje je

¹³ Poslovnog partnera obaveze uvanja tajne osloba a stav 2. Izn 141. samo ako je to u opštem interesu. Na primer utvrdi da se uistinu uva tajna izvršavanja krivi nog ili krivi nih dela koja su inkriminisana kao dela koja se gone po službenoj dužnosti.

¹⁴ Krivi nog dela ije smo prve analize izvršili za potrebe Okružnog tužilaštva u Nišu (2002.g.), potom me unarodnog skupa: Elektronsko poslovanje; Pali , 23. 05. 2003.g. Vidi bliže: Joldži Vladan: Kazneno pravna zaštita elektronskog poslovanja; str. 11., na kojoj je izvršena analiza tada važe eg Izn 72. - Povreda tajnosti pisama ili drugih pošiljaka, Krivi nog zakona Republike Srbije.

¹⁵ Zakon o elektronskom potpisu; Službeni glasnik Republike Srbije; br. 135/2004.g.

kao krivi ni predmet stiglo na tadašnji Okružni sud u Nišu¹⁶. Uistinu sama pogo ena provajderska ku a jeste bila pogo ena i ošte ena strana, ali kao napadni objekt, dok je glavna šteta naneta zaštitnom objektu: "Mašinskoj industriji Niš", ije je poslovanje pogo eno tada izvršenim presretanjima podataka i obaranjima mreže, što je izazvalo duževremeno ko enje u dolasku projektnih elemenata na bazi kojih je Mašinska industrija radila sa stranim partnerima, šta više i uništavanje dela podataka koji su koriš eni od strane Mašinske industrije¹⁷! Zna i, sasvim jasno, nije se radilo ni o klasi noj "povredi tajnosti elektronske pošte", ni o povredi "drugog sredstva za telekomunikaciju", što jasno inkriminiše stav prvi lana 142., ve upravo o:

- a. zadržavanju, potom i o
- b. uništavanju

elektronske poslovne pošiljke, na bazi koje je ostvarivan rad Mašinske industrije. Drugim re ima prestretani su i zadržavani, potom uništavani "elektronski dokumenti", dokumenti one vrste kako ih, naglašavamo, upravo definiše lan 2., stav 1. ta ka 1. Zakona o elektronskom potpisu. Otuda je sada jasno da su po iniciji izvršili produženo krivi no delo (radnja, obaranjem provajdera, izvršavana par meseci) i to svojevrsnog "elektronskog nasilja", koje je pogodilo kako provajdersku firmu, tako i još više, samu Mašinsku industriju¹⁸. I to upravo koriš enjem inkriminacija koje u osnovi i nisu bile formirane zarad spre avanja elektronskog kriminaliteta, ali je bilo mogu e da se i protiv njega primene!

4. - " lan 143. - Neovlaš eno prisluškivanje i snimanje" predstavlja atak na privatnost, a doskora se pretpostavlja da ga mogu izvršiti samo pripadnici razli itih bezbednosnih službi, ine i ga bez za to do skora neophodne saglasnosti Predsednika Vrhovnog suda¹⁹. No

¹⁶ Autorizovani elaborat i predavanje održano 28. 12. 2002.g., pod naslovom: Elektronski kriminalitet - Kazneno-pravna zaštita elektronskog poslovanja u Republici Srbiji.

¹⁷ Za šta smo jasno naglasili da je bilo kažnjivo po osnovu I. 184.a - Uništenje ili prikrivanje arhivske gra e Krivi nog zakona Republike Srbije. U vezi re enog vidi bliže: Joldži Vladan: Kazneno pravna zaštita elektronskog poslovanja; Pali ; 21. 05. 2003.g.; str. (slajd) 15.

¹⁸ Kako smo naglasili u radu: Joldži dr Vladan: Kazneno pravna zaštita elektronskog poslovanja; Pali ; 21. 05. 2003.g., u okviru zbornika Elektronsko poslovanje, na str. 11. teksta, pre svega povredama lana. 194. KZ-a SRJ kao i I. 72. KZ-a R Srbije (Povreda tajnosti pisama ili drugih pošiljaka).

¹⁹ Od 2006. godine ovo je regulisano „ lanom 146. - Naredba o tajnom zvu nom i opti kom nadzoru osumnji enog, " Zakonika o krivi nom postupku(Službeni glasnik Republike Srbije br 46/2006. g.) kojom je propisano da: Istražni sudija, na pismeni i obrazloženi predlog javnog tužioca, može narediti nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehni kim sredstvima i opti ko snimanje odnosno

vremena su se promenila, elektronika je postala dostupna masi. Upravo iz tog razloga je zakonodavac tre im stavom lana 143. inkriminisaо neovlaš eno prisluškivanje i snimanje izvršenog od strane službenog lica, dok st. 1. l. 143. inkriminiše i sankcioniše svako takvo nedozvoljeno ponašanje od strane neslužbenih lica! Šta više, obzirom da snimanje esto nije samo sebi cilj, jasno je inkriminisano i svako upoznavanje drugog fizi kog lica sa protivzakonito snimljenim materijalom. Ovako složena inkriminacija kvalitetnije je sa injena od ranije važe ih iz Krivi nog zakona SRJ, odnosno Krivi nog zakona Republike Srbije²⁰.

Na ovom mestu upozoravamo da Zakonodavac aktuelnom normom lana 143.:

- uopšte nije inkriminisaо upoznavanje bilo kog pravnog lica sa protivzakonito snimljenim materijalom, što smatramo za težak propust koji mora da se ispravi!
- Tako e nije inkriminisaо ni upoznavanje sa nezakonito snimljenim materijalom izvršeno od strane lica koje ga nije snimilo.
- Šta više, lan 143. K.Z.-a., iako je donet Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivi na dela²¹, obzirom na ograni enja koja uspostavlja njegov lan 6., uopšte nije primenljiv na slu ajeve neovlaš enog prisluškivanja i snimanja od strane pravnog lica, osim ukoliko prisluškivanje ili snimanje ne izvrši samo odgovorno lice pravnog lica, i to isklju ivo u cilju postizanja koristi za firmu unutar koje je na poziciji odgovornog lica.

lociranje u prostoru i pra enje pomo u elektronskih ure aja lica za koja postoje osnovi sumnje da su u inila krivi na dela:

- 1) protiv ustavnog ure enja i bezbednosti Republike Srbije;
- 2) protiv ove nosti i drugih dobara zašti enih me unarodnim pravom;
- 3) koja spadaju u organizovani kriminal iz lana 21. ovog zakonika;
- 4) ubistvo, teško ubistvo, serijsko silovanje, razbojništvo, razbojni ka kra a, falsifikovanje novca, pranje novca, poreska utaja, neovlaš ena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga, nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija, davanje i primanje mita, zloupotreba službenog položaja, ucena, iznuda i otmica.

²⁰ Kako smo to, još u vremenu priprema Prednacrta, potom Nacrta Krivi nog zakonika, naglasili na Pali u 2003.g. Vidi bliže: Joldži Vladan : Kazneno pravna zaštita elektronskog poslovanja; str. 8., gde smo obradili Krivi na dela protiv službene dužnosti iz l. 174. KZ-a SRJ, odnosno 242. KZ-a R Srbije (Zloupotreba službenog položaja), ukazuju i da službenik može da:

1. sebi ili drugom pribavi kakvu nedozvoljenu korist iz elektronskog poslovanja, ali i da
2. drugome nanese štetu.

Na primer: ako bi se zloupotrebile elektronske šifre i putevi za poslovanja, što je ve postojalo na nivou aparata Države.

²¹ Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivi na dela; Službeni glasnik Republike Srbije; br. 97/2008.g.

- Ukoliko prisluskivanje i/ili snimanje izvrši neko drugo fizi ko lice, a ne odgovorno lice pravnog lica, i to po nalogu ili porudžbini, to prethodno pomenuti zakon jednostavno previ a.
 - Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivi na dela, svojim lanom 6., inkriminiše samo odgovornost u slu aju propusta odgovornog lica koji je doveo do nezakonite radnje izvršene od strane drugog fizi kog lica. A to na lan 143. Krivi nog zakonika Republike Srbije uopšte nije primenljivo.
5. - Svoju ulogu ima i " lan 144. – Neovlaš eno fotografisanje" koje se, sve eš e, vrši elektronskim aparatima²². Vrlo esto ne od pripadnika službi a bez ovlaš enja i naloga da ga izvrše, ve od strane privatnih lica.
6. - " lan 145. K.Z-a. -Neovlaš eno objavljivanje i prikazivanje tu eg spisa, portreta i snimka" tako e je elektronski izvršivi nasrtaj na privatnost. Za ovo delo (po osnovu l. 145., st. 2.) odgovara i službeno lice, ukoliko je radnju po inilo suprotno odrednicama lana 146. Zakonika o krivi nom postupku.
7. - " lan 146. - Neovlaš eno prikupljanje li nih podataka" tako e je izvršivo elektronskim sredstvima, a inkriminiše svaki akt kojim neko a.) neovlaš eno pribavi, b.) saopšti drugom, ili v.) prikupljene podatke upotrebi u svrhu za koju podaci po osnovu zakona i nisu namenjeni²³.

²² Ovakvo naše vi enje ima potvrdu i u više zakona stranih država. Primera radi u: The Video Privacy Protection Act (of the U.S.) (VPPA) [Year 1988], Pub.L. 100-618.

²³ O koliko se u stvarnosti razvijenih država ozbiljnoj pojavi uistinu radi dokazuje nam razvoj zakonodavstva SAD, donošenje slede ih osam zakona, 2005. godine, koji ovo vrlo studiozno regulišu i inkriminišu: Privacy Act of 2005 S 116 (Sen. Feinstein), koji je zabranio i inkriminiso prikazivanje, prodaju ili nabavku tzv. „social security numbers“ ali i drugih identifikacionih podataka, ako je u injeno bez pristanka vlasnika ovih podataka; Information Protection and Security Act, H.R. 1080 and S. 500, koji akt inkriminiše svako protivzakonito postupanje sa li nim podacima, a posebno onim koji identifikuju njihovog vlasnika, npr. za sve vrste poslovanja; Identity Theft Prevention Act of 2005 - H.R. 220, zabranio je Federalnim vlastima SAD koriš enje li nih podataka gra ana osim u antiteroristi ke, kao i svrhe privo enja poštovanju zakona. Online Privacy Protection Act of 2005 - HR 84, proglašio je protivzakonitim postupanje operatera Web sajta, kao i kompjuterskih linija, koje se iskazuje kao: prikupljanje, koriš enje i plasiranje li nih informacija na na ine kojim se krše zakoni. Consumer Privacy Protection Act of 2005 - HR 1263, uspostavio je pravilo posedovanja li nih podataka od strane kupaca, kojim pravilom im je dato pravo da zbrane ili ograni e plasiranje, potom koriš enje podataka koji se na njih odnose, kao i prodaju takvih podataka, a koje bi oblike koriš enja ina e izvršila trgova ka firma gde su izvršili kakvu nabavku. Anti-phishing Act of 2005- S 472, uspostavio je federalno krivi no delo "internet fraud" kojim se inkriminiše koriš enje ne ije: 1. website adrese, 2. website imena, ili 3. imena domena (domain name) kojim bi se injenjem: 1. izazivalo, 2. zahtevalo, 3. pitalo, ili pak 4. trgovalo podacima o nekoj osobi. Ovo iz razloga

II - Glava XV - Krivi na dela protiv izbornih prava

Podse amo Vas da ne treba posmatrati samo zaštitu prava glasa a u okviru demokratskih politih izbora, kakva bi u svakom društvu valjalo da bude zaštita od "ugrožavanja i spre avanja izbora"²⁴, ve i glasa a u okviru tzv. akcionarske, što zna i "privredne samouprave". Svojevremeno smo ukazali na nepostajanje dva oblika inkriminacija izvršiva i elektronskim sredstvima, detaljno ih obrazloživši, ideje o deliktima koje je surova stvarnost privrede SAD dokazala mnogo godina kasnije, a potvrdila ih pravda SAD izvršnim presudama, baziranim, izme u ostalog, i na precedentnim odlukama, a donetim u vezi postupanja elnika nekoliko koncerna, od kojih su se neki upravo bavili elektronikom (satelitskim elektronskim vezama), ali presudama donetim tek u zadnjih par godina. Re je o predlozima inkriminacija delikata:

- Povreda prava na akcionarsko upravljanje²⁵, i
- Zloupotreba akcionarske samouprave²⁶.

Zato Vas, analiziraju i Glavu XV, podse amo da se delikti elektronskog nasilja mogu odigrati i izvršavanjem:

1. – " lana 155. - Povreda prava glasanja", koji svojim prvim stavom inkriminiše i sankcioniše brisanje sa bira kog spiska, što je izvršivo i elektronskim sredstvima.
2. – " lana 157. – Zloupotreba prava glasanja", koje je kod nas izvršeno unutar Narodne Skupštine Republike Srbije, koriš enjem elektronske glasa ke kartice u tu e ime a u svom interesu (afera "Bodrum");
3. – " lana 158. – sastavljanje neta nih bira kih spiskova" koji se, ve godinama, sastavljaju uz pomo : a.) kompjutera, i b.) elektronskih sredstava veza, otuda njima i neta no sastavljaju; i
4. - " lana 161. – Falsifikovanje rezultata glasanja" inkriminiše delikt koji se pre nekoliko decenija svuda u svetu mogao da izvede jedino

formiranja lažnih identiteta u raznim poslovanjima. Social Security Number Protection Act of 2005 - HR 1078, dokument koji tretira rad tzv. Brokera, ali brokera informacijama. Ovaj zakon daje pravo svakoj osobi da zabrani da brokeri, ili brokeri, trguju informacijama o njoj. Wireless 411 Privacy Act - HR 1139, odnosi se na beži ne telefonske mreže i protivzakonito prikupljanje podataka preko njih.

²⁴ O re enom vidi šire: Joldži dr Vladan: Ciljevi i obim kaznene intervencije u svetu društvenih promena; izdava : IKSI; Beograd; 1995.g.; stranice: 79. i 80.

²⁵ O re enom vidi šire: Joldži dr Vladan: Ciljevi i obim kaznene intervencije u svetu društvenih promena; str. 84.

²⁶ O re enom vidi šire: Joldži dr Vladan: Ciljevi i obim kaznene intervencije u svetu društvenih promena; str. 85. – 86.

direktno i isklju ivo rukom i /ili pisa om mašinom na hartiji, a sada i kroz elektronski sastavljanja dokumenta.

III - Glava XVII - Krivi na dela protiv asti i ugleda

Zakonodavac jasno propisuje da se dela iz:

1. - " lana 170. – Uvreda",
2. - " lana 171. – Kleveta", i
3. - " lana 172. – Iznošenje li nih i porodi nih prilika", drugim stavom svakog od ovih lanova, vrše "putem štampe, radija, televizije ili sli nih sredstava."
4. - Za nas je od posebnog zna aja i " lana 174. - Povreda ugleda naroda, nacionalnih i etni kih grupa," koji jasno inkriminiše ponašanje onoga "ko javno izloži poruzi narod, nacionalnu ili etni ku grupu." Takva izlaganja poruzi se i u svetu, ali i Srbiji, sve eš e vrše putem radija i televizije, ali i internet linija. Dešava se upravo ono što smo na po etku rada pomenuli – negativno i nasilno dejstvo elektronskih sredstava kakvo je za eto od strane Jozefa Gebelsa.

IV - Glava XVIII - Krivi na dela protiv polne sobode

Kada govorimo o elektronskom nasilju, valja imati na umu da se isto može vršiti nad seksualnim razvojem dece, kao i slobodama u ovom razvoju i životu, na nekoliko na ina koji su povezani sa, ili izvodivi, elektronskim, pre svega kompjuterskim sredstvima.

1. – " lana 183. – Podvo enje i omogu avanje vršenja polnog odnosa." Samo podvo enje (l. 183., st. 1.) nekada izvo eno direktnim kontaktom svodnika sa "klijentelom" sve više se vrši putem kompjuterske ponude, koja esto obuhvata osobe kojima je teško utvrditi stvarnu starosnu dob, esto maloletne. Ovaj delikt valja razlikovati od "omogu avanja prostitucionih radnji maloletnog lica", koje omogu avanje, kada je re o koriš enju elektronike, obuhvata davanje stvarnih adresa i vremena za susret i koriš enje prostitucionih radnji maloletnih osoba (l. 183., st. 2.).

2. – " lana 184. - Krivi no delo posredovanja u vršenju prostitucije" iz lana 184. K.Z.a.: ija je suština: a.) navo enje, ili pak b.) podsticanje drugog na vršenje prostitucije, tako e se sve eš e vrši

koriš enjem internet veza, pa i kada je re o maloletnim osobama (I. 184., st. 2.), ne samo sredstava javnog informisanja.

3. - " Ian 185. – Prikazivanje pornografskog materijala i iskorišavanje dece za pornografiju" uistinu inkriminiše tri razli ita, mada srodnih delikata. Prvi stav lana 185. proglašava kažnjivim svaki oblik plasiranja pornografskog materijala detetu: prodaju, prikazivanje, ili pak izlaganje pornografskog materijala, ali i predstave (jasno – ne samo izvedene uživo). Sve je ovo izvršivo video i kompjuterskim sredstvima. Posledice po decu (osobe do navršene 14. godine starosti) mogu biti vrlo negativne.

Sve savremene države posebno inkriminišu iskorišavanje deteta za proizvodnju slika, audio-vizuelnih i drugih oblika formiranja pornografskih sadržina. Pa i kada je ova sadržina formirana elektronskim sredstvima. Ovo ini i Republika Srbija Ianom 185., stavom 2. Krivi nog zakonika.

Ian 185. stavom 3. jasno inkriminiše me usobno uistinu do te mere razli ite radnje da je mogu e govoriti o etiri oblika, to jest logi ka bi a krivi nog dela, iskaziva kao:

1. prodaja pornografskih sadržaja za ije je formiranje iskoriš eno dete ili deca,
2. prikazivanje ovakvih materijala, a koje uopšte ne mora biti u injeno sa ciljem zarade (i tada je kažnjivo), zatim
3. javno izlaganje ovakvih materijala, koje tako e uopšte ne mora biti u injeno sa ciljem zarade a da bi ga smatrali kažnjivim, i
4. injenje dostupnim ovakvih materijala.

Svaki od ovih opisanih i inkriminisanih oblika ponašanja, sasvim jasno, mogu e je izvesti elektronikom, po najpre kompjuterskom i tv. tehnikom, a predstavlja nasilje nad razvojem de ijih li nosti, ali i nad njihovim privatnostima. U brojnim državama, upravo obzirom na sve ve u ulogu elektronike, a pre svega kompjutera i kompjuterskih linija, sve ovo o emu smo izlagali, govore i o Ianu 185., tretira se ne kroz jedan, ve kroz više posebno formiranih Ianova krivi nih zakona ili zakonika, pri emu se izdvajaju i posebno inkriminišu oblici posmatranog delikta u kojima svoju ulogu imaju elektronska sredstva.

V - Glava XX - Krivi na dela protiv intelektualne svojine"

1. - " Ian 198 – Povreda moralnih prava autora i interpretatora" koji je delikt oblik nasilja nad pravom intelektualne svojine (autorstva), izvršiv kako: a.) objavljanjem tu eg dela pod svojim imenom (I. 198., st. 1.), tako i b.) prera ivanjem tu eg dela (I. 198., st. 2.), ili pak v.) stavljanjem u promet (I. 198., st. 1.); g.) tako e je inkriminisano i stavljanje u promet tu eg dela, ali na na in na koji se vre a ast ili ugled autora, ili izvo a a (I. 198., st. 3.).

2. - " Ian 199. – Neovlaš eno iskoriš avanje autorskih dela ili predmeta srodnog prava" može da se izvrši i elektronskim sredstvima, pa i kada je re o: a.) objavljanju, snimanju, umnožavanju ili bilo kom obliku javnog saopštavanja (I. 199., st. 1), a tako e i kada se delo vrši b.) u cilju prometa (I. 199., st. 2.), pri emu se posebno inkriminiše v.) oblik delikta kojim se formira zarada (I. 199., st. 3.); v.) posebno je inkriminisano i proizvo enje, uvoženje, davanje pod zakup, li no koriš enje, kao i stavljanje u promet, dakle, postupanje sa elektronskim sredstvima " ija je osnovna ili pretežna namena uklanjanje, zaobilaženje ili osuje ivanje tehnoloških mera namenjenih spre avanju povreda autorskih i srodnih prava (I. 199., st. 3.)."

3. - " Ianom 200. – Neovlaš eno uklanjanje ili menjanje elektronske informacije o autorskim i srodnim pravima" inkriminiše se delikt neizvodiv bez elektronskih sredstava i programa, delo koje se ogleda u:

- neovlaš enom uklanjanju ili izmeni elektronske informacije o autorskom ili srodnom pravu, odnosno
- stavljaju u promet, uvozu, izvozu, emitovanju ili na drugi na in izvršenom javnom saopštavanju autorskog dela ili predmeta srodnopravne zaštite, a sa kojeg je elektronska informacija o pravima autora neovlaš eno uklonjena ili izmenjena.

- Kao što vidimo radi se o specifi no izvršivim oblicima delikta nasilja nad autorskim pravima.

4. - " Ian 201. – Povreda pronalaza kog prava" štiti patentna prava od ataka iskazivih kao:

1. neovlaš ena proizvodnja,
2. neovlaš eni uvoz,
3. neovlaš eni izvoz,
4. neovlaš eno stavljanje u promet,
5. neovlaš eno skladištenje,

6. neovlaš eno koriš enje u privrednom prometu

(sve zašti eno stavom 1.) pri emu posebno inkriminiše ako se nekim od ovih oblika dela ostvari protivpravna imovinska korist (st. 2.). Jasno, svaki od navedenih oblika može da pogodi i intelektualni (patentirani) proizvod – kompjuterski program. Pri tom je zaštita pružena i od neovlaš enog objavljivanja ili pak stavljanja u promet (stavom 3.) kao i od podnošenja patentne prijave na tu proizvod (delo) a bez za to zakonito dobijenog ovlaš enja (l. 201., st.4.)

Pri tom moramo da naglasimo kako je samo neovlaš eno stavljanje u promet autorskog dela, inkriminisano stavom 1. lana 201. ve pre toga uistinu inkriminisano i lanom 199., stavom 2. ovog istog Zakonika, što jasno pokazuje da je Zakonodavac u inio grešku – isti delikt kojim se povre uje autorsko delo je dva puta inkriminisao! Ovo valja da se ispravi!

VI - Glava XXI - Krivi na dela protiv imovine

1. - "Glave XXI - Krivi na dela protiv imovine" mogu e je izvršiti jedno delo i elektronskim, poglavito kompjuterskim sredstvom, ili sredstvima. Re je o " lanu 208. - Prevara", koju prevaru po inilac može da dovode i drugog u zabludu vrše i:

- a.) kakvo lažno prikazivanje injenica, ili pak
- b.) prikrivanje neophodnih i ta nih injenica,

te time žrtvu dela uistinu navede da nešto u ini, ili ne u ini, iza ega, kao posledica, nastupa materijalna šteta – povreda imovine (l 208., stav 1.).

VII - Glava XXII - Krivi na dela protiv privrede

1. - " lan 225. – Falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica" inkriminiše:

- a.) samu radnju pravljenja lažne platne kartice, kao i tome sli nu radnju:
- b.) preina avanje prave kartice,

a sa namerom da pomenutu karticu upotrebi kao (l. 225., st. 1). Drugim re ima: Da se izvrši pravljenje alata za atak na ne iju svojinu.

v.) Tako e i ovim sredstvom protivpravno pribavljanje novca (l. 225., st. 2.), pri emu je zakonodavac za ovo delo, ukoliko je protivzakonito

pribavljeni sumi prešla 1500000 dinara, predvideo kaznu i do punih 10 godina zatvora (l. 225., st. 3.).

g.) Poseban oblik ovog krivi nog dela predstavlja i neovlaš eno iskoriš avanje tu e, ina e validne, kartice (st. 4. lana 225.), ali i samo nabavljanje lažne kartice (l. 225., st. 5.), obzirom da se ista i nabavlja zarad ataka na tu novac, dakle imovinu.

2. - Krivi no delo iz " lana 240. – Odavanje poslovne tajne" mogu e je izvršiti i: a.) predajom ili slanjem elektronskog zapisa koji sadrži poslovnu tajnu, ali i b.) neovlaš enim pribavljanjem poslovne tajne, što su uistinu dva razli ita logi ka bi a krivi nih dela koja inkriminiše lan 240.

VIII - Glava XXIV - Krivi na dela protiv životne sredine

1. – " lan 263. – Ošte enje objekata i ure aja za zaštitu životne sredine" inkriminiše svako ošte enje, uništenje ili na drugi na in injenje neupotrebljivim objekata ili ure aja za zaštitu životne sredine. Kako se u zaštiti životne sredine primenjuje princip standardizacije, to podrazumeva: a.) merenje zaga enja, i b.) reagovanje na ista kada dostignu propisane limite. A za ovo se koriste merni – elektronski ure aji, otuda im ovaj lan, stavom 1., pruža zaštitu, zarad: a.) adekvatne fizi ke zaštite, b.) o uvanja tzv. baždarenih stanja, kao i v.) pravilnog koriš enja. Bilo šta suprotno tome je izvršavanje ovog delikta sredstvima koja u sastavu imaju elektroniku ili jesu u celini elektronska, a posledica je ugrožavanje zdravlja ljudi i/ili životne sredine – akt nasilja, ovim elektronskim sredstvima, postupanjem suprotnim od propisanih na ina.

IX - Glava XXV - Krivi na dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine

1. - " lan 278. – Izazivanje opšte opasnosti" inkriminiše niz:

- a.) na ina postupanja (radnji), i
- b.) koriš enje sredstava za proizvo enje opšte opasnosti.

Pri tom doma i zakonodavac nije izri ito pomenuo elektronska sredstva, ali jesu li uopšte ovakva sredstva negde ve koriš ena u proizvo enju opšte opasnosti. Da, ve nekoliko puta u masovnom nezakonitom isklju ivanju elektri nih sistema SAD i Kanade, pri emu je bez struje ostajalo i do 40 miliona stanovnika, a tako e i niz privrednih grana kao i službi iji je rad od vitalnog zna aja. Šta više

Zakonodavac Republike Srbije je inkriminisao (st 2. l. 278.) i nestavljanje u pogon ure aja za zaštitu, sa kojima mora da se postupa prema znanju struke, kao i njihovo korišenje ali ne u skladu sa pravilima struke, a ime se izaziva opasnost za ljude ili pak za imovinu većeg obima (među kojima ima i ure aja elektronske konstrukcije). Ovaj je oblik krivičnog dela, što se esti previ a, moguće izvršiti:

- a) neadekvatnim ugrađivanjem elektronike, odnosno, i
- b) neadekvatnim korištenjem ina i većispravno ugrađene elektronike,
- c) pa tako i samom neugradnjom obaveznih elektronskih sredstava, a takođe i
- d) neodržavanjem na pravilan način, kao i
- e) korištenjem elektronike na nepravilan način,

sa namerom (l. 278., st. 1. i 2.) ali i iz nehat. Pri tom, mora biti sasvim jasno, nehat kod elektronskih izvršenog nasilja, bilo kog njegovog oblika iz lana 278., može biti samo takozvani svesni nehat, u kome se po inicijativi samo nada da do inkriminisanih posledica ne dođe i (što tretira stav 3. lana 278.).

2. - "lana 279. – Uništenje i oštete enje javnih ure aja" inkriminacija iz stava 1., predstavlja svojevrstan oblik elektronskog nasilja iskaziv kao: 1.) uništavanje, 2.) ošteteivanje, 3.) izmenjivanje (preradu), i 4.) injenje ure aja u potpunosti neupotrebljivim.

3. - Nasilje je izvodivo elektronskim sredstvima i po osnovu "lana 284. – Zloupotreba telekomunikacionih znakova" i to kada neko zloupotrebni telekomunikacioni sredstva, bilo da: 1.) međunarodno dogovorenim znakom poziva u pomoći, iako uistinu u pomoći ne poziva, već to inicijativi iz nekog drugog razloga, bilo da 2.) obmanjuje da postoji sigurnost, iako je realnost suprotna. U stvarnosti ovakve akte vrše savremeni pirati i teroristi.

X – Glava XXVI – Krivični delovi protiv bezbednosti javnog saobraćaja

Iz ove glave Krivični delovi zakonika Republike Srbije kao delikti elektronskog nasilja mogu da se iskažu delovi iz lana 291. i 292.

1. – Ugrožavanje bezbednosti vazdušnog saobraćaja" izvršivo je "nepropisnim ili nepravilnim upravljanjem letom vazduhoplova, propuštanjem dužnosti ili nadzora u vezi sa bezbednošću u vazdušnom

saobra aja, davanjem neta nih obaveštenja od zna aja za bezbedan let vazduhoplova (st. 1. l. 291.)," a sve ovo je izvršivo upravo elektronskim sredstvima (radio stanicama, radarima...), te time predstavlja jasan oblik nasilja nad sigurnoš u vazduhoplova, time automatski i posada, putnika, odnosno tereta koji nose.

2. – " lana 292. – Ugrožavanje bezbednosti vazdušnog saobra aja nasiljem" nije izvršivo samo eksplozivnim napravama i oružjem, ve je to tako e mogu e da se izvrši i "uništenjem ili ošte enjem ure aja za navigaciju (l. 292., st.1.)" – elektronskih ure aja.

XI - Glava XXVIII - Krivi na dela protiv ustavnog ure enja i bezbednosti R. Srbije

"Glava XXVIII - Krivi na dela protiv ustavnog ure enja i bezbednosti Republike Srbije" obuhvata i nekih šest krivi nih dela izvršivih i elektronskim sredstvima, pa ak, u konkretnim slu ajevima i samo njima.

1. - Delikt iz " lana 309. – Pozivanje na nasilnu promenu ustavnog ure enja," svaki od njegovih oblika, onaj iz:

- stava 1. lana 309. (samo pozivanje na nasilnu promenu ustavnog ure enja);
- stava 2. l. 309., koji inkriminiše radnju delikta izvršenu uz pomo iz inostranstva, kao i
- stava 3. koji inkriminiše izradu ili umnožavanje materijala koji pozivaju na ovakvu promenu, odnosno njegovo prebacivanje na teritoriju države,

može se odigrati i kao poziv uz pomo : zvu nika, razгласa, radija, televizije, televizijskih mreža, kompjutera, kompjuterskih mreža, posebno interneta.

2. - Krivi no delo iz " lana 313. - Diverzija" sve do izrazitog razvoja kompjuterskih sistema i izgradnje zavisnosti mase privrednih, ali i za normalan život država i njihovog stanovništva raznovrsnih sistema, posmatrano je kao delo koje se izvršavalo u nameri rušenja ili podrivanja ustavnog ure enja ili bezbednosti, ali pre svega eksplozivom i zapaljivim sredstvima. Jasno, ova sredstva nisu izgubila svoju ulogu u izvršavanju specifi nog oblika nasilja – diverzijama, kao nasilja koje u osnovi i naj eš e i nije usmereno na konkretno fizi ko lice, ve na državni sistem i njegove elemente. No valja imati na umu

da se itav niz diverzija danas jednako efikasno, ak i efikasije može da izazove elektronikom.

Kada zakonodavac savremene države inkriminiše diverzije koje direktno poga aju "industrijski... objekat, saobra ajno sredstvo, ure aj ili postrojenje, ure aj sistema veze, ure aj javne upotrebe za vodu, toplotu, gas ili energiju, hranu, skladište, zgradu ili kakav drugi objekat koji ima ve i zna aj za bezbednost ili snabdevanje gra ana ili za privredu ili za funkcionisanje javnih službi" valja imati na umu da elektronska diverzija može da pogodi, primera radi:

- rad industrijskih objekata visoke tehnologije, me u kojima i hemije, a ija bezbednost u radu direktno zavisi od pravilne primene elektronike i kompjuterskih programa;
- saobra ajna sredstva poput železni kih i avio sredstava, a ija bezbednost u potpunosti zavisi od izbegavanja sudara, što je izvršivo samo poštovanjem preciznosti i primenom elektronskih alata saobrazno znanjima struke koja su i me unarodno kodifikovana;
- sisteme veza, od kojih puno toga zavisi, ne samo li ni kontakti ljudi ve , npr. i rad energetskog sistema; ali, npr. i
- objekte, odnosno ure aje kojima se direktno rukuje energijom ili gasom (npr. gasovodom), a ija je povreda tako e izvršiva i neadekvatnim rukovanjem koje je izvodivo i elektronskom, programerskom diverzijom.

Ono što je interesantno je injenica da se ovom normom inkriminiše protivzakonito ponašanje bilo kog lica, me u kojima i svaki od napred objašnjениh oblika.

3. – Krivi no delo iz " Iana 314. - Sabotaža" u mnogome je sli no krivi nom delu diverzije. Osnovna razlika je u tome da Ian 314 (sabotaža) inkriminiše praktično ista postupanja, ali izvršena od strane službenih lica, tokom vršenja njihovih službenih dužnosti. Na ovom mestu dužni smo da napomenemo kako pojedina zakonodavstva i ne razdvajaju inkriminaciju ova dva delikta, ve to tretiraju jednom normom. Kako to, primera radi, ini Nema ka svojim krivi nim zakonikom, Ianom 88²⁷.

4. - " Ian 315. - Špijunaža" tako e je delikt izvršiv elektronskim, pre svega kompjuterskim sredstvima. Pre svega onaj njegov oblik koji se iskazuje: a.) kao in saopštavanja ili predaje tajnih podataka (l. 315., st.1.), ali ovo krivi no delo može da se iskaže i b.) kao prikupljanje podataka za stranu obaveštajnu službu, na razli ite na ine i razli itim

²⁷ Vidi bliže: Strafgezetsbuch der Bundesrepublik Deutschland, § 88 - Verfassungsfeindliche Sabotage.

sredstvima (l. 315., st. 3), me u kojima i elektronskim. Šta više inkriminisano je ovo prikupljanje i kada se vrši u nameri da se pred stranoj državi ili organizaciji, što podrazumeva i da po inilac još uvek nije oficijelno postao lan njihove mreže, niti je uspeo da izvrši predaju prikupljenih podataka. Ali, sasvim jasno, ove je podatke tako e mogao da prikupi elektronskim sredstvima. Iz tog razloga na posmatrani oblik krivi nog dela primenjiva je norma lana 315., stava 4. Krivi nog zakonika Republike Srbije. Sasvim jasno, ukoliko su delikti iz stava 1. odnosno 2. lana 315. izazvali teške posledice "za bezbednost, ekonomsku ili vojnu mo zemlje (l.. 315., st. 5.)" tada se ovo delo kažnjava teže. U skadu sa stavom 6. lana 315. "državnom tajnom smatraju se podaci ili dokumenti koji su zakonom, drugim propisom ili odlukom nadležnog organa donesenim na osnovu zakona proglašeni državnom tajnom i ije bi odavanje prouzrokovalo ili bi moglo da prouzrokuje štetne posledice za bezbednost, odbranu ili za politi ke, vojne ili ekonomске interese Srbije."

5. - Od krivi nog dela špijunaže treba razlikovati ina e njemu srođno krivi no delo iz " lana 316. – Odavanje državne tajne", a koje se iskazuje kao neovlaš eno: 1. saopštavanje, 2. predaja, ili 3. injenje dostupnim podatka ili dokumenta, od strane lica, kome su ovi podaci koji spadaju pod tzv. državnu tajnu²⁸ povereni. Jasno: nekom nepozvanom licu – što zna i subjektu kome se ista tajna nije smela da predi ili pak saopšti. Inkriminisana je i predaja, ali i saopštavanje državne tajne, kao radnja u injena od strane lica koje je i na neki drugi na in došlo do iste, a ne po osnovu svog službenog ovlaš enja²⁹, a razume se i predaja tajne do koje se u potpunosti protivpravno došlo (l. 316., st. 3.). Pri tom uopšte nije neophodno da je po inilac delikt izvršio sa namerom da u ini akt špijunaže. Šta više delo može biti i nehatno izvršeno (l. 316., st. 4.).

U svakom od analiziranih oblika posmatranog krivi nog dela uistinu se povre uju:

- a) pravila o tajnosti, ali ova pravila valja posmatrati samo kao sredstvo o uvanja onoga što sa injava kakvu tajnu, i sama
- b) tajna (odnosno tajne), koja je zašti ena a krivi nim delom povre ena vrednost,

pri emu ova povreda u mnogim slu ajevima može da se izvrši elektronskim sredstvima, me u kojima i kompjuterskim.

²⁸ U vezi definicije tzv. državne tajne vidi lan 316., stav 5. Krivi nog zakonika Republike Srbije.

²⁹ U vezi re enog detaljnije vidi stav 1. lana 316. Krivi nog zakonika Republike Srbije.

6. - I krivi no delo iz " lana 317. - Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti", iako to stavom 1. lana 317. nije doslovce re eno, može biti izvršeno elektronskim sredstvima, a tako e predstavlja svojevrstan akt nasilja. I njegov diferencirani oblik iz stava 2., kakav je "izlaganje poruzi nacionalnih, etni kih ili verskih simbola" tako e je izvršivo elektronskim sredstvima. Vreme ratova devedesetih, kao i relativno skora ponašanja hakera - šiptara sa Kosova i Metohije, ovo je jasno pokazalo. Da se delikt ne bi dešavao na službenom nivou jasno je inkriminisano ponašanje iz prethodno objašnjениh stavova 1. i 2. stavom 3. lana 317., koji sankcioniše ovakva ponašanja osoba koje za izvršenje dela iskoriste svoj službeni položaj.

XII - Glava XXXIII - Krivi na dela službene dužnosti

1. - Krivi no delo iz " lana 369. - Odavanje službene tajne" u mnogome je sli no deliku iz " lana 316. – Odavanje državne tajne" i tako e može da se iskaže kao neovlaš eno: 1. saopštavanje, 2. predavanje, ili 3. injenje dostupnim podatka ili dokumenta od strane lica, kome su ovi podaci koji spadaju pod tzv. "službenu tajnu"³⁰ povereni. Inkriminisano je i samo prikupljanje ovih podataka u nameri da se predaju (sve stavom 1. lana 369.). Zakonodavac je posebno inkriminisao ovaj delikt u injen "iz koristoljublja ili u pogledu naro ito poverljivih podataka ili radi objavljivanje ili koriš enja podataka u inostranstvu (l. 369., st. 2.)" a tako e i ove radnje po injene i od strane lica kojima je prestao status službenog lica (l. 369., st. 6.). Svaki od navedenih oblika izvršavanja posmatranog krivi nog dela može biti izvršen i elektronskim, pre svega ali ne i jedino kompjuterskim sredstvima, ime se vrši atak na službenu tajnu kao takvu.

XIII - Glava XXXIV - Krivi na dela protiv ove nosti i drugih dobara zašti enih me unarodnim pravom

1. – Pažnju nam prvo privla i " lan 391. – Me unarodni terorizam", obzirom da se uistinu od me unarodne teroristi ke organizacije delo može da izvrši ne samo otmicom, eksplozijom ili požarom, ve i nekom drugom opasnom radnjom, što zna i i primenom neke od sofisticiranih

³⁰ Prema stavu 4. lana 369. Krivi nog zakonika pod službenom tajnom „smatraju se podaci ili dokumenti koji su zakonom, drugim propisom ili odlukom nadležnog organa donesenim na osnovu zakona proglašeni službenom tajnom i ije bi odavanje prouzrokovalo ili bi moglo da prouzrokuje štetne posledice za službu.“

kompjuterskih radnji kojima se atakuje na nešto što je za državu, njeno stanovništvo, ili pak samo njenu privredu, od vitalnog zna aja. Upravo iz ovog razloga su SAD relativno skoro formirale stru ne ekipe za tzv sajber rat, sa zadatkom da upoznaju i blagovremeno presre u svaku kompjutersku radnju koja može biti iskoriš ena u: a.) ratu, ali i b.) miru, od strane terorista. Apsolutno nema razloga da se ne prihvati ova logika, te da se me unarodnim terorizmom smatra i onaj koji je preseljen na sajber prostor. Upravo zato što može da pogodi mnogo ciljeva, poput: kontrola letenja, železnice, elektroenergetskih sistema, hemijske industrije... Iz ovog razloga ga i posmatramo i kao mogu e elektronsko nasilje, ali takvo koje nije samo sebi cilj, ve ima politi ke ciljeve a poga a brojne raznovrsne zaštitne objekte velikog zna aja.

XIV - Glava XXXV - Krivi na dela protiv vojske Republike Srbije

1. - Sli no krivi nim delima "odavanja državne tajne" i "odavanja službene tajne" je i delo iz " lana 415. – Odavanje vojne tajne³¹". Izvršivo je na iste na ine: a.) neovlaš enim predavanjem drugome kakvog podatka koji pripada kategoriji vojne tajne, b.) injenjem dostupnim drugome onoga što je vojna tajna, kao i v.) prikupljanjem takvih podataka u nameri da se predaju drugom nepozvanom licu, što zna i onom kome se po zakonu takav podatak nije smeо da preda. Svi ovi oblici su izvršivi i elektronskim atakom na tajnu. Pri tom svaki od ovih oblika izvršavanja delikta može biti u injen bez namere da se stekne kakva imovinska korist (kako to propisuje l. 415., stav 1.), ali i sa namerom da se stekne imovinska korist, što je posebno i oštire sankcionisano (stavom 2. lana 415.).

3. UMESTO ZAKLJU KA - ŠTA U KRIVI NOM ZAKONIKU REPUBLIKE SRBIJE NIJE UOPŠTE UGRA ENO, A TREBALO BI DA BUDE?

Analiza kompletног Krivi nog zakonika Republike Srbije, a ne samo "Glave XXVII – Krivi na dela protiv bezbednosti ra unarskih podataka (k.d.: 298 - 304)," jasno nam je ukazala da se njegovim normama ne tretira, ili tek delimi no, time i nedovoljno, tretira niz negativnih pojava, u suštini raznovrsnih oblika nasilja, a za koje su u svetu odavno formirane inkriminacije i odre ene sankcije. Otuda bi smo se, tek

³¹ Definisane stavom 4. lana 415. Krivi nog zakonika Republike Srbije.

lapidarno, obzirom na mogu nosti obima izlaganja na skupu, osvrnuli na ovu problematiku.

1. U izlaganju na prethodnim stranicama smo ve ukazali na manjkavosti i neophodne korake u dopunjavanju inkriminacija iz lanova: "143. – Neovlaš eno prisluskivanje i snimanje" i "161. – Falsifikovanje rezultata glasanja," u ovom delu rada posebno isti u i potrebu izdvajanja i posebnog inkriminisanja niza delikata "seksualne eksploatacije i druge zloupotrebu dece". Tako e i "posedovanje pornografskog materijala formiranog de ijim u eš em" Da postupimo poput zakonodavstva SAD, njihove kodifikacije koju su izvršile 2004.g., jasno inkriminišu i niz ovakvih delikata unutar posebnog tome namenjenog "Poglavlja 110. – Seksualna eksploatacija i drugo nepravi no iskoriš avanje dece," kojim poglavljem su deca uspostavljena i za zaštitni i za napadni objekt, dok je elektronika samo deo gramati kog objekta – drugu njegovu polovinu opet ine deca³². Sli no postupaju i one, ve pomenute federalne jedinice složenih država, koje su svoje krivi ne zakonike formirale pre mnogo decenija³³. Primera radi Novi Južni Vels, te Kanada. Valjalo bi da i Srbija inkriminiše i posedovanje pornografskog materijala formiranog de ijim u eš em. Upravo kako je to u inio Australijski Novi Južni Vels 2004. godine³⁴. Isti ovakav pristup, izgradnjom posebnog dela poglavlja "Sexual Offences" "Krivi nog zakonika Kanade", lanova 152 – 163, unutar kojih je posebna – poja ana zaštita pružena deci (osobama do navršene 14 godine života). Inkriminisani su:

- a) Pozivi na seksualni kontakt (a mogu biti upu eni i elektronskim putem)³⁵;
- b) Pozivi na fizi ki kontakt³⁶;
- c) Seksualna eksploatacija – a i ona se organizuje i elektronskim putem³⁷;

³²Ovo je o igledno ukoliko se analizira: U.S. Code as of: 01/19/2004, PART I – CRIMES, Chapter 110 – SEXUAL EXPLOITATION AND OTHER ABUSE OF CHILDREN, Section 2252A - Certain activities relating to material constituting or containing child pornography.

³³ Kao primer ovoga vidi bliže: CRIMES ACT 1900 - An Act to consolidate the Statutes relating to Criminal Law (New South Wales, Australia) i Zakon kojim se iz ovog razloga vrši njegova dopuna: Crimes Amendment (Child Pornography) Bill, Year 2004, naro ito Article 94H – Production, dissemination or possession of child pornography.

³⁴ Vidi detaljnije primer koji bi valjalo da sledimo: Crimes Amendment (Child Pornography) Bill, njegov lan (Article) 94H – Production, dissemination or possession of child pornography.

³⁵ Criminal Code of Canada; Part V - Sexual Offences, Public Morals and Disorderly Conduct; Article 152.

³⁶ Ibid, Article 152 - Invitation to sexual touching.

³⁷ Ibid, Article 153 - Sexual exploitation.

- d) Proizvo enje de ije pornografije³⁸;
 - e) Distribucija ili prodaja de ije pornografije – sve eš a elektronskim, posebno kompjuterskim putem (internetom)³⁹; ali i
 - f) Posedovanje de ije pornografije – pa i one formirane ili dobavljene elektronskim putem⁴⁰ – baš kao i u državi Novi južni Vels.
 - g) Jednostavnim pore enjem doma eg sa primerima 3 strana Krivi na zakonika uo avamo da ove inkriminacije, iako logi ne i neophodne, kod nas nisu uopšte ili nisu u potpunosti formirane. Otuda i predlažemo njihovo formiranje.
2. Obzirom da govorimo o zaštiti maloletnih lica od elektronskog nasilja nije na odmet da ukažemo kako su SAD dugi niz godina unazad formirale krivi no delo "Koriš enja me udržavnih ure aja za transfer informacija o maloletniku"⁴¹, kao i da su ovo doslovce povezali sa poglavljem 110 – "Seksualna i druga eksploracija dece"⁴². Pri tom unutar Naslova 42 "Koda zakona SAD" – "Javno zdravlje i briga"⁴³ Istanom 13032 jasno je propisana obaveza svakom provajderu internet mreže da prijavi uo ena zabranjena koriš enja – ona koja su izvršena u cilju plasmana de ije pornografije⁴⁴. Mislimo da bi Republika Srbija trebala da uradi isto!
3. Tako e smatramo poželjnim da se inkriminiše i "Presretanje i otkrivanje kablovskih, oralnih ili elektronskih komunikacija", poznato nam iz Iana 2551. Krivi nog zakonika SAD⁴⁵, a koji delikt "Glava XXVII – Krivi na dela protiv bezbednosti ra unarskih podataka (k.d.: 298 - 304)" ne tretira, niti to ine bilo koje druge norme doma eg krivi nog zakonodavstva.

³⁸ Ibid, Article 163.1(2) Making child pornography.

³⁹ Ibid, Article 163.1(3) Distribution or sale of child pornography.

⁴⁰ Ibid, Article 163.1(4) Possession of child pornography.

⁴¹ Vidi bliže: U.S.C., Title 18 – Crimes and Criminal Procedure, Chapter 117 - Transportation for Illegal Sexual Activity and Related Crimes; Section 2425. Use of Interstate Facilities to Transmit Information about a Minor.

⁴² Vidi bliže: U.S.C., Title 18 – Crimes and Criminal Procedure, Chapter 117, Section 2425 u vezi Chapter 110 – Sexual Exploitation and Other Abuse of Children, Section: 2251A. - Selling or buying of children; 2252. - Certain activities relating to material involving the sexual exploitation of minors; 2252A. - Certain activities relating to material constituting or containing child pornography; 2252B. - Misleading domain names on the Internet; 2260. - Production of sexually explicit depictions of a minor for importation into the United States.

⁴³ U.S.C., Title 42 - The Public Health and Welfare.

⁴⁴ Vidi bliže: U.S.C., Title 42 - The Public Health and Welfare, Section 13032 - Reporting of Child Pornography by Electronic Communication Service Providers.

⁴⁵ Vidi bliže: U.S.C., Title 18: Crimes and Criminal Procedures Act, Chapter 119 - Wire And Electronic Communications Interception and Interception of Oral Communications, Section 2511 - Interception and disclosure of wire, oral, or electronic communications prohibited.

4. Video vojerizam je tako e nešto što nedostaje doma em KZ-u, a njegova inkriminacija je u svetu prisutna, npr. zakonodavstva SAD, koje ga inkriminiše i kao elektronski izvršivo krivi no delo, putem sredstava ina e zakonito dostupnih za eti ki ispravne namene⁴⁶.

5. Poseban problem je i o uvanje privatnosti i inkriminisanje nasrtaja na sve vrste magnetnih zapisa onih kategorija koje ne pripadaju kompjuterskim zapisima. Primera radi: a.) video i b.) zvu nim zapisima, naro ito onim koji pripadaju tzv. "pohranjenim komunikacijama" – koje, ina e, naj eš e, poseduju: a.) pošte, ali i b.) kompanije, a ne samo c.) pojedinci. Krivi ni zakonik SAD, unutar poglavlja 121⁴⁷ poseduje normu br. 2701, koja svojom kompletnoš u jasno ukazuje da je našem KZ-u neophodna dopuna u vidu krivi nog dela: "protivzakonit pristup pohranjenim ži anim i elektronskim podacima", kakva inkriminacija ve postoji u svetu⁴⁸.

6. Mi nismo posebno inkriminisali bilo koji oblik nezakonitog: a.) pristupanja, i b.) objavljivanja elektronski pohranjenih podataka, što su SAD, sa ijjim Krivi nim zakonikom vršimo pore enje, izvršile unutar posmatranog poglavlja 121. I ovo je jedna od uo enih apsolutnih pravnih praznina "Krivi nog zakonika Republike Srbije" koje bi valjalo da popunimo!

7. Poseban problem predstavlja tzv. kra a identiteta koja se upravo vrši putem primene socijalnog inžinjeringu i poznavanja programerstva u elektronici, delikt koji mi nismo uopšte inkriminisali, dok su ga razvijene države jasno proglašile za krivi no delo. Pa tako su SAD 2004.g. donele poseban zakon kojim su dogradile svoj "Krivi ni zakonik": "Zakon o unapre enju kažnjavanja kra e identiteta"⁴⁹, unose i ak i inkriminaciju: "Teški oblik kra e identita"⁵⁰.

8. Iako naše zakonodavstvo inkriminiše "Krivi na dela protiv ra unarskih podataka" ne treba izgubiti iz vida da je Zakonodavac SAD tekstom koji smo naveli posebno inkriminao "teroristi ki nasrtaj na podatke o identitetu". To je Zakonodavac Srbije prevideo da u ini, iako smo svedoci terorizma koji nas okružuje! Šta više, propustio je da inkriminiše i osnovni oblik ovog delikta!

⁴⁶ Vidi bliže: U.S.C., Title 18, Section 1801 – Video voyeurism.

⁴⁷ Vidi bliže: U.S.C., Title 18, Chapter 121 - Stored Wire and Electronic Communications and Transactional Records Access.

⁴⁸ Kao dokaz re enom vidi: U.S.C., Title 18, Chapter 121, Section 2701 - Unlawful access to stored communications.

⁴⁹ Vidi bliže: Identity Theft Penalty Enhancement Act, PUBLIC LAW 108–275—JULY 15, 2004, 118 STAT. 831.

⁵⁰ Vidi bliže: Identity Theft Penalty Enhancement Act, p. 1, Section 1028A - Aggravated identity theft.

6. BIBLIOGRAFIJA

1. Anti-phishing Act of 2005- S 472.
2. Consumer Privacy Protection Act of 2005 - HR 1263.
3. Convention on the Rights of the Child, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989.
4. CRIMES ACT 1900 - An Act to consolidate the Statutes relating to Criminal Law (New South Wales, Australia)
5. Crimes Amendment (Child Pornography) Bill, Year 2004 (Australia)
6. Criminal Code of Canada; Part V - Sexual Offences, Public Morals and Disorderly Conduct; Article 152.
7. Identity Theft Penalty Enhancement Act, p. 1, Section 1028A - Aggravated identity theft.
8. Identity Theft Penalty Enhancement Act, PUBLIC LAW 108-275—JULY 15, 2004,
9. Identity Theft Prevention Act of 2005 - H.R. 220.
10. Information Protection and Security Act, H.R. 1080 and S. 500.
11. Joldži dr V. (1995). Ciljevi i obim kaznene intervencije u svetlu društvenih promena; izdava : IKSI; Beograd.
12. Joldži V. (2002). Autorizovani elaborat i predavanje za potrebe Okružnog tužilaštva i Okružnog suda u Nišu, održano 28. 12. 2002.g., pod naslovom: Elektronski kriminalitet - Kazneno-pravna zaštita elektronskog poslovanja u Republici Srbiji.
13. Joldži V. (1990). Delikti nasilja u Jugoslaviji od 1960. do naših dana.
14. Joldži V. (1981). Delikti nasilja.
15. Joldži V. (2003). Kazneno pravna zaštita elektronskog poslovanja; Pali ; 21. 05. 2003.g.
16. Joldži V. (1989). Tendencije kriminaliteta Jugoslavije. Izdava : Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; Beograd.
17. Krivi ni zakonik Republike Srbije; Službeni glasnik Republike Srbije; br. 85/2005.g.
18. Online Privacy Protection Act of 2005 - HR 84.
19. Privacy Act 5 USC Sec. 552a (01/16/96).
20. Privacy Act of 2005 S 116

21. Social Security Number Protection Act of 2005 - HR 1078.
22. Strafgezetsbuch der Bundesrepublik Deutschland, § 88 - Verfassungsfeindliche Sabotage.
23. The Video Privacy Protection Act (of the U.S.) (VPPA) [Year 1988], Pub.L. 100-618.
24. U.S. Code as of: 01/19/2004, PART I – Crimes and Criminal Procedure.
25. U.S.C., Title 42 - The Public Health and Welfare.
26. Wireless 411 Privacy Act - HR 1139.
27. Zakon o elektronskom potpisu; Službeni glasnik Republike Srbije; br. 135/2004.g.
28. Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivi na dela; Službeni glasnik Republike Srbije; br. 97/2008.g.
29. Zakonik o krivi nom postupku; Službeni glasnik Republike Srbije br 46 iz 2006. godine.

ELECTRONIC VIOLENCE

"Electronic Violence" is product of the author who researches the phenomenon of violence at the area of Serbia for many years. But in this study from much wider standpoint than in his earlier studies, named: "Offenses of Violence", done for the Institute, Federal Attorney of SFRJ and the UN (in the Year 1981), and "Offenses of Violence in Yugoslavia, from the Year 1960 to our days" (done in the Year 1990).

Reason for such wider standpoint is clearly visible. Years of development produced many devices that are completely new, as the products of new technological era, between them many electronic devices (not only computers). Electronic products that are in use not only at the levels of states and their apparatuses, but are in mass use at the many sides. Such sophisticated devices, in our time, perpetrators of crimes use much more and more, classical crime too, but crimes that in our time can be done with electronically devices also, not only with classical instruments and methods. Having this in mind author researches such classical crimes, solid number - more than 30 of them, pointing at their new (electronic) characteristics. Of course author researches completely new electronically oriented delicts also,

pointing at the urgent demand to incriminate such crimes in Serbian criminal legislature: Criminal Code of Republic Serbia.

KEY WORDS: *classical crimes / new crimes / electronic devices / electronicall violence*

NASILJE PREMA SLUŽBENIM LICIMA: krivi opravni aspekt

Dr Dragan Jovaševi
redovni profesor Pravnog fakulteta u Nišu

U sistemu krivičnog prava Republike Srbije veliki je značaj dat pojačanoj krivičnopravnoj zaštiti službenih lica. To je i razumljivo kada se ima u vidu društvena opasnost ovakvih dela, odnosno potreba da se efikasnim merama društvene zajednice obezbedi blagovremeno, zakonito, efikasno i celishodno funkcionisanje organa i službi koje vrše javna ovlašćenja. U tom smislu u našem pravu postoji više krivičnih dela kojima se širokom lepezom krivičnopravnih mera pruža zaštita službenim licima u vezi sa vršenjem njihove službene dužnosti. Naime, krivična dela koja za objekat zaštite imaju službena lica i zakonito i efikasno vršenje njihove službene dužnosti predviđena su u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, ali i u sporednom krivičnom pravu (Zakonu o javnom redu i miru kada se radi o zaštiti pripadnika policije). Tako su ova dela predviđena: 1) u grupi krivičnih dela protiv života i tela (ubistvo i telesna povreda) i 2) u grupi krivičnih dela protiv državnih organa. O pojmu, oblicima ispoljavanja i karakteristikama nasilnih krivičnih dela protiv službenih lica govorи ovaj rad.

KLJUČNE REČI: službeno lice / službena dužnost / javna ovlašćenja / nasilje / zakon krivično delo / sankcija

1. UVODNA RAZMATRANJA

Krivi na dela predstavljaju protivpravna skrivljena ponašanja pojedinaca ili grupe ljudi kojima se povre uju ili ugrožavaju društvena dobra ili vrednosti od posebnog značaja za postojanje društvo-državu i

koja su zakonom propisana kao kažnjiva ponašanja za koje su zapre ene odre ene vrste i mere krivi nih sankcija. Propisuju i kažnjavanje i odgovornost za krivi na dela zakonodavac odre uje sistem društvenih dobara i vrednosti kojima pruža poja anu krivi no pravnu zaštitu. U strukturi ovih dobara po svom zna aju, karakteru i prirodi izdvajaju se posebno one vrednosti ili dobra koja sa stanovišta vladaju e strukture društva treba posebno zaštititi¹.

Me u dobrima i vrednostima kojima društvo pruža poja anu i izuzetnu krivi nopravnu zaštitu svakako spadaju službe bez ijeg nesmetanog, blagovremenog, efikasnog i zakonitog funkcionisanja ne bi bilo ni odre ene društvene organizacije ili ona ne bi funkcionisala na potrebnom nivou ili na na in koji bi pružao ne samo redovan život države odnosno njenih gra ana, ve ne bi ni omogu avao osnove za razvitak i napredak takvog društva. U okviru ovih službenih dužnosti ili funkcija koje treba obezbediti u svakom slu aju u pogledu njenog redovnog, kvalitetnog i efikasnog funkcionisanja svakako spadaju oni poslovi i zadaci koji se odnose na održavanje i uspostavljanje stanja bezbednosti, primene zakonitosti, izvršavanja odluka nadležnih državnih organa ili obezbe enja nenarušenog stanja javnog reda i mira².

Bez stabilnog stanja bezbednosti (li ne i imovinske odnosno opšte) kao i bez stabilnog javnog poretku iju osnovu ini pravni poredak odnosne države kao i nesmetanog funkcionisanja javnog reda i mira, nema ni osnova za normalno i redovno funkcionisanje i ostalih društvenih poslova pa ni uobi ajenog života i rada gra ana. Stoga je zakonodavac predvideo široku lepezu razli itih mera, postupaka i sredstava koje imaju za primaran cilj obezbe enje normalnog i nesmetanog funkcionisanja ovih službi i poslova. Da bi se poslovi iz okvira nadležnosti postupanja službenih lica mogli nesmetano i efikasno obavljati potrebno je obezbediti osnovu za to. Jedna od posebno važnih aktivnosti u tom smislu predstavlja i efikasna zaštita, s jedne strane života, telesnog intregriteta, zdravlja, asti i dostojanstva službenih lica uopšte, a osebno pripadnika organa unutrašnjih poslova ili pravosu a i s druge strane, obezbe enje zakonitog, celishodnog, efikasnog, kvalitetnog i blagovremenog obavljanja poslova i zadatka od strane pripadnika ovih organa.

Ova zaštita se može ostvariti na razli ite na ine i razli itim mehanizmima. U svakom slu aju pravna, odnosnokrivi no pravna zaštita u ovom pogledu ima posebno veliki zna aj. Stoga je i razumljivo da su skoro svi krivi ni zakoni u strukturi krivi nih dela predvi aju posebna krivi na dela koja imaju prioritetni objekt zaštite upravo službena lica i

¹ D. Jovaševi , Komentar Krivi nog zakona SR Jugoslavije, Beograd, 2002. godine, str. 12-18.

² D. Jovaševi , Krivi no pravo, Opšti deo, Beograd, 2006. godine, str. 34.

vršenje njihove službene dužnosti. ak šta više i nih krivi nopravnih akata u dugoj pravnoj istoriji pokazuju da su i tadašnji društveni i pravni sistemi poklanjali posebnu pažnju zaštiti ovih lica predvi aju i krivi na dela i krivi ne sankcije za njihove u inioce.

2. NASILJE U KRIVI NOM PRAVU

Sila i pretnja predstavljaju oblike prinude koja u krivi nom pravu ima višestruki zna aj. Tako se nasilje, koje odslikavaju sila i pretnja, javlja u slede im formama³: a) prinuda je na in izvršenja ve eg broja krivi nih dela u osnovnom ili kvalifikovanom obliku (tzv. nasilni ki kriminalitet), b) prinuda je elemenat složenog (dvoaktnog) krivi nog dela, v) prinuda je osnov isklju enja krivice (subjektivni osnov isklju enja krivi nog dela, g) prinuda je na in izvršenja podstrekavanja kao oblika sau esništva i d) prinuda je osnovno krivi no delo protiv slobode i prava oveka i gra anina.

Prinuda je pritisak na volju u inioca dela koji dolazi spolja, a koji može biti izazvan prirodnom silom i životinjskom snagom (prava ili prirodna prinuda – prava vis maior) i ljudskom radnjom (neprava prinuda ili neprava vis maior). Po karakteru dejstva razlikuje se: a) fizi ka i b) psihi ka prinuda. Fizi kom prinudom se deluje na telo oveka primoravaju i ga da izvrši krivi no delo, dok se psihi kom prinudom deluje na svest, volju i ose anja oveka primoravaju i ga da izvrši krivi no delo. Naše novo krivi no zakonodavstvo sa primenom od 1. januara 2006. godine u lanu 21. Krivi nom zakoniku Republike Srbije⁴ (KZ RS) predvi a silu i pretnju (kao oblike prinude) odre uju i da nije krivi no delo ono delo koje je u injeno pod dejstvom neodoljive sile. Dakle, neodoljiva sila predstavlja osnov isklju enja krivice, odnosno subjektivni osnov isklju enja krivi nog dela.

Sila je upotreba fizi ke, mehani ke ili druge snage (zvu ne, svetlosne, toplotne energije) jednog lica prema drugom licu sa ciljem da se ovo prinudi na injenje ili ne injenje koje dovodi do prouzrokovanih zabranjene posledice tj. do ostvarenja krivi nog dela. Pod silom se u smislu lana 112. stav 12. KZ RS podrazumeva i primena hipnoze ili omamljuju ih sredstava sa ciljem da se neko protiv svoje volje dovede u nesvesno stanje ili da se onesposobi za otpor. Ona se naj eš e upotrebljava radi savladavanja otpora nekog lica pri emu nije bitno da li je otpor postojao ili se samo o ekivao.

³ D. Jovaševi , Leksikon krivi nog prava, Beograd, 2006. godine, str. 315.

⁴ Službeni glasnik Republike Srbije broj 85/2005. Više: D. Jovaševi , Krivi ni zakonik Republike Srbije sa uvodnim komentarom, Beograd, 2007. godine.

Dakle, sila se sastoji u svakom delovanju na volju, odnosno telesni integritet kojim se neposredno ili posredno utiće na slobodu odlučivanja takvog lica i koje je podobno da ga prinudi na izvršenje krivi nog dela. To zna i da dejstvo sile mora biti neodoljivo, što zna i da sila mora biti po svojoj snazi, obimu i intenzitetu takva da joj se u inilac krivi nog dela prije postoje im okolnostima nije mogao odupreti. U tom slučaju neodoljiva sila predstavlja osnovu koji isključuje postojanje krivi nog dela. Ako je sila bila odoljiva, odnosno takve snage i intenziteta da se u inilac njoj mogao suprotstaviti ili je otkloniti, ali nije, tada krivi nog delo postoji, ali se u iniocu dela kazna može ublažiti. To zna i da izvršenje krivi nog dela pod dejstvom otklonjive sile predstavlja fakultativni osnov za blaže kažnjavanje⁵.

Sila se javlja u dva oblika kao: a) apsolutna (fizička) i b) kompulzivna (psihička, relativna) sila. Apsolutna sila (vis absoluta) postoji kada je pritisak na volju drugog lica takav da ga potpuno lišava mogućnosti da donese odluku o injenju ili ne injenju ili je lišen sposobnosti za ostvarivanje voljnog akta, tako da se preduzimanje (ili nepreduzimanje) telesnog pokreta ne smatra kao njegov, već kao tu akt. Lice prema komu se vrši apsolutna sila smatra se kao sredstvo za izvršenje krivi nog dela koje nije njegovo, već onog lica koje primenjuje silu. U takvom slučaju se kao izvršilac krivi nog delo smatra upravo lice koje je primenilo neodoljivu silu (posredni izvršilac). Kompulzivna sila (vis compulsiva) postoji kada je pritisak na volju drugog lica takav da ono ima sposobnost za odlučivanje, ali je njegova odluka da preduzme (ili propusti) radnju izvršenja krivi nog dela iznenađujuće tako da nije akt njegove slobodne volje. Kompulzivna sila može da bude neposredna i posredna zavisno od toga prema komu licu je sila primenjena (da li neposredno prema u iniocu krivi nog delo ili prema drugom, njemu bliskom licu).

Pretnja⁶ je drugi, blaži oblik prinude. To je najava zla, izjava kojom se drugom licu stavlja u izgled nanošenje zla koje je podobno, dovoljno

⁵ D. Jovašević, Krivi no pravo, Opšti deo, op. cit. str. 217-219.

⁶ U teoriji nema jedinstvenog shvatanja o pravnoj prirodi i dejstvu kompulzivne sile i pretnje: prema jednom shvatanju oni mogu da isključuju i umanje u račun unljivosti ili pak krivicu lica prema komu su primenjene (J. Tahović, Krivi no pravo, Opšti deo, Beograd, 1961. godine, str. 190-191), prema drugom shvatanju značaj kompulzivne sile i pretnje treba procenjivati u okviru instituta nužne odbrane i krajnje nužde, a ako nisu ispunjeni uslovi za njihovu primenu, onda se dejstvo kompulzivne sile i pretnje procenjuje kao okolnost od značaja za odmeravanje kazne (N. Srzentić, A. Stajić, Krivi no pravo FNRJ, Opšti deo, Beograd, 1970. godine, str. 217), prema trećem shvatanju oni su osnovi iskušenja podobnosti za račun unljivosti (T. Živanović, Osnovi krivi nog prava Kraljevine Jugoslavije, Opšti deo, Beograd, 1930. godine, str. 131), a prema četvrtom shvatanju oni isključuju društvenu opasnost ili protivpravnost, a samo izuzetno isključuju krivi nog pravornost u iniocu (LJ. Bavcom, LJ. Šelić, Kazensko pravo, Splošnij del, Beograd, 2005. godine, str. 156).

da uti e na njegovu volju, tako da ono doneše odluku da preduzme, odnosno propusti odre enu radnju i time prouzrokuje zabranjenu posledicu krivi nog dela. Stavljanjem u izgled zla drugom licu uti e se na slobodu njegovog odlu ivanja, a pre svega, na usmeravanje odluke u odre enom pravcu. Za postojanje pretnje je bitno da lice koje je iznosi upravo bude i lice koje e najavljeni zlo neposredno naneti. U protivnom, nema pretnje, ve takva najava zla koje e biti naneto od strane drugog lica, predstavlja samo opomenu (upozorenje). Pretnja može da bude u injena usmeno, pismeno ili na simboli an na in (gestovima, mimikom, konkludentnom radnjom).

Da bi pretnja predstavljala fakultativni osnov za blaže kažnjavanje u inioca krivi nog dela potrebno je da bude: a) ozbiljna - ozbiljnost pretnje se procenjuje sa stanovišta lica kome je ona upu ena, odnosno da li ju je pasivni subjekt shvatio ozbiljno, bez obzira da li lice koje preti ima ozbiljnu nameru da je sprovede, b) mogu a - ako se najavljeni zlo stvarno, realno može ostvariti, v) sadašnja – ako najavljeni zlo neposredno predstoji, ono e biti naneto u sadašnjosti ili u neposrednoj bliskoj budu nosti. Nema pretnje ako zlo koje se stavlja u izgled treba da se dogodi u dalekoj budu nosti, jer ona time gubi realni zna aj da uti e na volju drugog lica i g) neotklonjiva - najavljeni zlo se nije moglo u konkretnim okolnostima otkloniti na drugi na in (npr. pozivanjem u pomo , prijavom lica koje preti, nužnom odbranom, bekstvom), ve samo izvršenjem krivi nog dela. Ukoliko je u inilac na drugi na in mogao da izbegne najavljeni zlo, ali nije, tada odgovara za izvršenje krivi nog dela iz nehata.

U krivi nom pravu Republike Srbije je predvi eno više krivi nih dela koja za objekat zaštite imaju upravo službena lica, njihov život i telesni integritet, odnosno zakonito vršenje službene dužnosti i javnih ovlaš enja. Ta krivi na dela su predvi ena: 1) u grupi krivi nih dela protiv žviota i tela – ubistvo i teška telesna povreda i 2) u grupi krivi nih dela protiv državnih organa.

3. KRIVI NA DELA PROTIV DRŽAVNIH ORGANA

U krivi nom pravu Republike Srbije⁷ je predvi eno više krivi nih dela koja za objekat zaštite imaju upravo službena lica, njihov život i telesni integritet, odnosno zakonito vršenje službene dužnosti i javnih ovlaš enja. Osnovna krivi na dela kojima se službena lica štite od nasilnih, protivpravnih dela jesu krivi na dela protiv državnih organa. Ova su dela predvi ena u glavi 29. KZ RS.

⁷ V. ur i , D. Jovaševi , Krivi no pravo, Posebni deo, Beograd, 2006. godine, str. 178-182.

Objekt zaštite ovih krivi nih dela jesu državni organi, odnosno zakonito, efikasno, kvalitetno i blagovremeno obavljanje službene dužnosti državnih organa, u prvom redu organa državne uprave. Upravo od efikasnog funkcionsanja i rada državnih organa u granicama njihove nadležnosti, na na in i po postupku koji su zakonom odre eni, zavisi i ostvarenje pravne države, odnosno funkcionsanje pravnog poretka. To, drugim reima, zna i da se pravni poredak javlja kao posredni objekt zaštite kod ovih krivi nih dela.

Radnja izvršenja ovih krivi nih dela se sastoji u: 1) spre avanju (potpunom ili delimi nom onemogu avanju da uopšte državni organ vrši propisane dužosti u okviru svoje nadležnosti), 2) ometanju (otežavanju, uslovljavanju državnog organa da blagovremeno, kvalitetno i efikasno ostvaruje poslove iz okvira svoje nadležnosti) i 3) prinu avanju službenog lica u državnom organu da obavlja poslove iz okvira svoje nadležnosti. Ta radnja se naj ešte ostvaruje na odre eni, zakonom predvi eni na in: a) silom, b) pretnjom upotrebe sile, v) pretnjom napadom i g) protivpravno (protivno nare enju) što zna i da je na in preduzimanja radnje elemenat bi a ovih krivi nih dela koji mora biti obuhva en umišljajem u inioaca.

Kao izvršilac ovih dela može se javiti svako lice.

Kod pojedinih krivi nih dela svojstvo pasivnog subjekta (svojstvo službenog lica) predstavlja tako e elemenat njihovog bi a. Pojam službenog lica odre en je u Istan 112. stav 3. KZ RS. Tako se službenim licem smatra: 1) lice koje u državnom organu vrši službene dužnosti, 2) izabrano, imenovano ili postavljeno lice u državnom organu, organu lokalne samouprave ili lice koje stalno ili povremeno vrši službene dužnosti ili izvršava službene funkcije u tim organima, 3) lice koje u ustanovi, preduze u ili drugom subjektu kojem je povereno vršenje javnih ovlaš enja, koje odlu uje o pravima, obavezama ili interesima fizi kih ili pravnih lica ili o javnom interesu, 4) službenim licem se smatra i lice kome je fakti ki povereno vršenje pojedinih službenih dužnosti ili poslova i 5) vojno lice.

U pogledu krivice, ova se dela vrše sa umišljajem.

Osnovna krivi na dela kojima se u okviru ove glave vrši nasilni napad na službena lica jesu: 1) spre avanje službenog lica u vršenju službene radnje iz Istan 322. KZ RS i 2) napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti iz Istan 323. KZ RS.

1. Spre avanje službenog lica u vršenju službene radnje

Spre avanje službenog lica u vršenju službene radnje iz lana 322. KZ RS je osnovno krivi no dleo kojim se štite službena lica u vršenju službene dužnosti. Ovo se delo sastoji u spre avanju službenog lica u vršenju službene radnje koju je preduzelo u okviru svojih ovlaš enja, silom ili pretnjom da e se neposredno upotrebiti sila ili u prinu ivanju službenog lica na isti na in da izvrši službenu radnju⁸. Delo ima dva osnovna oblika. To su: 1) spre avanje službenog lica u vršenju službene radnje i 2) prinu avanje službenog lica na vršenje službene radnje⁹.

Objekt zaštite je dvojako odre en kao: 1) zakonito, efikasno, kvalitetno, blagovremeno i celishodno obavljanje službene dužnosti i 2) život i telesni integritet službenog lica.

Pasivni subjekt kod oba oblika ovog dela je službeno lice¹⁰.

Izvršilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj.

Za ovo je delo propisana kazna zatvora od tri meseca do tri godine pri emu je zakon izri ito odredio da se za pokušaj kažnjava.

1.1. Spre avanje službenog lica u vršenju službene radnje

Spre avanje službenog lica u vršenju službene radnje postoji kada se primenom sile ili pretnjom da e neposredno upotrebiti sila spre i službeno lice u vršenju službene radnje koju preduzima u okviru svojih ovlaš enja. Ovo se delo naziva protivstajanje službenom licu¹¹.

⁸ D. Jovaševi , Krivi no delo spre avanja službenog lica u vršenju službene dužnosti – teorijski i prakti ni aspekti, Sudska praksa, Beograd, broj 2/1998. godine, str. 63-69.

⁹ D. Jovaševi , Delikti nasilja prema ovlaš enim službenim licima organa unutrašnjih poslova, Zbornik radova, Delikti nasilja, Beograd, 2002. godine, str. 127-138; S. Vukoli , Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije SUP Beograd od 1998. do 2002. godine, Zbornik radova, Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije, Beograd, 2003. godine, str. 237-243.

¹⁰ Kao pasivni subjekt u smislu ovog krivi nog dela može se javiti: sudija koji saslušava okrivljenog (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž. 3197/91); Sudski pozivari koji vrši dostavu sudske poziva (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž. 1980/2003); Komunalni redar (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž. 2457/2004).

¹¹ D. Jovaševi , Krivi opravna zaštita pripadnika policije prema odredbama Zakona o javnom redu i miru, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivi no pravo, Beograd, broj 3/2000. godine, str. 33-49.

Radnja izvršenja je spre avanje službenog lica u vršenju službene radnje. Spre avanje je onemogu avanje u potpunosti ili delimi no, uopšte ili na tom mestu ili u to vreme, i to nasilnim putem da službeno lice zapo ne, nastavi ili okon a službenu radnju koju preduzima u granicama svojih ovlaš enja. Za postojanje dela je potrebno da je radnja izvršenja preduzeta na odre eni na in: a) upotrebom sile i b) ozbiljnom pretnjom. Sila i pretnja treba da su upravljene na spre avanje službene radnje koju službeno lice preduzima i u vezi sa njom. Može se raditi o bilo kojoj službenoj radnji. Naj eš e se protivstajanje preduzima kod izvršenja sudske ili upravne odluke, odluke organa vlasti. Stoga nema ovog dela ako lice samo ometa službeno lice u vršenju službene radnje, ali to ne ini silom ili pretnjom upotrebe sile: ako lice ne e da iza e iz zgrade ili stana, ne e da pokaže li ne isprave, legne na zemlju. Nema ovog dela ni ako je napad na službeno lice izvršen iz drugih motiva u inioča, a ne u cilju spre avanja izvršenja službene radnje.

Pretnja je stavljanje u izgled da e prema službenom licu biti primenjena sila upravo zbog i u vezi službene radnje koju preduzima kako bi se ono prinudilo na taj na in da odustane od njenog izvršenja uopšte ili na tom mestu ili to vreme. Pretnja može biti neposredna ili posredna, s tim što sila može biti najavljenja ne samo li no službenom licu, ve i njemu bliskom licu (saradniku, bliskom srodniku i sl.). Pretnja mora da bude: stvarna, mogu a, ozbiljna i neotklonjiva. Ovakva pretnja se manifestuje pokazivanjem oružja, oru a ili takve ljutnje, besa ili srdžbe koji ukazuju na stvarnu i blisku opasnost od primene sile. Za postojanje dela je bitno da se radi o vršenju službene radnje koja se preduzima u okviru službenih, zakonskih ovlaš enja. To zna i, da je lice koje vrši službenu radnju zakonom ovlaš eno na njeno preduzimanje. Stoga ovog dela nema, ako je sama službena radnja nezakonita ili ako se izvodi od lica koje za to nije ovlaš eno. Posledica dela je povreda službene dužnosti u vidu spre enosti službenog lica da preduzme u potpunosti ili efikasno i blagovremeno službenu radnju koju je bilo dužno da izvrši u okviru svojih ovlaš enja. Ukoliko je došlo do suprotstavljanja službenom licu primenom sile ili ozbiljne pretnje, ali je službena radnja ipak sprovedena, izvršena, tada postoji pokušaj ovog dela.

1.2. Prinu ivanje službenog lica na vršenje službene radnje

Prinu ivanje službenog lica na vršenje službene radnje postoji kada se službeno lice prinudi na vršenje službene radnje u okviru svojih ovlaš enja primenom sile ili pretnje da e se sila neposredno primeniti. Ovde se radnja izvršenja sastoji u prinu avaju službenog lica da izvrši

službenu radnju na koju je ina e ono i ovlaš eno prema pravilima službe. Ono što je protivpravno, to je na in na koji se službeno lice dovodi u stanje da pristupa službenoj radnji. Cilj je ove inkriminacije da se zaštiti sloboda, samostalnost i dostojanstvo li nosti službenog lica u vršenju službene dužnosti. I drugo, ovde se sila ili pretnja da e se sila neposredno primeniti preuzimaju pre nego što je službeno lice pristupilo izvršenju službene radnje. Izuzetno se ovo delo može izvršiti u toku sprovo enja službene radnje.

1.3. Ostali oblici krivi nog dela

Pored dva osnovna oblika, ovo krivi no delo iz lana 322. KZ RS ima još dva oblika. To su: 1) lakši (privilegovani) oblik i 2) teži (kvalifikovani) oblici dela.

Lakši oblik dela postoji kad je u inilac bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem službenog lica. Dva su privileguju a elementa dela. To su: 1) da je službeno lice postupalo nezakonito ili grubo i 2) da je to izazvalo, isprovociralo u inioca da preduzme radnju izvršenja ovog krivi nog dela. Nezakonito postupanje postoji kada radnja službenog lica nije na zakonu zasnovana, kada ono nije ovlaš eno na izvršenje radnje, kada se kod izvršenja radnje ono nije pridržavalo propisanog postupka, na ina ili uslova koji su nužna prepostavka za njeno vršenje, a grubo postupanje postoji kada službeno lice vre a, zlostavlja ili maltretira u inioca dela ili njemu blisko lice ili se ponaša nepristojno u moralnom smislu. Ovo ponašanje treba da je takvo da objektivno može da izazove svako lice i da se to u konkretnom slu aju i desilo. Delo je, dakle, rezultat reakcije na nezakonito, odnosno, grubo ponašanje. Za ovo je delo zakon predvideo mogu nost potpunog oslobo enja od kazne.

Delo ima tri teža oblika.

Prvi teži oblik dela postoji kada je prilikom spre avanja izvršenja službene radnje ili prinu ivanja na vršenje službene radnje službenog lica, izvršilac dela uvredio ili zlostavio službeno lice ili mu je naneo laku telesnu povredu ili mu je pretio upotrebom oružja. Teži karakter dela daju: 1) vrsta i karakter prouzrokovane posledice koja se ogleda u: a) uvredi (povredi asti i ugleda), b) zlostavljanju (nanošenju telesnog ili duševnog bola, patnji ili nelagodnosti ve eg ili manjeg intenziteta) ili v) lakoj telesnoj povredi (lako i kratkotrajno narušavanje telesnog ili duševnog integriteta) službenog lica i 2) na in izvršenja dela – pretnja upotrebom hladnog ili vatrenog oružja. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

Drugi teži oblik dela za koji je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina postoji ako je radnja izvršenja protivstajanja ili prinu avanja preduzeta prema odre enoj vrsti službenog lica. To zna i da je svojstvo pasivnog subjekta, odnosno vrsta službene radnje pri kojoj se vrši ovo delo kvalifikatorna okolnost za koju zakon propisuje strože kažnjavanje. Ovo delo postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela preduzeta prema službenom licu u vršenju: 1) poslova javne (policija) ili državne (radnici Bezbednosno informativne agencije) bezbednosti, 2) dužnosti uvanja javnog reda i mira, 3) spre avanja ili otkrivanja krivi nog dela, 4) hvatanja u inioca krivi nog dela i 5) uvanja lica lišenog slobode.

Tre i teži oblik dela postoji ako je usled preduzete radnje spre avanja ili prinu avanja službenog lica pri vršenju službene radnje ovome naneta teška telesna povreda u bilo kom obliku. Bitno je da se radi o povredi koja je rezultat nehata i koja se nalazi u uzro no-posledi noj vezi sa primjenjenom silom. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od jedne do osam godina. Ako je teška telesna povreda naneta službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbednosti, dužnosti uvanja javnog reda i mira, spre avanja ili otkrivanja krivi nog dela, hvatanja u inioca krivi nog dela ili uvanja lica lišenog slobode, tada je propisana kazna zatvora od dve do deset godina.

2. Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti

Drugo krivi no delo kojim se pruža poja ana krivi nopravna zaštita službenim licima od nasilnih, protivpravnih akata jeste delo predvi eno u lanu 323. KZ RS. To je: "napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti". Delo se sastoji u napadu ili pretnji napadom na službeno lice u vršenju službene dužnosti¹².

2.1. Karakteristike krivi nog dela

Objekt zaštite je dvojako odre en kao: 1) zakonito, efikasno, kvalitetno, blagovremeno i celishodno obavljanje službene dužnosti i 2) život i telesni integritet službenog lica.

Radnja izvršenja se sastoji iz dve alternativno predvi ene delatnosti. To su: 1) napad i 2) pretnja napadom. Napad je delatnost kojom se

¹² D. Jovaševi , Delicti nasilja prema ovlaš enim službenim licima organa unutrašnjih poslova, Zbornik radova, Delicti nasilja, Beograd, 2002. godine, str. 127-138.

neposredno, blisko, stvarno ugrožava život i telesni integritet službenog lica. Pretnja je stavljanje u izgled, njava da će do i do neposrednog napada na službeno lice. Bitno je da se ove radnje preduzimaju prema službenom licu u vezi i povodom vršenja službene radnje koju ono preduzima u granicama svojih ovlašćenja. To zna i da u inilac mora da bude svestan u trenutku preduzimanja ovih radnji da ih upravo vrši prema licu koje ima svojstvo službenog lica. Posledica dela je ugrožavanje službene dužnosti, njenog zakonitog, kalitetnog i efikasnog ostvarenja, ali i povreda ili ugrožavanje života ili telesnog ili duševnog integriteta službenog lica.

Izvršilac dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj.

Za ovo je delo propisana kazna zatvora od tri meseca do tri godine, s tim što je i pokušaj dela po izričitoj zakonskoj odredbi kažnjiv.

2.2. Ostali oblici krivičnog dela

Pored dva osnovna oblika, ovo krivično delo iz člana 322. KZ RS ima još dva oblika. To su: 1) lakši (privilegovani) oblik i 2) teži (kvalifikovani) oblici dela.

Lakši oblik dela postoji kada je u inilac bio izazvan nezakonitim ili grubim postupanjem službenog lica. Dva su privileguju elementa dela. To su: 1) da je službeno lice postupalo nezakonito ili grubo i 2) da je to izazvalo, isprovociralo u iniciju da preduzme radnju izvršenja ovog krivičnog dela. Ponašanje službenog lica treba da je takvo da je objektivno moglo da izazove svako lice i da se to u konkretnom slučaju i desilo. Delo je, dakle, rezultat reakcije na nezakonito ili grubo ponašanje pasivnog subjekta. Za ovo je delo zakon predviđao mogućnost potpunog oslobođenja od kazne.

Delo ima tri teža oblika.

Prvi teži oblik dela postoji ako je pri izvršenju napada na službeno lice u vršenju službene radnje, ovome naneta laka telesna povreda ili mu je pretečeno upotrebom oružja. Karakter posledice u vidu povrede telesnog integriteta ili narušavanja zdravlja, odnosno kvalitet pretnje (najavom upotrebe hladnog ili vatretnog oružja) predstavlja okolnost za koju zakon propisuje kaznu zatvora od šest meseci do pet godina.

Dруги teži oblik dela za koji je propisana kazna zatvora od jedne do osam godina postoji ako je radnja izvršenja preduzeta prema određenoj vrsti službenog lica. To zna i da je svojstvo pasivnog subjekta, odnosno

vrsta službene radnje pri kojoj se vrši ovo delo kvalifikatorna okolnost za koju zakon propisuje strože kažnjavanje. Ovo delo postoji ako je radnja izvršenja preduzeta prema službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbednosti.

Treći teži oblik dela postoji ako je usled preduzete radnje napada na službeno lice u vršenju službene radnje ovome naneta teška telesna povreda u bilo kom obliku. Bitno je da se radi o povredi koja je rezultat nehata i koja se nalazi u uzroku nošnosti vezi sa napadom. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od jedne do osam godina. Ako je teška telesna povreda naneta službenom licu u vršenju poslova javne ili državne bezbednosti, tada je propisana kazna zatvora od dve do deset godina.

4. KRIVI NA DELA PROTIV ŽIVOTA I TELA

Novi krivi na zakonodavstvo Republike Srbije pojašnjuju zaštitu službenih lica vrši i putem krivi nih dela protiv života i tela (glava 13. KZ RS). Ovim se, zapravo, delima, napada, povreda uje ili ugrožava život i telesni ili duševni integritet službenih lica u obavljanju službene dužnosti. Na ovom mestu su predviđena dva krivi na dela ove vrste. To su: 1) teško ubistvo iz lana 114. KZ RS i 2) teška telesna povreda iz lana 121. KZ RS.

1. Teško ubistvo

Kvalifikovano ili teško ubistvo postoji kada je umišljajno ubistvo izvršeno na takav način, pod takvim okolnostima ili prema takvom licu koji mu daju veći stepen težine i opasnosti za koje zakon propisuje teže kažnjavanje¹³. Postoji više oblika teškog ubistva koji se razlikuju prema: a) na načinu izvršenja, b) pobudama u inicijativi, v) okolnostima izvršenja i posledici i g) svojstvu pasivnog subjekta. Kada se u radnjama u inicijativi stekne više kvalifikatornih okolnosti ubistva od kojih su neki ostali u pokušaju, sud je dužan da u pravnu kvalifikaciju pored toga što će uneti kvalifikovane oblike krivi nog dela unese i da su neki do njih ostali u pokušaju¹⁴.

Izvršilac ovog dela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj. Za ubistvo jednog lica sau esnici mogu biti oglašeni krivim za različite oblike teškog ubistva¹⁵.

¹³ „Novi oblici teških ubistava u predlogu Krivi nog zakonika, Pravni život, Beograd, broj 9/2005. godine, str. 135-154.

¹⁴ Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 10/98.

¹⁵ Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 590/2003.

Za ovo je delo propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili kazna zatvora od trideset do etrdeset godina.

Za predmet našega rada od posebnog zna aja jeste teško ubistvo prema svojstvu pasivnog subjekta. Ovaj oblik dela ima više vidova ispoljavanja. To su: 1) ubistvo službenog ili vojnog lica pri vršenju službene dužnosti¹⁶, 2) ubistvo deteta, 3) ubistvo bremenite žene, 4) ubistvo lana svoje porodice koje je prethodno zlostavljan, 5) ubistvo sudije, javnog tužioca, zamenika javnog tužioca ili policijskog službenika u vezi sa vršenjem službene dužnosti i 6) ubistvo lica koje obavlja poslove od javnog zna aja u vezi sa poslovima koje obavlja.

1.1. Ubistvo službenog ili vojnog lica

Ubistvo službenog ili vojnog lica se sastoji u umišljajnom lišenju života lica koje ima svojstvo službenog ili vojnog lica upravo u vezi sa vršenjem službene dužnosti koju obavlja. Kvalifikatorna okolnost dela je svojstvo pasivnog subjekta koje se lišava života u vezi, povodom i dok se nalazi na službenoj dužnosti. Umišljaj u inioca mora da obuhvati svest o svojstvu pasivnog subjekta i nameru da ga upravo lišava života u vezi sa službenom dužnoš u koju ovaj namerava da vrši ili je neposredno vrši.

Kao službeno lice u smislu lana 112. stav 3. KZ RS smatra se: a) lice koje u državnom organu vrši službene dužnosti, b) izabранo, imenovano ili postavljeno lice u državnom organu, organu lokalne samouprave ili lice koje stalno ili povremeno vrši službene dužnosti ili službene funkcije u tim organima, v) lice u ustanovi, preduze u ili drugom subjektu kojem je povereno vršenje javnih ovlaš enja, koje odlu uje o pravima, obavezama ili interesima fizi kih ili pravnih lica ili o javnom interesu, g) lice kome je fakti ki povereno vršenje pojedinih službenih dužnosti ili poslova i d) vojno lice. A kao vojno lice u smislu lana 112. stav 6. KZ RS smatra se profesionalni vojnik (profesionalni oficir, profesionalni podoficir, oficir po ugovoru, podoficir po ugovoru i vojnik po ugovoru), vojnik na odsluženju vojnog roka, student vojne akademije, u enik vojne škole, lice iz rezervnog sastava dok se kao

¹⁶ D. Jovaševi , Ubistvo službenog ili vojnog lica pri obavljanju poslova bezbednosti kao poseban oblik teškog ubistva, Pravni život, Beograd, broj 9/2001. godine, str. 55-72; D. Jovaševi , Krivi napravna zaštita života pripadnika policije u obavljanju službene dužnosti, Zbornik radova, Ugrožavanje bezbednosti pripadnika policije, Beograd, 2003. godine, str. 99-118; D. Jovaševi , Krivi napravni aspekti ubistva policajca, Perjanik, Podgorica, broj 9-10/2006. godine, str. 17-25; D. Jovaševi , L.J. Mitrovi , Ubistvo policajca u krivi nom pravu Bosne i Hercegovine, Policija, bezbjednost, gra ani, Banja Luka, broj 1/2008. godine, str. 5-19.

vojni obveznik nalazi na vojnoj dužnosti i civilno lice koje vrši odre enu vojnu dužnost.

1.2. Ubistvo sudije, javnog tužioca, zamenika javnog tužioca ili policijskog službenika

Ubistvo sudije, javnog tužioca, zamenika javnog tužioca ili policijskog službenika u vezi sa vršenjem službene dužnosti je novouvedeni oblik teškog ubistva posle novele Krivi nog zakonika iz septembra 2009. godine. Ovo se delo sastoji u umišljajnom lišenju života lica koje ima posebno službeno svojstvo – svojstvo sudije, javnog tužioca, zamenika javnog tužioca ili policijskog službenika. Ovo svojstvo pasivnog subjekta mora biti poznato u iniocu dela u vreme preduzimanja radnje izvršenja. I drugo, radnja lišavanja života se preduzima prema ovim licima upravo u vezi sa vršenjem njihove službene dužnosti. Umišljaj u inioca mora da obuhvati svest o svojstvu pasivnog subjekta i nameru da ga upravo i liši života u vezi sa službenom dužnoš u koju namerava da vrši ili je neposredno vrši¹⁷.

1.3. Ubistvo lica koje obavlja poslove od javnog zna aja

I ovo je novi oblik teškog ubistva u našem krivi nom pravu. To je ubistvo lica koje obavlja poslove od javnog zna aja u vezi sa poslovima koje obavlja. I ovde su svojstvo pasivnog subjekta – lice koje obavlja poslove od javnog zna aja i preduzimanje radnje lišavanja života tog lica u vezi sa vršenjem upravo ovih poslova kvalifikatorne okolnosti za koje zakon propisuje strožije kažnjavanje. Poslom od javnog zna aja se u smislu lana 112. stav 32. KZ RS smatra obavljanje profesije ili dužnosti (lekar, taksi-voza , novinar, nastavnik, radnik obezbe enja) koja ima pove ani rizik za bezbednost lica koje ga obavlja, a odnosi se na zanimanja koja su od zna aja za javno informisanje, zdravlje ljudi, obrazovanje, javni prevoz, pravnu i stru nu pomo pred sudskim i drugim državnim organima.

¹⁷ Službeno lice je pokušano da bude lišeno života pri vršenju poslova hvatanja u inioca krivi nog dela kada je policijska patrola obaveštena da je pokušano obijanje prodavnice, pa dolaskom poremete u inioca koji pokušava da beži, a kada mu se jedan od policajaca približio, pucao je na njega iz pištolja, a potom i aktivirao bombu u pravcu policajaca koji su ga pojurili (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 250/2003).

2. Teška telesna povreda

Osnovno krivi no delo koje je upravljeno protiv telesnog (fizi kog) i duševnog (psihi kog) integriteta oveka u našem pravu jeste telesna povreda. Zavisno od obima i intenziteta prouzrokovane posledice, telesna povreda se javlja u dva oblika. To su: 1) teška telesna povreda i 2) laka telesna povreda.

Teška telesna povreda iz lana 121. KZ RS se sastoji u narušavanju telesnog integriteta ili telesnog ili duševnog zdravlja drugog lica koje se izražava u uništenju ili ošte enju dela tela ili organa, u prouzrokovaju trajne ili privremene nesposobnosti za rad, u trajnom ili teškom narušavanju zdravlja ili izazivanju promena na vidljivim delovima tela koje narušavaju ili unakazuju estetski izgled oveka. Ovo se delo može izvršiti samo prema drugom licu.

Radnja izvršenja je svaka delatnost koja je podobna, dovoljna da prouzrokuje posledicu povrede ili narušavanja telesnog integriteta ili zdravlja oveka. Ovde se radi o delu koje je odre eno posledi nom dispozicijom. To zna i da se ovo delo može izvršiti razli itim delatnostima, na inima i sredstvima koja obuhvataju svako delovanje na telo oveka koje je podobno da ošteti njegov telesni ili psihi ki integritet ili da naruši zdravlje. To mogu biti fizi ke i psihi ke delatnosti, neposredno ili posredno preduzete, injenje ili ne injenje¹⁸. Posledica dela je povreda telesnog integriteta ili zdravlja. Ona se javlja u vidu ošte enja telesnog integriteta (prouzrokovanje posekotina, preloma, opeketina, ubodina, krvnih podliva) ili u vidu narušavanja zdravlja (izazivanje novog ili pogoršanje postoje eg oboljenja organskog ili duševnog karaktera).

Teška telesna povreda se može javiti u pet oblika. To su: 1) obi na teška telesna povreda, 2) osobito teška telesna povreda, 3) teška telesna povreda kvalifikovana smr u, 4) teška telesna povreda s obzirom na svojstvo pasivnog subjekta i 5) teška telesna povreda na mah. Za predmet našeg rada od zna aja je teška telesna povreda s obzirom na svojstvo pasivnog subjekta.

Teška telesna povreda s obzirom na svojstvo pasivnog subjekta postoji kada je povreda telesnog integriteta ili narušavanje telesnog ili duševnog zdravlja naneto: a) maloletnom licu – licu uzrasta do 18 godina, b) bremenitoj ženi i v) licu koje obavlja poslove od javnog zna aja. Svojstvo pasivnog subjekta mora biti obuhva eno umišljajem u inioca u vreme preduzimanja radnje izvršenja. Uzrast pasivnog

¹⁸ Kada su dvojica okrivljenih naizmeni no tukli ošte enog i nanelu mu tešku telesnu povredu, tada su izvršili krivi no delo u saizvršilaštву (presuda Okružnog suda u a ku Kž. 782/2008).

subjekta, odnosno svojstvo bremenite žene predstavljaju kvalifikatorne okolnosti za koje zakon propisuje strožije kažnjavanje. Ovo delo postoji i kada se telesno povredi lice koje obavlja poslove od javnog zna aja. Poslom od javnog zna aja se u smislu lana 112. stav 32. KZ RS smatra obavljanje profesije ili dužnosti (lekar, taksi-voza , novinar, nastavnik, radnik obezbe enja) koja ima pove ani rizik za bezbednost lica koje ga obavlja, a odnosi se na zanimanja koja su od zna aja za javno informisanje, zdravlje ljudi, obrazovanje, javni prevoz, pravnu i stru nu pomo pred sudskim i drugim državnim organima.

5. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

U sistemu krivi nog prava Republike Srbije veliki je zna aj dat poja anoj krivi nopravnoj zaštiti službenih lica. To je i razumljivo kada se ima u vidu društvena opasnost ovakvih dela, odnosno potreba da se efikasnim merama društvene zajednice obezbedi blagovremeno, zakonito, efikasno i celishodno funkcionisanje organa i službi koje imaju poseban zna aj za bezbednost pojedinca i društva u celini. U tom smislu u našem pravu postoji više krivi nih dela kojima se širokom lepezom krivi nopravnih mera pruža zaštita službenim licima u vezi sa vršenjem njihove službene dužnosti.

Naime, krivi na dela koja za objekat zaštite imaju službena lica i zakonito i efikasno vršenje njihove službene dužnosti predvi ena su u Krivi nom zakoniku Republike Srbije, ali i u sporednom krivi nom pravu (Zakonu o javnom redu i miru kada se radi o zaštiti pripadnika policije). Tako su ova dela predvi ena: 1) u grupi krivi nih dela protiv života i tela (ubistvo i teška telesna povreda) i 2) u grupi krivi nih dela protiv državnih organa. Obim i širina ove zaštite ne mogu da se svedu samo na zakonsko propisivanje pojedinih krivi nih dela i sankcija za njihove u inioce. Tom cilju treba da doprinese i brz, efikasan, svestran i zakonito sproveden krivi ni postupak, te efikasno izvršena izre ena vrsta i mera krivi ne sankcije. Tek tada e propisana, izre ena i izvršena krivi na sankcija mo i da ostvari ne samo specijalno preventivno, ve i opšte, generalno preventivno dejstvo sa aspekta zaštite društva, države od svih oblika i vidova kriminaliteta.

Stoga je zakonodavac ne samo u našoj zemlji ve i u nizu savremenih zemalja u svojim odredbama predvideo poja ani stepen krivi ne odgovornosti i kažnjivosti u slu aju preduzimanja napada na život i telesni integritet pripadnika policije. Time se u krajnjoj liniji pruža i potpuna i efikasna zaštita prava na život ovih lica koji su suo eni sa gotovo svakodnevnim opasnostima "rizika profesije" posebno kada se

ima u vidu da su ova lica dužna da se izlažu opasnostima (što zna i da se oni pri preduzimanju svojih radnji iz okvira nadležnosti postupanja ne mogu pozivati na institut krajnje nužde predvi en odredbom I. 20. st. 4. Krivi nog zakonika).

No, sigurno je da se efikasna, potpuna, kvalitetna i blagovremena zaštita bezbednosti službenih lica u obavljanju službenih poslova i zadataka ne može jedino ostvariti propisivanjem, izricanjem i izvršenjem krivi nih sankcija ma kako one bile teške, a krivi no pravosu e efikasno u vo enju postupaka. U tom pogledu je od posebnog zna aja preduzimanje sveobuhvatnih i potpunih mera opšte i posebne (specijalne) prevencije na svim nivoima od strane svih društvenih subjekata i podizanjem opšteg nivova svesti o potrebi zaštite svih društvenih dobara i vrednosti od svih oblika povre ivanja i ugrožavanja, pa time i života i telesnog integriteta, odnosno službene dužnosti službenih lica.

VIOLENCE AGAINST OFFICIALS: criminal legal aspects

Enhanced protection of officials is considered of great importance in the system of criminal law of The Republic of Serbia. This is understandable when taking into consideration the social hazard of these criminal offences and the need to provide, by applying efficient measures of the community, prompt, lawful, efficient and appropriate functioning of institutions and services that execute official authorizations. In view of that, there are several criminal offences and a wide range of legal measures in our criminal legislation that ensure the protection of officials in discharge of their duty. Namely, criminal offences whose subject of protection includes officials and lawful and efficient discharge of their official duty are enumerated in the Criminal Code of The Republic of Serbia as well as in the so-called "secondary criminal legislation" (such as The Law on Public Peace and Order, which deals with the protection of the members of the police). Therefore, these criminal offences are incorporated in: 1) the group of criminal offences against life and body (murder and bodily harm) and 2) the group of criminal offences against state institutions. The term, the shapes of appearance and the characteristics of violent criminal offences against officials are discussed in this paper.

KEY WORDS: *official / official duty / public authorizations / violence / law / criminal offence / sentence*

PREKRŠAJNOPRAVNI ASPEKT NASILJA I NEDOLI NOG PONAŠANJA NA SPORTSKIM PRIREDBAMA U REPUBLICI SRPSKOJ

Doc. dr Ljubinka Mitrovi¹

Nikolina Grbi -Pavlovi²

Visoka škola unutrašnjih poslova u Banjoj Luci

Neredi, huliganstvo, vandalizam, nacionalistički ispadi i druga nedolična ponašanja na sportskim priredbama nisu nepoznati ni u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj. S bezbjednosnog, odnosno policijskog stanovišta, posebne mjere obezbjedenja, odnosno mjere koje se preduzimaju na tzv. sportskim priredbama povećanog rizika predstavljaju uobičajenost kada su npr. u pitanju fudbalski susreti između Veleža i Zrinjskog (oba ova kluba su iz Mostara, prvi iz tzv. muslimanskog ili bošnjačkog dijela, a drugi iz hrvatskog dijela, svakako podijeljenog grada Mostara), Sarajeva i Slavije iz Istočnog Sarajeva ili Širokog Brijega i sarajevskih ekipa Željezničara ili Sarajeva. Najsvježiji primjer jesu teška narušavanja javnog reda i mira, stravični okršaji navijača Sarajeva i Širokog Brijega koji su se desili početkom oktobra prošle godine u Širokom Brijegu i koji su odnijeli jedan mladi život. Novinski izvještaji tih dana prenosili su izjave navijača i posmatrača u kojima su navijači Sarajeva proglašavani osvajačima ili okupatorima Širokog Brijega, a navijači i građani Širokog Brijega predstavljeni su se braniocima grada.

***KLJUČNE RIJEĆI:* nasilje u sportu / sportske prirede / huligani / sprečavanje nasilja u sportu / prekršaji**

¹ Autor je nastavnik na predmetu Prekršajno pravo na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta Apeiron u Banjoj Luci i Visokoj školi unutrašnjih poslova u Banjoj Luci, e-mail: mitrovic.ljubinka@yahoo.com.

² Autorka je asistent na predmetu Prekršajno pravo na Visokoj školi unutrašnjih poslova u Banjoj Luci, e-mail: nikolinagrbic@blic.net.

1. NASILJE, NEDOLI NO PONAŠANJE I HULIGANSTVO U SPORTU

Nema sumnje da je nasilje fundamentalna sastavnica svakog društva i kulture. Nasilje je staro koliko i ovjek i društvo, ali ono ne pokazuje nikakvu tendenciju da se, zajedno sa razvojem civilizacije, smanjuje i povlači, već bi se prije reklo da ono, zahvaljujući i prvenstveno neslu enom tehnološkom usavršavanju, postaje sve masovnije, razornije i efikasnije.³ Prema Šelingu G., za širu definiciju nasilja je karakteristično da se ono može izražavati sa stvarnom ili umišljenom radnjom, riječima ili bez riječi, s fizikom djelovanjem, sa štetom koju prouzrokujemo sebi ili drugima, s oblicima koje društvo ili društvene grupe odobravaju ili ne, gdje žrtva za nasilje zna ili ne zna.⁴

Huliganstvo predstavlja termin kojim se opisuje ponašanje koje krši pravila društvene norme, odnosno ponašanje koje krši zakon i bonton i ono je opštedestruktivno. Termin potiče od irskog prezimena Hooligan⁵, a u literaturi se pojavio krajem XIX vijeka u Velikoj Britaniji. Ovim terminom, najkraće rečeno, opisuje se devijantno ponašanje i na inživiljenja ulicnih bandi i pojedinaca koji su inili te bande. Danas je termin huliganizam opšteprihvaten (posebno fudbalski huliganizam kao danas najpoznatiji oblik huliganstva) i njime se opisuje ponašanje pojedinaca ili skupina ljudi koje se svojim destruktivnim ponašanjem ne uklapaju u društvene norme i pravila, te se rušila kuće ponašaju prema svojoj okolini, pa tako i najbližim prijateljima i srodnicima. Najčešće se danas radi o posebnim navijačkim skupinama iz različitih sportova (posebno ekipnih, poput fudbala ili košarke).⁶

Problem mladih i njihovog nasilničkog ispoljavanja na sportskim manifestacijama ili u samom sportu nije bio nepoznat ni ranije, kako to može da nam se uini iz sadašnjih medijskih prezentacija tog problema, jer njegova benignost kod nas počinje da prerasta u maligne forme negdje od devedesetih godina prošlog vijeka.⁷ Neredi, vandalizam,

³ D. Vejnović : Sociologija sporta, Univerzitet u Banjoj Luci, Banja Luka, 2006. godina, str. 158.

⁴ D. Koković : Nasilje sportske publike, Defendologija, Banja Luka, avgust 2001. godina IV, broj 10, str. 12.

⁵ Naziv dolazi od izvjesnog Patrika Huligana, irskog kriminalca osuđenog u Londonu 1898. godine na smrt. Poslije je to ime bilo prototip za skitnicu, protuvu, a danas se sve više vezuje za nasilje na stadionima. "Huliganizam označava bezobzirnu, beskorisnu, besciljnu radnju prema drugim izražavanjem prezira prema pojedincima u društvu ili cjelini, umišljeno ponašanje koje grubo narušava javni poredak i izražava očit prezir prema društvu." Prema: D. Koković : Sociologija sporta, Sportska akademija, Novi Sad, 2001. godina, str. 144.

⁶ Lj. Mitrović : Nasilje na sportskim priredbama, Socijalna misao, Beograd, 2009.

⁷ Z. Nikolić : Sport, mladi i nasilje, asopis za društvene nauke TEME, broj 3/2009, Niš, 2009.

huliganizam i drugi oblici nedoli nog ponašanja⁸ na sportskim priredbama nisu nepoznati ni u Republici Srpskoj, odnosno Bosni i Hercegovini i oni postaju nezaobilazan pratilac sportskih priredbi kojima po pravilu prisustvuje i najve i broj gledalaca.⁹

2. PRAVNA REGULATIVA U VEZI SA NASILJEM NA SPORTSKIM PRIREDBAMA

Dugi niz godina, pomenuta oblast u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj nije bila normativno ure ena. Danas, ova oblast je u Federaciji Bosne i Hercegovine regulisana na razli ite na ine, tako što je npr. u nekim kantonima¹⁰ regulisana kroz donošenje posebnog zakona, a u nekim kroz odredbe zakona o javnom redu i miru. S druge strane, Republika Srpska ima Zakon o spre avanju nasilja na sportskim priredbama.¹¹ Treba svakako napomenuti da se ve duže vrijeme u parlamentarnoj proceduri nalazi Zakon o sprje avanju nereda na sportskom takmi enju¹², kojim se predlaže uspostava policijske saradnje izme u svih policijskih agencija u Bosni i Hercegovini, uklju uju i saradnju na me uentitetskom i me ukantonalnom nivou, kao i saradnju sa Policijom Br ko Distrikta Bosne i Hercegovine, kako bi se uspostavila razmjena informacija i izgradilo me usobno povjerenje, te pomoglo u ospozobljavanju i opremanju policije kako bi ona mogla odgovoriti na

⁸ U literaturi se veoma esto pominje tzv. britanski model rješavanja vandalizma, odnosno huliganstva na sportskim priredbama. Naime, kada je na utakmici finala Kupa evropskih šampiona 1985. godine izme u Juventusa i Liverpula, na belgijskom stadionu Hejsel poginulo 39 italijanskih navija a u nereditima koje su izazvali fanovi britanskog tima, svi klubovi sa Ostrva su bili kažnjeni petogodišnjom zabranom igranja u evropskim klupskim takmi enjima. Tada se britanska premijerka Margaret Thatcher sa navija imala surovo obra unala – uvedene su kazne zatvora od tri do pet godina, stadioni nisu više imali mesta za stajanje, zabranjeno je to enje alkoholnih pi a na i ispred stadiona, kamere kojima se snimaju gledaoci su postavljene ne samo na stadionima ve i u okolnim ulicama, vrši se potpuna numeracija sjedišta, vrši se prodaja preplatni kih karata na ime navija a i dr. Danas, za atmosferu na fudbalskim stadionima Engleske esto se kaže da je pozorišna.

⁹ . or evi : Prekršajno pravo, KPA Beograd, Beograd, 2008.

¹⁰ Teritorija Federacije Bosne i Hercegovine podijeljena je na deset kantona.

¹¹ ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 14/2004 i 13/2010).

¹² U izradi ovog Zakona koriš eni su: Evropska konvencija o nasilju i nedoli nom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, a posebno na fudbalskim utakmicama, Vodi o zakonskim regulativama koje se odnose na fudbal, Preventivne mjere za spre avanje huliganstva, Pravilnik o bezbjednosti na me unarodnim utakmicama i utakmicama savezne lige Fudbalskog saveza Bosne i Hercegovine, Evropska strategija nasilja u sportu, Odluka Savjeta Evrope od 6. decembra 2001. godine sa piru nikom koji sadrži preporuke o me unarodnoj policijskoj saradnji i mjerama za prevenciju i tretiranje nasilja i nereda, vezane za fudbalske utakmice za bilo koju lanicu EU, FIFA – bezbjednosne smjernice, Obavezuju e uputstvo o bezbjednosti i sigurnosti UEFA i dr.

javne nerede u skladu sa modernim policijskim standardima i bez politi kog ili etni kog uticaja.¹³

Zakon o spre avanju nasilja na sportskim priredbama, u vrijeme donošenja predstavlja je novinu u pozitivnom zakonodavstvu Republike Srpske i Bosne i Hercegovine. On je donesen februara 2004. godine i predstavlja je energi nu reakciju društva na nasilje i vandalizam, kao oblike društveno neprihvatljivih, destruktivnih ponašanja na sportskim priredbama. Eskalacija nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim manifestacijama u svijetu, pa i kod nas, okolnost da se u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini dotadašnja pravna regulativa u ovoj oblasti nije pokazala kao dovoljna¹⁴, kao i da materijalna rješenja iz tada važe ih propisa nisu davala dovoljno dobre rezultate, osnovni su razlozi i injenice na osnovu kojih je utvr ena potreba postojanja posebnog zakona koji bi u cijelosti regulisao ovu materiju.¹⁵

Zakon o spre avanju nasilja na sportskim priredbama predstavlja je prvi, poseban zakon ove vrste u Republici Srpskoj kojim se, na jednom mjestu, detaljnije propisuju mjere za spre avanje nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, mjere za obezbje enje zaštite gledalaca, igra a i drugih u esnika sportskih priredbi, prava i dužnosti organizatora sportskih priredbi, kao i ovlaš enja pojedinih organa i odgovornosti za one koji se ne pridržavaju Zakona.

Ovdje treba važnim svakako ista i i Zakon o sportu u Bosni i Hercegovini¹⁶ i Evropski sporazum, odnosno konvenciju o nasilju i nedoli nom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama, koji je, kao reakciju na Hejselska dešavanja,

¹³ Posljednji Prijedlog Zakona o sprje avanju nereda na sportskim takmi enjima predložio je Klub poslanika Stranke demokratske akcije, 19. januara 2010. godine.

¹⁴ Izuzev Zakona o spre avanju nasilja na sportskim priredbama u Republici Srpskoj, trenutno u Bosni i Hercegovini nijedan poseban zakon ne obra uje pitanje spre avanja nereda na sportskim takmi enjima.

¹⁵ Pored Zakona o spre avanju nasilja na sportskim priredbama, u Republici Srpskoj je u primjeni i Zakon o sportu ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 4/2002; 66/2003; 73/2008 i 102/2008).

¹⁶ Zakon o sportu u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj 27/2008 i 102/2009) u jednom dijelu tretira pojedina pitanja iz ove oblasti, i to u lanu 56. stav 1. i 2, gdje se propisuje da je "S ciljem spre avanja i suzbijanja nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca na sportskim priredbama, Bosna i Hercegovina dužna preduzimati potrebne mjere u skladu sa Evropskom konvencijom o nasilju i nedoli nom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama, te da e se posebnim zakonom utvrditi na in i mjere za spre avanje i suzbijanje nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca na sportskim priredbama."

19. avgusta 1985. godine u Strazburu donio Savjet Evrope, a ratifikovale su ga sve zemlje lanice Evropske unije.¹⁷

¹⁷ Izn 3. Sporazuma glasi: 1. Strane ugovornice se obavezuju na utvrivanje i sprove enje mjera za spreavanje i suzbijanje nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca, uklju uju i posebno:

- a) obezbe enje upotrebe adekvatnih sredstava javnog reda protiv izbijanja nereda i nedoli nog ponašanja, kako u neposrednoj blizini i unutar stadiona, tako i na prilaznim putevima koje koriste gledaoci;
 - b) olakšavanje tjesne saradnje i razmjene odgovaraju ih informacija izme u policijskih snaga razli itih mjesta o kojima je rije ili o kojima može biti rije i;
 - c) primjenu ili, ako je to potrebno, usvajanje zakona kojima se predvi a da oni za koje se utvrdi da su krivi za prestupe u vezi sa nasiljem ili nedoli nim ponašanjem gledalaca budu adekvatno kažnjeni ili, zavisno od slu aja, do u pod udar odgovaraju ih administrativnih mjera.
2. Strane ugovornice se obavezuju da podstici u odgovornost za organizovanje i dobro ponašanje klubova navija a, kao i imenovanje redara iz njihovih redova, radi pružanja pomo i u održavanju reda na utakmicama i obavještavanju gledalaca, i putovanja u pratinji grupa navija a koji odlaze na utakmice u drugim mjestima.
3. Strane ugovornice e, u mjeri u kojoj to zakon dopušta, podsticati koordinaciju u organizovanju putnih aranžmana iz mjesta boravka, uz saradnju klubova, organizacija navija a i putnih agencija, kako bi se potencijalni izgrednici sprje ili da prisustvuju utakmicama.
4. Strane ugovornice e nastojati da obezbijede, gdje je to potrebno, i donošenjem odgovaraju ih zakona koji bi sadržali sankcije za nepridržavanje ili na bilo koji drugi pogodan na in, da kada postoji bojazan od nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca, sportske organizacije i klubovi, u zajednici, gdje je to izvodljivo, sa vlasnicima stadiona i javnim organima, a u skladu sa nadležnostima predvi enim unutrašnjim zakonima, preduzmu prakti ne mjere u okolini i unutar stadiona radi spre avanja, odnosno suzbijanja takvog nasilja i nedoli nog ponašanja, uklju uju i:
- a) obezbje enje takve arhitekture i fizi kih karakteristika stadiona koje osiguravaju bezbjednost gledalaca, onemogu avaju lako izbijanje nereda me u gledaocima, obezbje uju efikasno kontrolisanje mase, sadrže odgovaraju e prepreke ili ogradi i omogu avaju djelovanje snaga bezbjednosti i policije;
 - b) efikasno odvajanje grupa protivni kih navija a, namjenjivanjem posebnih tribina grupama navija a u gostima, kada oni imaju pristup;
 - c) obezbje enje tog odvajanja strogim kontrolisanjem prodaje ulaznica i preduzimanjem posebnih mjera predostrožnosti neposredno pred utakmicu;
 - d) isklju ivanje ili zabranu pristupa utakmicama i stadionima, u mjeri u kojoj to zakon omogu ava, poznatim ili potencijalnim izgrednicima ili onim licima koja su pod uticajem alkohola ili droge;
 - e) opremanje stadiona efikasnim sistemom javnog razгласa i obezbje enje njegovog punog koriš enja, kao i programa utakmice i drugih sredstava publiciteta radi podsticanja gledalaca na korektno ponašanje;
 - f) zabranu unošenja alkoholnih pi a na stadione, distribuciju alkoholnih pi a na stadionima, kao i obezbje enje da sva raspoloživa pi a budu u bezbjednim kontejnerima;
 - g) obezbje enje kontrole da gledaoci na stadione ne unose predmete koji se mogu upotrijebiti u nasilnim postupcima, petarde i sli ne naprave;
 - h) obezbje enje saradnje oficira za vezu sa zainteresovanim organima pred utakmice u vezi s mjerama koje e se preduzeti za kontrolu mase radi primjene odgovaraju ih pravila zajedni kom akcijom.
5. Strane ugovornice e preduzimati odgovaraju e socijalne i vaspitne mjere, imaju i u vidu potencijalni zna aj sredstava informisanja za spre avanje nasilja i, u vezi sa sportom, posebno popularisanjem sportskih idealova kroz obrazovne i druge kampanje,

2.1 Sadržinske odredbe i definisanje nekih pojmove u Zakonu o spre avanju nasilja na sportskim priredbama u Republici Srpskoj

Prema mišljenju zakonodavca, Zakon o spre avanju nasilja na sportskim priredbama u Republici Srpskoj je svojim rješenjima u potpunosti uskla en sa evropskim standardima u pogledu predvi enih radnji koje predstavljaju prekršaj, prekršajnih sankcija za iste, te u pogledu nadležnosti za vo enje postupka, kojim je obezbije ena sudska zaštita u smislu zaštite ljudskih prava predvi enih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i Aneksima uz tu Konvenciju i Evropskom konvencijom o nasilju i nedoli nom ponašanju gledalaca na sportskim priredbama.

U okviru opštih odredbi, Zakon o spre avanju nasilja na sportskim priredbama najprije je definisao zna enje nekih osnovnih pojmove koji se u Zakonu koriste, kao što su pojmovi sportske priredbe, organizatora sportske priredbe, u esnika sportske priredbe, sportskih objekata i sportskih terena.

Prema Zakonu, sportska priredba, odnosno sportska manifestacija jeste svako organizovano sportsko okupljanje takmi ari i ljubitelja sporta.

Organizatorom sportske priredbe smatraju se sportska udruženja, sportska društva, odnosno klubovi, preduze a, ustanove, sportski savezi, stru na udruženja ili druga pravna ili fizi ka lica koja se stalno ili povremeno bave organizacijom sportskih priredbi, odnosno sportska organizacija koja je preuzela organizovanje odre ene sportske priredbe ili vršenje odre enih poslova u organizaciji sportske priredbe.

U esnici sportske priredbe jesu sva lica koja su prisutna na sportskoj priredbi (takmi ari, gledaoci, sudije, druga službena lica i dr.).

Sportskim objektom se, po ovom Zakonu, smatra poseban ili višenamjenski otvoreni ili zatvoreni prostor namijenjen za sportske treninge, vježbanje, takmi enja i održavanje sportskih manifestacija, a sportskim terenom prostor na kome se obavlja sportska aktivnost, kao i prostor do gledališta.

Zakonodavac u želji da preciznije odredi sam pojам nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, u lanu 3. taksativno, odnosno izri ito nabraja niz odre enih ponašanja koja se imaju smatrati nasiljem i

zastupanjem ideje ferpleja, posebno me u mladima, radi ve eg uzajamnog poštovanja i gledalaca i sportista, ali i podsticanjem ve eg aktivnog u eš a u sportu.

nedoli nim ponašanjem na sportskim priredbama¹⁸, s tim da se pod nasiljem i nedoli nim ponašanjem smatraju, pored navedenih i drugi oblici nasilni kog i nedoli nog ponašanja kojima se može ugroziti bezbjednost u esnika sportske priredbe, kao i svi drugi oblici suprotstavljanja i nepoštovanja zakonitih naredbi od strane radnika policije ili pripadnika agencije za obezbje enje lica i imovine izdatih u cilju uspostavljanja narušenog javnog reda i mira na sportskoj priredbi. Kao najkarakteristi nija, prema Zakonu smatraju se sljede a ponašanja, i to:

1. fizi ki napad na u esnike sportske priredbe (ovdje treba razlikovati fizi ki napad na takmi are, ali i napad na druge u esnike koji su prisutni na sportskoj priredbi, kao što su gledaoci, sudije, delegati, pripadnici policije, redari i druga službena lica od strane takmi ara ili od strane publike);
2. fizi ki obra un izme u u esnika na sportskoj priredbi (radi se o fizi kom obra unu izme u gledalaca na sportskoj priredbi, te o fizi kom obra unu izme u u esnika, odnosno takmi ara sportske priredbe);
3. bacanje na sportski teren ili u gledalište predmeta koji mogu da ugroze život, fizi ki integritet lica ili imovinu (navija i veoma esto koriste i bacaju na teren, odnosno u gledalište baklje, druga sredstva koja stvaraju dimne zavjese, sredstva koja proizvode veliku buku, stolice i druge predmete);
4. izazivanje mržnje ili netrpeljivosti koja može da dovede do fizi kog sukoba u esnika sportske priredbe;
5. izazivanje nereda prilikom dolaska, odnosno odlaska sa sportskog objekta ili u samom sportskom objektu, reme enje toka sportske priredbe ili ugrožavanje bezbjednosti u esnika sportske priredbe ili tre ih lica;
6. ošte ivanje sportskog objekta, opreme, ure aja i instalacija na sportskom objektu na kome se održava sportska priredba;
7. neovlaš eni ulazak na sportski teren, u službene prostorije i službene prolaze sportskog objekta na kome se održava sportska priredba i u dio gledališta sportskog objekta koji je namijenjen protivni kim navija ima;

¹⁸ Nasilje u sportu, sportsko nasilje (violence in sport, sports violence) odre uje se kao ponašanje koje obuhvata fizi ki napad ili fizi ki škodljive postupke od strane igra a, odigrava se tokom sportskog doga aja i ima za cilj da prouzrokuje fizi ki bol ili povредu drugom igra u (ili navija u, treneru, službenom licu i dr.), pri emu se takvi škodljivi postupci ne odnose neposredno na pravila sporta i nisu u neposrednoj vezi sa takmi arskim ciljevima sporta, vidjeti više u: M. Kostic : Nasilje u sportu – neophodnost socijalnog sagledavanja, Socijalna misao, Beograd, 2009.

8. unošenje u sportski objekat i upotreba alkohola ili drugih opojnih sredstava u vrijeme održavanja sportske priredbe;
9. unošenje u sportski objekat, odnosno korišćenje pirotehničkih sredstava i drugih predmeta i sredstava kojima se može ugroziti bezbjednost učesnika u sportskoj priredbi ili ometati tok sportske priredbe.

2.2. Posebne obaveze organizatora sportske priredbe

Obaveze organizatora sportske priredbe eksplizitno su propisane Zakonom o sprečavanju nasilja na sportskim priredbama, te je tako shodno odredbi člana 4. Zakona predviđena obaveza organizatora prema kojoj je organizator sportske priredbe dužan u saradnji sa nadležnom organizacionom jedinicom Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske, obezbijediti nesmetano i bezbjedno održavanje sportske priredbe, te preduzeti potrebne mјere kojima se predupre uje i onemoguava izbijanje nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca i drugih učesnika sportske priredbe.

Naravno, prema Zakonu, postoji i mogunost prema kojoj sportski savez, sportsko društvo, odnosno sportska organizacija – klub može povjeriti organizaciju sportske priredbe ili vršenje određenih poslova u organizaciji sportske priredbe drugom pravnom ili fizičkom licu, a ukoliko to učini, organizator sportske priredbe je svakako obavezan vršiti nadzor nad sprovođenjem mјera utvrđenih Zakonom.

Na organizovanje sportskih priredbi shodno se primjenjuju propisi o okupljanju građana¹⁹, a nadzor nad sprovođenjem ovog Zakona vrši Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske.

3. MJERE ZA SPREČAVANJE NASILJA I NEDOLI NOG PONAŠANJA NA SPORTSKIM PRIREDBAMA

Mјere koje se preduzimaju za sprečavanje nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama mogu se podijeliti po više kriterija, i to:

- a) po vremenu njihovog preduzimanja razlikujemo: 1) mјere koje se preduzimaju prije održavanja sportske priredbe, 2) mјere koje se preduzimaju za vrijeme sportske priredbe i 3) mјere koje se preduzimaju nakon održavanja sportske priredbe;

¹⁹ Zakon o javnom okupljanju ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj 118/08).

- b) po stepenu opasnosti razlikujemo: 1) mjere koje se preduzimaju na redovnim sportskim priredbama i 2) mjere koje se preduzimaju na sportskim priredbama pove anog rizika;
- c) prema subjektu koji mjere preduzima razlikujemo: 1) mjere koje preduzima organizator sportske priredbe, 2) mjere koje preduzima gostuju a ekipa i 3) mjere koje preduzima Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, odnosno agencija za obezbje enje sportske priredbe.

U poglavlju II Zakona propisane su mjere za spre avanje nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, i to su:

1. preventivne mjere;
2. mjere koje se preduzimaju prije i tokom sportske priredbe;
3. mjere koje se preduzimaju na sportskim priredbama pove anog rizika i
4. mjere koje preduzimaju nadležni organi.

3.1. Preventivne mjere

Preventivnim mjerama koje su sportske organizacije dužne da preduzimaju, prema Zakonu smatraju se:

1. podsticanje organizovanja i dobrog ponašanja svojih navija a i njihovih klubova;
2. ostvarivanje saradnje sa klubovima svojih navija a uziniciranje aktivnosti klubova na odre ivanju redara iz njihovih redova, a sve s ciljem pružanja pomo i organizatorima sportske priredbe u održavanju reda;
3. ostvarivanje odgovaraju eg informisanja svojih navija a putem održavanja sastanaka sa navija ima, izdavanjem biltena i sl.;
4. koordinacija aktivnosti sa klubovima svojih navija a prilikom njihovog organizovanog odlaska na sportske priredbe na kojima su te sportske organizacije, odnosno klubovi i njihovi navija i gostuju i;
5. ure ivanje sportskim pravilima iz svoje nadležnosti koje se sportske priredbe smatraju visokorizi nim i koje mjere su organizatori sportskih priredbi i drugi u esnici dužni da preduzmu na sportskim priredbama visokog rizika i
6. ostvarivanje saradnje sa lanovima sportskih klubova, odnosno u esnicima – takmi arima sportskih priredbi radi spre avanja nedoli nog ponašanja sportista i drugih lanova kluba.

3.2. Mjere koje se preduzimaju na sportskim priredbama

Obaveza organizatora sportske priredbe da obrazuje odgovaraju u redarsku službu, odnosno da angažuje pravno lice ili agenciju za obezbje enje lica i imovine s ciljem obavljanja poslova fizi kog obezbje enja i održavanja reda na sportskoj priredbi predstavlja jednu od najzna ajnijih mjera i aktivnosti organizatora sportske priredbe.

Redarska služba ima precizno odre ena ovlaš enja prema kojima može:

1. zabraniti pristup sportskom objektu na kojem se održava sportska priredba licima koja su pod uticajem alkohola ili opojnih sredstava, odnosno licima iz ijeg se ponašanja može zaklju iti da su sklona nasilnom ili nedoli nom ponašanju;
2. odvojiti gostuju e od ostalih navija a njihovim usmjeravanjem na posebne ulaze i izlaze iz sportskog objekta i poseban dio gledališta koji je za njih odre en;
3. onemogu iti ulazak gledalaca na sportski teren;
4. onemogu iti unošenje ili prodaju alkoholnih pi a u sportskom objektu;
5. onemogu iti unošenje u sportski objekat raznih predmeta koji se mogu upotrijebiti u nasilni kom postupanju (motke, flaše, pirotehni ka sredstva i dr.), odnosno predmeta kojima se može ometati odvijanje sportske priredbe (pištaljke, ogledala, laserski pokaziva i i dr.) i
6. upozoriti, a zatim i udaljiti gledaoce zbog nedoli nog ponašanja kojim se može izazvati nasilje na sportskoj priredbi ili ometati njen tok.²⁰

Zakonom je propisano da se bez odlaganja obavještava nadležno ovlaš eno lice Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske kada gledalac ili grupa gledalaca postupi suprotno nalozima redarske službe ili pruži fizi ki otpor.

Obaveza organizatora je i da:

1. ostvari saradnju sa nadležnom organizacionom jedinicom Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske na ijem se podru ju održava sportska priredba s ciljem sprovo enja mjera i naloga koji se odnose na održavanje javnog reda i mira i
2. obezbijedi prisustvo odgovaraju e službe medicinske pomo i za vrijeme sportske priredbe i ostvari saradnju, a po potrebi preduzme

²⁰ Na stadionu Borusije u Dortmundu (jedan od najbogatijih klubova SR Njema ke, sa prosje ne preko 70 hiljada gledalaca na svakoj utakmici) postoji i posebna prostorija za zadržavanje huligana, pijanih gledalaca, odnosno onih koji se nedoli no ponašaju. Sli na rješenja neki zagovaraju i u Srbiji.

mjere da obezbijedi i prisustvo drugih nadležnih organa i organizacija, javnih službi i javnih preduzeća (vatrogasne jedinice, inspekcijske i komunalne službe i dr.).

3.3 Mjere koje se preduzimaju na sportskim priredbama povećanog rizika

Zakonodavac je posebnu pažnju posvetio sportskim priredbama povećanog rizika.

Sportskim priredbama povećanog rizika posebno se smatraju međunarodne sportske priredbe, domaće sportske priredbe i sportske priredbe od većeg takmičarskog značaja, sportske priredbe na kojima se očekuje prisustvo velikog broja gledalaca ili navijača i gostujućih klubova i drugih sportskih priredbi kada posebne okolnosti ukazuju da na njima može doći do násilja ili nedoličnog ponašanja gledalaca. Koje se domaće i međunarodne sportske priredbe mogu smatrati priredbama od većeg takmičarskog značaja, određuje svojim posebnim aktom nadležni sportski savez.

Kod sportskih priredbi na kojima se očekuje prisustvo velikog broja gledalaca ili navijača i gostujućih klubova ili kada posebne okolnosti ukazuju da na njima može doći do násilja ili nedoličnog ponašanja, organizator je, shodno Zakonu, dužan:

1. navedenim okolnostima obavijestiti bez odlaganja nadležnu organizacionu jedinicu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i druge nadležne organe, nadležnu sportsku organizaciju, kao i sportiste koji učestvuju na sportskoj priredbi;
2. odrediti odgovorno lice koje je zaduženo za rukovođenje sprovođenjem mjera za sprečavanje nasilja, koga i nedoličnog ponašanja gledalaca i saradnju sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske;
3. ostvariti saradnju sa nadležnom organizacionom jedinicom Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske radi postupanja po naložima koji se odnose na obezbjeđivanje javnog reda i mira na sportskoj priredbi i
4. ostvariti saradnju sa predstavnicima klubova navijača u cilju međusobne razmjene informacija i obezbjeđivanja da klubovi navijača određeni dio redara na sportskoj priredbi iz svojih redova, radi pružanja pomoći u održavanju reda na sportskoj priredbi i obavještavanja gledalaca.

Pored navedenog, Zakonom su, za organizatora, kada su u pitanju sportske priredbe pove anog rizika, propisane obaveze da prije po etka, za vrijeme trajanja i po završetku takve sportske priredbe:

1. obezbijedi da se u prodaju puste samo ulaznice za mjesta za sjedenje, odnosno onoliki broj ulaznica za stajanje koji, u zavisnosti od kapaciteta sportskog objekta, ne ugrožava bezbjednost u esnika sportske priredbe;
2. ostvari saradnju sa sportskim organizacijama koje u estviju u sportskoj priredbi u pogledu prodaje ulaznica za njihove navija e;
3. obezbijedi odvajanje grupa gostuju ih navija a prodajom ulaznica na odvojenim i posebnim prodajnim mjestima i
4. odredi posebne ulaze, izlaze i dio gledališta za grupe gostuju ih navija a i obezbijedi preko sredstava informisanja valjano informisanje gledalaca, te poziva i podst i e gledaoce na korektno ponašanje.

Nadalje, zakonodavac je propisao obavezu za organizatora sportske priredbe da obezbijedi, u saradnji sa sportskim klubovima – u esnicima sportske priredbe i klubovima njihovih navija a vo enje evidencije o identitetu lica kojima se ulaznice prodaju, odnosno ustupaju preko klubova navija a, kao i da omogu i ovlaš enom licu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske uvid u te evidencije. Isto tako, organizator je dužan obezbijediti da jedno fizi ko lice ne može kupiti na prodajnom mjestu više od pet ulaznica za sportsku priredbu pove anog rizika.

Da bi se sprije ili mogu i neredi, na sam dan održavanja sportske priredbe pove anog rizika ulaznice se, po pravilu, ne mogu prodavati u sportskom objektu na kojem se sportska priredba održava ili u njegovoj neposrednoj blizini, ve samo na posebnim prodajnim mjestima odobrenim od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske.

Kada su u pitanju sportske priredbe pove anog rizika, odredbama Zakona definisane su obaveze organizatora da obezbijedi da se takva priredba održi u odgovaraju em sportskom objektu, odnosno objektu koji ima:

- odgovaraju e ograde ispred sportskog objekta za usmjeravanje i razdvajanje protivni kih grupa navija a;
- odgovaraju e ograde za spre avanje ulaska gledalaca na sportski teren i za razdvajanje protivni kih grupa navija a;
- odgovaraju i broj jasno i vidljivo obilježenih ulaza i izlaza prema svim dijelovima gledališta;
- odgovaraju a sjedišta koja se ne mogu odvaliti koriš enjem same fizi ke snage;

- odvojeni prostor za ovlaš eno lice Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske sa kojeg ono ima jasan pregled sportskog terena i gledališta;
- tehni ku opremu za pra enje i snimanje ponašanja gledalaca na sportskom objektu;
- posebnu prostoriju za pružanje hitne medicinske pomo i;
- odgovaraju i broj muških i ženskih mokrih vorova u svim dijelovima gledališta;
- prostor za bezbjedan smještaj prevoznih sredstava gostuju ih ekipa;
- sistem javnog razгласa i
- odgovaraju e osvjetljenje, ukoliko se sportska priredba održava u veernjim asovima, kao i obezbije eno neprekidno napajanje elektri nom energijom.

Obaveze koje su Zakonom propisane za gostuju i sportski klub koji u estvuje na priredbi pove anog rizika jesu:

- da najkasnije tri dana prije organizovanog polaska svojih navija a na sportsku priredbu obavijesti organizatora sportske priredbe o svim elementima bitnim za prijem kluba i svojih navija a;
- da ostvari saradnju sa klubom svojih navija a u zajedni koj organizaciji odlaska na sportsku priredbu i raspodjelu karata i
- da preduzme druge potrebne mjere kako klub i njegovi navija i ne bi bili uzrok nasilja i nereda na sportskoj priredbi.

3.4. Mjere koje preduzimaju nadležni državni organi

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske ima veoma široka ovlaš enja u slu aju održavanja sportskih priredbi pove anog rizika. Tako, ovo Ministarstvo može naložiti preduzimanje svih potrebnih mjera radi spre avanja nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca, a posebno je naglašeno da Ministarstvo može: naložiti grupama gostuju ih navija a kretanje odre enim pravcem prilikom dolaska i odlaska iz sportskog objekta, naložiti organizatoru sportske priredbe otklanjanje uo enih nedostataka sportskog objekta ili propusta u organizaciji, te zabraniti ulazak na sportsku priredbu, odnosno udaljiti iz sportskog objekta lice iz ijeg se ponašanja može zaklju iti da je skloni nasilni kom i nedoli nom ponašanju.

Najmanje 24 sata prije po etka sportske priredbe pove anog rizika, Ministarstvo je obavezno izvršiti pregled sportskog objekta i ostvariti uvid u organizacione pripreme organizatora sportske priredbe.

Zakonom je takođe, izričito propisana zabrana prodaje alkoholnih pića na prilazima, u neposrednoj blizini i u sportskom objektu tri sata prije, za vrijeme i po završetku sportske priredbe.

Veoma interesantno je i zakonsko rješenje po kojem organizator sportske priredbe može sa Republikom Srbskom zaključiti ugovor o obavljanju određenih poslova obezbjeđuju sportske priredbe i sproveđenja određenih mjera za sprečavanje nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca, koji ne spadaju u redovne poslove održavanja javnog reda i mira. Takav ugovor, u ime Republike Srpske, zaključuje ministar unutrašnjih poslova, a prihodi ostvareni na taj način, prihodi su budžeta Republike Srpske.

4. KAZNENE ODREDBE

Zakonom o sprečavanju nasilja na sportskim priredbama propisani su prekršaji²¹ iz ove oblasti koji spadaju u grupu teških prekršaja za koje su propisane veoma stroge prekršajne sankcije (novčane kazne i zaštitne mjere). Kao u iniciji ovih prekršaja pojavljaju se sve kategorije u inicijala prekršaja u našem prekršajnom pravu:

1. fizička lica kao organizatori ili u vlasništvi sportske priredbe;
2. pravna lica (sportski savezi, udruženja, klubovi i dr.);
3. odgovorna lica u pravnom licu, te
4. samostalni preduzetnici²².

Pored novčane kazne, u inicijima ove vrste veoma teških prekršaja mogu se izricati i zaštitne mjere, i to:

1. zabrana vršenja određene djelatnosti – izričito se pravnom licu ili preduzetniku;
2. zabrana odgovornom licu vršenja određenih poslova i

²¹ Za razliku od Republike Srpske, u članu 20. Zakona o sprečavanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama u Republici Srbiji ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 67/2003; 101/2005 i 90/2007) predviđeno je krivično djelo pod nazivom: "Nasilni i neponašanje na sportskoj priredi" – vidjeti šire u: B. Petrović : Zaštita javnog reda na sportskim takmičenjima, Socijalna misao, Beograd, 2009.

²² Lj. Mitrović : Prekršajno pravo – poseban dio, Banjlović Luka, 2009.

3. zabrana fizi kom licu prisustovanja sportskim priredbama.

Kada je kazna zatvora u pitanju, ovdje treba posebno istaći i podatak da je za ovu vrstu prekršaja sve do 1. septembra 2006. godine bilo moguće izricanje i kazne zatvora²³.

Radnja izvršenja kod ove vrste prekršaja najčešće se sastoji u neinjenju, odnosno propuštanju ili nepreduzimanju određenih radnji koje se po zakonu moraju preduzeti, a posljedica se odnosi na narušavanje javnog reda i mira, te ugrožavanje bezbjednosti ljudi i imovine.

Pravno lice, odnosno sportski savez, sportsko društvo, organizacija u oblasti sporta ili klub ili neko drugo pravno lice kažnjava se novim kaznom u iznosu od 3.000,00 KM do 6.000,00 KM, odgovorno lice u tom pravnom licu i fizичком licu koje je organizator sportske priredbe novim kaznom u iznosu od 300,00 KM do 1.500,00 KM, a preduzetnik kao organizator sportske priredbe novim kaznom u iznosu od 1.500,00 KM do 5.000,00 KM za sljedeće prekršaje, i to:

1. propuštanje organizatora da obezbijedi nesmetano i bezbjedno održavanje sportske priredbe (u inicijaciju ovog prekršaja jeste organizator sportske priredbe koji ne obezbijedi nesmetano i bezbjedno održavanje sportske priredbe, odnosno koji ne preduzme mјere kojima se preduprije uje i onemoguće izbijanje nasilja i nedoli nog ponašanja građana);
2. propuštanje vršenja nadzora nad provođenjem mјera utvrđenih zakonom (u inicijaciju ovog prekršaja jeste sportska organizacija koja je organizaciju sportske priredbe ili vršenje određenih poslova u organizaciji sportske priredbe povjerila drugom pravnom ili fizичkom licu, a koja je propustila vršiti nadzor nad sprovođenjem mјera utvrđenih zakonom);
3. propuštanje preduzimanja propisanih preventivnih mјera (u inicijaciju ovog prekršaja jeste sportska organizacija ili klub koji ne preduzme određene mјere i radnje koje imaju za cilj preventivno djelovanje i smanjenje rizika izbijanja nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca kao što su organizovanje i informisanje svojih navijača, organizovanje navijača i njihovih klubova prilikom gostovanja, saradnja sa klubovima svojih navijača, iniciranje određivanja redara na sportskim priredbama iz reda svojih navijača i druge mјere);

²³ Zakon o sprečavanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama predviđa za pojedine prekršaje i kaznu zatvora do 60 dana.

4. propuštanje organizovanja, odnosno angažovanja odgovaraju e redarske službe (u inilac ovog prekršaja jeste organizator sportske priredbe koji ne organizuje vlastitu odgovaraju u redarsku službu, odnosno ne angaže drugo pravno lice ili agenciju za obezbje enje lica i imovine radi obavljanja poslova fizi kog obezbje enja i održavanja reda na sportskoj priredbi);
5. odbijanje saradnje sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske (u inilac ovog prekršaja jeste organizator sportske priredbe koji ne ostvari potrebnu saradnju sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srpske s ciljem provo enja mera i naloga koji se odnose na održavanje javnog reda i mira);
6. propuštanje da se obezbijedi prisustvo odgovaraju e službe medicinske pomo i ili drugih nadležnih organa i organizacija (u inilac ovog prekršaja jeste organizator sportske priredbe koji za vrijeme održavanja sportske priredbe ne obezbijedi prisustvo odgovaraju e službe medicinske pomo i ili druge nadležne službe u sportskom objektu);
7. nepreduzimanje propisanih mera na sportskim priredbama pove anog rizika (u inilac ovog prekršaja jeste organizator sportske priredbe koji, iako postoje okolnosti koje ukazuju na pove ani rizik sportske priredbe, ne preduzme zakonom predvi ene mjeru. U mjeru koje je organizator dužan preduzeti ubrajamo obavlještanje Ministarstva o svim okolnostima koje se odnose na sportsku priredbu pove anog rizika, odre ivanje odgovornog lica za provo enje mera za spre avanje nasilni kog i nedoli nog ponašanja gledalaca i saradnju sa Ministarstvom i ostvarivanje saradnje sa predstvincima klubova navija a);
8. propuštanje preduzimanja propisanih mera prije po etka, za vrijeme trajanja i po završetku sportske priredbe pove anog rizika (u inilac prekršaja jeste organizator sportske priredbe pove anog rizika koji ne preduzme odgovaraju e mjeru prije po etka, za vrijeme trajanja i po završetku sportske priredbe pove anog rizika. Ove mjeru se sastoje u puštanju u prodaju samo ulaznica za sjedenje, saradnji sa drugim u esnicima u sportskoj priredbi u pogledu prodaje ulaznica za njihove navija e, odvajaju grupa gostuju ih navija a prodajom ulaznica na odvojenim i posebnim prodajnim mjestima, odre ivaju posebnih ulaza, izlaza i dijela gledališta za gostuju e navija e, valjanom informisanju gledalaca, te pozivanju i podsticanju gledalaca na korektno ponašanje);
9. ne obezbijedi ograni enje prodaje ulaznica za sportske priredbe pove anog rizika ili propuštanje vo enja propisanih evidencija, odnosno nepružanje istih na uvid ovlaš enom licu Ministarstva (prekršaj ini organizator sportske priredbe pove anog rizika koji u saradnji sa sportskim klubovima – u esnicima sportske priredbe i klubovima njihovih

navija a ne obezbijedi vo enje evidencije o identitetu lica kojima se ulaznice prodaju, odnosno ustupaju preko klubova navija a, kao i organizator koji ne omogu i ovlaš enom licu Ministarstva uvid u te evidencije);

10. prodaja ulaznica van odobrenih posebnih prodajnih mesta (u inilac prekršaja jeste organizator sportske priredbe pove anog rizika koji na dan održavanja sportske priredbe prodaje ulaznice u sportskom objektu u kojem se priredba održava ili u njegovoj neposrednoj blizini, a ne na posebnom prodajnom mjestu odobrenom od strane Ministarstva);

11. propuštanje da se obezbijedi odgovaraju i sportski objekat za održavanje sportske priredbe pove anog rizika (u inilac ovog prekršaja jeste organizator sportske priredbe pove anog rizika koji ne obezbijedi odgovaraju i sportski objekat za održavanje sportske priredbe pove anog rizika);

12. propuštanje preduzimanja zakonom propisanih mjera od strane gostuju e ekipe (u inilac ovog prekršaja jeste gostuju i klub koji u estvuje na sportskoj priredi pove anog rizika, a koji propusti najkasnije tri dana prije organizovanog polaska svojih navija a na sportsku priredbu obavijestiti organizatora o svim elementima bitnim za prijem kluba i svojih navija a; klub koji ne ostvari saradnju sa klubom svojih navija a u zajedni koj organizaciji odlaska na sportsku priredbu i raspodjelu karata, kao i klub koji ne preduzme druge potrebne mjere kako klub i njegovi navija i ne bi bili uzrok nasilja i nereda na sportskoj priredi);

13. prodaja alkoholnih pi a suprotno zabrani prodaje (u inilac ovog prekršaja jeste fizi ko ili pravno lice, odgovorno lice u pravnom licu ili preduzetnik koji suprotno zabrani, prodaje alkoholna pi a na prilazima, u neposrednoj blizini i u samom sportskom objektu, za vrijeme održavanja sportske priredbe pove anog rizika, odnosno tri asa prije po etka sportske priredbe i tri asa po završetku sportske priredbe).

Uz izre enu nov anu kaznu, pravnom licu kome je izre ena nov ana kazna za neki od navedenih prekršaja može se izre i i zaštitna mjera zabrane vršenja odre ene djelatnosti, odgovornom licu – zaštitna mjera zabrane vršenja odre enih poslova, a preduzetniku – zaštitna mjera zabrane vršenja odre enih djelatnosti.

Fizi ko lice, u esnik sportske priredbe kazni e se nov anom kaznom u iznosu od 600,00 KM do 1.500,00 KM za sljede e prekršaje, i to:

1. u estvovanje u fizi kom obra unu gledalaca na sportskoj priredi;
2. u estvovanje u fizi kom obra unu izme u u esnika-takmi ara sportske priredbe;

3. nedoli no i uvredljivo ponašanje takmičara prema gledaocima, sudijama i službenim licima;
4. bacanje bilo kakvih predmeta na sportski teren ili ometanje odvijanja sportske priredbe posebnim tehnikim sredstvima ili drugim napravama;
5. oštete enje sportskog objekta na kojem se odvija sportska priredba, njegove opreme, ure aja, instalacije i sl.;
6. izazivanje mržnje ili netrpeljivosti izvikivanjem parola ili sloganana nepristojne i uvredljive sadržine, te unošenjem ili isticanjem transparentnata i drugih obilježja;
7. neovlašteno ulazeњe u sportski teren;
8. neovlašteno ulazeњe u službene prostorije i službene prolaze sportskog objekta na kojem se odvija sportska priredba za vrijeme održavanja sportske priredbe, kao i neposredno prije i poslije njenog održavanja;
9. unošenje u sportski objekat ili upotreba alkohola ili opojnih droga za vrijeme održavanja sportske priredbe;
10. neovlašteni ulazak u dio gledališta koji je namijenjen protivničkim navijačima;
11. pozivanje i podsticanje na tu u ili pozivanje na napad na druge gledaoce, redare, radnike policije, pripadnike agencije za obezbjeđenje lica i imovine, službena lica organizatora takmičenja, sportiste i druge u esnike u sportskom takmičenju;
12. nepostupanje po nalogima službenog lica.

Uz izreku novaku kaznu, fizičkom licu komu je izrekuta novaka kazna za neki od navedenih prekršaja može se izrekuti i zaštitna mjera zabrane prisustvovanja sportskim priredbama u trajanju od šest mjeseci do jedne godine.

Novakom kaznom od 1.000,00 KM do 3.000,00 KM kazni će se za prekršaj fizičkoj licu ako:

1. fizički napadne u esnika sportske priredbe – takmičara;
2. u estvuje u fizičkom obraćanju između gledalaca na sportskoj priredbi u kojem u estvuje preko pet lica;
3. ako fizički napadne na sudiju, delegata i službeno lice na sportskoj priredbi;
4. fizički napadne radnike policije ili pripadnike agencije koji vrše obezbjeđenje sportske priredbe;

5. fizi ki napadne redare i službena lica organizatora takmičenja;
6. prisustvuje sportskoj priredbi za vrijeme trajanja zaštitne mjere zabrane prisustvovanja sportskim priredbama.

Fizi kom licu kome je izrečena novana kazna za navedene prekršaje izričiće se zaštitna mjera zabrane prisustvovanja sportskim priredbama u trajanju od šest mjeseci do dvije godine.

VIOLENCE AND INAPPROPRIATE BEHAVIOR AT SPORTS EVENTS IN THE REPUBLIC OF SRPSKA: legal and minor offence – related aspects

Riots, hooliganism, vandalism, nationalistic-related incidents and other forms of inappropriate behavior at sports events are quite familiar both in Bosnia and Herzegovina and in the Republic of Srpska. From security point of view, special security measures, i.e. measures undertaken at high-risk sports events, are a common thing when it comes to, for instance, a football match between Velez and Zrinjski (both clubs are from Mostar, the first one from Muslim/Bosniac part of the town, and second one from the Croatian part), between Sarajevo and Slavija from Eastern Sarajevo and Siroki Brijeg respectively, as well as to football matches between Sarajevo's clubs Zeljeznica and Sarajevo. The most recent event of this kind is a terrible encounter of Sarajevo and Siroki Brijeg fans from the last October, when a young man was killed. Newspapers reported fans and observers' statements on this event, when Sarajevo fans were said to be conquerors and occupants of Siroki Brijeg, while Siroki Brijeg citizens and fans were said to be defenders of their town.

KEY WORDS: sports violence / sports events / hooligans / preventing sports violence / minor offences

BORBA PROTIV NASILJA I NEDOLI NOG PONAŠANJA NA SPORTSKIM MANIFESTACIJAMA, SA OSVRTOM NA ULOGU MUP RS

Dr Željko Nikić
profesor Kriminalističke policijske akademije u Beogradu

Prof. dr Milan Milošević

U referatu je izložena aktuelna problematika nasilničkog, nedoličnog ponašanja i huliganizma na sportskim (javnim) manifestacijama, te uloga i zadaci policije (MUP RS) u suzbijanju ovih negativnih pojava.

U uводу се укратко указује на семантичко значење појма хулиганизма, димензије и феномен насиљниčког и недолиčног пonašanja dela јавне публике на sportskim i drugim javnim manifestacijama. Централни део обухватају нормативно-правна решења из актуелног Закона о спречавању насиља и недолиčnog ponašanja na sportskim priredbama RS (тзв. Anti-huliganski akt), као и недавне новеле шодно Закону о изменама и допунама. У завршном делу је дат осврт на место и улогу MUP RS, организацију Дирекције полиције и специјализованих линија рада за суzbijanje насиља, важније крим. оперативне мере и тактичке радње, те дати предлози де леге који требају да унапређују решења.

KLJUČNE REČI: nasilje / nedolično ponašanje i huliganizam / tzv. Anti-huliganski akt / policija / javni red i mir / Srbija i EU

UVOD

Problem nasilni kog i nedoličnog ponašanja dela publike na sportskim i drugim javnim manifestacijama dolazi do izražaja tokom sedamdesetih godina prošlog veka, posebno u razvijenim zemljama

zapadne Evrope i naročito u Velikoj Britaniji. Do dalje eskalacije i vrhunca navijač kog nasilja dolazi na finalnoj utakmici Kupa evropskih šampiona između fudbalskih klubova "Juventusa" i "Liverpula", održanoj u Briselu 1985. godine, kada je na stadionu "Hejsel" u neredima pognuto ak 39 italijanskih navijača. Nakon tog tragedije događaja svi engleski klubovi bili su kažnjeni od strane UEFA sa pet godina zabrane igranja na evropskim takmičenjima.

Fenomen nasilni kog i nedoli nog ponašanja dela publike na sportskim i uopšte javnim manifestacijama nije bilo samo "eksluziva" engleskih navijača, poznatijih pod nazivom "huligani sa Ostrva". Na žalost, među navijačima u grupama većine klubova sa prostora Evrope i Južne Amerike violencija je zauzela neslavno prvo mesto, jer je nasilje bilo "ventil" za nagomilane socijalne, ekonomski i ostale nerešene probleme u društву. Na identičan način problem se manifestovao i na prostorima nekadašnje SFRJ, gde je upravo na fudbalskim stadionima došlo do eskalacije nacionalizma i primitivizma koji su bili najava građanskog sukoba koji je usledio. U tom periodu je posebno izražena nacionalna netrpeljivost između navijača iz Srbije (Grobari i Delije) i Hrvatske (Bedručki bojišta i Torcida), koja je kulminirala na sada već poznatoj utakmici "Dinamo"- "Crvena zvezda" u Zagrebu, odigranoj na stadionu "Maksimir" sredinom 1990. godine. Trend huliganizma se nastavio i nakon raspada SFRJ i takođe dobio na intenzitetu sa po etkom rata, ali u odsustvu "spoljnog neprijatelja" dolazi do izražaja rivalitet između navijačkih grupa najvećih domaćih klubova "Zvezde" i "Partizana" i stvaranja grupa manjih klubova koji ranije nisu imali značajnu ulogu.

Etiološka dimenzija obuhvata različite korene, uzroke i uslove nasilni kog ponašanja na javnim i posebno sportskim manifestacijama, pa su pored spoljnih (ambijentalnih, društvenih) inilaca prisutni i unutrašnji faktori koji se odnose na ličnost nosilaca ovih pojava. Posebno značajna je viktimoška dimenzija problema jer su žrtve i oštećeni uglavnom mladi pre svega kao akteri sportskih događaja, zatim treće lice kao "kolateralna šteta" i, iznad svega, zajednica u celini.

Društvena reakcija na nasilni kog i nedoli nog ponašanje je u prvom redu normativno-pravna, zatim policijska (represivna) i na kraju pravosudna (sudska, izvršenje sankcija). U tom kontekstu dalje ćemo navesti važnija rešenja iz aktuelnog Zakona o sprečavanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama RS¹, kao i mesto, ulogu i organizaciju MUP RS u primeni propisa, obezbeđenju stabilnog JRM i zaštiti univerzalnih vrednosti. U suzbijanju huliganizma od izuzetnog

¹ Zakon o sprečavanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009 i 111/2009

zna aja je i me unarodna saradnja koju MUP RS ostvaruje preko NCB Interpol-a, kao i prekograni na, regionalna, bilateralna i multilateralna saradnja. Sa stanovišta teme posebno podvla imo inicijativu UEFA da se osnuje Evropski Centar za borbu protiv huliganizma, kao organ koordinacije predstavnika fudbalskih asocijacija i policijskih organizacija država Evrope.

1. Nedoli no i nasilni ko ponašanje, opšti osvrt

Semanti ki, pojam poznat pod nazivom "huliganizam", vodi poreklo od imena izvesnog Patricka Hooligana, irskog izbaciva a i lopova iz Londona, koji je 1989.godine bio osu en na smrtnu kaznu kao višestruki povratnik.² U kriminološkoj doktrini i kriminalisti koj praksi ovaj termin je kasnije bio sinonim za lica koja su poznata pod pežorativnim nazivima besposli ari, skitnice i protuve.

U anglosaksonskoj literaturi termin "hooligans" dalje se koristio da se njime ozna e uli ne bande, a postoje i podaci da termin navodno vodi poreklo od irske re i "houlie", što u prevodu zna i "divlji, živahan". U savremenom društvu ovim terminom se ozna avaju lica koja danas u estvuju u neredima na sportskim priredbama, a pre svega na fudbalskim stadionima.

U pravnoj teoriji i praksi u Republici Srbiji termin huliganizam nije nepoznat, ali se zakonodavac odlu io za prepoznatljive pojmove iz našeg jezika kao što su nasilje i nedoli no ponašanje. Pretpostavljamo da je to u injeno kako iz semanti kih i leksi kih razloga, tako i da bi se izbegla potencijalna vulgarna tuma enja stranog pojma i druge posledice u postupku. Cilj je bio da se dalje afirmišu legitimnost udruživanja i okupljanja gra ana kao kategorije zašti ene me unarodnim standardima i unutrašnjim pravom, posebno Ustavom Republike Srbije³ kao lex generalis i aktima u rangu lex specialis - Zakonom o javnim redu i miru⁴, Zakonom o okupljanju gra ana⁵ i dr. Posebno je zna ajan i nedavno usvojeni Zakon o zabrani manifestacija neonacisti kih ili fašisti kih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe

² Videti internet prezentaciju: "Professional security systems magazine", www.pss-magazine.com/Link Resolver.action, šire: Rooks Clarence, *Hooligan Nights*, London 1937, reprint

³ Ustav Republike Srbije, "Sužbeni glasnik RS", br. 83/06

⁴ Zakon o javnom redu i miru, "Službeni glasnik RS", br. 51/92 , 53/93, 67/93, 48/94 i 101/05

⁵ Zakon o okupljanju gra ana, "Službeni glasnik RS", br. 51/92, 53/93, 67/93 i 48/94, "Službeni list SRJ", br. 21/01, i "Službeni glasnik RS", br.101/05

neonacisti kih ili fašisti kih simbola i obeležja,⁶ u široj javnosti poznat kao "Anti nazzi act".

2. Zakon o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama

Zakon o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama⁷ je nesporno najvažniji unutrašnji pravni izvor u Republici Srbiji, od zna aja za suzbijanje huliganizma u najširem smislu. U pitanju je propis usvojen u jeku društvenih reformi 2003. godine i po mišljenju eksperata saglasno rešenjima iz prakse razvijenih država, Istanica EU i zemalja iz okruženja. Novele u tekstu propisa izvršene su shodno Zakonu o izmenama i dopunama najpre 2005. godine, potom 2007.godine i na kraju nedavno 2009.godine.⁸

Pravno-tehni ka analiza ukazuje da je u pitanju relativno kratak, jasan i jezgrovit tekst zakona. Generalna zamerka je intencija zakonodavca da se skoro sve normira i predviđe iure svaka fakti ka situacija na terenu, što je naravno "nemogu a misija", posebno u ovoj veoma fluidnoj materiji. Iz tih razloga je aktuelni propis za kratko vreme ak tri puta noveliran, pa se nadamo da će važe i tekst izdržati probu u praksi bar izvesno vreme. U tom smislu preporuka je da valja prihvati dobra inostrana rešenja i to posebno iz razvijene anglosaksonske prakse, ekstenzivna i funkcionalna tuma enja kojima se rešavaju pravne praznine i srodne situacije i u opštem interesu zajednice.

Sistematika Zakona, odnosno nezvani nog pre iš enog teksta "Anti hooligans act-a" obuhvata etiri odeljka sa oko dvadeset i pet Istanova, dok etiri Iana nisu integrisana u tekst do kraja. Prvi (I) odeljak obuhvata osnovne odredbe, drugi (II) mere za spre avanje nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, treći (III) kaznene odredbe i poslednji (IV) prelazne i završne odredbe.

⁶ Zakon o zabrani manifestacija neonacisti kih ili fašisti kih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacisti kih ili fašisti kih simbola i obeležja, "Službeni glasnik RS", br. 41/09

⁷ Zakon o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009 i 111/2009

⁸ Zakon o izmenama i dopunama Zakona o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br.101/05, 90/07 i 111/09

2.1. Pojam subjekata i objekata u Zakonu o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama

U okviru I odeljka pod naslovom "Osnovne odredbe" postoji ukupno šest lanova u kojima su pojmovno odreene pojedine kategorije subjekata i objekata u Zakonu o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama⁹.

Tako se pod pojmom sportske prirede navode kategorije, kao što su sportska takmičenja i sportske manifestacije.¹⁰ Nesporno je da je zakonodavac svesno iskoristio bogatstvo našeg jezika i funkcionalnim pristupom prihvatio širu leksičko-semantičku osnovu, u cilju svestranije pravne regulative ovog pojma.

Pod pojmom organizator sportske prirede zakonodavac je predviđao prepoznatljive pravne subjekte kod nas, kao što su: sportski savez, sportsko društvo, sportska organizacija – klub, drugo pravno ili fizičke lice koje se stalno ili povremeno bavi organizacijom sportskih priredbi, odnosno koje je preuzele organizovanje odreene sportske prirede, ili vršenje određenih poslova u organizovanju sportske prirede¹¹.

Kao vreme održavanja sportske prirede određeno je standardni vremenski interval od dva do pet godina pre početka prirede do jednog do posle, dok je u slučaju sportske prirede povećanog rizika taj interval značajno povećan na etiri do pet godina pre i isto toliko posle završetka prirede.¹² Pomenuto rešenje zakonodavac je prihvatio na podlozi izveštaja iz aktuelne policijske i sudske prakse.

Kao učesnici sportske prirede navode se sva lica prisutna na sportskoj priredi¹³, na koji način je zakonodavac prihvatio impulse iz prakse i obuhvatio najširi krug lica potencijalnih nosilaca nasilja i nedoli nog ponašanja.

U pogledu mesta (tzv. zone konflikta) najpre se određuje sportski objekat¹⁴ kao objekat koji je po svrhi namenjen za održavanje sportskih priredbi, koji u svom sastavu ima sportski teren i gledalište.

⁹ Zakon o spreavajućem nasilju i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009 i 111/2009

¹⁰ I. 2. st. 1.

¹¹ I. 2. st. 2.

¹² I. 2. st. 3.

¹³ I. 2. st. 4.

¹⁴ I. 2. st. 5.

Pod pojmom sportski teren¹⁵ odre en je prostor na kome se obavlja sportska aktivnost (igra, takmi enje) i prostor do gledališta. Gledalište¹⁶ je odre eno kao ure eni prostor na sportskom objektu namenjen za smeštaj gledalaca (tribine), a ako objekat nema tribine to je prostor uz teren namenjen za gledaoce. Prema našim saznanjima i ova rešenja zakonodavac je prihvatio na osnovu aktuelne sudske i policijske prakse, te mišljenja ovlaš enih predлага a.

Osiguranje bezbednosti na sportskoj priredbi i preduzimnje mera protiv nasilja i nedoli nog ponašanja je prevashodno obaveza organizatora, koji u tom cilju ostvaruje saradnju sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srbije.

2.2. Nasilje i nedoli no ponašanje, pojam

U Istu 4. aktuelnog Zakona odre eni su pojmovi poznati u doktrini i praksi kao nasilje i nedoli no ponašanje na sportskim priredbama, kod kojih radnja izvršenja obuhvata:

1. fizi ki napad na u esnike sportske priredbe, odnosno fizi ki obra un izme u u esnika na sportskoj priredbi;
2. bacanje predmeta na sportski teren ili u gledalište;
3. unošenje u sporstki objekat obeležja kojima se vre aju nacionalna, rasna, verska ili druga ose anja ili na drugi na in izaziva mržnja ili netrpeljivost koja može da dovede do fizi kih sukoba;
4. ošte ivanje sportskog objekta, opreme, ure aja i instalacija na sportskom objektu na kome se održava sportska priredba;
5. izazivanje nereda ili uništavanje imovine prilikom dolaska, odnosno odlaska sa sportskog objekta ili u sportskom objektu, reme enje toka sportske priredbe, ugrožavanje bezbednosti u esnika sportske priredbe ili tre ih lica;
6. neovlaš en ulazak na sportski teren, odnosno u službene prostorije i službene prolaze sportskog objekta ili u deo gledališta sportskog objekta koji je namenjen protivni kim navija ima;
7. pokušaj unošenja, odnosno unošenje u sportski objekat, posedovanje ili upotreba alkohola i drugih opojnih sredstava;

¹⁵ I. 2. st. 6.

¹⁶ I. 2. st. 7.

8. pokušaj unošenja, odnosno unošenje u sportski objekat ili koriš enje pirotehni kih sredstava i drugih predmeta i sredstava kojima može da se ugrozi bezbednost u esnika u sportskoj priredbi ili ometa njen tok;
9. paljenje navija kih rekvizita ili drugih predmeta;
10. nošenje navija kih šalova, kapa ili predmeta u nameri da se skriva identitet lica.¹⁷

Na organizovanje sportskih priredbi shodno se primenjuju komplementarne norme Zakona o okupljanju gra ana, Zakona o javnom redu i miru i drugih propisa, kojima se pružaju pravne garancije za stabilan javni poredak.¹⁸

U završnoj odredbi I odeljka predvi a se da nadzor nad sprovo enjem odredaba ovog zakona vrši Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.¹⁹

3. Mere za spre avanje nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama

U domaoj i inostranoj praksi je poznato da veliki sportski doga aji pretpostavljaju i mogu nost narušavanja javnog reda i mira, pa ak i da mogu biti povod za eskalaciju nasilja koje je naj eš e pravno uništavanjem imovine, lakšim i težim telesnim povredama, a ponekad i smr u nekog od aktera ili tre ih lica.

Stoga obezbe enje sportskih doga aja, posebno onih koji su visokog rizika, zahteva izuzetno visok stepen planiranja, organizacije, takti ke pripremljenosti i sposobljenosti svih u esnika. Posebno otežavaju u okolnost ini koncentracija više lica na odre enom prostoru u formi mase, koja po pravilu podleže specifi nim zakonitostima i pravilima ponašanja – psihologija mase. Dodajemo da je u nauci nesporno i dokazano više puta da pojedinac u gomili gubi individualnost, a time raste i rizik da od mase prihvati nasilni ko ponašanje. Iz tih razloga postoji i sklonost pojedinca da uradi nešto što u normalnim okolnostima nikada ne bi uradio.²⁰

U cilju spre avanja takvih vanpravnih ponašanja, naš zakonodavac je u pomenutom zakonu predvideo nekoliko vrsta mera za spre avanje

¹⁷ I. 4.

¹⁸ I. 5.

¹⁹ I. 6.

²⁰ Videti internet prezentaciju: "Professional security systems magazine" www.pss-magazine.com/LinkResolver.action?request=202

nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama. Prema vrstama i nosiocima aktivnosti u aktuelnom zakonu predviene su sledeće mere: a) preventivne, b) na sportskim priredbama, c) na sportskim priredbama povećanog rizika i d) koje preduzimaju nadležni državni organi. U posebnoj odredbi zakona (I.19) u istom odeljku (II) navode se i troškovi sprovećenja mera koje snosi organizator sportske priredbe, kao subjekt koji ima i ekonomski interes u ovim aktivnostima.

3.1. Preventivne mere

U I.7. Zakona o sprečavanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, ustanovljeno je rešenje prema kojem su u cilju preventivnog delovanja i smanjenja rizika izbjeganja nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca, sportski subjekti (sportski savezi, sportska društva, sportske organizacije – klubovi) dužni da preduzimaju sledeće mere:

- 1) podstići u organizovanje i dobro ponašanje svojih navijača i njihovih klubova;
- 2) ostvarujući odgovarajuće informisanje svojih navijača (sastanci sa navijačima, izdavanje biltena i dr.);
- 3) koordinirajući aktivnosti sa klubovima svojih navijača prilikom organizovanog odlaska na sportske priredbe na kojima su te sportske organizacije - klubovi i njihovi navijači gostujući;
- 4) uređujući sportskim pravilima iz svoje nadležnosti koje se sportske priredbe smatraju visoko rizičnim i koje mere su organizatori sportskih priredbi i drugi u esnici dužni da preduzmu, u skladu sa zakonom i drugim propisima, na sportskim priredbama visokog rizika;
- 5) preduzmući druge mere i aktivnosti, u skladu sa zakonom, propisima donetim na osnovu zakona i sportskim pravilima;
- 6) podstići pozitivno ponašanje i delovanje igrača i službenih lica pred, za vreme i nakon održavanja sportske priredbe.²¹

Pravna analiza mera koje su usvojene novelama ukazuje da je izvršena dopuna u tačka .6., konkretno u delu koji se odnosi na pozitivnu propagandu klubova kojom se podstiče sportski rivalitet ali na pozitivan način.

²¹ I. 7., Zakon o sprečavanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009 i 111/2009

3.2. Mere koje se preduzimaju na sportskim priredbama

U okviru istog odeljka u odredbama lana 8. (primena do i od 01.01.2011.g.), lana 8.(a) (primena od 01.11.2011.g.), lana 8.(b) i lana 9. predviene su konkretnе mere za spreavanje nasilja i nedoli nog ponašanja, koje se izričito preduzimaju na sportskim priredbama. Tako se u lalu 8. koji je u primeni do 01.01.2011.godine, navodi obaveza organizatora sportske prirede da obrazuje odgovaraju u redarska služba, ili pak da angažuje pravno lice ili preduzetnika radi obavljanja poslova FTO i održavanja reda na sportskoj priredi.²²

U kontekstu vršenja poverenih poslova redarska služba je ovlaštena, pored ostalog, da:

- zabrani pristup sportskom objektu licima pod uticajem alkohola ili dr.opojnih sredstava, odnosno licima sklonim violenciji ili nedoli nog ponašanju;
- odvoji gostujuće navijače usmeravanjem na posebne ulaze-izlaze iz objekta i poseban deo gledališta određen za njih;
- onemogući ulazak gledalaca na teren i sprečiti prelazak iz dela gledališta namenjen navijačima drugog kluba;
- onemogući unošenje ili prodaju alkoholnih pića u sportskom objektu;
- onemogući unošenje u sportski objekat podobnih predmeta za vršenje nasilja (pirotehnička sredstva, motke, flaše i sl.), zatim za ometanje sportske prirede (ogledala, laseri, jači zvuci, transparenti ili obeležja kojima se podstiče rasna, verska, nacionalna ili dr. netrpeljivost i mržnja, vulgarni, po sadržaju uvredljivi ili nepristojni);
- upozoriti, odnosno udaljiti gledaoce nedoli nog ponašanja koje može izazvati nasilje na sportskoj priredi ili ometati njen tok;
- onemogući unošenje u sportski objekat i isticanje navijačkih simbola većih dimenzija koji mogu ometati rad službenih lica, osim zastava, šalova, kapa i dresova sa obeležjima kluba.²³

Prema stavu 3. lana 8. u slučaju da gledalac (grupa) postupi suprotno naložima redarske službe ili pruži fizički otpor, predviđeno je da redarska služba o tome bez odlaganja obaveštava ovlašteno lice

²² I. 8.

²³ I. 8. (a)

Ministarstva.²⁴ U stavu 4. istog lana predvi a se da nadzor nad radom redarske službe vrši organizator.²⁵

U Ianu 8. koji e biti u primeni od 01.01.2011.godine, pored napred navedene obaveze organizatora da obrazuje redarsku službu samostalno ili da iste poslove poveri specijalizovanoj službi FTO, u stavu 2. je ustanovljena obaveza koja se odnosi na redare kao stru na lica koja su prošla obuku po programu i na na in koji odre uje Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.²⁶

Na osnovu uporednopravne analize evidentno je da se uvode novele u ta ki 3. stava 1. lana 8. (a) u smislu da se obezbedi ta no odre eno - numerisano mesto za sedenje, kao i u ta ki .9. koja se odnosi na onemogu avanje pristupa na sportski objekt licu kome je izre ena mera bezbednosti, odnosno zaštitna mera zabrane prisustvovanja sportskoj priredbi.²⁷

Prema Ianu 8.(b) koji je tako e u primeni od 01.01.2011.godine, u stavu 1. je predvi eno kao zna ajno novo ovlaš enje redara da upotrebi fizi ku snagu, kako se navodi "ako na drugi na in ne može da odbije istovremeni protivpravni napad od sebe ili od drugog lica ili napad usmeren na ošte enje ili uništenje imovine, sredstava ili opreme." Izveštaj o upotrebi ovog sredstva prinude redar je dužan da podnese organizatoru najdalje u roku od 24 asa od momenta upotrebe, sa svim podacima od zna aja za dalji postupak ocene opravdanosti i pravilnosti upotrebe. U daljem roku od 48 asova organizator je dužan da izveštaj dostavi teritorijalno nadležnoj PU – PPU MUP RS.²⁸

U okviru mera koje se preduzimaju na sportskim priredbama, u stavu 1. lana 9. dalje se generalno predvi a obaveza saradnje organizatora sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srbije, radi sprovo enja mera i naloga koji se odnose na održavanje javnog reda i mira. U tom cilju je u stavu 2. ustanovljena veoma važna obaveza organizatora da obezbedi prisustvo službe medicinske pomo i, a po potrebi i drugih nadležnih organa i organizacija, javnih službi i javnih preduze a (vatrogasne jedinice, inspekcijske i komunalne službe i dr.).²⁹

²⁴ I. 8. st. 3.

²⁵ I. 8. st. 4.

²⁶ I. 8.

²⁷ I. 23.

²⁸ Uporediti: Zakon o policiji, "Službeni glasnik RS", br.101/05, šire: Niko Ž., Joksimovi D.:Sredstva prinude – nova zakonska i podzakonska rešenja MUP RS, asopis MUP RS "Bezbednost" br.1-2/08, Beograd, 2008.godine, str.89-118.

²⁹ I. 9.

3.3. Mere koje se preduzimaju na sportskim priredbama pove anog rizika

Pored navedenih mera koje se preduzimaju za spre avanje nasilja i nedoli nog ponašanja na uobi ajenim sportskim priredbama, prema lanovima 10 – 16 istog Zakona predvi ene su i mere koje se preduzimaju na sportskim priredbama pove anog rizika.

Sportska priredba pove anog rizika je priredba koja je shodno lanu 10. proglašena kao takva od strane nadležnog organa – sportskog saveza Republike Srbije ili organizatora, na bazi preporuke sportske asocijacije ili Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, kada postoje posebne okolnosti koje ukazuju da na njoj može do i do nasilja ili nedoli nog ponašanja gledalaca.³⁰ U praksi rada Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije u pitanju su obično pouzdani operativni podaci i snažne indicije da može do i do narušavanja javnog reda i mira u većem obimu, velike materijalne štete i potencijalnih težih posledica po zdravlje i život ljudi. Na osnovu konkretnih podataka specijalizovane službe Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, pre svega OJRM, pripremaju posebno za svaki konkretni događaj dokument pod nazivom "Elaborat o bezbednosnoj proceni", koji sadrži relevantne elemente i u posebnom je pravnom režimu "službene tajne".

Obaveze organizatora povodom sportske priredbe pove anog rizika su elaborirane u lanovima 11-15 istog zakona. U lanu 11. su uopšteno navedene obaveze organizatora, kao što su: saradnja sa klubovima navijača, razmena informacija i obavezno obaveštavanje Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije i drugih službi i aktera o relevantnim podacima (rok 48 sati pre), ustanovljenje odgovornog lica (oficira za vezu) sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Srbije, za sprovođenje mera i postupanje po nalozima.³¹

Temporalna podela obaveza organizatora obuhvata period pre povzetka, za vreme trajanja i po završetku sportske priredbe pove anog rizika. Prema lanu 12. organizator je obavezan da: a) obezbedi odvajanje gostiju ih navijača (prodaja ulaznica na posebnim mestima), b) obezbedi prodaju numerisanih ulaznica za sedenje (kapacitet objekta, bezbednost u esniku), c) obezbedi raspored sedenja po numeraciji, d) ostvari saradnju sa gostiju im klubom (organizacionom) oko ulaznica, e) odredi posebne ulaze, izlaze i deo gledališta za gostiju e navijača e

³⁰ I. 10.

³¹ U praksi su ove dužnosti obavljali komesari za bezbednost sportskih saveza (pr. FSS) i klubova, po pravilu penzionisani službenici policije i službe bezbednosti.

(organizovani dolazak, ve i broj) i f) obezbedi pozitivnu medijsku promociju (za korektno ponašanje gledalaca).³²

U Iunu 13. predvi a se obaveza organizatora da vodi evidencije lica koji pribavljaju ulaznice (kupovina, ustupanje, dr.) i iste dostavi Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije. U stavu 2. dalje se predvi a prodaja ulaznica samo na osnovu li ne karte ili pasoša, zatim prodaja maloletnom licu uzrasta do 16 godina samo u pratišti roditelja, najviše 7 komada ulaznica po osobi i uz zabranu preprodaje ulaznica (stav 5.). Prema Iunu 14. na dan održavanja sportske priredbe pove anog rizika ulaznice se prodaju samo u objektu u kome se održava, ili u neposrednoj blizini.

Karakteristike sportskog objekta u kome se održava sportska priredba pove anog rizika podrazumevaju odgovaraju e: spoljne ograde (usmeravanje i razdvajanje navija a), unutrašnje ograde (spre avanje ulaska na teren, razdavajanje), ulaze-izlaze (broj, obeležje, pozicija), sedišta (No,stabilnost), audio-video opremu za snimanje (ulazak, ponašanje), posebne prostorije - za OJT, DS, MUP (preglednost, oprema), privremeno zadržavanje lica (zate enog prestupnika), medicinske i sanitарne, parking prostor, javni razglas, osvetljenje i elektri nu energiju.

Bliže uslove i ispunjenost utvr uje sportski savez (asocijacija), uz prethodno mišljenje Ministarstva sporta i saglasnost Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije.³³

Obaveze gostuju eg kluba koji u estvuje na manifestaciji pove anog rizika predvi ene su u Iunu16. i obuhvataju: a) obaveštavanje organizatora o polasku (organizovanom) doma ih navija a na priredbu (dan, broj, procene, na in prevoza, zborni mesto, personalni podaci vo a, dr.), b) saradnju sa klubom doma ih navija a (organizacija puta), distribuciju karata i druge mere i radnje, u cilju izbegavanja nasilja i nereda.³⁴

3.4. Mere koje preduzimaju nadležni državni organi

U kontinuitetu sa gore navedenim aktivnostima zakonodavac je predvideo i mere koje preduzimaju nadležni državni organi, a pre svih Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije kao organ u ijoj su

³² I. 12.

³³ I. 15.

³⁴ I. 16.

inherentnoj nadležnosti o uvanje stabilnog javnog reda i mira i borba protiv kriminaliteta.

U skladu sa intencijom da se sportske i druge javne manifestacije normalno održavaju i u našoj zajednici, u članu 17. istog Zakona predviene su mere koje Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije može da preduzme radi spreavanja nasilja i nedoli nog ponašanja. Prilikom održavanja sportskih manifestacija pove anog rizika, pored ostalog, policija je ovlašćena da preduzme i sledeće mere:

- a. naloži grupama navijača trase i pravac kretanja prilikom dolaska u sportski objekat i odlaska iz istog;
- b. naloži organizatoru otklanjanje nedostataka na objektu ili propusta u organizaciji, posebno u toku sportske priredbe i koji mogu značajno ugroziti bezbednost u esnika;
- c. spreči i dolazak u mesto odigravanja sportske priredbe ili zabraniti ulazak na sportsku priredbu, odnosno udalji sa sportskog objekta lice iz kojeg se ponašanja može zaključiti da je sklono nasilni kom i nedoli nom ponašanju.³⁵

Prema stavu 2. člana 17. dalje se predviđa ovlašćenje Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije da izvrši poznati KD pregled objekta najmanje 24 časa pre početka priredbe pove anog rizika, kao i da u tom kontekstu ostvari uvid u organizacione pripreme. Navedena mera je komplementarna policijskoj praksi i sprovodi se po standardnoj proceduri, najčešće upotrebom specijalizovanih jedinica poput PB Beograd, Žandarmerije, OJRM i UKP.

Shodno stavu 3. člana 17. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije može i zabraniti održavanje sportske priredbe ukoliko organizator ne postupi po stručnim naložima za otklanjanje nedostataka, usled kojih u značajnoj meri može biti ugrožena bezbednost u esnika. U policijskoj praksi postoje evidentirani slučajevi nepostupanja organizatora po stručnim primedbama Ministarstva unutrašnjih poslova, uglavnom zbog nepoznavanja materije predstavnika klubova (komesar za bezbednost) i ak olakog držanja da negativne posledice ne nastupi.

Mišljenja smo da je u okviru II odeljka koji se odnosi na mere za sprečavanje nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, zakonodavac u novelama zakona uvažio utemeljene stručne primedbe i predloge eksperata iz doktrine i prakse. Tako je na jedan razumniji način sagledana etiološka dimenzija ovog pitanja, na primer, kroz pitanje konzumiranja alkohola kao uzroka i uslova violencije i

³⁵ I. 17.

nedoli nog ponašanja na brojnim sportskim manifestacijama. Prema Iancu 18. predvi ena je zabrana prodaje ili konzumiranja alkohola u sportskom objektu na udaljenosti do 1 km u velikim gradovima (Beograd, Kragujevac, Niš i Novi Sad), a u ostalim mestima do 300 m za vreme održavanja sportske priredbe.³⁶

Troškovi preduzimanja mera za spre avanje nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama (Ianci 7-15) padaju na teret organizatora. U tom smislu organizator može zasnovati obligacionopravni odnos (ugovor) sa Republikom (Ministarstvom unutrašnjih poslova) radi obavljanja konkretnih poslova obezbe enja (FTO) i preduzimanja mera za spre avanje nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca, koji pak ne spadaju u redovne poslove održavanja javnog reda i mira. (I.19).

4. Kaznene odredbe

Nakon poslednjih novela u tekstu Zakona o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama RS, došlo je do zna ajnih promena i u završnom delu koji obuhvata kaznene odredbe.

Najvažnija izmena i dopuna aktuelnog teksta Zakona odnosi se na prestanak važenja ranijeg Iana 20. kojim je bilo predvi eno krivi no delo pod nazivom "nasilni ko ponašanje na sportskoj priredbi".³⁷ Zakonodavac se opredelio za izmeštanje pomenutog krivi nog dela iz ovog Zakona polaze i najpre od generalnog stava da se sva krivi na dela, ili bar ve ina njih, premeste iz sporednog u glavno (centralno) krivi no zakonodavstvo. Na strani zakonodavca je bilo i drugih razloga i valjane pravni ke argumentacije, posebno u delu koji su obrazložili predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije kao ovlaš eni predлага i.

Tako je u Iancu 151. Zakona o izmenama i dopunama Krivi nog zakonika Republike Srbije predvi eno da se posle Iana 344. doda Ianc 344. (a) koji sadrži krivi no delo pod nazivom "nasilni ko ponašanje na sportskoj priredbi" i koji glasi:

(1) Ko neovlaš eno u e na sportski teren ili deo gledališta namenjen protivni kim navija ima i izazove nasilje, fizi ki napadne ili se fizi ki

³⁶ U pitanju je proširenje tzv. zone konflikta (dodira) kojim se predvi a da u velikim gradovima inspekcijski organi i policija kontrolisu prodaju i konzumiranje alkohola u široj zoni stadiona, zatim u eš a maloletnika i dr.

³⁷ Videti: Zakon o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009

obra unava sa u esnicima sportske priredbe, vrši nasilje prilikom dolaska ili odlaska sa sportske priredbe, unese u sportski objekat ili baca na sportski teren ili me u gledaoce predmete, pirotehni ka sredstva ili druge eksplozivne, zapaljive ili škodljive supstance koje mogu da izazovu telesne povrede ili ugroze zdravlje u esnika sportske priredbe, ošte uje sportski objekat, njegovu opremu, ure aje i instalacije, svojim ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi izaziva nacionalnu, rasnu i versku mržnju ili netrpeljivost usled ega do e do nasilja ili fizi kog obra una sa u esnicima sportske priredbe, kazni e se zatvorom od šest meseci do pet godina i nov anom kaznom.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog lana izvršeno od strane grupe, u inilac e se kazniti se zatvorom od jedne do osam godina.

(3) Kolovo a grupe koja izvrši delo iz stava 1. ovog lana, kazni e se zatvorom od tri do dvanaest godina.

(4) Ako je izvršenjem dela iz stava 1. ovog lana došlo do nereda u kome je nekom licu naneta teška telesna povreda ili je ošte ena imovina ve e vrednosti, u inilac e se kazniti zatvorom od dve do deset godina.

(5) Službeno ili odgovorno lice koje pri organizovanju sportske priredbe ne preduzme mere obezbe enja kako bi se onemogu io ili spre io nered, pa usled toga budu ugroženi život ili telo ve eg broja ljudi ili imovina ve e vrednosti,kazni e se zatvorom od tri meseca do tri godine i nov anom kaznom.". ³⁸

U smislu obrazloženja Zakona o izmenama i dopunama Krivi nog zakonika Republike Srbije prvo su navedeni razlozi vezani za promenu državnopravnog statusa naše zemlje i usvajanje novog Ustava, zatim preuzete me unarodne obaveze shodno potpisanim i ratifikovanim me unarodnim konvencijama, stanje kriminaliteta u Republici Srbiji i pooštivanje kaznene politike. U skladu sa tim intencijama izvršene su izmene u Glavi XXXI Zakonika – Krivi na dela protiv javnog reda i mira (lanovi 343-354), pa tako i u pomenutom lanu151. Zakona o izmenama i dopunama Krivi nog zakonika Republike Srbije pre svega, kako se navodi, iz razloga celishodnosti ali i snažnije državnopravne reakcije.³⁹ Pravna analiza novela ukazuje da nije samo navedeno krivi no delo izmešteno i vra eno u "mati ni" zakon (Krivi ni zakonik

³⁸ I. 151., Zakon o izmenama i dopunama Krivi nog zakonika Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 72/2009

³⁹ Oficijeli predlog Zakona o izmenama i dopunama Krivi nog zakonika Republike Srbije uz obrazloženje koje sadrži: ustavni osnov, razloge za donošenje, objašnjenje osnovnih pravnih instituta i pojedina nih rešenja, finansijska sredstva i dr., "Službeni glasnik RS" br.85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09

Republike Srbije), ve je zakonodavac otišao korak dalje shodno dobroj praksi razvijenih država Evropske Unije. Tako je u odnosu na ranije rešenje iz lana 20. sada prošireno biće krivi nog dela u smislu radnje izvršenja, zatim izvršilaca koji sada mogu biti i sportski učesnici (igrači)⁴⁰ i pooštrena je odgovornost organizatora kao pravnih i odgovornih lica u sastavu.

Dalje je predviđena prekršajna odgovornost za organizatora i to u lanu 21. Zakona o sprečavanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, kojom odredbom su uvedeni raniji cenzusi i podignut limit za novčane kazne za prekršaje za organizatore kao pravna lica, u rasponu od 1.000.000 do 2.000.000 din. (lan 21.sav.1.ta ke 1-19). Na identičan način je postupljeno u pogledu kazni za prekršaj za odgovorno lice u pravnom licu (stav 2.), fizikalno lice kao organizatora (stav 3.) i preduzetnika (stav 4.). Predviđena se i zaštitna mera zabrane vršenja određene delatnosti i poslova (stavovi 8-10), na koji način je apostrofiran veći stepen odgovornosti organizatora sportske priredbe. U lanu 23. elaborirana je odgovornost fizikalnih lica za prekršaje iz ove oblasti i po identičnoj metodologiji, uz pooštrenu odgovornost i sankcije - kazna zatvora od 30 do 60 dana i novčana kazna od 50.000 do 150.000 dinara.⁴¹ U stavu 2. i 3. predviđaju se oduzimanja predmeta prekršaja i, što je posebno važno, zaštitna mera zabrane prisustovanja određenim sportskim priredbama.

Prelazne i završne odredbe (I.24-25) predviđaju usaglašavanje pravnih aktova organizatora sa odredbama Zakona, u roku od 60 dana od stupanja na pravnu snagu (vacatio legis).

5. Uloga Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije u sprečavanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama

5.1. Pravni status, poslovi, organizacija i ovlašćenja policije

Mesto i uloga Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije određeni su generalno u kontekstu pravnog statusa državnih organa shodno odredbama Ustava Republike Srbije, kao najvišeg pravnog

⁴⁰ Presuda Okr. Suda u Beogradu, Kž br.137/08 od 19.03.2008.g., asopis Izbor sudske prakse br.3/10, tačka 45, Beograd, 2010.g., str. 46.

⁴¹ I.23.st.1.ta ke 1-10 , Zakon o sprečavanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009

akta naše zemlje. U duhu prihva ene trojne podele vlasti, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije (policija) je u statusno-pravnom smislu deo izvršne vlasti, iji je pak položaj dalje razra en odredbama Zakona o ministarstvima⁴² i drugim propisima.

Tako se u lanu 5. Zakona o ministarstvima navodi da "Ministarstvo unutrašnjih poslova obavlja poslove državne uprave koji se odnose na: zaštitu života, li ne i imovinske bezbednosti gra ana; spre avanje i otkrivanje krivi nih dela i pronalaženje i hvatanje u inilaca krv.dela i privo enje nadležnim organima; održavanje javnog reda i mira; pružanje pomo i u slu aju opasnosti; obezbe ivanje zborova i okupljanja gra ana; obezbe ivanje odre enih li nosti i objekata, uklju uju i i strana diplomatska i konzularna predstavnistva na teritoriji Republike Srbije; bezbednost, regulisanje i kontrolu saobra aja na putevima; bezbednost državne granice i kontrolu prelaska granice i kretanja i boravka u grani nom pojasu; boravak stranaca; promet i prevoz oružja, municije, eksplozivnih i odre enih dr. opasnih materija; ispitivanje ru nog vatreng oružja, naprava i municije; zaštitu od požara; državljanstvo; jedinstveni mati ni broj gra ana; prebivalište i boravište gra ana; li ne karte; putne isprave; me unarodnu pomo i druge oblike me unarodne saradnje u oblasti unutrašnjih poslova, uklju uju i i readmisiju; ilegalne migracije; azil; obu avanje kadrova; upravno rešavanje u drugostepenom postupku po osnovu propisa o izbeglicama i dr.poslove odre ene zakonom."⁴³

Statusno-pravni položaj, mesto i uloga Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije detaljnije su regulisani odredbama Zakona o policiji⁴⁴, gde se u lanu 1. precizira delokrug rada policije i navodi slede e: "Policiju ini zaokružena oblast rada Ministarstva unutrašnjih poslova (u daljem tekstu: Ministarstvo) za koju se obrazuje Direkcija policije. Policia obavlja zakonom utvr ene policijske i druge poslove, pruža podršku vladavini prava u demokratskom društvu i odgovorna je za ostvarivanje bezbednosti u skladu sa zakonom. Obavljanjem policijskih poslova policia svima pruža zaštitu njihovih prava i sloboda. Prilikom pružanja zaštite, policia pojedina prava i slobode može ograni iti samo pod uslovima i na na in utvr en Ustavom i zakonom. U Ministarstvu se, pored policijskih poslova obavljaju i drugi zakonom utvr eni poslovi."⁴⁵

Policijski poslovi su precizirani prema nadležnostima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije i navode se u lanovima 10., 11.

⁴² Zakon o ministarstvima, "Službeni glasnik RS", br. 65/08

⁴³ I. 5.

⁴⁴ Zakon o policiji, "Službeni glasnik RS", br. 101/05

⁴⁵ I. 1.

i dalje, dok su sa stanovišta teme zna ajni poslovi i zadaci održavanja stabilnog javnog reda i mira, spre avanja i suzbijanja vanpravnog ponašanja, delikata i kažnjivih dela u širem smislu.⁴⁶

Organizacija Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije (policije) je utvrđena u skladu sa poslovima i zadacima, saglasno Zakonu o policiji i podzakonskim aktima usvojenim na osnovu istog. U aktuelnoj reformi Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije kao i u novelama u organizaciji, centralno mesto i dalje ima Direkcija policije, kao nesporno najvažnija organizaciona celina u pogledu održavanja javnog poretna, borbe protiv kriminaliteta i obavljanja klasičnih policijskih poslova. Direkcija policije je organizovana po hijerarhijskom principu i na njenom elu je direktor kao inokosni organ. Ona u svom sastavu ima specijalizovane linije rada (uprave) i teritorijalne jedinice (policijske stanice, ispostave, i dr.).⁴⁷ Održavanje stabilnog javnog reda i mira je u inherentnoj nadležnosti Uprave policije kao formacijski najveće linije rada Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije i područnih policijskih uprava (PU, PPU), koje u svom sastavu imaju posebna odjeljenja za javni red i mir (OJRM). Izuzetno, u slučajevima narušavanja javnog reda i mira u većem obimu, na osnovu odluke direktora policije mogu se angažovati specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova, kao što su: Žandarmerija, SAJ, PTJ i dr.

Policijska ovlašćenja su u funkciji obavljanja navedenih poslova i predviđena su odredbama članova 30-109 Zakona o policiji, izuzev onih koja su utvrđena posebnim zakonima (Zakonik o krivičnom postupku⁴⁸, Zakon o prekršajima⁴⁹, Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela⁵⁰).

Tako se u glavi IV Zakona o policiji navode na elu, principi i standardi za njegovu implementaciju, a potom i konkretna ovlašćenja (21) : upozorenje i naređenje, provera i utvrđivanje identiteta lica i identifikacija predmeta, pozivanje, dovođenje, zadržavanje lica i privremeno ograničenje slobode kretanja, traženje obaveštenja, privremeno

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Šire: Nika Ž.: Zbirka propisa - Zakon o policiji i podzakonski akti, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2008.godine

⁴⁸ Zakonik o krivičnom postupku, "Službeni list SRJ", br. 70/2001 i 68/2002 i "Službeni glasnik RS", br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005, 49/2007, 20/2009 , 72/2009 i 111/2009)

⁴⁹ Zakon o prekršajima Republike Srbije, "Službeni glasnik SRS", br. 44/89, "Službeni glasnik RS", br. 21/90, 11/92, 6/93, 20/93, 53/93, 67/93, 28/94, 16/97, 37/97, 36/98, 44/98, 65/2001, 55/2004

⁵⁰ Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela, "Službeni glasnik RS", br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - 45/2005, 61/2005 i 72/2009

oduzimanje predmeta, pregled-prostorija, dokumentacije i protivteroristički, zaustavljanje i pregledanje lica, predmeta i saobraćajnih sredstava, obezbeđenje i pregled mesta događaja, upotreba tuteg saobraćajnog sredstva i sredstva veze, prijem prijava o užnjem krivnom delu, javno raspisivanje nagrade, snimanje na javnim mestima, poligrafsko testiranje, policijsko opažanje-observiranje, traganje za licima i predmetima, zaštita žrtava krivih tih deli i drugih lica, prikupljanje, obrada i korišćenje tih podataka, mere ciljane potrage i upotreba sredstava prinude (fizička snaga, službena palica, sredstava za vezivanje, specijalna vozila, službeni psi, službeni konji, sredstva za zapremanje, uređaji za izbacivanje mlazeva vode, hemijska sredstva, vatreno oružje, posebne vrste oružja i eksplozivnih sredstava.⁵¹

5.2. Osvrt na aktivnosti policije u suzbijanju delikata na sportskim priredbama

Operativni rad Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije (policije) na suzbijanju delikata na sportskim priredbama polazi od navedenih "softvera" za rad, posebno od policijskih ovlašćenja i saradnje tog Ministarstva sa predstavnicima nadležnih pravosudnih organa (javni tužilac, istražni sudija, prekršajni organi i drugi).

Centralno pitanje kriminalističko-operativnog rada pripadnika policije na terenu odnosi se na prikupljanje informacija, analitičku trijažu i konkretizaciju u vidu dokaza za procesuiranje osumnjičenih lica u krivnom ili prekršajnom postupku. U cilju prikupljanja valjanih informacija koristi se standardna metodologija policijskog rada koja obuhvata: angažovanje operativnih radnika u civilu u masi, osmatranje (observacija), izjave učesnika i potencijalnih svedoka shodno Zakoniku o krivnom postupku i Zakonu o prekršajima, vršenje uviđaja, korišćenje tehničkih sredstava za dokumentaciju, izjave policijskih službenika učesnika intervencije i dr. Potencijalni dokazi, lični i materijalni, javljaju se u različitim formama i to kao: izjave, audio i video snimci, tonski zapisi, fotografije, zapisnici o uviđaju, tragovi i predmeti izvršenja dela, sredstva i dr.

U početnoj fazi policijskog rada specijalizovana jedinica – Odjeljenje za javni red i mir (pr. PU za grad Beograd) vrši analitičku obradu po etničkim saznanjima koja se odnose na izvršioce, mesta izvršenja (okupljanja), vreme, način izvršenja i druge elemente iz MOS evidencije (modus operandi sistem). Potom sledi dalja provera lica iz aktuelnih evidencija

⁵¹ Glava IV, Zakon o policiji, "Službeni glasnik RS", br. 101/05

KE (kaznena, krivi na), PE (prekršajna) i druge., konsultacije sa nadležnim predstavnicima pravosu a kao što su: (dežurni) sudija za prekršaje, istražni sudija i zamenik javnog tužioca. Dalje slede u policijskoj praksi poznate aktivnosti preventivnog karaktera, kao što su: "preventivno" privo enje lica (uz zakonski osnov), koriš enje operativnih veza, kontakti sa radnicima FTO, kontakti sa predstavnicima JKP, konekcije sa vlasnicima STR i druge aktivnosti.

Kao posebno zna ajano napominjemo policijsko ovlaš enje snimanje na javnim mestima u smislu lana 67. Zakona o policiji, koje se u praksi pokazalo kao nepogrešiv "softver" za prikupljanje neoborivih (materijalnih) dokaza protiv osumnji enih lica.⁵²

Aktivnosti snaga Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije pretpostavljaju da se u prvi plan istaknu dobri rezultati policije u suzbijanju huliganizma, smanjenju stope nasilja i nedoli nog ponašanja u poslednje vreme. Me utim, nedavno brutalno ubistvo francuskog navija a Brisa Tatona i drugi doga aji vra aju nas u realnost, tako da je potrebna permanentna i usmerena aktivnost itave zajednice. U tom smislu pominjemo proaktivnu ulogu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije – Uprave policije, teritorijalnih OP i OJRM, zatim UKP i drugih linija rada. Evidentna je i uloga Ministarstva unutrašnjih poslova u pogledu radnih sastanaka sa navija im a vo ama najve ih fudbalskih i drugih klubova u nas, zatim poja ani upravni nadzor klubova - organizatora sportskih manifestacija, sastanaka sa JKP i dr.

Podse amo da je Vlada Republike Srbije svojevremeno formirala Savet za spre avanje nasilja na sportskim manifestacijama, koji ine predstavnici razli itih resora i koji se redovno sastaje.

Posebno zna ajni primeri dobre prakse odnose se na razmenu informacija sa stranim policijama posredstvom NCB Interpola, zatim putem regionalne bilateralne i multilateralne saradnje i sl. Predstavnik Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije (UP) je svojevremeno uzeo u eš e na koordinacionim sastancima Evropskog centra za borbu protiv huliganizma u Hagu, na osnovu koje je ustanovljena unificirana evidencija "navija a" izgrednika po metodologiji UEFA (FIFA) kao lica "A", "B" i "C" kategorije, prema stepenu društvene opasnosti i dr.⁵³

⁵² Na nedavnom derbiju izme u FK "Partizan" i "Crvena zvezda", održanom 09.05.2010.godine, policijske kamere su doprinele rasvetljavanju krivi nih dela i prekršaja i procesuiranju u esnika tu e izme u navija a.

⁵³ Sli an razgovor sa predstavnicima MUP UP/2 zam. na elnika OJRM (A. Gargenta) i šefom Odseka (V. Stojanov) od 03.05.2010.god., Bgd. (interno).

ZAKLJU AK

Polaze i od injenice da je svojevremeno donet "Evropski sporazum o suzbijanju nasilja i nedoli nog ponašanja gledalaca na sportskim priredbama, posebno na fudbalskim utakmicama", mišljenja smo da su zakonske novele u borbi protiv huliganizma sastavni deo procesa harmonizacije našeg zakonodavstva sa pravom EU i praksom razvijenih država. U tom kontekstu aktuelni "Anti hooligans zakon", posebno nakon nedavnih novela, donet je po našem mišljenju u funkciji zaštite zajednice od nasilja i šteto inskog delovanja pojedinih grupa "navija a". I dalje od toga, ovaj propis e uz novele KZ RS doprineti da se preventivno i represivno deluje prema licima koja pod plaštom navijanja šire nacionalnu, versku i dr. netoleranciju i mržnju.

U pogledu uloge klubova mišljenja smo da je usvajanje novog Zakona o FTO prosto imperativ trenutka, jer u postoje em pravnom interegnumu najviše gube navija i, zatim klubovi i iznad svega zajednica. Donošenjem novog propisa i podzakonskih akata za implementaciju verujemo da bi se popravila slika ovog fenomena, kao i poslala nesporna poruka me unarodnoj zajednici da smo u initi sve da pobedimo huligane i rušioce.

Mišljenja smo da u narednom periodu treba pratiti primenu propisa u praksi, nakon ega bi se moglo dati prve temeljnije ocene i predlozi de lege ferenda za unapre enja pojedinih rešenja. Na identi an na in valja postupiti i kada je u pitanju praksa rada MUP RS, posebno specijalizovanih linija rada i teritorijalnih PS. Podrška javnosti i medija je tako e bitan element prevencije i rada na duge staze u ovoj materiji, posebno ako se imaju u vidu mlađi i maloletnici kao najvažnija ciljna grupa.

LITERATURA

1. Nika Ž., Joksimovi D. (2008). Sredstva prinude – nova zakonska i podzakonska rešenja MUP RS, asopis MUP RS "Bezbednost" br.1-2/08, Beograd.
2. Nika Ž. (2008). Zbirka propisa - Zakon o policiji i podzakonski akti, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd.
3. Rooks Clarence, Hooligan Nights, London 1937, reprint

Izvori

1. Krivi ni zakonik Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009
2. Ustav Republike Srbije, "Sužbeni glasnik RS", br. 83/06
3. Zakon o izmenama i dopunama Krivi nog zakonika Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 72/2009
4. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 101/05, 90/07 i 111/09
5. Zakon o javnom redu i miru, "Službeni glasnik RS", br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94 i 101/05
6. Zakon o ministarstvima, "Službeni glasnik RS", br. 65/08
7. Zakon o okupljanju gra ana, "Službeni glasnik RS", br. 51/92, 53/93, 67/93 i 48/94, "Službeni list SRJ", br. 21/01, i "Službeni glasnik RS", br. 101/05
8. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivi nih dela, "Službeni glasnik RS", br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - 45/2005, 61/2005 i 72/2009
9. Zakon o policiji, "Službeni glasnik RS", br. 101/05
10. Zakon o prekršajima Republike Srbije, "Službeni glasnik SRS", br. 44/89, "Službeni glasnik RS", br. 21/90, 11/92, 6/93, 20/93, 53/93, 67/93, 28/94, 16/97, 37/97, 36/98, 44/98, 65/2001, 55/2004
11. Zakon o spre avanju nasilja i nedoli nog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009 i 111/2009
12. Zakon o zabrani manifestacija neonacisti kih ili fašisti kih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacisti kih ili fašisti kih simbola i obeležja, "Službeni glasnik RS", br. 41/09
13. Zakonik o krivi nom postupku, "Službeni. list SRJ", br. 70/2001 i 68/2002 i "Službeni glasnik RS", br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005, 49/2007, 20/2009, 72/2009 i 111/2009)

SUPPRESSING VIOLENCE AND MISBEHAVIOR DURING SPORTS EVENTS, WITH THE REVIEW OF THE ROLE OF MINISTRY OF INTERIOR OF THE REPUBLIC OF SERBIA

This paper deals with current problems in the sphere of violent and indecent behavior and hooliganism during sports events and other public events as well as with the role and the responsibilities of the police (Ministry of Interior of the Republic of Serbia) related to the suppression of these negative phenomena.

In the introduction, the author briefly explains the semantic meaning of the term hooliganism, the extent and the phenomenon of violent and indecent behavior of a part of the audience during sports and other public events. The central part of the paper includes legal solutions taken from the valid Law on preventing violence and misbehavior during sports events of the Republic of Serbia (the so-called "Anti-hooligan Act") and its recent amendments made in accordance with the Law on amendments and annexes. The final part gives a review of the place and the role of Ministry of Interior of The Republic of Serbia, the organization of General Police Directorate and its units specialized for the suppression of violence, important operative measures and tactical movements and de lege ferenda suggestions for the improvement of the existing provisions.

KEY WORDS: *violence / misbehavior / hooliganism / the so-called "Anti-hooligan Act" / police / public peace and order / Serbia and EU*

VIRTUELNI LEGALITET

Jovan Krsti
savetnik republi kog javnog tužioca

*Svi znamo: Svet kompjutera nije ravan već trodimenzionalan. Virtuelna stvarnost (VR) omogućuje da upravljate svojim kretanjem i vidite svet u tri dimenzije u realnom vremenu. Manje znamo: Kao proizvod ove (ne)realnosti i rezultat primene moderne tehnologije nastala je nova pojava u pravu koja zahteva naučno objašnje. Virtuelna zakonitost (VL) može u budućnosti biti adekvatna tehnika primenljiva za modelovanje i simuliranje ponašanja postojeće populacije po projektovanim zakonima. VL neće ostati prisutna samo u aplikacijama raznih igara, već će se koristiti za eksperimentalno donošenje zakonskih normi, radi realizacije ili obezbeđenja određenih društvenih promena. Impakt virtuelne stvarnosti sa Interneta na stvari kriminal nije još dovoljno proučen i sprečavan. Da li je naše društvo i kultura spremno da raskrsti sa nekažnjivošću i koja bi bila zakonodavna ograničenja? Isti zakoni i politika krivičnog progona koji se primenjuju u svakom drugom kontekstu važe i za sajberprostor koji nije van zakona i nije izuzet od normativnih zahteva zakonske ili etičke prirode koji se odnose na ponašanje u svetskoj zajednici. Glavni zaključak je za rešavanje pravnih problema vezanih za ponašanje subjekata-korisnika u mreži i povodom primene kompjuterskih aplikacija, **neophodno je da se u principu, sa virtuelnim svetom odnosimo kao sa stvarnim svetom**, jer je on zaista i deo tog sveta (dakle definitivno nije sa druge strane ogledala) ono što je nezakonito i nemoralno "offline", predstavlja povredu univerzalnih pravila "online". Najvažnije je da moramo nastojati da virtualna zakonitost ne dovede do neke virtuelne pravne sigurnosti, odnosno stvarne pravne nesigurnosti (pravne neizvesnosti). Krajnje je vreme da pravna nauka počne da objašnjava najnovije kriminogene pojave, kako bi društvo što pre dobilo pravni alat za odbrnu svojih vrednosti.*

KLJUČNE REČI: Virtuelna stvarnost (VR) / Virtuelna zakonitost (VL) / sajber-kriminal i intelektualna svojina

Zadnjih nekoliko decenija pravne nauke su obogaene za jedan, za sada još nedovolno proučen fenomen koji je, još po etkom devedesetih godina dvadesetog veka uočen kao niz-prodукт tehnološke revolucije.¹ Ovaj pojam je posebno vezan za krivi no pravo u oblasti kompjuterskog kriminala, ali, to možemo slobodno da kažemo, i šire: sa oblašću pravne filozofije. Konkretnije, vezan je i za filozofiju kaznenog prava: odnos prava i neprava, željene, potrebne inkriminacije u odnosu na postojeće a neželjene pojave prividne ispravnosti u ponašanju, odnosno prividne zakonitosti delovanja subjekata. Pojam virtuelne zakonitosti (Virtual Legality-VL)² jednim svojim delom vezan je za već odavno definisan pojam virtuelne realnosti (Virtual Reality-VR) i s njim se, kao pojmom, i ne razmišljaju i, svakodnevno susrećemo zavirujući i u trodimenzionalne slike projektovane na ravni ekran naših kompjutera³. Iz ovog ugla posmatrano, najopštije govore i, sve su to plodovi interakcije ovek-mašina, plodovi stvaralaštva u kome kompjuteri, u većoj, ili manjoj meri, korespondiraju sa ovekom u procesima društvene nadgradnje. Ali uistinu "virtuelni (prividni) legalitet" je produkt oveka, velikog broja ljudi, ali i organizacija, subjekata koji se trude da stvore privid legitimnosti i legalnosti u stvarnosti: ljudi, država, ali i međunarodne zajednice.

Iako se ovaj pojam: "virtuelni legalitet" još uvek ne nalazi u rečnicima prava kao struke, niti kao nauke, za njegovo uvođenje u pravnu nauku postoje određene naučne pretpostavke. Uslovi koji postoje za definisanje ovog fenomena, ak, ako bi išli na izradu dublje studije, i kao više slojne pojave, stvoreni su, kako smo na samom početku teksta istakli, ne samo u bližoj, već i u nešto daljoj prošlosti. Pokušaćemo, ukratko, koliko je to moguće, da damo osnovne argumente za ovu tvrdnju, kao i za tvrdnju da oklevanje nauke nije slučajno i da ovim

¹ O ovome vidi šire: Victor J. Consentino, Virtual Legality, asopis Byte, mart 1994. str. 278.

² Milan Vujaklija, Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, str.157., lat.: virtus - sposobnost, valjanost, snaga. Virtuelan: "suprotno od realan"; fizika: onaj oblik koji se dobija presekom produženja stvarnih zrakova na suprotnu stranu, prividan uobražen - virtuelni lik: lik predmeta u ravni ogledala, nastao produženjem stvarnih odbijenih ili prelomljenih zrakova na drugu stranu.

³ Linda & Eric Von Schnjeber, Virtualy Here, PC Magazine, mart 1995. god, str 168: "Virtuelna stvarnost vam omogućava da se krećete po svetu i da vidite svet u tri dimenzije u realnom vremenu, sa šest stepeni slobode kretanja (6 DOF - 6 Degrees of Freedom), a koji reprezentuju sposobnost softvera da definiše i hardvera da prepozna šest vrsta kretanja: napred-nazad, gore-dole, levo-desno, vrh gore-dole, ugao gore-dole i rotacija levo-desno."

fenomenima sve više ovladavaju umesto akademskih, izvesni merkantilni krugovi.

Nivo naunih i tehnoloških znanja i dostignuća, uticao je na promenu osnovnih stavova o poreklu i karakteristikama realnog sveta u ontologiji. Ono što je klasična filozofija podrazumevala pod pojmom "istina" i "stvarnost" pod uticajem saznanja do kojih se došlo u teorijskoj fizici, posebno primenom specijalne teorije relativiteta, već odavno se svodi na pojmove "verovatno a" (izvesnost), odnosno, "konkretnost". Ranije korišćeni pojmovi u pravu, ocenjeni su kao idealna, ali u realnosti nepostoje a stanja i ustupili mesto pojmovima po kojima se stvarnost tretira kao sekvenca, manje-više uređenog kretanja haosa, kao deo univerzalne entropije.

Ako za nešto kažemo da ima virtualni izgled i zna enje, odnosno, ako se projektovani lik u ogledalu smatra nepostojećim - prividnim, onda prethodno treba da se osvrnemo na to sa kolikom sigurnošću u egzistiranju objekata koji se (ne) nalazi pred ogledalom. Dakle, uviđajući relativnost stvarnog sveta, filozofija o tom svetu više ne govori sa bilo kojim stepenom sigurnosti, već operiše sa pojmom "izvesnost", odnosno "predvidivost" realnih pojava. Virtualni svet i njegovi pojavnici oblici zaslužuju veliku pažnju, sa stanovišta stvaranja i primene prava. Stećena nova saznanja upućuju da ono što važi teorijski važi i za praksu primene pravnih normi, time i pravnu sigurnost, jer se pojам pravne sigurnosti mora da zameni pojmom pravna izvesnost⁴.

Pogled na stvarnost se izmenio i pre kibernetičke revolucije, tako da ga je ona samo potvrdila. Možni su unari ostvarili su i filozofske pretpostavke i pretpostavke teorijske fizike. Jedan od derivata ovih saznanja iz prirodnih nauka je i teorija haosa. Teorija haosa označava uspostavljanje drugačijeg pogleda na svet i na svet prava, drugačijeg metodološkog aparata, kao i sve širu primenu već postojećih rezultata u novim i sasvim različitim naučnim oblastima, što omogućava istraživanje na sasvim drugačiji način.⁵ Suština je da se pravo shvata kao spontano ili svesno i planski uspostavljen sistem izvesnosti. U krivi nom pravu došlo je do promene definicije cilja itavog postupka, odnosno materijalne istine koju je ranije trebao da utvrdi sud. Pošto sud i ne može da sazna apsolutnu istinu o izvršenom krivi nom delu, to on utvrđuje određeni stepen verovatnoće da se taj događaj odigrao u prošlosti.

⁴ Dragan M. Mitrović, Teorija haosa i pravna teorija - o izvesnosti u pravu, osnovni problemi filozofije prava, Akademik pres, Novi Sad, 1993, str.224.

⁵ Dragan D. Mitrović i Ljubiša V. Stanojević : Teorija haosa i pravna teorija, modelovanje i računarska simulacija u pravu, Naučnoistraživačka ustanova Službeni List SRJ, Beograd, 1996, str. 13.

Problem izvesnosti injenica u realnom svetu u društvenim naukama se definiše kao predvidivost u društvenim odnosima. U ovim odnosima, pored normiranih postoje i nenormirana – nepredvidiva, ili pak neželjena i još uvek nenormirana ponašanja. U domen ovih drugih spada odnos ljudi prema pozitivnom legalitetu (stvarnoj zakonitosti) i prema virtuelnom legalitetu (uobraženoj zakonitosti). Od shvatanja i prihvatanja ovih pojava zavisi sa kojom izvesnoš u se mogu formirati odnosi - stupati u prava i obaveze sa drugim subjektima prava.

U pravu, izvesnost samo delimi no predstavlja pravnu sigurnost (kao deo idealne-potpune zakonitosti). Nasuprot tome, pravna neizvesnost predstavlja pravnu anomiju: bezakonje. "Pravna sigurnost, posmatrana sa stanovišta pravne izvesnosti, jeste ili zamišljena, idealna izvesnost, ili bivša ostvarena izvesnost"⁶ Polaze i od pretpostavke da je ljudsko znanje o pojавама, matemati ki posmatrano, ograni avanje raznorodnosti, odnosno da što je znanje o pojавама ve e, neizvesnost je manja, odnosno ve i je stepen izvesnosti, a prognoziranje pouzdanije.⁷

Sa jedne strane, virtuelno pravo je izraz pravne neizvesnosti, izraz nepredvidivog stanja u stvarnosti, ili u aplikacijama koje su dobijene modelovanjem tih stanja, a sa druge strane, virtuelno pravo, kao objekt izu avanja, jeste svesna kreacija, izraz napora ljudi da pove aju ili postignu pravnu izveznost, kako projektovanih idealnih ili željenih, tako i budu ih zakonodavnih rešenja.

Opšti princip zakonitosti tako e se definiše i primenjuje na nov na in tako što se smatra da je to pravilo ili skup pravila o tome kako treba da se pravo sprovodi. U vezi sa tim, država na koju se to pravo oslanja definiše se kao glavni stabilizator i regulator nagomilanih protivre nosti koja treba da eliminiše nesigurnost i neutrališe neizvesnost.⁸ Pravna država se shvata kao država regulator (State Regulator) a postepeno se uvodi kao svetski prihva en koncept, sa portalima tzv. elektronske vlade (E-Government & Portals: B2C, C2G, G2B etc.). Tako je, po mišljenju nekih ekonomista, došlo do nastupanja progresivne ere u kojoj se stvaraju države regulatori odnosa u sistemu upravljanja znanjem i diplomatiye znanja⁹. Ovaj koncept regulacije je, sam po sebi, autoritaran, ali ne podrazumeva da autoritetima upravlja zlo, ve

⁶ Isto Dragan M. Mitrovi , Teorija haosa i pravna teorija - o izvesnosti u pravu, osnovni problemi filozofije prava, Akademik pres, Novi Sad, 1993, str. 227.

⁷ Dragan M. Mitrovi i Ljubiša V. Stanojevi , Teorija haosa i pravna teorija, modelovanje i ra unarska simulacija u pravu, Nau no izdava ka ustanova, Službeni list, Beograd, 1996, Drugi deo, Ra unarska simulacija karakteristi nih pravnih modela, str. 83

⁸ Isto, Dragan D. Mitrovi i Ljubiša V. Stanojevi : Teorija haosa i pravna teorija, modelovanje i ra unarska simulacija u pravu, str. 14.

⁹ Michael Rayan, Knowledge Diplomacy, Brookings Institution Press, Washington DC, 1998.

naprotiv. Virtuelni legalitet upravo esto služi da prikrije, a ne da razotkrije zlo.

Osim novih saznanja u ekonomiji i pravu, razumevanju fenomena virtuelnog legaliteta doprinose osnovna saznanja iz nauke o komunikacijama. Predmet izu avanja nije više sam sadržaj informacije, ve oblik, metod, evolucija i regulisanje procesa komunikacije. Osnovno pravilo savremene komunikacije glasi: Omnes, omnia, omnino (Svi, sa svima, o svemu), ali pod uslovom da se razgovara argumentovano i odgovorno.¹⁰ Ova rezerva se ne odnosi samo na Internet.

Me utim, proces komunikacije me u ljudima je pod velikim uticajem tehnološkog napretka. Ovaj proces se materijalizuje u vidu medija, a zadatak nauke je da utvrdi odnos ljudske svesti sa materijalizacijom te svesti. Ukratko, proces materijalizacije svesti u komunikaciji, evoluirao je od prvobitne neverbalne komunikacije (uspostavljanje odnosa po koordinatama u prostoru: levo-desno, gore-dole), verbalne komunikacije (odnos subjekata sa temporalnim komponentama: prošlost-sadašnost-budu nost), zatim, pismene komunikacije (odnos subjekata sa ekstra psih kom memorijom, a što, sada, "odra uju" ra unari), do - simboli ke komunikacije (pojava superkompjutera i mreža i tzv. metakomunikacije). Ovaj poslednji vid komunikacije uvodi pojam "tre eg pisma" koje afirmiše maštu, stvaralaštvo, individualizam, kao najviše ovekove umne sposobnosti. Pravna nauka se suo ava sa ovim izazovom, izme u ostalog, uvo enjem novih pravnih pojmove. Smatramo da je jedan od tih pojmove i virtuelni legalitet.

Nau na kritika shvatanja kulture i sukoba ljudskih nagona i normi u kulturi dala je stav o tome da je, "ljudsko društvo i kultura prvenstveno sublimacija nagona samoodržanja ili ja-nagona,"¹¹ a analiza raznih vrsta agresivnosti je pokazala da je "odnos izme u agresije i norme isti kao odnos nagona u celini i norme...i da norma socijalizuje nagon agresivnosti."¹² Pojave uobražene legitimnosti i legalnosti u vidu ispoljavanja i pravdanja agresije i konsekvence tih pojava koje se svode na javno propagiranje svesnog neprihvatanja normi (kroz mreže), sa pogubnim uticajem na sistem vrednosti, nisu dovoljno prou ene. Primeri sudbine uvene moralne norme od vremena pojave Biblije, a koja glasi "ne ubij" i primeri ogrešenja iz Drugog svetskog rata i drugih pogroma, samo utiru put u kom pravcu treba vršiti dalja istraživanja.

¹⁰ Mario Plenkovic, Od komuniciranja do zanosti o komuniciranju, Informatologija Jugoslavica, 21, Zagreb, 1989., str.103.

¹¹ Andrija Gams, Nagon i norma - putevi i bespu a kulture, "Filip Višnji ", Savremena administracija, Beograd, 1995 str. 109

¹² Isto, str.114

Površna empirijska analiza pojave virtuelne legalnosti može po i od zapažanja iznetih u medijima, posebno u citiranim novinskim lancima ija starost pokazuje koliko dugo ova pojava postoji i kako je slaba reakcija. Virtuelna stvarnost je plod mašte i stvaralaštva i sama po sebi može da navede ljudi na različite reakcije. Ona može tako da utiče na oveka, da po nečemu prenabregava uobičajeno razumevanje zakonitog i društveno prihvatljivog ponašanja. A i zakoni, po pravilu, kaskaju za tehnološkim i socijalnim promenama, ostavljajući pojedine odnose u magli. U našem, kao i drugim društvima ubrzanih tranzicija, ili pak kulturno-ekonomskog razvoja, ove "makaze" (zakonitost-stvarnost) su se znatno raširile. Upravo nesklad normalnih reakcija na pojave u stvarnosti, sa reakcijama u odnosu na virtuelne pojave u svetu u kome dominiraju računarske komunikacije, takođe spada u domen virtuelnog legaliteta.

Virtuelni legalitet takođe je definisan i kao "približno zakonito", ili "skoro zakonito," kao kada bi smo rekli policajcu koji nas je zaustavio zbog prebrze vožnje: "Vozio sam skoro ispod ograničenja!" A stvarnost traži da se odredi ili smo vozili prebrzo ili ne.¹³

Pojam virtuelne zakonitosti može poslužiti i za razumevanje društvenih odnosa u i stanja u oblasti vladavine prava i ljudskih prava. Na primer, u devedesetim godinama prošlog veka predsednik Meksika se u skoro svakom od svojih govorova zalagao za vladavinu prava govorući da su "pravila, jasna pravila su ono što on traži", ali istovremeno napominjući i kako je teško da se igra po pravilima u zemlji u kojoj se pravila odavno ignoruju¹⁴. Govorio je da niko nije iznad zakona i da zahteva primenu principa opšte kažnjivosti. Ovaj vrsti stav mu je poslužio da stekne popularnost u ekonomski teškim vremenima. Ali postavlja se pitanje: Da li su pojedina društva i kulture zaista spremne za prestanak postojanja nekažnjivosti, odnosno na sužavanja zone neprava u odnosu na zonu primene prava?

Svaki društvo ima svoje agencije za sprovođenje zakona (G-man) i kriminalce, ali malo je onih koji su spremni da priznaju da postoje ne samo pojedinačni slučajevi kršenja zakona, već i od organizovanog kriminala inspiriran selektivni koncept u primeni zakona u praksi. Svako ko živi u takvom društvu brzo saznaće da je to neka vrsta virtuelne zakonitosti. Najočigledniji primer obmane u primeni prava se nalazi na nekim ulicama u Meksiku sitiju gde postoje stvarni i lažni "ležeći policijski". Stvarni služe kako bi vozači smanjili brzinu zbog

¹³ Virtual Reality: Virtual legality, New educational legislation for electronic information keynote address by Ian McDonald, Legal Officer, Australian Copyright Council, Australian School Library Association, 21 February 1998.

¹⁴ The New York Times, "Mexico Lives by Virtual Law", Anthony DePalma, March 26, 1995

bojazni od udarca, a tu su i svetlosni signali, znakovi o obaveznom zaustavljanju ili ograni enju brzine, itd. Ali u takvom društvu svi znaju da skoro niko ne obra a pažnju na zakonsku kontrolu saobra aja, te da se društvo kao takvo opredeljuje da pre trpi oše enja na prednjim i zadnjim delovima automobila, nego da poštuje ograni enje brzine. Ali ono što je još i o igledno virtuelno jeste da su u nekim ulicama u Meksiku Sitiju bukvalno bila samo bojama naslikana ispu enja na asfaltu, samo da bi se stvorio utisak da ona zaista postoje.

Stvarna vladavina prava se definiše kao "metapravna ideja o valjanom pravnom poretku koji podrobnim i postojanim pravnim ograni enjima državne vlasti, odgovaraju im svojstvima zakona i pouzdanim institucionalnim jemstvima obezbe uje ljudsku sigurnost i slobodu."¹⁵ Virtuelna zakonitost shva ena kao uobražena vladavina prava postoji na primer u situaciji kada se u nekom društvu, nakon rasprave o delovanju ekstremnih navija kih grupa, konstatuje stidljiva reakcija države u odnosu na masovno nasilje motivisano mržnjom ili podstaknuto govorom mržnje. Ili da citiramo predsednika meksi ke Advokatske komore gospodina Huana Zamora Pirsa "Meksi ka vlada je postala slabija, skoro do ta ke da budu stidljiva, o nametanju vladavine zakona. Dakle, Meksikanci shvataju da postoji vladavina zakona, ali znaju da, ako vam se neki zakon ne svi a i ako se ne pot injavate, da vam se ništa ne e dogoditi."¹⁶

Erozija i prividnost zakonitosti uvek zapo inje od erozije ustavnosti, odnosno nedostataka u Ustavu. Na primer, u SRJ i SCG devedesetih godina, proklamovana nezavisnost sudova morala je biti garantovana potpunom stalnoš u i nepokretnoš u sudija, a upravo su ta svojstva nedostajala da bi postojala vladavine prava i kao što je to bio slu aj kod na ina izbora i razrešenja sudija Ustavnog suda i razrešenja sudija Saveznog suda. Tadašnji Ustavni sud nije u svojoj praksi ispoljavao neophodnu hrabrost i doslednost u odbrani Ustava. Karakteristi an je slu aj spora povodom donošenja Zakona o izmeni i dopunama zakona o izboru saveznih poslanika u Ve e republika Savezne skupštine, po hitnom postupku na konstitutivnoj sednici Narodne skupštine, u kom slu aju su izborna pravila menjana u toku izbora¹⁷.

Ako nastavimo da govorimo o Meksiku devedesetih godina, tamo su svi zakoni bili pisani u skladu, ili na osnovu Ustava Meksika iz 1917.

¹⁵ Uvod u pravo, prof. Dr Kosta avoški i prof Dr Radmila Vasi , Javno preduze e "Službeni glasnik" , Beograd, 2007,

¹⁶ Anthony DePalma, isto

¹⁷ Kosta avoški, Ustav kao jemstvo slobode, "Filip Višnji ", Beograd, 1995, str. 167,

godine, a koji se smatra jednim od najkvalitetnijih u svetu.¹⁸ Me utim diskrepacija izme u proklamovane i primenjene ustavnosti i zakonitosti je bila velika. Za primer analize je uzet Zakon o radu, po kome radnici imaju Ustavom zagarantovana prava na dostojanstven posao i zarade zakonski bolje obezbe ene nego u, na primer, SAD. Problem je u tome što se od strane poslodavaca gotovo nikada ne primenjuju upravo te norme zakona. Ovo je posledica toga što ni navedeni Ustav sam po sebi, nije bio svetinja. Imao je više od 400 amandmana. Pore enja radi, da je kojim slu ajem Ustav Sjedinjenih Ameri kih Država menjan i dopunjavan takvim tempom, imao bi više od 1.000, umesto sadašnjih 27 amandmana.

I tako se dolazi do pitanja realnog legaliteta: Koji zakoni se primenjuju u proklamovanoj vladavina prava? Društvene potrebe su te koje esto odlu uju koji se zakoni sprovode i kako. Ogroman i haot an glavni grad (Meksiko Siti) je nametao donošenje Zakona o spre avanju demonstranata da blokiraju ulica i puteve. Ali, tokom ve eg dela te poslednje decenije XX veka, vlasti su omogu ile da se sredstva daju i za tribine za velike demonstracije (tzv. mitinzi). I sam predsednik se gorko suo io sa stvarnim stanjem u sprovo enju zakona, kada su policajci zaustavili džip koji je vozio njegov 19-godišnji sin Ernesto i kada su policajci, ne znaju i ko je, pokušali da ga oplja kaju. Ipak, to je spre eno samo zahvaljuju i intervenciji predsednikovih telohranitelja, kao jedinim mogu im postupkom koji ne стоји svakom gra aninu na raspolaganju, kako se to kaže uli nim žargonom koji i služi za to da objasni vanredne postupke i mere u haoti nim stanjima: "samo tako!".

Meksikanci koji su živeli u SAD (sli no kao naši državljeni na radu u EU), kada se vrati u domovinu kažu da su oduševljeni koliko strogo se Amerikanci (Evropljani) pridržavaju zakona, a istovremeno su skloni ismevanju njihove sklonost da poštuju red. U takvom društvu, dok se vlasti bore za ostvarenje ideja vladavine prava, društvo esto pada u bezakonje, odnosno, stvarno vlada nepravo ili haos. Ilustracija tog stanja u Meksiku su bile injenice da su se promenila dva predsenika republike, tri savezna tužioca i trojica specijalnih islednika u ijem mandatu nisu rešeni slu ajevi ubistva jednog kardinala, jednog predsedni kog kandidata i jednog mo nog poslovnog oveka. Sticao se utisak da itavo društvo odbija da primeni pravo, da je preovladao princip nekažnjivosti (ipunitty).

¹⁸ Proclaimed on February 5, 1917, is considered by many to be one of the most radical and comprehensive constitutions in modern political history. Although its social content gave it the title of the first modern socialist constitution...it preceded the constitution of the former Soviet Union...the Mexican document replicates many liberal principles and concepts of the constitution of the United States. The liberal concepts include federalism, separation of powers, and a bill of rights, www.country-data.com/cgi-bin/query/r-8764.html

U takvom društvu je moguće stvoriti odbojnog javnog mnjna prema pravnim normama, naročito ako u medijima uticaj ima visokotehnološki organizovani kriminal. To je vrlo lako izvodljivo, samo valja pomešati stvarnost i pretpostavljenu stvarnost, dakle svojevrstan "Reality Show" sa stvarnim likovima u situaciji raznih (neustavnih i nehumanih) ograničenja prava koja nameće neko ko se zove "veliki brat" (može i "gazda farme"), na mestima gde se vrši mešanje stvarnih likova sa filmskim likovima (glumcima) ili u kvizovima sa problemima koji se rešavaju "samo tako!" itd, sve finansirano od strane publike putem SMS poruka.

Uveliko se ispla uju investicije u ogromne filmske studije i programe koji za svoje glavne aktere imaju specijalne jedinice policije, u kojima gostuju aktuelni državni funkcioneri, u kojima analiziraju hipotetični slučajevi i situacije sa glumcima (izmišljenim ili nestima) kao sagovornicima. Za razliku od pozorišnih predstava i filmova, glumci nastavljaju da igraju svoje uloge i van programa, sede u studiju i razgovaraju sa građana, a u toku emisije, kad razgovaraju sa gostima emisije, diskretno gledaju u ekrane skrivenih lap-top kompjutera na kojima im režija piše njihove odgovore, kako bi se stvorio privid spontanosti i nepredvidivosti. "U stvarnosti svaki "rijaliti šou" propagira vrednosti totalitarnog društva, u kojem se prezire privatnost i gde se ljudi namerno stavljaju u ponižavajuće i vulgarne, stupidne situacije. To je ozbiljan atak na slobodu, demokratska načela, elementarna ljudska prava i temeljne ljudske vrednosti. Put u Evropu ne vodi preko "Velikog brata", već upravo suprotstavljanjem "vrednostima" i porukama koje on nosi."¹⁹

Sve je duži spisak programa koji gledaoce interaktivno uključuju u razne modele normiranja (socijalnog eksperimentisanja). "Veliki Brat" i "Farma" su u formi socijalnog eksperimenta u kome se pozivaju gledaoci da se estvuju sa protagonistima (u svojevrsnom projektu normiranja ponašanja), "Trenutak istine" pruža šansu agencijama za sprovođenje zakona da otkrivaju izvršioce krivičnih dela među protagonistima (u svojevrsnom projektu ispitivanja stepena pridržavanja moralnih ili pravnih normi), "Telefon" omoguće da se jednim pozivom zapone radnja koja protagonisti dovodi do imaginarnog cilja (nagrađivanje protagonisti zbog doslednosti pridržavanja normiranog ponašanja), "Ku a iz snova" projektuje pravila po kojima protagonisti takmičari "zidaju" u mašti, da bi se ostvarili njihovi snovi (nagrađivanje po stepenu prihvatanja normi - pravila igre), "Lete i start" pokreće drugu vrstu takmičenja sa istim ciljem, "Dating" ili prosti rečeno "prvodadžiluk" se zasniva na konkurenčiji potencijalnih izabranika, "Šesto ulo" omoguće da protagonisti u estvuju u drami zajedno sa glumcima, stupaju u dijalog sa

¹⁹ Žarko Trebešanin, Zamor i na putu u totalitarizam, Politika, 17. 04. 2010. godine

izmišljenim li nostima i dovode sebe u projektovanu situaciju radi procene sopstvenog rizika (dramatizovana procena rizika od teroristi kog napada - SWOP Analysis).

Umišljena ili uobražena zakonitost koju ovi programi sprovode u dramskoj režiji, u imaginarnom vremenu (nepostojeće, "filmsko" vreme, u kome su trajanja radnji montirana rezovima filmskih kadrova), može dovesti do stvarne nezakonitosti u "režiji" našeg stvarnog života u realnom vremenu. Kako druga ije objasniti hipotetičnu situaciju u kojoj bi jedan od protagonistova "realitija" trebao da bude saslušan kao svedok u stvarnom krivi nom postupku, a koji naravno teče u realnom vremenu, a sve da se ne naruše pravila unutar socijalnog eksperimenta u kome vreme virtualno teče, jer za gledaoca traje samo onoliko koliko su uključene kamere, odnosno koliko se gledaocima predstavi njegovo trajanje veštim lepljenjem kadrova i koji eksperiment podrazumeva izolaciju protagonistova na neodređeno realno vreme. Dakle, šta u inicijativi ako se istovremeno pred sudom odvijaju krivi no-procesne radnje koje ne trpe odlaganje ili usled ijeti odlaganja bi došlo do stvarnog narušavanja zakonitosti, sve zbog tako "opravdanog odsustva" protagonistova? Za sprovo enje stvarne zakonitosti u takvim situacijama neophodno je da državni organi uti u na režiju, koja bi onda filmskim sredstvima, produžila imaginarno vreme u kome traje "realitet" i dramskim sredstvima prikrila privremeno odsustvo protagonistova od gledalaca programa, pa ak i od samih u esnika (radi zaštite privatnosti protagonistova i tajnosti postupka i ako se ceo program zasniva na razotkrivanju njegove privatnosti i drugih aktivnosti!) i tako bi se, uz velike napore, omogućilo saslušanje protagonistova kao svedoka u skladu sa ZKP-om. A zatim bi se program nastavio po uvenom holivudskom principu: ma šta se dogodilo, šou mora da se nastavi ("The Show must go on!"). Odlazak protagonista u "realitet" programe neodoljivo podseća na odlazak nekih predstavnika u poslanici dom, pod okrilje imuniteta od krivičnog progona ili da spasu život glavu od raznih poverilaca, a i tamo, ono što se zatim događa pred TV kamerama nije zasigurno da se događa a onako kako to mediji prenose.

Ono što je kriminogeno u ovim pojавama je to što su u esnici programa ljudi željni slave i popularnosti motivisani jeftinim bogatstvom, moderni gladijatori, ali moderni po tome što, za razliku od onih rimskih, nemaju viteštvu i nemaju nikakvih moralnih skrupula i spremni na sve "samo tako!", a umesto svoje glave žrtvuju tuču. Komentatori pojava uočavaju da se "masovno umnožava društveno problematično i patogeno ponašanje... time što se rušenjem granica između privatnog i javnog bezobzirno ruši i ukida, planski se stvara pometnja, te više nije moguće

re i šta pripada sferi privatnosti, a šta ne".²⁰ Ali kriminološki posmatrano, u stvari, ne uspeva se u socijalnim eksperimentima, jer se masovno stimuliše volja za neprihvatanje normi, svojevrsan revolucionarni moral, poistove ivanjem gledalaca sa protagonistima koji se ponose time što u svom privatnom i javnom životu ne prihvataju normirano ponašanje. Ali ni to nije to najteža posledica (ako ostaje u domenu ispoljavanja zakonom artikulisane politike volje), već što se stvara pometnja i izjednačavanje javnog i privatnog interesa u društvu, odnosno, stvara se stanje u kome može doći do preovladavanja užih, grupnih ili ak klanovskih interesa, a to je samo po sebi nasilje nad ustavnošću i zakonitošću. Kriminologija upravo mora ovom društvu na vreme, dok ne bude kasno, da da odgovor na pitanje zašto novine "pisanjem podržavaju ovaj šou i daje mu logističku podršku i da li njihovi urednici zbilja ne shvataju da se zarad dizanja tiraža i profita, opasno igraju vatrom?"²¹ Naravno da shvataju jer su podjednako, ako ne i bolje obrazovani od ljudi u agencijama za sprovodjenje zakona. Ali se ne možemo zadovoljiti zaključkom da se time podrivaju sami temelji demokratije i da to vodi pravo u totalitarizam. U navedenim pojavama i posledicama se stiže materijanopravni osnovi za teške inkriminacije koje bi imale za cilj da se sankcionise aktivnost kojom se na javno mnjenje na ovakav način negativno utiče (svojevrsna zloupotreba medija) tako da se ono povešta uže i falsifikuje, što direktno ima za posledicu da se falsifikuje politika volja glasa a kao podloga legitimite države. Nasuprot tome, neki akademski krugovi nazivaju "veštačkim javnim mnjenjem"²² malobrojne predstavnike NVO koji upozoravaju da medijima dominira ideološka netolerancija i ekspanzionizam²³ i malobrojne predstavnike alternativne advokature koja se bore za zaštitu ljudskih prava.²⁴ U nemoj i da se adekvatnim pravnim alatima suprotstave ovim pojavama neki predlažu uvođenje moralnih normi u vidu javne cenzure za autore dela ili programa, kao svojevrstan moratorijum na pojave koje podstiču u netoleranciju i nasilje, kao i dobro i pažljivo osmišljeno normiranje, kao interaktivni, povratni udarac u vidu krivičnog progona kriminaliteta mržnje. U protivnom, visokotehnološki kriminal koji nastoji da ovlada medijima, ucenjuje politike izvesnim "veštačkim javnim mnjenjem" kakvo god da je ono, odnosno prividnim legalitetom i legitimitetom, od društva stvara tinjaju u buktinju koja svakog trenutka može biti zapaljena uz provalu nasilja u kome ne bi stradala samo kulturna dobra iz Narodne skupštine, razni sakralni objekti, knjige iz biblioteka i umetnička dela, već bi bila dovedena u pitanje civilizacija i kultura u celini.

²⁰ Trebješanin, isto

²¹ Trebješanin, isto

²² Istanak "Ukida osi a, a brani Gani a", Večernje novosti, 20. 04. 2010.

²³ Press konferencija YUCOM i HOS, 19. april 2010.

²⁴ Intervju: Dragoljub Todorović, Tamara Nikolićević, Dani, br. 618, 17. 04. 2009.

Na globalnom planu, poznato je da su firme poput "Microsoft"-a, ako ne slede i svoja zamišljena prava, a ono mešaju i svoja stvarna prava, sa imaginarnim (tako e bi ih nazvali virtuelnim) pravima, poput prava imperija kreiranih za programerskim stolom, izgubile pravne sporove sa manjim, ali kreativnijim kompanijama, zbog nezakonitih akata uperenih na dominaciju na tržištu.²⁵ Dominacija na tržištu stvara uslove za politi ku dominaciju i teror. Uvena je i politi ka izjava data protiv ideološkog monopolja kao o postojanju "imperije zla".²⁶ Uporedo sa koriš enjem Interneta i globalnih TV mreža za informisanje i najkompetentnijih subjekata u svetu, kada se i pojedine agencije za sprovo enje zakona i me unarodne organizacije, prilikom odlu ivanja oslanjaju, ili tvrde da se oslanjaju na podatke koje iznose ovi mediji, dakle i na globalnom nivou, javlja se problem virtuelne legalnosti. Jer, oslanjaju i se na sliku sveta koju daju mediji, a ne na realni svet, neki autoriteti mogu da se ponašaju bezobzirno u odnosu na pozitivno pravo. Neka odstupanja od na eli Evropske konvencije o ljudskim pravima i Povelje Ujedinjenih Nacija, delimi no se mogu tuma iti i time da su subjekti odlu ivanja žrtve iluzije da projektovana stvarnost (virtuelna realnost) i virtuelna zakonitost, dozvoljava nekim subjektima ponašanje koje nije u skladu sa realnim svetom i pozitivnim (važe im) pravom (kao na primer, stavovi u odnosu na krajnje nejasan pojam virtuelnog legaliteta pod nazivom "novi svetski poredak").

Zakon teorijske fizike, da je stvarni svet ireverzibilan, dobija svoju punu potvrdu kada se razmatra pitanje ove dve vrste zakonitosti. Virtuelni svet navodi korisnike na iluziju da poštuju i njegova neobuzdana pravila, ne e imati posledica u stvarnom svetu, da se protivpravnost može "izbrisati" (jednostavno date uvenu komandu "dellete" i "niste svesni" da se na vašu štetu vrši krivi no delo ili vršite resetovanje uma kao kada teniseri prevuku dlanom preko oiju nakon loše odigranog udarca da to zaborave i ne optere uju sebe pri narednom udarcu). A baš to je preporu io jedan pravnik u odgovoru na prijavu pretnji preko Interneta upu enih LGBT organizaciji "Kvirija"! Da li se išta može rešiti brisanjem upu enih prete ih poruka?

²⁵ Netscape Communications Corp. has filed suit in the United States Federal District Court in the District of Columbia against Microsoft Corp. to seek redress for Microsoft's anticompetitive conduct against Netscape, a subsidiary of America Online. This anticompetitive conduct also formed the basis of the U.S. government's antitrust case against Microsoft. A Federal District Court concluded on June 7, 2000, and the Court of Appeals unanimously affirmed on June 28th, 2001, that Microsoft's behavior violated antitrust laws and had harmed Netscape, Dulles, VA, SAD, 22. 01. 2002.

²⁶ Ronald Reagan, Govor za National Association of Evangelicals, Orlando, Florida, SAD, 8. 03. 1983.

ZAKLJU AK

Sumiraju i sve napred re eno kao ideje, ali i kao primere ozbiljne relativizacije zakonitosti i ustavnosti, a koja je rezultat za sada, površno empirijski analizirane pojave "skoro postoje e" ili prividne zakonitosti, postaje jasno da se sam pojam virtuelnog legaliteta uistinu osnovano može posmatrati iz dva ugla :

1. sa pravno-filozofskog stanovišta, kao prividno prihvatanje ili da budemo virtuelni; "skoro prihvatanje" odre enih normi ponašanja, što ipak zna i namerno neprihvatanje normi, i
2. sa pravno informati kog stanovišta, kao jedna vrsta pravnog eksperimenta u okviru zakonodavne metodologije.

Ako se posmatra sa stanovišta pravnog eksperimentisanja, onda se, kao što smo napomenuli, nužno polazi od pojma virtualne stvarnosti. Virtualna stvarnost je takva tehnološka smesa²⁷ koja omogu uje ljudima da reaguju na neki prepostavljeni (nepostoje i) svet, ne obaziru i se na realni (postoje i) svet. Razne hardverske alatke za VR su lako uo lhive, ali manje je poznato, ali je bitnije to sa kakvim se programskim alatima i sa kojim ciljem kreira virtualna realnost. U osnovi ove pojave je primena vešta ke inteligencije (Artificial Intelligence-AI)²⁸, kao softverske tehnike ili oblasti ra unarske tehnike koja se koristi za rešvanje simboli kih problema²⁹. To su svakodnevni životni problemi koji se izražavaju simboli ki, a ne numeri ki. Rezultat primene AI su ekspertni sistemi kao programi koji koriste procese koji oponašaju ljudsko rezonovanje³⁰. U pozadini svake projekcije virtualne stvarnosti nalazi se ekspertiza zasnovana na ljudskom znanju. Ta vrsta realnosti sve više postaje dostupna ljudima i njene odlike i zna enje ve duže vreme, pa i zajedni kim naporima, obra uju informati ari, sociolozi i filozofi.

²⁷ Brad Epranian, Dressing for VR, PC Magazine, march 1995. str. 183. :...Stepen do koga ose ate da ste deo virtuelnog sveta zavisi od hardvera koji upotrebljavate. Bilo da je to komplet za nošenje na glavi (šlem i nao ari), rukavica ili sredstvo za input (specijalni miš, palica, tastatura), alat koji izaberete pomo i e vam u interakciji sa softverom virtualne stvarnosti na prirodan na in.

²⁸ Neke definicije: 1)Vesta ka inteligencija je studija ideja koje omogu uju ra unarima da budu inteligentni - Dr.Miroslav Jockovi , Vešta ka inteligencija, Filip Višnji , Beograd, 1994.. str.7. 2)Artificial intelligence is the study of mental faculties through the use of computational models (Vešta ka inteligencija predstavqaa prou avanje misaonih radnji putem upotrebe ra unarskih modela-prev.aut.) - Eugene Charniak & Drenj McDermott, Introduction to Artificial Intelligence, Addison N Jesley Publishing Company, str.6.

²⁹ Dr.Stevan Lili , Primena kompjutera u pravosu u, Kompjuteri i pravo 1-2, IMPP, Beograd, 1994. str.9.

³⁰ Dr. Miroslav Jockovi , isto, str.12.

No, kontaktiraju i me usobno preko baze podataka ili posredstvom interfejsa, neposredno, sa bazom podataka nekog kompjutera ili mreže, ljudi se upuštaju u odnose koji vladaju u virtuelnom svetu, dakle, neminovno dolaze u odnose, za koje možemo reći da su za ljudi nužni na ovom povišenom tehnološkom nivou po Marksu "od njihove volje nezavisni" odnosi, dakle, takvi društveni odnosi koje oni ne mogu izbeći. Bežeći i u "nepostojeći" svet, nezadovoljni postoje im, ljudi nisu mogli pobediti od sebe samih, od svoje prirode, već su samo otkrili novu dimenziju sopstvenog postojanja. Zbog toga, odnosi u koje se upuštaju preko ili unutar virtuelnog sveta, kome mašine pružaju samo okrilje, imaju svoje pravne konsekvene, i ako sam virtuelni svet, kao svet mašteta, predstavljaoli enje kreativne slobode i neobuzdanosti. Intelektualno, dešava se da ljudi slede virtuelni legalitet koji name u razne aplikacije, zanemaruju i pozitivno pravo. Poneseni tehnikim uspesima i mogu nostima, zanemarili su ogromnu odgovornost koju imaju kao kreatori raznih kompjuterskih mreža, igara i svetova u kojima vlada virtuelni legalitet i ogromne pravne posledice koje mogu imati, ako slede ili nekog navedu da sledi virtuelni legalitet. Nema potrebe da navodimo brojne primere kompjuterskih igara ili TV programa koji nemaju didaktiku vrednost, a podstiču agresivnost i destruktivnost. To se pre svega, odnosi na igre u kojima trijumfuje zlo u vidu raznih oblika dominacije, pot injavljivanja, razaranja civilizacija itd. U pozadini svega je vršenje nasilja nad istinom i pravdom.

Sajberprostor nije odvojen od realnosti u toj meri da na njemu ne važe normativni zahtevi pravnog i etičkog kodeksa, pravilo je broj jedan, ili bolje rečeno: ono što je pravi no i moralno u "on-line svetu", isto tako je pravi no i moralno u "off-line svetu"!³¹ Odavno je konstatovano da su konferencijske poruke sudovi samo isprva tretirali kao pravno nepostojeće, ali ponašanja subjekata kao konsekvene takvog "ugovaranja" i te kako se ti u suda, kada do njega dodje.³² "Licence to Kill"?" (Dozvola za ubistvo?) pitao se sa ironijom jedan od prvih komentatora ove pojave³³. Niko nikome nije poslao hiljade volti kroz mrežu i spratio ga, ali su mržnjom i netolerancijom inspirisane krate intelektualne svojine i tehnologije rodile informati ka udovišta. Da li se dobra ideja širenja informacija pretvorila u neki nepostojeći avolski svet za koji se prepostavlja da je kvalitativno različit od ostalog šou biznisa?

Politika volje zakonodavaca da se suszbije kompjuterski kriminalitet nastao povodom korišćenja mreža i aplikacija i specijalizovanog

³¹ Isto, Steven J. McDonald

³² Mario Plenković, isto, str.278

³³ Penn Jillette, J'm a Virtual Star, "PC Computing", july 1994. str. 312.

hardvera, može se sprovesti samo ako se virtualni svet shvati kao stvaran i neka ponašanja u tom svetu kao stvarni kriminalitet iskazan i kao: zloupotreba ili neprimerena upotreba medija, zloupotreba dobro instva, neprimereno boga enje, neovlaš ena paralelna telefonija, administrirane prevarne šeme depozita, uloga akcija, telefoniranja ili interaktivne komunikacije preko provajdera, TV stanica ili konferencijskih programa, neovlaš eno deskremblovanje satelitskih signala, neovlaš ena proizvodnja i promet sredstava za prisluškivanje, deskremblovanje ili pranje, neovlaš ena trgovina nelicenciranom ili proliferovanom robom, nelicencirana trgovina (na primer, oružjem), administrirana carinska prevara (na primer, lažni izvoz še era) i drugi vidovi modernog organizovanog visokotehnološkog kriminala (svega od ovoga virtualno "ima" u Krivi nom zakonu, a stvarno postoji na Internetu i ne samo na Internetu).

O pojavama koje stvaraju privid o prihvatanju zakonitog ponašanja, veće bilo dovoljno reći, jer se radi o o iglednim pojavama relativizovanja pravde i zakonitosti radi sticanja koristi, ali kada se radi o zakonodavnoj metodologiji, kada se radi o projektima imaginarnih zakona koji se eksperimentalno mogu primenjivati u mreži, pre donošenja od strane zakonodavca, o tome pravna filozofija i teorija daju samo trasu za neku budu u praksi. Ograničeni smo se na zapažanje da se univerzalni proces stapanja i preplitanja saznanja iz raznih naučnih grana, od svih pravnih nauka, najočiglednije odvija u pravnoj informatici i da se metodi prirodnih nauka, do sada neprimenljivi u pravu, primenjuju sve više pri strukturiranju podataka, pri raznim matematičkim proračunima, što omogućava i eksperimentalne analize. Eksperimenti u društvenim naukama su nezamislivi bez kreiranja određenog društvenog modela na kome se vrši eksperiment. Ozbiljan organizovani criminal nalaže izradu normi, ne isključujući po diktatu politike volje, već na osnovu prethodne eksperimentalne "studije o izvodivosti" i procene rizika od napada u oblasti virtualnog legaliteta. Izrada složenih modela društvenih odnosa bila je do sada nezamisliva, ali sada, osnove za izradu takvih kompleksnih modela daju savremeni mediji. Masovni mediji su transformisani zbog upotrebe super-kompjutera, tako što su digitalizovani³⁴ i nivo materijalizacije svesti sveden na elektronske impulse, a brzina obrade podataka bliska brzinama u prirodi. Novi mediji pružaju visokokvalitetnu i jeftinu zabavu, koja se delimi no bazira na

³⁴Donald P. Cushman & Sarah Sanderson King, Uloga masovnih medija u svetu, Informatologija Jugoslavica, 20, Zagreb 1989, 3-4, str. 131

virtuelnoj realnosti.³⁵ Budu e VL & VR aplikacije predstavljaju nau no prihvatljivu i poželjnu alternativu tradicionalnoj - papirnoj - metodi izrade zakona. Ovo sve poput alternativnih informati kih rešenja u trgovini kod izrade tzv. elektronskih kataloga preko WWW na tržištu, koji su bili zamena za klasi an-papirni- marketing.³⁶ Me utim, svedoci smo da sa ponašanjem ljudi ve "eksperimentišu" razni programi, a usu ujemo se da tvrdimo, da postoji globalno zakonodavno eksperimentisanje. Protivpravnost na unutrašnjem planu, kada se radi o ponašanju korisnika TV mreža, kompjuterskih mreža i aplikacija, pretežno se prouava u domenu upotrebe ra unara za izvršenje krivi nih dela i ako se uočava da se ra unari javljaju i kao subjekti napada i simboli za prikrivanje i obmanu,³⁷ Još uvek se ne analizira uticaj virtuelnog sveta u koji ulaze korisnici posredstvom interfejsa (man-machine interface), na njihovo ponašanje u odnosu na pozitivno pravo.

Sa jedne strane, svedoci smo napora da se ponašanje ljudi koji su u interaktivnom odnosu sa ra unarima bezuslovno i potpuno normira, a sa druge strane ima pesimisti kih predvianja o mogu nosti normiranja. Naime, i ako je u SAD ve donet Zakon o pristojnosti u komunikaciji (Communication Decency Act), neki komentatori³⁸ su upozoravali da je bilo kakva cenzura nemogu a, ali da to ima i dobre strane, jer navodno ruši autoritarne pravne sisteme po svetu. Pesimisti upozoravaju da Internet i drugi konferencijski sistemi, samo reflektuju svet i njegove probleme, a ne rešavaju ih. Umesto da budu mesto demokratske razmene ideja, ove mreže se fragmentizuju na enklave ksenofoba i egoista.³⁹ U takvoj situaciji postoje mogu nosti za nasilje i pretrje nasiljem. Kriminalitet mržnje i incidenti povrede ljudskih prava koji imaju za posledicu masovno pribegavanje nasilju i uništenje kulturnih dobara,

³⁵ Digitalizacija je otpoela tehnološku integraciju u medijima. Istoriski posmatrano, to je prvo radio u filmovima i tv serijama kao što je Michael Jackson-ov film "Captain Nemo", TV serija "Transformers", postavke Holograforskog muzeja u Nju Jorku, zatim u novim medijskim infosistemima kao što su Telekom, novine USA Today, Wall Street Journal, kablovska mreža CNN, Dow Jones, potom u telekomunikacijskim mrežama kao što su Compy Serve, The Source, video tekst sistemi kao Esprit, Minitel, marketing sistem ADEL, te u to vreme po etka, kao kruna svih informati kih napora - globalno multimedijalno povezivanje - tzv. informati ki autoput Data Highway koji je utro put revoluciji produktivnosti u SAD.³⁵ Istoriski gledano prema strategiji izgradnje od 1998.-2001. godine, omogu eno je masovno koriš enje ITV (interaktivna TV) i upotreba 3-D virtual reality services (servisi trodimenzionalne virtuelne realnosti).

³⁶ Trade Point USA, Columbus, Ohio, osnovan od strane OUN radi pojednostavljenja meunarodne trgovine (Omogu uje da se kroz katalog kreće u realnom vremenu po Izložbenom centru države Ohajo.)- Data Based Advisor, October 1995, str.91

³⁷ Mr.Slobodan R.Perović, Kompjuterski kriminal, Bezbednost, 1, Beograd, 1994. str.19

³⁸ Arun Mehta, Radio Free Unsent, "Byte", July 1995, str. 242.

³⁹ George Bond, Bosnia On-line, "Byte", march 1995. str. 250.

šro zna i da pravna neizvesnost u ovoj oblasti ima za posledicu vršenje svojevrsnog kulturnog genocida,

Za rešavanje pravnih problema vezanih za ponašanje subjekata-korisnika u mreži i povodom primene kompjuteskih aplikacija, neophodno je da se u principu, sa virtuelnim svetom odnosimo kao sa stvarnim svetom, jer je on zaista i deo tog sveta (dakle definitivno nije sa druge strane ogledala). Osnovni zaključak je da moramo nastojati da virtuelna zaknitost ne dovede do neke virtuelne pravne sigurnosti, odnosno stvarne pravne nesigurnosti (pravne neizvesnosti), a naročito u oblasti agresivnosti, svojine i vlasti gde dolazi do pojava masovnog neprihvatanja normi. Krajnje je vreme da pravna nauka po nečemu objašnjava najnovije kriminogene pojave, kako bi društvo što pre dobilo najsavremeniji pravni alat za odboru svojih vrednosti. Zalažemo se za prihvatanje termina virtuelni legalitet u pravnoj nauci jer se upravo pod tim pojmom mogu podrazumevati sve navedene zabrinjavajuće pojave u stvaranju i primeni prava upotrebom novih informatičkih tehnologija i sve pojave kojima se modernom tehnologijom vrši opstrukcija u borbi protiv organizovanog kriminala. U protivnom, možemo da se bezbrižno uključimo u neku emisiju, budemo u esnici u programu ili askanju, a da u stvari sebe prepustimo bujici koja nas nosi neznano kuda.

VIRTUAL LEGALITY

We know well: The world of computing is not flat any more, but three-dimensional and Virtual Reality (VR) lets you navigate and view a world in three dimensions in real time. Less we know: As a product of this (un)reality and of the modern technology, there exists a new phenomenon in law that needs the scientific explanation - the Virtual Legality (VL). VL could be an adequate technique applicable to modeling and simulating the behavior of the actual population under the projected laws. VL did not stay any longer present in the game applications, but will lead to the experimental enacting of the legal regulations in order to reach and to secure certain social changes. The impacts of VL from the Internet on the real crimes committed has not been deeply studied and prevented yet. Is our society and culture really ready for an end of impunity and what could be the legal restrictions? The online world is not limited to any particular space and the same laws and policies that apply in every other context should be applied to "Cyberspace" which is not a separate of legal jurisdiction, and it is not exempt from the normal requirements of legal and ethical behavior within

*the university community. The main conclusion is that by the principle **we should treat the virtual world as the part of the reality** (definitely not on the other side of the mirror!) and to keep in mind that the conduct that would be illegal or a violation of university policy in the "offline" world stays illegal or a violation of university policy when it occurs online. The most important is that computer users who engage in electronic communications may also be subject to the laws if the virtual legality leads them to the real legal uncertainty. It is high time for the Science of Law to give an explanation to this phenomenon and obtain the necessary legal tools for the society to defend its virtues.*

KEY WORDS: Virtual reality / Virtual Legality / Cybercrime and IPR

NASILJE KAO OBLIK UGROŽAVANJA JAVNOG REDA I MIRA

Snežana Baši
V.f. predsednika prekršajnog suda u Be eju

Čak i kada ne predstavljaju krivično delo već samo prekršaj, različiti oblici fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja, ostaju opasan društveni fenomen koji zahteva adekvatnu i efikasnu reakciju svih nadležnih organa. Značajna uloga u suzbijanju nasilja kojim se ugrožava javni red i mir pripada prekršajnim sudovima, koji su u našoj zemlji prvi put konstituisani 2010. godine. Cilj ovog rada je da pojmovno odredi pojedine prekršaje sa elementima nasilja i povuče suštinske razlike između njih i krivičnih dela sa sličnim karakteristikama kao i da istakne najpogodnija sredstva koja prekršajni sudovi mogu primenjivati kako bi se obezbedila što brža i potpunija zaštita javnog reda i mira.

KLJUČNE REČI: nasilje / prekršaj / krivično delo / javni red i mir / prekršajni sudovi

UVOD

Pod nasiljem podrazumevamo napad bilo koje vrste, verbalni, fizički, emocionalni kao i seksualni. Istraživanja koja se svakodnevno sprovode pokazuju da je nasilje globalni problem. Svedoci smo, na žalost, svakodnevног vršenja nasilja na različite načine. Nasilje je prisutno kod pojedinca, bez obzira na starosnu dob i nacionalnost, društveno-ekonomski položaj, kao i na injenicu da li se radi o gradskim ili seoskim zajednicama.

Jedan od prvih koraka u rešavanju problema nasilja jeste njegovo prepoznavanje.esto se dešava da je nasilje teško prepoznati, jer

može da se manifestuje u razliitim oblicima. Pod razliitim oblicima nasilja se podrazumevaju psihički, fizički i seksualno nasilje.

Psihičko nasilje je korištenje mentalnih strategija ili igranje nečim umom, što podrazumeva agresivnost, ljutnju, ponižavanje, zastrašivanje, proganjanje, strah, moći i kontrolu, iji je cilj da se nanese emotivna šteta drugoj osobi.

Fizičko nasilje podrazumeva korištenje delova tela ili oružja radi pretnje, kazne, povređivanje druge osobe. Ovo nasilje čini 70% ukupnog udela nasilja u statistikama i to su, po pravilu, najekstremniji oblici nasilja, koji su gotovo uvek pretečeni lakšim i težim telesnim povredama.

Seksualno nasilje je vršenje prisilnih seksualnih radnji, kojima se manipuliše, preti, povređuje ili kontroliše druga osoba ili dominira nad njom. Seksualno nasilje takođe prati i fizičko i psihičko nasilje, a u većini slučajeva ti oblici nasilja se vrše zajedno.

NASILJE KAO OBLIK UGROŽAVANJA JAVNOG REDA I MIRA U PREKRŠAJNOM PRAVU

U prekršajnim postupcima, oko 40% od ukupnog broja prekršaja čine prekršaji iz oblasti javnog reda i mira sa elementima nasilja. Zakon o javnom redu i miru¹ sadrži relativno mali broj lanova (svega 26), iako je u njemu opredeljeno značajna i ne baš uska materija.

U lanu 2. Zakona o javnom redu i miru regulisan je pojам javnog reda i mira na sledećim načinima: "Javni red i mir, u smislu ovog Zakona, jeste usklađeno stanje međusobnih odnosa građana nastalo njihovim ponašanjem na javnom mestu i delovanjem organa i organizacija u javnom životu radi obezbeđivanja jednakih uslova za ostvarivanje prava građana na život i imovinsku sigurnost, mir i spokojstvo, privatni život, slobodu kretanja, održavanje javnog morala i ljudskog dostoјanstva i prava maloletnika na zaštitu"².

Raniji Zakoni o prekršajima protiv javnog reda i mira i to kako republički, tako i pokrajinski, definisali su pojam javnog mesta, objašnjavajući da se zajedno sa elementima pojma javnog mesta odnose na mesto na kome je slobodan pristup neograničenom broju lica bez ikakvih uslova (ulice, putevi, ugostiteljski objekti i sl.), mesto gde je pristup dozvoljen pod određenim uslovima (bioskopske i pozorišne dvorane, poslovni objekti i sl.), druga mesta koja u određenom

¹ Zakon o javnom redu i miru „Sl. glasnik RS“ br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94 i 101/05

² I. 2.

vremenu služe za ovakve svrhe (zemljišta, njive gde se održavaju javne priredbe i skupovi i dr.), kao i mesta koja nisu kao takva javna mesta (balkoni, terase i sl.), ali su dostupna vidiku sa javnog mesta. Tako e, prema ovim zakonima smatralo se da je prekršaj izvršen na javnom mestu i kad je radnja izvršena na mestu koje nije javno mesto, ako je posledica nastupila na javnom mestu. Tako, ako je izazvana sva a u zatvorenom prostoru, a posledica odnosne sva e nastupila, recimo, na ulici koja je javno mesto, smatralo se da je prekršaj izvršen na javnom mestu. Smatralo se da je zakonom izražen pojam javnog mesta od velikog prakti nog zna aja, jer se isklju uje mogu nost arbitrenosti. U lalu 27. Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira je bilo propisano da je javno mesto bitan element koji ulazi u bi e prekršajnog dela, te ako radnja nije izvršena na javnom mestu, bez obzira što njom može biti narušen mir gra ana, prekršaj iz ovog lana ne postoji, jer se stan ne smatra javnim mestom³.

Me utim, Zakon o javnom redu i miru Republike Srbije nije odredio pojam javnog mesta, te stoga isti nije neophodan uslov za postojanje prekršaja iz ove oblasti. "...Kako proizilazi iz odredbe I.2. Zakona o javnom redu i miru, javni red i mir jeste, izme u ostalog, uskla eno stanje me usobnog odnosa gra ana nastalo njihovim ponašanjem koje treba da obezbedi jednake uslove za ostvarivanje prava gra ana na li nu i imovinsku sigurnost gra ana, mir i spokojstvo, privatni život, slobodu kretanja i ljudsko dostojanstvo. Prema tome, nije potrebno da prekršaj bude u injen na mestu gde se okuplja ve i broj ljudi, smatruju i da je samo to javno mesto da bi se moglo govoriti o postojanju prekršaja iz navedenog Zakona..."⁴.

Kada govorimo o nasilju kao obliku ugrožavanja javnog reda i mira, važno je ista i da se sudije prekršajnih sudova svakodnevno susre u sa velikim brojem predmeta iz ove oblasti, a naj eš e su takvi oblici ugrožavanja javnog reda i mira inkriminisani u stavu 3. lana 6. Zakona o javnom redu i miru, gde se radi o najtežim oblicima reme enja javnog reda i mira i nasilni kog ponašanja. Me utim, ono što može predstavljati dilemu sudijama, pa i podnosiocima zahteva za pokretanje prekršajnog postupka, je svakako injenica da je u stavu 3. lana 6. Zakona o javnom redu i miru inkriminsano više ponašanja. Naime, stav 3. lana 6. ovog zakona glasi: "Ko vre anjem ili zloupotrebom drugog, vršenjem nasilja nad drugim, izazivanjem tu e ili u estvovanjem u njoj, ugrožava spokojstvo gra ana ili remeti javni red i mir, kazni e se

³ I. 27., Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, "Službeni glasnik SRS", br. 20/69, 39/69, 27/70, 49/70 i 11/75 i "Službeni glasnik RS", broj 32/91

⁴ Rešenje Ve a za prekršaje u Novom Sadu VP.br. 1626/2005 od 19.05.2005. godine

nov anom kaznom do 30.000,00 dinara ili kaznom zatvora do 60 dana"⁵. Dakle, prema ovoj odredbi prekršajem se smatra svako ugrožavanje spokojstva gra ana ili reme enje javnog reda i mira koje je prouzrokovano, vre anjem, zloupotrebom drugog, vršenjem nasilja nad drugim, izazivanjem tu e ili u estovovanjem u njoj.

Me utim, zakon ne utvr uje šta se podrazumeva pod ovim radnjama, odnosno ne odre uje bližu sadržinu bi a ovih prekršajnih dela. Kod ove vrste prekršaja zaštitni objekat je javni red i mir i spokojstvo gra ana i vrlo je važno za postojanje prekršaja da je taj element prisutan.

Vre anje je ponašanje koje je upereno protiv asti i ugleda drugog lica i kao prekršaj predstavlja laki oblik napada na ast i ugled drugog lica, a taj napad je usmeren na omalovažavanje ma koje vrednosti tog lica (grubo nepoštovanje, umanjenje ugleda, izvrgavanje ruglu i sl.). Radnja izvršenja se sastoji u izjavi, a po sadržini izjava se može sastojati u: nepriznavanju jedne od vrednosti koje ine ast vre anog lica (npr. da je došljak, uljez, da ostavi katedru i da uzme metlu i sl.), ponašanju koje zna i izražavanje nepoštovanja mentalne vrednosti odre enog lica (da je duševno poreme ena li nost), navo enju injenica koje pore enjem diskvalifikuju odlike i vrednosti oveka u odnosu na druga živa bi a (npr. pore enje sa životinjom: glup kao magarac, laje kao pas i dr.), ali ne i kad to pore enje predstavlja oli enje dobro udnosti, mirno e, estitosti, kao npr. gde treba re i, uti kao riba, pitom kao jagnje i sl.

Vre anje može biti u injeno:

- a) Verbalno– re ima i to usmeno ili pismeno, ako se elementi uvrede ispišu ili drugim znacima predstave na javnom mestu.
- b) Delom– ako se vre a drugo lice ponašanjem kojim se napada njegova li nost, a to ponašanje ne predstavlja drugi prekršaj, kao npr. uba en opušak upaljene cigarete u džep drugog lica, pljuvanje i drugi sli ni postupci kojima se ispoljava vre anje li nosti lica prema kome se takva radnja preduzima.

Konkludentnim radnjama– se vrši vre anje drugog lica ako se to ini simboli nim znacima ili simboli nim radnjama, naj eš e gestikulacijom, mimikom i sli nim ponašanjem, ako su i ona po svom karakteru takva da izražavaju vre anje drugog, kao i na primer, razna pokazivanja prstima koja imaju o igledna zna enja da je neko neura unljiv, glup, kreten i sl.

Za vre anje koje predstavlja prekršaj nije nužno da se izri ito imenuje lice kojem se inkrimisana radnja upu uje ako se to ponašanje

⁵ I. 6. st. 3., Zakon o javnom redu i miru Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 51/92, 53/93, 67/93 i 48/94 i 101/05

ispoljava aluzijom iz koje se u odre enoj sredini može izvesti zaklju ak prema kome je to upu ena. Na primer, takav prekršaj e postojati ako se u kafani u kojoj se nalazi nekoliko lica, ispoljava vre anje jednog lica vre anjem koje se odnosi na nekoga "ko ima jedno oko, a ne živi u ovom gradu", sa o iglednom aluzijom na prisutnog invalida koji sa porodicom stanuje na salašu, a od ranije nije u dobrim odnosima sa licem koji na ovaj na in vre a.

Za postojanje prekršaja vre anjem, potrebno je da se za vre anje saznalo, a uzima se da se za vre anje saznalo ako je sa tim upoznato lice prema kojem je vre anje upereno ili neko drugo lice ili i jedno i drugo. Vre anje se ceni objektivno, a ceni ga javno mnenje, nezavisno od toga kako je ono shva eno od lica koje je moglo biti vre ano, s tim što je predstavnik javnog mnenja u ovom slu aju organ koji treba da raspravi ponašanje lica za koje se uzima da je u inilo ovaj prekršaj.

Zloupotreba, kao prekršaj predstavlja sve one radnje kojima se drugom nanose fizi ke ili psihi ke patnje ili se vre a njegovo ljudsko dostojanstvo (npr. vu enje za kosu, nos, bradu, guranje, uvrtanje ruku i sl.) ako te radnje ne predstavljaju neko drugo prekršajno delo, ako recimo nemaju obeležje tu e, vre anja i sl. i ako ne predstavljaju krivi no delo koje ima obeležja zloupotrebe.

Zloupotreba kao prekršaj nije uslovljeno odre enim svojstvom u inioса prema zlostavljanom licu, ali to svojstvo može biti od zna aja pri razgrani enju prekršaja koji po svojoj prirodi predstavlja nasilje, od takvog ponašanja koje se kvalificuje kao zlostavljanje, kao što je ponašanje staratelja prema licu o kome se stara.

Vršenje nasilja nad drugim predstavlja prekršaj iz oblasti javnog reda i mira pod kojim se podrazumeva grubo vre anje ili zlostavljanje drugog ili drugo drsko i bezobzirno ponašanje kojim se ugrožava spokojstvo gra ana ili remeti javni red i mir. S obzirom na odredbu stava 3. lana 6. Zakona o javnom redu i miru, na prvi pogled bi se moglo shvatiti da vršenje nasilja nad drugim predstavlja posebno i samostalno prekršajno delo i da ostala dela iz tog lana ne predstavljaju vršenje nasilja nad drugim.⁶ Me utim, ovde vršenje nasilja nad drugim treba shvatiti kao zajedni ki naziv za svaki od prekršaja propisanih u ovom lanu. Ovo posebno iz razloga što zakon nije utvrdio sve oblike vršenja nasilja nad drugim, jer to nije ni mogu e, pošto se nasilje može manifestovati u brojnim oblicima. Otuda zakon vršenje nasilja nad drugim utvr uje i kao samostalno delo pod koje

⁶ Videti: I. 6. st. 3., Zakon o javnom redu i miru Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 51/92, 53/93, 67/93 i 48/94 i 101/05

se mogu podvesti svi oblici nasilni kog ponašanja koji nisu utvr eni u ovom lanu, kao na primer, namerno razbijanje prozora na tu oj ku i, namerno prevrtanje stolova u ugostiteljskom objektu, nasilno ulazjenje na bioskopske, pozorišne ili druge predstave bez pla anja ulaznica ili sli na nasilja. Prema na inu izvršenja vršenje nasilja nad drugim predstavlja upotrebu sile prema drugom na na in na koji se tu om, izazivanjem na tu u , u estvovanjem u tu i, pretnjom ili zloupotrebom drugog ili na drugi na in, narušava javni red i mir. Ponašanja ove vrste mogu biti uperena prema licu ili imovini.

Smatram da je ovde neophodno napraviti osvrt na krivi no delo nasilni kog ponašanja iz lana 344. Krivi nog zakonika Republike Srbije u ijem stavu 1. je navedeno slede e:"Ko grubim vre anjem ili zlostavljanjem drugog, vršenjem nasilja prema drugom, izazivanjem tu e ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem zna ajnije ugrožava spokojstvo gra ana ili teže remeti javni red i mir, kazni e se zatvorom do tri godine.⁷ Ako je delo iz stava 1. ovog lana izvršeno u grupi ili je pri izvršenju dela nekom licu nanesena laka telesna povreda ili je došlo do teškog ponižavanja gra ana, u inilac e se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina.⁸ Iz ovog se može zaklju iti da je osnovna razlika izme u nasilni kog ponašanja kao krivi nog dela sa jedne strane i prekršaja vršenje nasilja nad drugim sa druge strane u tome što je za ovo krivi no delo potrebno da postoji "zna ajnije" ugrožavanje spokojstva gra ana ili "teže" reme enje javnog reda i mira. Mišljenja sam da je na strani podnosioca zahteva za pokretanje prekršajnog postupka, odnosno organa unutrašnjih poslova ili pak tužilaštva pitanje kvalifikacije konkretnog ponašanja, odnosno, utvr ivanja da li se radi o prekršaju ili o krivi nom delu, te da e oni u svakom konkretnom slu aju utvr ivati da li se radi o "zna ajnijem" ugrožavanju spokojstva gra ana i "težem" reme enju javnog reda i mira.

Izazivanje na tu u predstavlja fizi ku ili verbalnu radnju jednog prema drugom licu podobnu da dovede do konflikta i fizi kog razra unavanja. Ta radnja treba da ima takav karakter i intenzitet da je podobna da izazove ili zapone tu u, pa prema tome ponašanje koje nije takvog karaktera ne predstavlja ovu protivpravnu radnju. Na primer, primedba nastavniku da je detetu lica koja tu primedbu stavlja neosnovano dao slabu ocenu predstavlja samo sopstveno shvatanje i mišljenje, ije ispoljavanje na ovaj na in ne predstavlja izazivanje na tu u. Me utim, ako je u datom primeru u inilac, u nameri da izazove konflikt, pozvao

⁷ I. 344. st. 1., Krivi ni zakonik Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009

⁸ I. 344. st. 2., Krivi ni zakonik Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009

nastavnika da mu "prizna grešku", preprečio mu prolaz, istrgao iz ruku dnevnik rada podižu i pesnicu prema njemu, u takvoj radnji postoje elementi prekršaja iz I.6.st.3. Zakona o javnom redu i miru - izazivanje na tu u.

Tu a kao širi pojam podeljava fizičko razrađivanje između dva ili više lica. Kao na primjer narušavanja javnog reda i mira u domenu prekršaja, u estovovanje u tu i predstavlja fizičko razrađivanje dva ili više lica zadavanjem udaraca pesničkom, šamaranjem, nogom, laktom, glavom, povlačenjem za kosu, uši, nos, guranjem prstiju u usta, oči i dr. ili fizičko razrađivanje, pri čemu se upotrebljavaju razni predmeti (štap, letva, uže, lanac i dr.), bilo zadržavanjem takvih predmeta u rukama, bilo njihovim bacanjem na drugog (potezanje kamenom, ciglom i udarac pri bacanju), a sve to pod uslovom da nema elemenata krivičnog dela ili pak da se priču i u inicijativi "maši oružja". Tu a, tj. u estovovanje u tu i, kao prekršaj, postoji onda kad se obostrano i više strano zadaju udarci (zadavanje, upućivanje i uzvraćanje udaraca), tako i onda kad se udarci zadaju licu koja se pasivno drži, odnosno kad se zadaju, a ne primaju udarci. Najviše i prekršaji su tu e zadavanjem i uzvraćanjem udaraca između lica istog pola, dok se zadavanje udaraca bez uzvraćanja najviše je vrši od fizičkih prema slabijim licima, što inače može da predstavlja zlostavljanje.

Kada govorimo o tu i kao obliku nasilja kojim se ugrožava javni red i mir, neophodno je postaviti pitanje po kojim bi se kriterijumima mogla razgraničiti krivični dela koja su u vezi sa tučom i u estovovanjem u tu i kao prekršaj iz ovog lana. Tu pre svega mislim na krivični dela u estovovanje u tu i, krivični delo laka telesna povreda i krivični delo nasilni kog ponašanja.

U članu 123. Krivičnih zakonika Republike Srbije je propisano: "Ko u estovuje u tu i u kojoj je neko lišen života ili je drugom nanesena teška telesna povreda, kazni se za samo u estovovanje novim kaznom ili zatvorom do tri godine".⁹ Dakle, razgraničenje između u estovovanja u tu i kao prekršajnog dela sa jedne strane i u estovovanja u tu i kao krivični dela sa druge strane, je u posledici tu e u kojoj je neko lice u estovalo. Ako je posledica tu e u kojoj je neko lice u estovalo da je neko lišen života ili je drugom nanesena teška telesna povreda, takvo u estovovanje u tu i predstavlja krivični delo, a ako je u tu i u kojoj je neko u estovao drugom nanesena samo laka telesna povreda ili vidljiva povreda nije ni bilo, onda takvo ponašanje predstavlja prekršajno delo.

⁹ I. 123. Krivični zakonik Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009

Tako e, neophodno je napraviti komparaciju i sa krivi nim delom lake telesne povrede iz lana 122. Krivi nog zakonika Republike Srbije, koji glasi: "Ko drugog lako telesno povredi ili mu zdravlje lako naruši, kazni e se nov anom kaznom ili zatvorom do jedne godine¹⁰. Ako je takva povreda nanesena oružjem, opasnim oru em ili drugim sredstvom podobnim da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, u inilac e se kazniti zatvorom do tri godine¹¹. Sud može u iniocu iz stava 2. ovog lana izre i sudsku opomenu ako je u inilac bio izazvan nepristojnim ili grubim ponašanjem ošte enog¹². Gonjenje za delo iz stava 1. ovog lana preuzima se po privatnoj tužbi¹³.

Osnovna razlika izme u lake telesne povrede kao krivi nog dela i lake telesne povrede kao posledice izvršenja prekršaja je i u zaštitnom objektu. Naime, zaštitni objekat kod prekršaja je zaštiita javnog reda i mira i sigurnosti gra ana, dok je kod krivi nog dela zaštitni obejkat telesni integritet ošte enog lica. Element težeg oblika ovog krivi nog dela je sredstvo kojim je isto u injeno, što zna i da je razlika izme u ovog oblika krivi nog dela lake telesne povrede i lake telesne povrede kao posledice izvršene prekršajnim delom u tome što je za teži oblik krivi nog dela potrebno da je isto izvršeno oružjem, opasnim oru em ili drugim sredstvom podobnim da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši. Stoga se u svakom konkretnom slu aju mora voditi ra una i o tome da u radnjama koje ine obeležje prekršaja iz I.6.st.3. Zakona o javnom redu i miru nema elemenata napred navedenih krivi nih dela.

Smatrala sam da je neophodno izvršiti komparaciju izme u napred navedenih krivi nih dela i prekršaja iz lana 6.st.3. Zakona o javnom redu i miru, kao oblicima nasilja, najpre iz razloga što su krivi no i prekršajno pravo dve osnovne grane kaznenog prava, te se prva odnosi na težu kategoriju delikata, a druga na prekršaj kao lakšu vrstu kažnjivih dela. Razlika izme u ovih delikata je ne samo u njihovoj težini, ve i u nizu drugih njihovih osobenosti, kao što je to napred objašnjeno, iako obe grane imaju isti cilj, a to je da obezbede poštovanje prava i da zaštite društvene vrednosti koje se primenom prava obezbe uju.

U pogledu stepena odgovornosti u inioca, osnovni instituti krivi nog prava, kao što su nužna odbrana i krajnja nužda¹⁴ su na identi an na in definisani i u Zakonu o prekršajima i predstavljaju osnove koji

¹⁰ I. 122. st. 1.

¹¹ I. 122. st. 2.

¹² I. 122. st. 3.

¹³ I. 122. st. 4.

¹⁴ Videti: I. 19. i I. 20., Krivi ni zakonik Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009

isklju uju postojanje krivi nog dela odnosno prekršaja¹⁵. Prekora enje njihovih granica je osnov za mogu nost blažeg kažnjavanja, a u posebno odre enim uslovima u krivi nom pravu, ovo prekora enje predstavlja fakultativni osnov za oslobo enje od kazne, dok je u prekršajnom pravu ono osnov za isklju enje odgovornosti za prekršaj.

U pogledu vinosti, odredbe Zakona o prekršajima Republike Srbije koje se odnose na umišljaj i nehat iste su kao i u Krivi nom zakoniku Republike Srbije. Osnovna razlika sastoji se samo u tome što za krivi na dela u inilac uvek odgovara za umišljaj, a za nehat samo kada je to zakonom izri ito propisano¹⁶, dok je kod prekršaja za odgovornost uvek dovoljan nehat, a samo kad je to izri ito propisano propisom kojim je odre en prekršaj, za odgovornost u inioca se traži samo umišljaj¹⁷.

Mišljenja sam da se nasilju može stati na put, pre svega preventivnim delovanjem od strane svih relevantnih inioca, ali svakako i represijom. Naime, nakon sprovedene reforme pravosudnog sistema, od 01.01.2010. godine konstituisana je posebna vrsta sudova, prekršajni sudovi¹⁸ i to po prvi put u istoriji pravosudnog sistema Srbije, koji zauzimaju veoma važno mesto u spre avanju nasilja. Prekršajni sudovi u brzim i kratkim postupcima pored nov anih kazni izri u i kazne zatvora. Pored toga, Zakon o prekršajima omogu ava i izvršenje osu uju e presude pre njene pravosnažnosti.¹⁹ Naime, lanom 294. Zakona o prekršajima propisano je da se osu uju a presuda može izvršiti i pre njene pravosnažnosti u slede im slu ajevima:

- a) ako okrivljeni ne može da dokaže svoj identitet ili nema prebivalište ili ne živi na adresi na kojoj je prijavljen ili ako odlazi u inostranstvo radi boravka, a sud na e da postoji osnovana sumnja da e okrivljeni osujetiti izvršenje izre ene kazne,
- b) ako je okrivljeni kažnen za teži prekršaj iz oblasti javnog reda i mira ili teži prekršaj kojim se ugrožava život ili zdravlje ljudi ili ako to zahtevaju interesi opšte bezbednosti ili sigurnosti robnog prometa ili razlozi morala ili je kažnen za prekršaj od kojeg mogu nastati teže posledice, a postoji osnovana sumnja da e ponoviti ili nastaviti sa vršenjem prekršaja ili da e izbe i izvršenje kazne zatvora.

¹⁵ Videti: I. 13. i I. 14. Zakon o prekršajima Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 101/2005 i 116/08

¹⁶ I. 22. st. 2., Krivi ni zakonik Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009

¹⁷ I. 11. st. 1. Zakon o prekršajima Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 101/2005 i 116/08

¹⁸ Videti: I. 11., Zakon o ure enju sudova, "Službeni glasnik RS", 116 /2008.

¹⁹ I. 294., Zakon o prekršajima Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 101/2005 i 116/08

Ovo su slu ajevi u kojima e sud u presudi odrediti da okriviljeni i pre pravosnažnosti presude pristupi izvršenju izre ene kazne. Stoga je ovaj institut veoma važan kada je potrebno odmah i hitno reagovati u slu ajevima vršenja nasilja i težeg reme enja javnog reda i mira, posebno kada su u pitanju, recimo, sportske utakmice, gde smo svedoci sve u estalijeg nasilja. U takvim slu ajevima sudije za prekršaje, odmah sprovode postupak, te ukoliko se utvrdi postojanje prekršajne odgovornosti okriviljenog, presuda se donosi i izvršava odmah, pre njene pravosnažnosti, a naj eš e se izri e kazna koja je po svojoj prirodi najteža, a to je kazna zatvora.

ZAKLJU AK

Nasilje sve više prodire u naše društvo i u sve društveno-ekonomski nivoe, religiozna verovanja i kulturološke pozadine. Nasilje uti e na naše živote, domove i društvo. Na osnovu statistika, koje nam pokazuju kako i koliko nasilje prožima naše društvo, možemo da zaklju imo da to nije problem koji možemo smatrati jednostavnim. Društvo i država moraju da se suprotstave ovom ozbiljnom problemu, svim raspoloživim sredstvima. Najpre, preventivnim delovanjem, kroz razli ite projekte i edukacije, pre svega, mladih ljudi i ukazivanjem na posledice takvog nasilni kog ponašanja, a na kraju, svakako i represivnim delovanjem od strane relevantnih inicijativa, kako bi se u brzim i kratkim postupcima i oštrom kaznenom politikom stalo na put ovom, veoma ozbiljnom, društvenom problemu.

LITERATURA

1. Komentar Zakona o prekršajima javnog reda i mira - Bosni Jovan, Gr i Svetislav

Izvori

1. Krivi ni zakonik Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009
2. Zakon o javnom redu i miru Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 51/92, 53/93, 67/93 i 48/94 i 101/05

3. Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, "Službeni glasnik SRS", br. 20/69, 39/69, 27/70, 49/70 i 11/75 i "Službeni glasnik RS", broj 32/91
4. Zakon o prekršajima Republike Srbije, "Službeni glasnik SRS", br. 44/89, "Službeni glasnik RS", br. 21/90, 11/92, 6/93, 20/93, 53/93, 67/93, 28/94, 16/97, 37/97, 36/98, 44/98, 65/2001, 55/2004
5. Zakon o prekršajima Republike Srbije, "Službeni. glasnik RS", br. 101/2005 i 116/08
6. Zakon o uređenju sudova, "Službeni glasnik RS", 116 /2008

VIOLENCE AS A FORM OF THREAT TO PUBLIC PEACE AND ORDER

Even when they do not constitute a criminal offence but only a minor offence (misdemeanor), various forms of physical, mental or sexual violence still remain a dangerous social phenomenon that requires adequate and efficient reaction of all competent institutions. A significant role in the suppression of violence that threatens public peace and order belongs to the misdemeanor courts, established for the first time in our country in 2010. The aim of this paper is to define certain minor offences with the elements of violence and draw essential distinctions between them and criminal offences with similar characteristics, as well as to emphasize the most appropriate means that can be applied by misdemeanor courts in order to provide as quick and as complete protection of public peace and order as possible.

KEY WORDS: violence / minor offence / criminal offence / public order and peace / misdemeanor courts

MEDIJI I NASILNI KI KRIMINALITET

Aleksandra Ilić
asistent Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Problematika odnosa medija i nasilničkog kriminaliteta je veoma kompleksna. U radu je s jedne strane razmotreno pitanje kriminogenog uticaja medija, odnosno da li prikazivanje nasilničkog sadržaja od strane medija utiče na pojavu i širenje nasilničkog kriminaliteta. Takođe, naslovi u štampi ili udarne vesti u elektronskim medijima dobrim delom se odnose na krivična dela koja podrazumevaju nasilje. Potreba za podizanjem tiraža ili povećanjem gledanosti oblikuje i način izveštavanja koji vrlo često predstavlja preuveličavanje problema i iskriviljavanje realnosti. U skladu sa tim je ukazano i na prirodu fenomena moralne panike koju mediji stvaraju oko nekih oblika nasilničkog kriminaliteta kao i na uticaj medija na pojavu straha od zločina. Na kraju je istaknuto na koji način mediji mogu pomoći u borbi sa nasilničkim kriminalitetom.

KLJUČNE REČI: mediji / nasilnički kriminalitet / moralna panika / strah od zločina / prevencija

UVOD

Nesporno je da mediji imaju dominantan uticaj na formiranje stavova u javnom mnjenju o svim bitnim društvenim pitanjima, pa tako i o kriminalitetu kao negativnoj društvenoj pojavi. Neka od najnovijih kriminoloških istraživanja pokazuju da 80% građana svoje stavove o kriminalitetu uopšte, kao i o pojedinim njegovim vrstama zasniva na saznanjima dobijenim preko medija.¹ Većina stereotipa i pogrešnih

¹ Ignjatović, S., Metodologija istraživanja kriminaliteta, Beograd, 2009, str. 176.

shvatanja o pojedinim aspektima kriminalnog fenomena su dobrom delom posledica medijske slike o ovim pojavama. Fenomen moralne panike, koji poslednjih decenija privla i pažnju inostranih autora, vezuje se upravo za problem medijske konstrukcije realnosti koja dobrim delom ne odgovara pravom stanju stvari.

Mediji su naš glavni izvor informacija i slika o doga ajima i ljudima koji su van sredine u kojoj se nalazimo.² Zbog toga nam ne može biti svejedno kako mediji oslikavaju spoljašni svet. Prva interesovanja za prou avanje medijske konstrukcije realnosti o kriminalitetu se javljaju tridesetih godina XX veka, kada je Lippman istakao da masovni mediji imaju zna ajnu ulogu na na in da ljudi shvataju društveni fenomen kroz razliku izme u "spoljašnjeg sveta i slika u našoj glavi".³

Ve površan pregled hronike u dnevnim novinama, ili naslova u televizijskim vestima pokazuje o kojim krivi nim delima, odnosno o kakvom kriminalitetu se pretežno piše ili govori. Problem medijske usredsre enosti na nasilni ki kriminalitet nije samo u njegovom prenaglašavanju. Senzacionalisti ki naslov teksta u novinama ili dramati no najavljivanje priloga na televiziji služi da privu e pažnju, ali i da izazove odre enu emocionalnu reakciju.

Sa druge strane, u društvu postoji stalna zabrinutost oko mogu eg negativnog uticaja medija na porast kriminaliteta. Zabrinutost u tom smislu postoji naro ito kad se radi o negativnom uticaju nasilni kih sadržaja u medijima na ponašanje dece i mlađih. U današnje vreme postoji mišljenje da internet i video i kompjuterske igrice negativno uti u na ponašanje dece i mlađih, za razliku od ranijeg perioda kada su filmovi sa nasilni kim sadržajima smatrani opasnim izvorom njihovog agresivnog ponašanja.

Na osnovu ovih uvodnih napomena može se zaklju iti da postoje dve osnovne ravni posmatranja odnosa medija i nasilni kog kriminaliteta. Prva bi se odnosila na na in na koji mediji pristupaju problematici nasilni kog kriminaliteta koji se tako e može prou avati iz razli itih aspekata, dok bi druga ravan podrazumevala analizu uticaja medija na nasilni ki kriminalitet u smislu tretiranja medija kao kriminogenih faktora.

² Lowry T. D...et.al., The social Construction and Subjective Reality of Crime: A Longitudinal Analysis of Media Crime Reporting, Public Perceptions of Crime and FBI Crime Statistics, New Orleans, 2004, dostupno na: http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/1/2/9/3/pages112937/p112937-1.php (20. april 2010. godine)

³ Ibidem.

UTICAJ MEDIJA NA NASILNI KI KRIMINALITET

Savremene kriminološke teorije ne insistiraju na neophodnosti pronalaženja uzroka nekog kriminalnog ponašanja. Takav pristup je bio karakterističan za pozitivističku orientaciju koja je i u kriminološkoj nauci ostavila trag. Insistiranje isključivo na određenim faktorima, bilo biološkim, psihološkim ili sociološkim predstavlja monokauzalistički pristup koji je u kriminologiji prevaziđen.

Složenost kriminalnog fenomena zahteva ravnopravno tretiranje uticaja različitih faktora, odnosno njegovo multikauzalističko objašnjenje.⁴ Nasilni kriminalitet je takođe primer kriminalnog fenomena gde je teško razdvojiti pojedine faktore koji u konkretnom slučaju utiču na njegovo ispoljavanje. Ipak, vrlo jesti se mediji, odnosno nasilni kriminaliteti sadržaji u medijima okrivljuju za porast tog oblika kriminaliteta, narođeno ito ako su akteri svega toga deca i mladi.

Zainteresovanost za mogućnost kriminogenog uticaja medija nije nova. Prvi pokušaji da se na teorijskom planu dovedu u vezu mediji i kriminalitet predstavljali su, u stvari, pokušaj da se ova problematika sagleda u svetlu mogućnosti kriminogenog uticaja medija. U središtu tih teorijskih razmatranja je bila analiza medijskog delovanja na pojavu zabranjenih ponašanja. U tom smislu bi se moglo poštovati socioloških shvatanja u okviru pozitivističke orientacije u kriminologiji kao struje koja je naglašavala uticaj socijalnih faktora na pojavu kriminaliteta. Jedan od njenih predstavnika Gabriel Tarde je još krajem XIX veka u svojoj Filozofiji kažnjavanja isticao fenomen imitacije (podražavanja) kao ključne aktivnosti kojom se mogu objasniti svi društveni fenomeni, pa i kriminalitet.⁵ Imajući u vidu da se sve ljudske aktivnosti imitiraju, to je slučaj i sa vršenjem zla ina. Tarde je smatrao da štampa izveštavanjem o gnušnim zločinima utiče na njihovo podražavanje. Kao najdrastičniji primer takvog uticaja on navodi izveštavanje štampe o "podvizima Džeka Trbošeka" koje je dovelo do podražavanja takvih zločina. Nesumnjivo je, dakle, da Tarde isticanjem socijalnih faktora u objašnjenju zla ina daje medijima značaj jednog od mogućih kriminogenih faktora. Posle njega je Bonger kao predstavnik teorije istorijskog materijalizma u kriminologiji, na sličan način odredio ulogu medija u pojavi nasilni kriminalitet. Naime, on je smatrao da medijsko izveštavanje o kriminalitetu utiče na budućenje imitativnih nagona u ovaku.⁶ Međutim, tek sedamdesetih godina XX veka ova

⁴ Ignjatović, „Kriminologija“, deveto izmenjeno izdanje, Beograd, 2008, str. 165.

⁵ Ignjatović, „Kriminološko nasleđe“, Beograd, 2006, str. 114.

⁶ Ibid., str. 141.

pojava dobija naziv copycat crime kada se ponovo javlja interesovanje istraživa a za ulogu medija u nastanku zlo ina.⁷

Prou avanje uticaja koji mediji mogu da imaju na kriminalitet skop ano je sa mnogobrojnim teško ama. ini se da bi bilo izuzetno teško dokazati pretpostavku o medijima kao kriminogenom faktoru. Prva istraživanja iz ove oblasti su pokušala konkretno da dovedu u vezu izloženost dece i mlađih nasilni kim sadržajima na televiziji i pojavi agresivnog ponašanja. Me utim, rezultati tih, ali i kasnijih sli nih istraživanja nisu pokazali da postoji zna ajna veza izme u te dve stvari. Utvr eno je ak da mnogo ve i uticaj na delinkvenciju i kriminalitet imaju neki drugi faktori kao npr. siromaštvo ili nezaposlenost. Tako e, problem predstavlja izdvajanje uticaja medija na vršenje zlo ina od drugih individualnih i socijalnih faktora.

Na osnovu dosadašnjih istraživanja negativnog uticaja medija na vršenje zlo ina može se zaklju iti da oni u mnogo ve oj meri uti u na to kako e ljudi izvršiti zlo ine, nego na donošenje odluke da se uopšte izvrši delo.⁸ Mediji sami po sebi teško da mogu da od nekog lica naprave prestupnika, ali bi se moglo o ekivati da mogu doprineti realizaciji ve postoje e sklonosti ka vršenju krivi nih dela. Tzv. copycat zlo ini ili zlo ini podražavanja nasilni kih sadržaja prezentiranih u medijima ne mogu se okarakterisati kao pravilnost ve kao izuzetna pojava.

MEDIJSKO PRIKAZIVANJE NASILNI KOG KRIMINALITETA

Izborom na ina na koji predstavljaju nasilni ki kriminalitet, mediji šalju odre enu poruku javnom mnjenju. Ta poruka može da ima dva mogu a zna enja. U okviru studija o odnosu medija i kriminaliteta razvile su se dve specijalne teorije. Prema kultivacionoj teoriji mediji nam kroz prezentovanje informacija o kriminalitetu uopšte, pa i nasilni kog kriminaliteta, govore kako da razmišljamo, odnosno uti u na naše shvatanje problema kriminaliteta. Prema drugoj agenda-setting teoriji mediji nam kroz izbor vesti i njihov položaj ukazuju na to o emu treba da razmišljamo, tj. njihov jedini cilj je da nam skrenu pažnju. Mišljenja smo da mediji prvenstveno funkcionišu po principu privla enja pažnje, jer se uglavnom zna ajnije mesto u izveštavanju o kriminalitetu daje onim doga ajima koji su s obzirom na okolnosti slu aja u stanju da

⁷ Surette R., Media, Crime, and Criminal Justice Images, Realities and Policies, Belmont, 2007, str. 79.

⁸ Ibid., str.78.

izazovu ja u emocionalnu reakciju u javnom mnjenju, naro ito ako je u pitanju kombinacija re i i slike koja je uvek efektnija.

Bonger je tako e govorio o sklonosti medija da nasilni kom kriminalitetu posve uju ve u pažnju u odnosu na ostale oblike. On je to objasnjavaao morbidnom radoznaš u publike, odnosno potrebom njenog zadovoljavanja izveštavanjem o "velikim zlo inima".⁹ Da li je u pitanju morbidna radolaznost ili ne, injenica je da su ljudima nekako privla ne teme koje podrazumevaju upotrebu nasilja i koje izazivaju jaku emocionalnu reakciju. To se može objasniti i injenicom da je to na in na koji ljudi sti u mogu nost da dožive ekstremne situacije a da sami ne zapadnu u ozbiljnu opasnost. Tako se sti e pristup onim stranama ose ajnog života koji obi no nisu deo svakodnevice. Ljudi istovremeno igraju dve uloge, u kojima su u izvesnom smislu deo filmske ili novinske pri e, ali su i van toga i mogu kad god požele da iza u iz te situacije gašenjem televizora.¹⁰ Mediji to svakako znaju i koriste tu okolnost da npr. izveštavanjem o u injenim ubistvima, slu ajevima nasilja u porodici privuku pažnju gledalaca.

Sa druge strane, medijsko interesovanje za pojedine teme, me u kojima je i nasilni ki kriminalitet, može se objasniti i druga ije. Živimo u eri kapitalizma kao obliku društveno-ekonomskog sistema kojeg karakteriše postojanje tržišta. Postoji mišljenje da su mediji samo sredstvo za stvaranje novca i da interes medija uglavnom nije dolaženje do istine ve zadovoljavanje interesa onih koji su njegovi vlasnici.¹¹ Medijsko interesovanje za problem kriminaliteta je ome eno imperativom zadovoljenja takvih interesa. Takav pristup pove ava neznanje publike i dovodi do stvaranja raznoraznih predrasuda.

Tako se ini da mediji kada npr. izveštavaju o nasilju u porodici u stvari pojednostavljaju itavu problematiku davanjem ženama uloge žrtve, a muškarcima uloge nasilnika. Tako se postepeno stvara stereotip o muškarcima kao skoro iskju ivim izvršiocima ovog krivi nog dela i stereotip o ženi kao žrtvi.

Mediji esto i kod nekog drugog oblika ispoljavanja nasilja požure da u esnicima u konkretnom doga aju podele uloge po nekom unapred utvr enom obrascu, ne ekaju i da zvani ni organi završe svoj posao i iznesu injenice koje su utvrđili. Posebno zna ajno polazište u razumevanju ove problematike pruža teorija etiketiranja nastala u prvoj polovini XX veka. Njen naro it zna aj je u objašnjenu procesa medijskog

⁹ Ignjatovi „, Kriminološko nasle e, op.cit., str. 141.

¹⁰ Svensen Laš Fr. H., Filozofija straha, (prevod dela: Frykt, Oslo, 2007., prevodilac Raji Lj.), Beograd, 2008, str. 95.

¹¹ Ignjatovi „, Kriminološko nasle e, op.cit., str. 141.

etiketiranja. Postoje slu ajevi kada mediji unapred proglose krivim odre eno lice za u injeno delo i time izvrše uticaj na javno mnjenje u pogledu zauzimanja stava o na inu na koji bi trebalo rešiti taj slu aj. Doga alo se da mediji neku osobu proglose, na primer, za ubicu, jer na prvi pogled i u skladu sa odre enim stereotipima sve ukazuje na to, a da se kasnije ispostavi da je takav zaklju ak bio pogrešan. Me utim, šteta je u tom trenutku ve u injena. Pitanje je da li organi formalne socijalne kontrole mogu bez predrasuda pristupiti rešavanju slu aja kada se paralelno sa njihovim delovanjem odvija proces medijskog odabira, etiketiranja i stigmatizacije neke osobe. Proces medijske stigmatizacije se može razumeti kao reakcija odre enih društvenih grupa, odnosno izražavanje njihovih interesa povodom u injenog krivi nog dela. Doprinos spomenute teorije etiketiranja je i u razumevanju stereotipa kriminalaca koji se i javlja kao rezultat procesa etiketiranja. Mediji i u tom smislu imaju zna ajnu ulogu.

Seksualni delikti tako e predstavljaju osetljivu temu i oblast za koju se vezuju raznorazni stereotipi i pogrešna shvatanja. Silovanje je o igledan i zna ajan primer zlo ina kod kojeg se žena od strane medija i društva u celini proglašava odgovornom za sopstvenu viktimizaciju. Klasi an primer ovoga je na in na koji se opisuje žena koja izaziva silovanje, kao neko ko nosi kratku suknu. Sistemati na istraživanja su potvrdila da ova vrsta strategije okrivljavanja žrtve poti e iz medijskog tretiranja žena žrtava silovanja.¹² Ovakav odnos prema žrtvama silovanja, dolazi do izražaja i kada je o kaznenoj politici sudova re .

Jedno od retkih istraživanja koje je u našoj zemlji izvršeno u pogledu kaznene politike sudova, pokazalo je da su sudovi, kad je u pitanju silovanje, izricali kaznu dosta ispod proseka i daleko bliže minimumu nego maksimumu.¹³ injenica je i da su sudovi u ovim slu ajevima bili najujedna eniji ali i da je prose ni silovatelj mogao dobiti izme u 1 i 3 godine zatvora u ak 40 % slu ajeva. Me utim, argument u prilog tezi da je kaznena politika sudova kod silovanja ipak blaga je da se, prema rezultatima istraživanja, za tešku kra u mogla dobiti ista ili približna kazna kao i za silovanje. Tu se onda radi o poreme aju nekih društvenih vrednosti koje treba štititi zakonom. Najnovijim izmenama KZ-a pooštrene su kazne za silovanje kao i za druga dela protiv polne slobode, a uvedena je i zabrana ublažavanja kazne što bi trebalo da uti e i na kaznenu politiku sudova. U svakom slu aju, opšta društvena

¹² Howitt, D., Crime, the Media and the Law, UK-Chichester, 1998, str. 120 i 121.

¹³ Iri J., or evi .., Sepi R., Kaznena politika sudova u Srbiji, Beograd, 2006, str. 50 i 51

klima koju usmeravaju dobrim delom i mediji uti e sigurno i na kaznenu politiku sudova.

MEDIJI I MORALNA PANIKA U VEZI SA NASILJEM

Ve je ukazano na zna aj istraživanja fenomena moralne panike. Novinski naslovi nas iz dana u dan upozoravaju na neku novu opasnost koja proizilazi iz oslabljenog morala, dok televizijski programi ponavljaju istu pri u u senzacionalisti kim dokumentarnim emisijama.¹⁴ Šta je u stvari moralna panika i kako nastaje? Prvo istraživanje koje je usmerilo pažnju na potrebu razjašnjenja ove pojave je Young-ovo istraživanje o ulozi policije kao poja iva a devijacije, pregovara a o realnosti i prenosioča fantazije koje pokazuje da "moralna panika" koju stvaraju medijske "fantazije" poja ava devijantni akt da bi na kraju došlo do " pretvaranja stereotipa u nešto što je aktuelno i fantazije u stvarnost".¹⁵ Nakon njega S. Cohen u svom Folk Devils and Moral Panic zaokružuje koncepte "moralne panike" i "poja avanja devijacije". Ovim istraživanjem po inje da se razjašnjava sociološka zainteresovanost za "proizvodnju vesti" kao nešto što prethodi stvaranju "moralne panike". Upravo razumevanje koncepta "proizvodnje vesti" nam pomaže i u utvr ivanju mehanizama nastanka moralne panike. Postoje tzv. "novinarska pravila o važnosti" koji imaju zna aj principa selekcije i postupanja sa onim što je naro ito privla no medijima a koje se odnosi na pokrivanje nasilja.

Moralna panika se može definisati kroz navo enje etapa u kojima se odvija. Na po etku se neko ili nešto definiše kao pretnja vredostima ili interesima, koju zatim mediji prikazuju u lako prepoznatljivoj formi. Potom naglo raste zabrinutost javnosti koja dovodi do reakcije vlasti ili onih koji uti u na stvaranje javnog mnjenja. Na kraju panika se povla i ili rezultira društvenim promenama.¹⁶ esto se u pozadini takvog izveštavanja krije ne iji interes za stvaranjem moralne panike u javnom mnjenju, jer mediji ne operišu u vakumu i drugi akteri su uklju eni u itavom procesu poput predstavnika organa formalne socijalne kontrole (policije i sudstva), kao i moralni aktivisti, a naro ito politi ari.¹⁷

¹⁴ Tompson K., Moralna panika, Beograd, 2003, str. 9

¹⁵ Kidd-Hewitt D., Kriminalitet i mediji:kriminološka perspektiva,(prevod dela: Crime and the Media: a criminological perspective, London, 1995., prevodilac Ili A.) in Ignjatovi .., Teorije u kriminologiji, Beograd, 2009, str. 3

¹⁶ Tompson, K., op. cit., str. 17.

¹⁷ Ibid., str. 46.

Bez namere da se zanemari ozbiljnost problema koji u vezi sa nasiljem postoji u našoj zemlji, neophodno je ukazati da i ovde postoji moralna panika. Mnogo je važnije, umesto da se u javnosti barata razli itim alarmantnim brojkama, u initi nešto konkretno u cilju prevencije nasilni kog kriminaliteta. Skoro svaki drugi ili tre i dan u medijima se iznose podaci o izgledima da neka žena ili dete budu žrtve razli itih oblika nasilja, intervjuju se razli iti stru njaci, psiholozi, pedagozi i sl. koji iznose alarmantne podatke o ve izgleda prihva enom stavu u javnom mnjenju o epidemijskim razmerama ovih problema. To je sve praveno odgovaraju om slikom, naro ito ako je u pitanju televizija, tako da se istinitost medijskih navoda ne dovodi u pitanje. Opšti zaklju ak je da su ovi oblici nasilja u stalnom porastu, pri emu se onda postavlja pitanje da li je to baš tako. Zvani ne statistike sa druge strane ne pokazuju da dolazi do zna ajnijeg porasta izvršenih krivi nih dela koja podrazumevaju upotrebu nasilja, me utim ta se injenica o igledno zanemaruje u medijskim izveštavanjima.

Postoji mnogo primera koji ukazuju na bespotrebno dizanje prašine u medijima kada su pojedini oblici nasilni kog kriminaliteta u pitanju. Na ovom mestu e biti ukazano na problem uobi ajenog povezivanja odre enih stereotipa kriminalaca i pojedinih nasilni kih dela. Jedan od tipi nih primera takve medijske prakse je tvrdnja da su narkomani u veoma visokom procentu izvršioci krivi nog dela razbojništva. Mogu e da tu ima odre ene povezanosti, ali problem je što ne postoje zvani ni podaci koji bi tu tvrdnju potkrepili. Mediji pri tom esto upadaju u kontradikciju, jer govore o razbojništvu kao unapred planiranom krivi nom delu. Teško bi se mogla povezati okolnost da se u veini slu ajeva radi o planiranom krivi nom delu sa profilom u inioča kao narkomana. Kriza u koju narkoman upada usled nedostatka narkotika odnosno jaka potreba za drogom pomu uje razum i jedino što postaje bitno je da se što pre nabave sredstva kojima e se kupiti droga. O nekakvom planiranju dela ovde se, mišljenja smo, teško može govoriti, ve bi se pre radilo o razbojništvu kao plodu situacionih okolnosti. Takvim izveštavanjem mediji mogu situaciju u vezi sa drogom u initi težom, ine i one koji uzimaju drogu kao socijalno devijantne što u stvari predstavlja model poja avanja devijacije u kojem se slika prekršilaca zakona sve više udaljava od "normalnih" lanova društva.¹⁸ Tako mediji, s obzirom da imaju sli an pogled na ovaj problem kao ostatak populacije, postaju deo mo ne koalicije protiv zavisnika. Ovakvim pristupom problem droga i narkomanije ne samo da se ne rešava ve postaje ve i i ozbiljniji.

¹⁸ Howitt, D., op.cit., str. 166.

Nasilje me u decom i mladima tako e predstavlja jednu od najzastupljenijih tema u medijima koji za tu pojavu neadekvatno upotrebljavaju termin "vršnja ko nasilje". Zna ajnu ulogu u sagledavanju problema moralne panike koju mediji stvaraju u pogledu nasilja me u mladima imaju savremeni sociolozi Geoffrey Pearson i Steve Chibnall. Oni su pokazali kako mediji redovno prikazuju i potpaljuju zabrinutost o "patološkoj" prirodi mla e generacije. Postoji krug medijski stvorene zabrinutosti koja nas redovno podse a na mra nu stranu mla e generacije i nasilje koje verovatno proizilazi iz našeg razo aranog potomstva-spektakl "problema mladih".¹⁹ Tako se sasvim obi na sva a ili tu a izme u bra e i sestara ili aka u školi kategorizuje kao "napad" koji decu pretvara u žrtve. Zadirkivanje je, sigurno, mu no za onog koji mu je izložen, me utim, ono danas izgleda više ne postoji, sve je postalo zlostavljanje "mobing" koje kad se tako kategorizuje detetu može da nanese doživotnu štetu.²⁰ Graja u razredu, za ikavanja odraslih, a ki neredi na asovima fizi kog i u školskim hodnicima, kra e, brucoški nestasluci su sve, osim novi. Škola u proteklim decenijama nije bila, niti je ikada bila, mirna luka. Me utim, devijacije i nasilja su tada bili kudikamo bolje kontrolisani i ograni eni jer su u itelji znali kako da razlikuju "ritualni" metež od opasnog meteža, kao i larmu radi isticanja od istinskog nasilja. Bilo je potrebno da u itelj zna da odgonetne i pro ita ake.²¹ U današnje vreme se ta sposobnost u velikoj meri izgubila i mi imamo problem nasilja me u mladima koji ne umemo da rešimo. Medijsko stvaranje moralne panike sa druge strane ne doprinosi rešavanju problema.

MEDIJI I STRAH OD NASILNI KOG KRIMINALITETA

Ne samo što uti u na stvaranje predrasuda, pogrešnih shvatanja i stereotipa u vezi sa nasilni kim kriminalitetom, kao i na pojavu moralne panike, mediji su u velikoj meri odgovorni i za nastanak još jednog fenomena. U pitanju je strah od zlo ina.

¹⁹ Kidd-Hewitt D., Kriminalitet i mediji:kriminološka perspektiva,(prevod dela: Crime and the Media: a criminological perspective, London, 1995., prevodilac Ili A.) in Ignjatovi .., Teorije u kriminologiji, Beograd, 2009, str. 416.

²⁰ Svensen Laš Fr. H., op.cit., str. 59.

²¹ Laurent Mucchielli: edno nasilnije društvo? Društveno-istorijska analiza interpersonalnih nasilja u Francuskoj od 1970. godine do danas (II deo) (prevod Ianka:Une societe plus violente? Une analyse socio-historique des violences interpersonnelles en France, des annees 1970 a nos jours in: Déviance et Société, Paris, 2008/2 (Volume 32); prevodilac Ili G. P.), Analji Pravnog fakulteta u Beogradu, 2008/2, str. 8.

Strah je bez sumnje najvažnija roba koju mediji iznose na prodaju, i njemu se dodeljuje sve više prostora. Masovni mediji doprinose stvaranju straha koji je neproporcionalan u poređenju sa onim što predstavlja njegovu predmetnu osnovu. Mediji nas stalno bombarduju pričama o različitim oblicima nasilja koji se dešavaju oko nas, tako da neka opasnost postaje "stvarna" tek kad dobije prostor u štampi ili na televiziji. Ljudi koji mnogo gledaju televiziju skloniji su od drugih da svoje susedstvo posmatraju kao nesigurno, i veruju da kriminal raste.²²

Sa druge strane, injenica je da su šanse da neko postane žrtva nasilni kog kriminaliteta, narođeno ito onih oblika koji su najzastupljeniji u medijima, veoma male. Prostor koji mediji posvećuju nasilni krimini delima u odnosu na ostale oblike ni na koji način ne oslikava pravo stanje stvari. Ukoliko se izvrši upoređivanje sa podacima iz zvanih statistika uoči se da ni približno u stvarnosti situacija nije tako dramatična kako je mediji prikazuju.

U tom smislu, dobar primer predstavlja strah od silovanja i drugih vrsta seksualnih delikata na čije stvaranje značajno utiče i mediji. Pod uticajem medijskog predstavljanja silovanja, narođeno ito putem filmova, stiže se utisak da najveća opasnost ženama preti od nepoznatih osoba. Statistika i ovde opet ukazuje na postojanje zablude. Mediji su generalno opsednuti konceptom "opasnih stranaca" čime se stiže pogrešan utisak da je javna sfera nesigurna, a privatna sigurna, što potom utiče na donošenje vladinih odluka u pogledu raspoređivanja novih sredstava za uvođenje veoma vidljivih preventivnih mera (kao što je ulaganje u osvetljenje ili kamere).²³

Na sljedećem načinu, kad su deca kao potencijalne žrtve u pitanju, mediji sve više doprinose stvaranju straha od pedofila i nepoznatih ljudi uopšte. Na Zapadu je tokom druge polovine osamdesetih i tokom devedesetih godina prošlog veka bilo mnogo lanačaka u medijima o tome kako su deca izložena napastvovanjima od pedofila. S obzirom da se radi o ozbiljnem problemu, umesto racionalnog odmeravanja opasnosti zavladala je paranoja, pa se događalo da je mnogim ljudima život uništen zbog slabo potkrepljenih tvrdnjaka o napastvovanju.²⁴ Mediji, sa druge strane, zanemaruju problem seksualne zloupotrebe dece unutar porodice, kao i to da je veća verovatnoća da se tako nešto dogodi unutar porodice nego od strane "zlih stranaca".²⁵ Tako je, verovatno, da će neko nepoznat ubiti dete je toliko mala, da

²² Svensen Laš Fr. H., op.cit., str. 25.

²³ Jewkes Y., Media and Crime., Sage, London, 2004, str. 49.

²⁴ Svensen Laš Fr. H., op.cit., str. 60.

²⁵ Jewkes Y., op.cit., str. 57.

postoji mišljenje da bi je trebalo zanemariti, jer kad se tako nešto dogodi obično ne bude kriv neko iz najbliže porodice.²⁶

Dobar primer kako jedna televizijska emisija može doprineti stvaranju straha od nasilni kog kriminaliteta je Crimewatch UK, najpoznatiji program na britanskoj televiziji koji se bavi rekonstrukcijom "stvarnog" kriminaliteta. Iako je zamisao onih koji su uređivali ovu emisiju bila da se na taj način pomogne policiji u rešavanju zla ina odnosno da se alarmiraju gledaoci da i oni u estvaju u tome, stil prikazivanja koji je bio na krimi fikcije za posledicu je imao povećan strah od zla ina. Ti zlo ina su izgledali tako stvarni da su gledaoci imali utisak kao da su oni deo njega. Strah od zla ina i medijska tvrdnja da se nešto dogodilo stvara zaključak svet opasnosti i pojava zavorenost gledalaca.²⁷

ULOGA MEDIJA U PREVENCICI NASILNI KOG KRIMINALITETA

Mediji su kao društvena institucija veoma važan faktor u suprostavljanju različitim oblicima kriminaliteta, pa tako i kad je reč o nasilni kom. Već je istaknuto da se javno mnjenje²⁸ u najvećoj meri oblikuje pod uticajem medija, odnosno na ina na koji mediji izveštavaju o određenom problemu. S obzirom da u javnom mnjenju postoje pogrešne predstave u vezi sa kriminalitetom ili se radi o potpunom odsustvu bilo kakve predstave o nekim njegovim aspektima,²⁹ uloga medija u menjanju tih predstava je naročito bitna. Injenica da su mediji najviše odgovorni za postojanje takvih pogrešnih predstava upravo kada je u pitanju nasilni kog kriminalitet dodatno govori u prilog neophodnosti da mediji preuzmu aktivnu ulogu u njihovom menjanju. Ipak, možda najvažnija uloga koju bi mediji trebalo da imaju je prevencija nasilni kog kriminaliteta.

Zagovornici ideje da mediji imaju značajan kriminogeni potencijal biće složili da bi prestankom emitovanja nasilnih sadržaja u velikoj

²⁶ Svensen Laš Fr. H., op. cit., str. 60.

²⁷ Kidd-Hewitt D., Kriminalitet i mediji: kriminološka perspektiva, (prevod dela: Crime and the Media: a criminological perspective, London, 1995., prevodilac Ilija A.) in Ignjatović, Teorije u kriminologiji, Beograd, 2009, str. 422 i 423.

²⁸ Kao što kaže Stojanović, javno mnjenje ne pojedinci koji svoja mišljenja i stavove o nekoj trenutno aktuelnoj pojavi iznose javno, nego evo kroz sredstva javnog informisanja, ali i na druge načine, i to uglavnom neformalno. Stojanović Z., Politika suzbijanja kriminaliteta, Novi Sad, 1991, str. 92.

²⁹ Ibid., str. 94

meri bilo smanjeno vršenje nasilni kih krivi nih dela. Me utim, s obzirom da takva veza u dosadašnjim istraživanjima nije potvr ena, pitanje je koliko bi to doprinelo prevenciji nasilja. Bez obzira na to, mediji na druge na ine mogu u estvovati u prevenciji.

Razli ite kampanje koje se u jednom društvu sprovode a koje za cilj imaju smanjenje razli itih oblika nasilja, ne bi mogle da imaju pun efekat bez u eš a medija. Bitno je samo da se na taj na in ne stvari moralna panika o kojoj je ranije bilo re i. Postoji nekoliko faktora koji uti u na efekte bilo koje medijske kampanje.³⁰ Potrebno je najpre da što ve i broj pripadnika ciljne populacije bude upoznat sa kampanjom, kao i da teme na koje se odnosi kampanja oni ocene kao zna ajne. Ciljevi kampanje moraju biti planirani oprezno i realisti no i sama kampanja mora da bude skoncentrisana na specifi ne oblike promena u odnosu na ciljanu populaciju. Tako e, potrebno je u inite sve da se ljudi ohrabre u davanju podrške ciljevima kampanje kroz neformalnu socijalnu interakciju. Životni stilovi i verovanja ciljane populacije moraju na adekvatan na in biti uzeti u obzir. To zna i da kad su mediji u pitanju, besciljno je emitovati kampanju u vreme kada nije verovatno da e je ljudi na koje se odnosi videti.

ZAKLJU AK

Kao društvo smo fascinirani zlo inom. Pri e o zlo inu su svuda zastupljene. Po ev od filmova, novina, knjiga, magazina, lanaka na internetu, televizije, radija do svakodnevne komunikacije, zlo in je centralna tema diskusije.³¹

Nasilni ki kriminalitet je oduvek bio interesantna tema za medije. Razlozi za to su mnogobrojni. S jedne strane, nasilni ki doga aji su pogodni da zadovolje potrebu medija da senzacionalisti kim naslovima u novinama ili dramati nim najavama na televiziji poboljšaju itanost odnosno gledanost.

Tako e, mediji su ve ini ljudi prozor u svet, jedini na in da do u do saznanja o mnogim temama, me u kojima je i nasilni ki kriminalitet. Samim tim ne može biti svejedno na koji na in e mediji izveštavati o nasilju. S obzirom da ne postoji drugi na in da dobiju informacije o stvarnoj prirodi nasilja u jednom društvu, ljudi e uglavnom nekriti ki prihvati ono što im se putem medija prezentira.

³⁰ Howitt, D., op.cit., str. 190.

³¹ Muraskin R., Domash Feuer S., Crime and the Media: headlines versus reality, Upper Saddle River, New Jersey, 2007, str. 13.

Ukoliko je medijsko prikazivanje nasilja neadekvatno postoji opasnost da dođe do stvaranja različitih stereotipa, pogrešnih shvatanja i predrasuda. Posebnu opasnost predstavlja stvaranje moralne panike koje onemoguava racionalno analiziranje problema i samim tim odgovaraju u akciju usmerenu ka njegovom rešavanju.

Mođe medija bi zato trebalo iskoristiti na pozitivan način, kroz aktivnosti koje bi imale za cilj smanjenje problema nasilja.

LITERATURA

1. Iri J., or evi .., Sepi R. (2006). Kaznena politika sudova u Srbiji, Beograd
2. Howitt, D. (1998). Crime, the Media and the Law, UK-Chichester
3. Ignjatović .. (2008). Kriminologija, deveto izmenjeno izdanje, Beograd
4. Ignjatović .. (2006). Kriminološko nasleđe, Beograd
5. Ignjatović .. (2009) Metodologija istraživanja kriminaliteta, Beograd
6. Jewkes Y. (2004). Media and Crime., Sage, London
7. Kidd-Hewitt D. (2009). Kriminalitet i mediji: kriminološka perspektiva,(prevod dela: Crime and the Media: a criminological perspective, London, 1995., prevodilac Ilija A.) in Ignjatović .. Teorije u kriminologiji, Beograd
8. Laurent Mucchielli: edno nasilnije društvo? Društveno-istorijska analiza interpersonalnih nasilja u Francuskoj od 1970. godine do danas (II deo) (prevod Ianka: Une société plus violente? Une analyse socio-historique des violences interpersonnelles en France, des années 1970 à nos jours in: Déviance et Société, Paris, 2008/2 (Volume 32); prevodilac Ilija G. P.), Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 2008/2
9. Lowry T. D...et.al., The social Construction and Subjective Reality of Crime: A Longitudinal Analysis of Media Crime Reporting, Public Perceptions of Crime and FBI Crime Statistics, New Orleans, 2004, dostupno na:
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/1/2/9/3/pages112937/p112937-1.php (20. april 2010. godine)
10. Muraskin R. (2007). Domash Feuer S., Crime and the Media: headlines versus reality, Upper Saddle River, New Jersey
11. Stojanović Z. (1991). Politika suzbijanja kriminaliteta, Novi Sad

12. Surette R. (2007) Media, Crime, and Criminal Justice Images, Realities and Policies, Belmont
13. Svensen Laš Fr. H. (2008). Filozofija straha, (prevod dela: Frykt, Oslo, 2007., prevodilac Raji Lj.), Beograd
14. Tompson K. (2003). Moralna panika, Beograd

MEDIA AND VIOLENT CRIME

The problem of relation between media and violent crime is very complex. In work is, on the one hand, considered question of media criminogenic influence, in other words, does presentation of violent contents from the media side, influence on manifestation and expansion of violent crime. Also, press titles or news headlines in electronic media from the most part relate to crimes which include implicit violence. Necessity for rising media popularity forms also the way of reporting which very often represent overstating the problem and misrepresentation the reality. In keeping line with, it is pointed at the nature of moral panic phenomenon which media create about some forms of violent crime and also at media influence on fear of crime occurrence. At the end it is emphasized in which way media can help in struggle with violent crime.

KEY WORDS: media / violent crime / moral panic / fear of crime / prevention

APLIKACIJA BEZBEDNOSNOG MENADŽMENTA U SUPROTSTAVLJANJU I BORBI PROTIV TERORIZMA

Prof. dr Momilo Talijan

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Doc. dr Miroslav M. Talijan

Vojna akademija

Opstanku i razvoju savremnog društva preti ozbiljan kriminal na čijem vrhu se nalazi naročiti nasilnički kriminal - terorizam. Terorizam, posebno međunarodni, uzrokovao je stradanje ogromnog broja nevinih ljudi i izazavao sveopštu nesigurnost, te postao pretnja ne samo teritorijalnom integritetu suverenih naroda i država, već i međunarodnom miru, demokratskoj slobodi i razvoju celokupnog čovečanstva.

Izlaganja koja slede o shvatanju terorizma i osnovnim polazištima za suprotstavljanje i borbu protiv terorizma, ukazuju na potrebu razvoja bezbednosnog menadžmenta, kao specifičnog metoda upravljanja koje zahteva njegovu aplikaciju i kreativnu adaptaciju u imanentnu varijantu (njegovu osobenu vrstu) – menadžment antiterorističkih snaga.

Konkretno, ovaj rad, pored uvodnih i završnih napomena, ima i sledeće glavne celine: (1) Osnovno o terorizmu i (2) Implementacija (i razvoj) bezbednosnog menadžmenta u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma, koga čine sadržaji: (2.1) Sagledavanje potreba i mogućnosti implementacije teorijske misli bezbednosnog menadžmenta u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma i (2.2) Elementi za definisanje menadžmenta antiterorističkih snaga kao jednog segmenta bezbednosnog menadžmenta.

KLJUČNE REČI: terorizam / suprotstavljanje i borba protiv terorizma / antiterorističke snage / bezbednosni menadžment antiterorističkih snaga

UVODNE NAPOMENE

Poslednju deceniju 20. i prvu deceniju 21. veka svetsku scenu obeležio je naro iti nasilni ki kriminal - terorizam. Terorizam, posebno me unarodni, uzrokovao je stradanje ogromnog broja nevinih ljudi i izazavao sveopštu nesigurnost, te postao pretnja ne samo teritorijalnom integritetu suverenih naroda i država, ve i me unarodnom miru, demokratskoj slobodi i razvoju celokupnog ove anstva.

Tragi ne posledice napada na Svetski trgovinski centar u Njujorku i vojnostrateške objekte u Vašingtonu, brojne teroristi ke akcije na prostorima Rusije, Španije, Velike Britanije i drugih zemalja širom sveta, skoro u kontinuitetu do sadašnjih dana, potvr uju da je terorizam najve e zlo današnjice i predstavlja globalnu pretnju ove anstvu. Kontinuirana, u estala i teško kontrolisana manifestacija nasilja, koja je po elu da zadire i u interesu svetskih mo nika, inicira mobilizaciju itave me unarodne zajednice.

Problemi evropske bezbednosti danas se sa poja anim intenzitetom ispoljavaju na prostoru jugoisto ne Evrope, koja je optere ena sukobima etni ke, verske, politi ke, socijalne, kriminogene prirode, ali i drugim oblicima socijalnih i egzistencijalnih protivure nosti, karakteristi nih posebno za podru je zapadnog Balkana.

Terorizam i antiteroristi ko delovanje na podru ju današnje Republike Srbije, u daljoj i bližoj prošlosti imaju, tako e, obeležja globalnog svetskog problema. Secesionisti ki pokreti, legitimni procesi formiranja novih država na teritoriji bivše SFRJ, ratni sukobi i angažovanje me unarodnih snaga na ovom podru ju, pored procesa smirivanja, stvorili su pogodno tle za bujanje organizovanog kriminala i doveli do procesa eskalacije terorizma. Oružana pobuna na Kosovu i Metohiji 1998. godine i napad NATO snaga na SRJ 1999. godine, potencirali su nove oblike teroristi kog delovanja stvaranjem tzv. Oslobođila ke vojske Kosova (OVK), u ijem sastavu je bilo i pla enika iz drugih zemalja i putuju ih ekstremnih terorista pre svega iz islamskih zemalja.

Demokratske promene i procesi u Republici Srbiji od oktobra 2000. godine, mirno razdruživanje Republike Srbije i Republike Crne Gore pod pokroviteljstvom Evropske unije, dalji razvoj strukturalnih procesa na državnoj i politi ko-parlamentarnoj sceni, rasplet krize na Kosovu i Metohiji primenom diplomatskih metoda i rešavanje, politi ko-bezbednosne situacije na jugu Srbije – u odnosu na Evropu i itavu me unarodnu zajednicu, predstavljaju najneposrednije indikatore stabilizacije celokupnog politi ko-bezbednosnog stanja u Republici Srbiji i

vrstu barijeru terorizmu na tom području i sprečavanje širenja sa tog dela Balkana.

S druge strane, radikalizacija socijalno-ekonomskih tenzija u Republici Srbiji, nezaposlenost, nezadovoljstvo, siromaštvo, organizovani kriminal, nekontrolisano posedovanje oružja, municije i raznih ubojno-eksplozivnih sredstava i naprava, pojava ekstremnih verskih i nacionalnih organizovanih grupa, aktuelni problemi u uspostavljanju pravne države i funkcionisanju organa pravosudnog sistema i sistema upravnog državnog aparata – stvaraju pogodnu atmosferu za pojedinačne i organizovane terorističke akcije.

Ovome treba dodati da razrešenje statusa Kosova i Metohije, kojim se u izgled stavlja mogunost neuvažavanja vitalnih interesa Republike Srbije amputiranjem dela njene teritorije, može da predstavlja još jedan "pučanj" u balkansko "bure baruta" – šansu da terorizam nadavlada mir ne samo na ovim prostorima.

Izlaganja koja slede o shvatanju terorizma i osnovnim polazištima za suprotstavljanje i borbu protiv terorizma, name u potrebu razvoja bezbednosnog menadžmenta, kao specifične metode upravljanja koje zahteva njegovu aplikaciju i kreativnu adaptaciju u imanentnu varijantu (njegovu osobenu vrstu) – menadžment antiterorističkih snaga.

1. Osnovno o terorizmu

Određivanje pojma i definisanje unutrašnje strukture terorizma, u vrhu su najaktuelnijih problema političkih, pravnih i bezbednosnih nauka.

U tom cilju neophodno je da se osvetle dimenzije terorizma kao specifične oblike nasilja, utvrde metode i postupci suprostavljanja i borbe protiv njega i da se ukaže na visoki stepen verovatnoće da će fenomen terorizma biti i u ovom veku glavni bezbednosni problem svetske civilizacije.¹

Terorizam (lat. *terror* – užas, strah, strah i trepet; vladavina zastrašivanjem, strahovlada; političko nasilje), predstavlja nezaobilazni termin svakog političkog režimika i označava specifičnu vrstu političkog nasilja, svojstveno prvenstveno pojedincima, terorističkim grupama i terorističkim organizacijama.²

¹ Vidi: Ilić, Radovan, Fenomen terorizma – ozbiljna pretnja ove dobiti, GŠ VSCG, Uprava za moral, Vojni informator (4-5), NIC Vojska, Beograd 2004, str. 77.

² International Encyclopaedia of Terrorism, Chicago, London: Fitzroy Dearborn Publishers, p. 11.

U najopštijem smislu, terorizam uvek predstavlja politi ko nasilje (political violence), ali je bitno naglasiti i da svako politi ko nasilje nije terorizam. Pretnja silom, prinuda, pritisak, psihofizi ko zlostavljanje, politi ko ubistvo, atentat i diverzija, smatraju se osnovnim oblicima politi kog nasilja. Složene oblike politi kog nasilja predstavljaju teror, nasilni protesti, pobune, neredi, nemiri, subverzija, ustakan, rat i terorizam. Može se, dakle, konstatovati da se terorizam, u redu pojava nasilja, predstavlja jedan od složenih oblika (politi kog) nasilja.

Pod terorizmom se podrazumeva akcija nasilja, koja se primenjuje iz politi kih razloga radi zastrašivanja i bespoštедnog slamanja otpora onoga prema kome se nasilje vrši.³ Terorizam ima politi ku dimenziju jer je svaki njegov akt odre en odnosom prema vlasti, iako njegovu politi ku suštinu zamagljuje raznolikost formi ispoljavanja.⁴

Terorizam je složeni oblik politi kog nasilja, koje je organizovano, individualno i (re e) institucionalizovano. Karakterišu ga zastrašuju e nasilno-fizi ke i psihološke metode politi ke borbe kojima se, obi no u vreme politi kih i ekonomskih kriza, a retko i u uslovima ostvarene ekonomske i politi ke stabilnosti društva, sistematski pokušava ostvarenje "velikih ciljeva".⁵

Suština terorizma ispoljava se u izazivanju ose aja odvratnosti društva, koji organizovane grupe postižu ube ivanjem, strahom i zastrašivanjem ubistvima i saka enjem nedužnih.

Me utim, definisanje terorizma u današnjem kontekstu zna enja otežano je zbog niza dobro poznatih razloga.

Terorizam je tajna aktivnost. Ni pre, ni nakon izvršenja teroristi kog akta, izuzev ako teroristi ka organizacija sama ne prihvati odgovornost, nije lako otkriti pobude i identitet nalogodavca i izvršioca.

Istraživanja ukazuju da je terorizam u toku svog istorijskog razvoja više puta menjao svoje zna enje. Najpre se ozna avao kao akt nasilja revolucionara (tzv. revolucionarni terorizam), a u 19. veku odnosio se na nasilno delovanje anarchisti kih i nihilisti kih organizacija. U 20. veku terorizam se vezuje za nasilje vlasti, kao nasilje odozgo, odnosno kao režim strahovlade (nacisti ki i staljinisti ki režimi), a velike zapadne sile terorizmom su ozna avale i nasilje oslobođila kih

³ Vidi: Politi ka enciklopedija, Savremena administracija, Beograd 1975, str. 1070.

⁴ Uporedi: Kova evi , Sreten, Terorizam i Jugoslavija, Arkade Print, Beograd 1992, str. 27-37; Dimitrijevi , Vojin, Pojam terorizma, Analji pravnog fakulteta, br. 5 (1988); Ga inovi , Radoslav, Kako protiv terorizma, Mladost, Beograd 1996, str. 24-29.

⁵ Simeunovi , dr Dragan, Savremeni terorizam, Jugoslovenski pogled, NIP Poslovna politika, Beograd 1990, str. 45.

pokreta u antikolonijalnoj borbi. Od sedamdesetih godina prošlog veka terorizam se vezuje za nasilje protiv neke i ne ije vlasti, kao nasilje odozdo, a ne retko i kao nasilje pojedinih država koje su ozna avane kao "sponzori terorizma" i "osovine zla".⁶

Terorizam je teško definisati i usled toga što se pojmovno mora razgrani iti od terora. U politi kom smislu teror se ozna ava kao akcija nasilja koja se preduzima u politi ke svrhe, a radi zastrašivanja i slamanja otpora onoga prema kome se vrši. Terorom " vrste vlasti" strah postaje društvena svakodnevica – on se pretvara u nerazdvojni deo svakodnevnog života. Najvažnije karakteristike terora su: ograni avanje zakonitosti (u materijalnom i proceduralnom smislu), neminovna arbitrarnost i iracionalnost. Postoje tuma enja koja teror ozna avaju kao metod vladanja, a egzistiraju i mišljenja da teror može biti metod borbe protiv vlasti, što istovremeno predstavlja i pojam terorizma.

U teoriji i praksi uo ava se namerno mešanje i izjedna avanje pojmove terorizam i gerila ili oslobođila ki pokret. "Tome uveliko doprinosi to što se terorizam i gerila kao oblici oružane politi ke borbe esto primenjuju kombinovano, kao i to što se u zavisnosti od faza svog slabljenja i ja anja fakti ki neretko prelivaju jedno u drugo pri emu se u javnosti zadržava ve izgra en stav da je i dalje na delu terorizam odnosno gerila."⁷

Iako je termin terorizam izrazito demonizovan, današnji teroristi u nazivima svojih organizacija upotrebljavaju re i koje imaju pozitivniju konotaciju od same re i terorizam: partija, armija, nacionalno oslobo enje, oslobođila ka vojska i sli no. Na našim prostorima karakteristi ne su eufemisti ke sintagme OVK (Oslobodila ka vojska Kosova), ANA (Albanska nacionalna armija).

Široka upotreba termina terorizam ide do te mere da se njime ozna ava ak i kriminalni akt, te se definiciono svodi na obi an kriminal da bi se postiglo nepriznavanje terorista kao politi kih aktera.

U definicioni okvir umesto terorizma esto ulaze njegovi ciljevi i surove metode kao celokupne pojave, jer su ti ciljevi i metode u prvom planu opažanja, ali naj eš e zbog naglašene potrebe da se jedna vrsta terorizma više satanizuje, a da se osuda drugih izbegne.

Uglavnom zbog izloženog, pribegava se opisivanju, a manje odre ivanju pojma terorizma. Aleks Šmid je analizirao 109 akademskih definicija o terorizmu i došao do zaklju ka da se u njima konstantno pojavljuje 22

⁶ Isto, str. 19.

⁷ Simeunovi , Dragan, Terorizam, Pravni fakultet univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009. str. 27.

elementa: 1) nasilje, sila, 2) politički, 3) strah, pojava i teror, 4) pretnja, 5) psihološki efekti i očekivane reakcije, 6) diferencijacija žrtva-cilj, 7) namerna, planirana, sistematska, organizovana akcija, 8) metod borbe, strategija, taktika, 9) anomalije u korišćenju prihvata enih pravila bez humanitarnih ograničenja, 10) prisila, izuzimanje i pritiska, 11) publicitet, 12) samovoljnost, bezlični, nasumični karakter, nediskriminativnost, 13) civilni, neutralci, autsajderi kao žrtve, 14) zastrašivanje, 15) naglašena nevinost žrtava, 16) grupa, pokret, organizacija kao izvršilac, 17) simbolički aspekt, demonstracija drugima, 18) neproračunljivost, nepredvidivost, neočekivost dešavanja nasilja, 19) tajna, prikrivena priroda, 20) ponovljivost, serijski ili kampanjski karakter nasilja, 21) kriminal i 22) zahtevi postavljeni trećim stranama.⁸

Postoji i dav set definicija o terorizmu. I naši naučnici i eksperti doprineli su definisanju terorizma

Vojin Dimitrijević terorizam definiše kao organizovanu i sistematsku primenu nasilja, sa namjerom da se izazivanjem straha i slike nesigurnosti građana naruši autoritet države ili ostvare neki politički ciljevi.⁹

Milan Pašanski terorizam označava kao sistematsku upotrebu izuzetnih mera nasilja da bi se postigao politički cilj, uzimanje, uvanje i vršenje vlasti i naročito skupog akata nasilja: atentat (pojedinačna i kolektivna) rušenja, koje jedna politička organizacija izvršava da bi ostvarila utisak na narod i stvorila stanje nesigurnosti.¹⁰

Radoslav Gašović smatra da je terorizam organizovana primena nasilja (ili pretnja nasiljem) od strane politički motivisanih izvršilaca, koji su odlučili da kroz strah, zebnju, defetizam i paniku nameće svoju volju organima vlasti i građana.¹¹

Milan Mijalkovski terorizam definiše kao primenu smislenog, organizovanog i sistematskog nasilja nesuverenog (nedržavnog, nevladinog) subjekta (grupa, banda, organizacija, političke stranke i sl.) ili suverenog (državnog) subjekta, odnosno države, odlučujući da i najgrubljom fizičkom silom nad unapred odabranom (personalnom) ili nasumičnom žrtvom, radi njenog ubistva, sakrivanja, kidnapovanja ili psihičkog zlostavljanja, prioritetsno izazove kompleksne straha ili

⁸ Navedeno prema: Dragan Simeunović, Terorizam, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009. str.34.

⁹ Dimitrijević, Vojin, Pojam terorizma, CCS, Beograd, 1987. str. 39.

¹⁰ Pašanski, Milan, Savremene kamikaze – transnacionalni terorizam i diplomacija, NIRO „Književne novine“, Beograd, 1987. str. 33.

¹¹ Gašović, dr Radoslav, Terorizam, Draslar, Beograd, 2005. str. 60.

nesigurnosti, zebnje ili apatije u sredini iz koje je neposredna žrtva napada, da bi se postigao projektovani politički cilj.¹²

Dragan Simeunović definiše terorizam kao "višedimenzionalni politički fenomen koji se može teorijski najopštije odrediti kao složeni oblik organizovanog grupnog, iako individualnog ili institucionalnog političkog nasilja, obeležen ne samo zastrašujućim brahijalno-fizičkim i psihološkim, već i sofisticirano-tehnološkim metodama političke borbe kojima se obično u vreme političkih i ekonomskih kriza, a retko i u uslovima ostvarene ekonomske i političke stabilnosti jednog društva, sistematski pokušavaju ostvariti "veliki ciljevi" na morbidno spektakularan način, a neprimereno datim uslovima, pre svega društvenoj situaciji i istorijskim mogunostima onih koji ga kao političku strategiju upražnjavaju".¹³

Terorizam se klasificuje prema različitim kriterijumima.

Vojin Dimitrijević razlikuje terorizam koji sprovodi država protiv nedržavnog subjekta, zatim onaj koji nedržavni subjekt sprovodi protiv države, po njemu egzistira i model terorizma nedržavni subjekti protiv drugih nedržavnih subjekata i terorizam država protiv države – međunarodni terorizam tj. kada terorizam ima elemente inostranosti.

Milan Mijalkovski na osnovu različitih kriterijuma deobе, terorizam klasificuje prema nosiocima na nedržavni i državni, uslovno i nemeđunarodni terorizam – na osnovu uzroka terorizma, politički, verski, etnički i drugi – shodno objektu napada (žrtva-pasivni subjekt), selektivni i neselektivni, i konvencionalni, nuklearni, biološki, hemijski, internetski i drugi na osnovu sredstava koja se koriste u terorizmu.

Dragan Simeunović terorizam klasificuje prema:

- programsko-ciljnoj orientaciji na: 1) ideološki motivisan terorizam gde se razlikuju levičarski i desničarski terorizam, 2) etno-separatistički terorizam, 3) verski fundiran terorizam (terorizam sekt i terorizam fundiran na interpretacijama velikih religija);
- sredstvima na: 1) klasični (konvencionalni), 2) biohemijski, 3) nuklearni;
- metodama na: 1) klasični (konvencionalni), 2) samoubilački, 3) sajber terorizam (upotreba interneta u terorističke svrhe)¹⁴ i 4) narko terorizam;

¹² Mijalkovski, Milan, Terorizam i protiteroristička borba, Vojna akademija, Beograd, 2003. str. 8.

¹³ Dragan Simeunović, Terorizam, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009. str. 80.

¹⁴ Sajberterorizam predstavlja poseban oblik kompjuterskog kriminala, odnosno terorizam u kome se koriste kompjuteri i kompjuterske mreže za planiranje, pripremu i izvođenje terorističkih napada, najčešće na kritičnu infrastrukturu pojedinih država.

- tipu aktera – subjekata terorizma na: 1) individualni, 2) terorizam organizacija i ilegalnih grupa i 3) institucionalni terorizam (državni i sl.).¹⁵

Na kraju ovog dela rada vredno je citirati i sledeće misli o terorizmu: "Suprotno rasprostranjenom laju kom uverenju o regionalnoj ekskulzivnosti i punktualnosti terorizma, on je vrlo rasprostranjen fenomen. U svetu je malo država koje u svojoj bližoj prošlosti ili sada nisu na neki način zahvalene terorizmom..., što je neminovno morati dovesti do utvrđivanja jedne opšteprihvate ene definicije terorizma, pri čemu bi bilo neophodno da ta definicija bude oslobođena od opterećenosti bilo ikim političkim interesima. Samo tako bi se na ovom planu moglo ilo približavanje većnom anti kom idealu da politika treba da služi opštem dobru."¹⁶

2. Implementacija (i razvoj) bezbednosnog menadžmenta u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma

Nakon neophodno sumiranih izlaganja o terorizmu, glavni deo rada će se zaokružiti iznalaženjem mogućnosti implementacije (i razvoja) bezbednosnog menadžmenta u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma.

Sledeće sadržaji: (1) Sagledavanje potreba i mogućnosti implementacije teorijske misli bezbednosnog menadžmenta u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma i (2) Elementi za definisanje menadžmenta antiterorističkih snaga kao jednog segmenta bezbednosnog menadžmenta.

2.1. Sagledavanje potreba i mogućnosti implementacije teorijske misli bezbednosnog menadžmenta u suprotstavljanju i borbu protiv terorizma

U cilju sagledavanja potreba i mogućnosti implementacije teorijske misli bezbednosnog menadžmenta u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma, izvršeno je istraživanje relevantnog zakonodavstva koje se odnosi na organizaciju i funkcionisanje vojne i policijske organizacije, te literature o menadžmentu i rukovođenju u vojsci i policiji, a, pre

Stanarević, Svetlana, Ejduš, Filip i drugi, Pojmovnik bezbednosne kulture, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2009, str. 55.

¹⁵ Simeunović, Dragan, Terorizam, Pravni fakultet univerziteta u Beogradu, Beograd, 2009, str. 82-85.

¹⁶ Dragan, Simeunović: „Razlikovanje terorizma od drugih oblika nasilja”, HIV seminar prava: „Delikti nasilja, krivi no- pravni i kriminološki aspekt”, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2002. str. 85.

svega knjiga koje se koriste kao udžbeni ka literatura u vojnom i policijskom školstvu, kao i izvora istorijske nauke koji govore ili posredno ukazuje na to da je bezbednosni menadžment, odnosno menadžment antiteroristi kih snaga prisutan u razvoju ljudskog društva onoliko koliko i menadžment uopšte.

Ovo istraživanje je nedvosmisleno pokazalo da menadžment antiteroristi kih snaga nije ni dovoljno, ni na odgovaraju i na in prou en, a još je manje zakonski regulisan. ak u našoj periodici (nau nostru nim asopisima "Vojno delo", "Novi glasnik", "Bezbednost" i dr.) ima veoma malo radova u kojima se prezentuju primeri dobre prakse menadžmenta antiteroristi kih jedinica,¹⁷ što ukazuje da i nadalje ova tema nije dovoljno u fokusu interesovanja ni nauke ni struke. Zato, u izloženoj situaciji, starešinama i štabovima antiteroristi kih snaga ostaju, kao osnovno oružje, njihova intuicija i primena prakse njih samih i njihovih starijih kolega, te mo i timskog (štabnog) rada u iznalaženju situacionih rešenja. Kada je u pitanju teorija, uglavnom se koriste znanjima iz (opšte) teorije vojnog rukovo enja, koja je u nas relativno razvijena. Me utim, saznanja ove (opšte) teorije su nedovoljna jer su antiteroristi ke jedinice specijalne (posebne) vojne, odnosno policijske jedinice. Uostalom, terorizam ne pripada vojnim izazovima, rizicima i pretnjama, ve nevojnim.¹⁸

Ovo ne zna i da se Vojska distancira od suprotstavljanja i borbe protiv terorizma, i to kako u fazi prevencije, tako i u fazi represije, a naro ito kada se on manifestuje, odnosno eskalira, u oblike i razmere da se protiv njega treba boriti izvo enjem antiteroristi kih ili protivteroristi kih operacija. Zna i, ima mesta za implementaciju saznanja vojnih nauka, a naro ito teorije ratne veštine – posebno teorije rukovo enja i

¹⁷ Samo mali broj naših autora je publikovao svoje stru ne radove o antiteroristi kih snagama, odnosno o specijalnim antiteroristi kih i protivteroristi kih jedinicama tj. o rukovo enju, problemima i specifi nostima pri suprotstavljanju i borbi protiv terorizma. Neke od njih su: Suboši , Dane, Angažovanje specijalnih jedinica u svedimenzionalnim operacijama, MUP R. Srbije, VŠUP, Bezbednost 2/ 2002. i Oslobo anje talaca, Glosarijum, Beograd 2003; Mojsilovi , Željko, Pregovori kao faza protivteroristi ke operacije oslobo anja talaca, MUP Republike Srbije, VŠUP, Bezbednost 6/ 2005, str. 990-1011; Arula,Dmitar, Teorijske osnove protivteroristi ke operacije, Vojno delo br. 3-4/ 1999; Mijalkovski,Milan, Obrana od terorizma, Vojno delo br. 6/ 1996; Siva ek, Jože, Strategijske prepostavke protivteroristi kih dejstava, Vojno delo br. 3-4/ 1999; Talijan M. Miroslav, Upravljanje ljudskim resursima, kadrovima i potencijalima specijalnih jedinica Vojske, VIZ, Novi glasnik 3/2006.i Savremena praksa suprostavljanja i borbe protiv terorizma – rukovo enje u akcijama oslobo aea talaca,Zbornik radova sa nau nog skupa:,,Savremeni oblici ugrožavanja bezbednosti i sstratege suprostavljanja",Univerzitet Sinergija,Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banjaluka, 2009.god. str1o3-113.

¹⁸ Vidi: Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, Beograd, 2009. i Strategija odbrane Republike Srbije, Beograd, 2009.

komandovanja, kao i menadžmenta u odbrani koja se tek zasniva, i operatike.

Osnovnu komponentu antiteroristi kih snaga ine antiteroristi ke, odnosno protivteroristi ke jedinice koje su u biti veoma sli ne (po nameni, organizaciji, formaciji, obuci i dr.) te se naj eš e i nazivaju policijsko-vojne, odnosno vojno-policijske snage za borbu protiv terorizma. Ovo i zato što se njihovo postupanje gotovo jednakost zasniva kako na procedurama vojne tako i na procedurama policijske profesije, te je, pored vojne, jednakost važna i teorija policijskog menadžmenta, koja je tek u zasnivanju.¹⁹

Me utim, i ove izložene (oskudne) teorijske osnove za ostvarivanje menadžmenta antiteroristi kih jedinica moraju se koristiti u organizaciji i funkcionisanju antiteroristi kih snaga. Uostalom, polaznu osnovu bezbednosnog menadžmenta ini rukovo enje i komandovanje u vojsci i rukovo enje, odnosno menadžment u policiji. U pitanju je svojevrstan i aktuelan transfer znanja izme u ovih vrsta menadžmenta (rukovo enja), te se ta saznanja, kao i ukupna saznanja ove tri vrste menadžmenta, moraju primeriti za ostvarivanje menadžmenta u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma. Za o ekivati je da to koriš enje i spoznaja iskustava iz prakse u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma doprinese inkubiranju jedne posebne vrste bezbednosnog menadžmenta – menadžmenta antiteroristi kih snaga. Upravo kazivanja koja slede su na tom putu.

2.2. Elementi za definisanje menadžmenta antiteroristi kih snaga kao posebnog segmenta bezbednosnog menadžmenta

Iz prikazanog stanja teorijske misli o menadžmentu antiteroristi kih snaga zaklju uje se da ni u vojnoj niti u policijskoj teoriji ne postoji odre enje pojma i predmeta menadžmenta antiteroristi kih snaga. Možda i zato što je ovo i multidisciplinarni problem vojnih i policijskih nauka, a obrazovno-nau ne i nau noistraživa ke ustanove policije i vojske ne funkcionišu radno-delatno kao zajednica.

Ipak, na osnovu shvatanja menadžmenta (upravljanja, rukovo enja i komandovanja) i bezbednosnog menadžmenta može se, za potrebe ovog rada, dati slede a definicija menadžmenta antiteroristi kih snaga.

¹⁹ O stanju teorijske misli o rukovo enju unutrašnjim poslovima: Talijan, prof. dr Momilo, Ostvarivanje kontrole kao delatnosti procesa rukovo enja unutrašnjim poslovima (teorijsko-empirijske osnove), VŠUP, Beograd 1999. str 11-16.

Menadžment antiteroristi kih snaga je usmeravaju a delatnost rukovodilaca (u organima, sektorima, upravama, komandama i štabovima, jedinicama) kojom se antiteroristi ke snage vode u procesu i pravcu ostvarivanja ciljeva i zadataka u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma.

ini se da ova definicija odslikava suštinu, a u izvesnoj meri i sadržinu menadžmenta antiteroristi kih snaga.

Menadžment antiteroristi kih snaga je i skup nastavno-nau nih znanja u okviru bezbednosnog menadžmenta, kao nastavno-nau ne discipline u razvoju, uz nagoveštaj da se i on razvije u posebnu nau nu disciplinu i nastavni predmet.

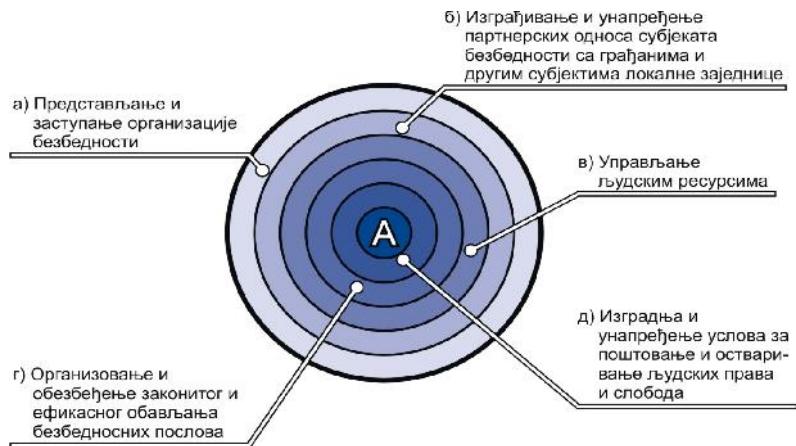
Kada je u pitanju predmet (sadržina) menadžmenta antiteroristi kih snaga u praksi (a i u teorijskim uopštavanjima te prakse), baštine se iskustva i saznanja bezbednosnog menadžmenta, primarno, njegove vrste - policijskog menadžmenta. Ona kazuju da su ovi menadžmenti binomni: da se ispunjavaju ulogama, a uloge se pune ostvarivanjem procesa iji sadržaj (u logi kom sledu) ine odgovaraju e delatnosti, kao menadžerske tehnike, instrumenti, alati, odnosno mehanizmi.

Putem teorijsko-empiriskih istraživanja policijskog menadžmenta, kao primarne vrste bezbednosnog menadžmenta, ove uloge i delatnosti su prepoznate²⁰, a potom i sadržajno opisane. Uz kriti ku valorizaciju, mogu se implementirati i u ostviranje menadžmenta antiteroristi kih snaga.²¹ Uloge i funkcije bezbednosnog menadžmenta prikazane su na slikama 1 i 2.²²

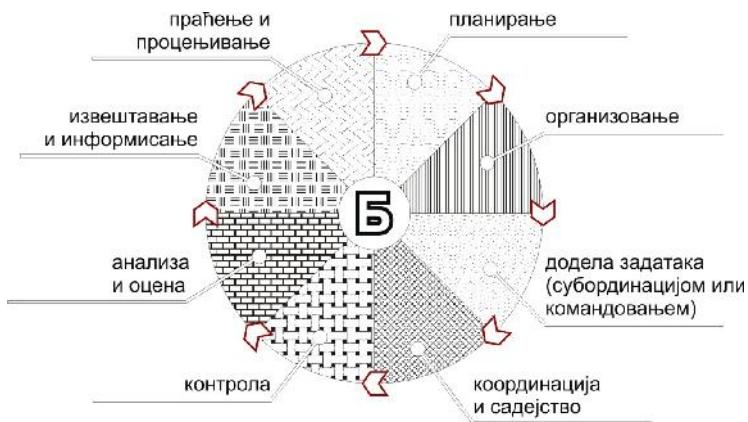
²⁰ Talijan, Momilo Ostvarivanje kontrole kao delatnosti procesa rukovo enja unutrašnjim poslovima –Teorijsko empirijske osnove, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 1999.godina.

²¹ O ulogama policijskog menadžmenta šire: Ristović, mr Svetlana, Policijski menadžment u suzbijanju kriminaliteta, Zadužbina Andrejević, Beograd 2006, str. 39.

²² Slike preuzete i adaptirane iz: Talijan, prof. dr Momilo, Bezbednosni menadžment – edukacioni materijal: koncept autorizovanih predavanja i teze, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2009.

Slika 1. Uloge bezbednosnog menadžmenta;

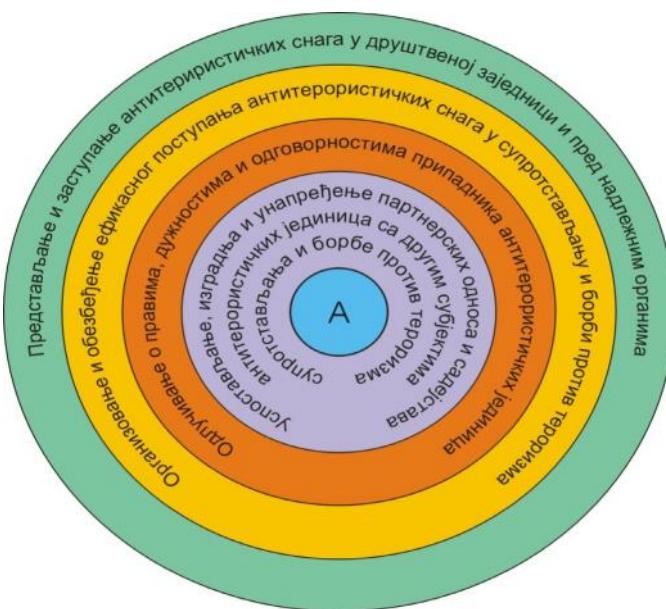
Slika 2. Delatnosti procesa bezbednosnog menadžmenta

Promišljanjem izloženih teorijskih saznanja bezbednosnog menadžmenta mogu se prepoznati sledeće uloge menadžmenta antiterorističkih snaga:

1. Predstavljanje i zastupanje antiterorističkih snaga u društvenoj zajednici i pred nadležnim organima;
2. Organizovanje i obezbeđenje efektivnog, efikasnog i zakonitog postupanja antiterorističkih snaga u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma;

3. Uspostavljanje, izgradnja i unapređenje partnerskih odnosa i sadežstva antiterorističkih snaga sa drugim subjektima suprotstavljanja i borbe protiv terorizma, i
4. Odlučivanje o pravima, dužnostima i odgovornostima pripadnika antiterorističkih jedinica.²³

Ovaj deo binoma nadležnosti menadžmenta antiterorističkih snaga slikovito se može prikazati (slika broj 3.).

Slika 3. Uloge menadžmenta antiterorističkih snaga

(1) Predstavljanje i zastupanje antiterorističkih snaga u društvenoj zajednici i pred nadležnim organima uslovljeno je potrebom da se ove snage uvežu u lanac subjekata koji se suprotstavljaju i bore protiv terorizma, da tom suprotstavljanju i borbi daju svoj primereni doprinos, te da od okruženja, a preko nadležnih organa, dobiju adekvatne inpute i resurse.

Ostvarivanjem ove uloge stvaraju se uslovi za život i postupanje ovih jedinica, kao i za dobijanje adekvatne verifikacije i valorizacije ostvarivanja njihove uloge u celini i njihovog konkretnog postupanja.

²³ Ova uloga se u savremenoj literaturi menadžmenta svestranije i kompleksnije razmatra u okviru menadžmenta ljudskih resursa.

(2) Organizovanje i obezbe enje efektivnog, efikasnog i zakonitog postupanja antiteroristi kih snaga u suprotstavljanju i borbi protiv terorizma je glavna bit i razlog postojanja menadžmenta ovim snagama. Zbog de facto efektivnog, efikasnog i zakonitog suprotstavljanja i borbe protiv terorizma postoje i deluju antiteroristi ke snage, specijalne antiteroristi ke i protivteroristi ke jedinice. Naravno, nije poenta da one samo postoje, ve da uvek budu u stanju gotovosti i spremnosti za interventno postupanje te i da efektivno i efikasno deluju do nivoa uspešnog vo enja protivteroristi kih operacija.

Zaduženje, pa time i neposredna odgovornost da se one organizuju i adekvatno situaciji i teroristi kom ugrožavanju postupe, nose starešine i komande ovih jedinica. I ne samo to, ve i efekti njihovog suprotstavljanja i borbe protiv terorizma moraju biti na nivou efikasnog spre avanja, presecanja ugrožavanja i eliminisanja eventualnih posledica.

Mera uspešnosti mora biti u srazmeri vrednosti dobra koje se štiti i brani, saglasna društvenim o ekivanjima i nadasve u okviru zakona, uklju uju i i postupanje po standardima me unarodnog prava.

(3) Uspostavljanje, izgradnja i unapre enje partnerskih odnosa i sadejstva antiteroristi kih jedinica sa drugim subjektima suprotstavljanja i borbe protiv terorizma proizlazi iz injenice da antiteroristi ke snage nisu jedine snage ove namene.

Zato one moraju svoju izgradnju i razvoj da usklade, a dejstva harmonizuju sa svim subjektima za suprotstavljanje i borbu protiv terorizma.

Iskustva iz obavljanja policijskih i vojnih poslova ukazuju da bez partnerstva sa gra anima, naro ito onih u lokalnoj zajednici, a pogotovo onih koje antiteroristi ka dejstva posebno tangiraju, nema pravog uspeha. Šta više, taj uspeh, bez u eš a gra ana i njihovih institucija (odgovaraju ih državnih organa, privrednih subjekata i nevladinog sektora), može biti doveden u pitanje. Tim pre što su modaliteti teroristi kog ispoljavanja brojni, nepredvidivi, esto i neponovljivi.

Osnovno pravilo u uspostavljanju integracije u postupanju razli itih subjekata i antiteroristi kih snaga je da primarni nosilac suprotstavljanja i borbe protiv terorizma istovremeno mora biti i nosilac integracije. On se prepoznaje, samoproziva i pokre e na postupanje samim nastajanjem konkretne situacije i vrste ugrožavanja koja tangira (ugrožava) njegovu primarnu nadležnost.

(4) Odlu ivanje o pravima, dužnostima i odgovornostima pripadnika antiteroristi kih jedinica predstavlja izuzetno zna ajnu ulogu rukovodilaca.

U organizacijama, kadrovi su njihov glavni resurs, a tim više u antiterorističkim snagama, kojima atribut "specijalne" pre svega daju upravo njihovi kadrovi.

Ova uloga se u savremenoj teoriji menadžmenta naziva upravljanje ljudskim resursima (vidi sliku 4.). Upravo zbog njenog značaja nedavno je sprovedeno empirisko istraživanje iji su rezultati valorizovani i publikovani.²⁴

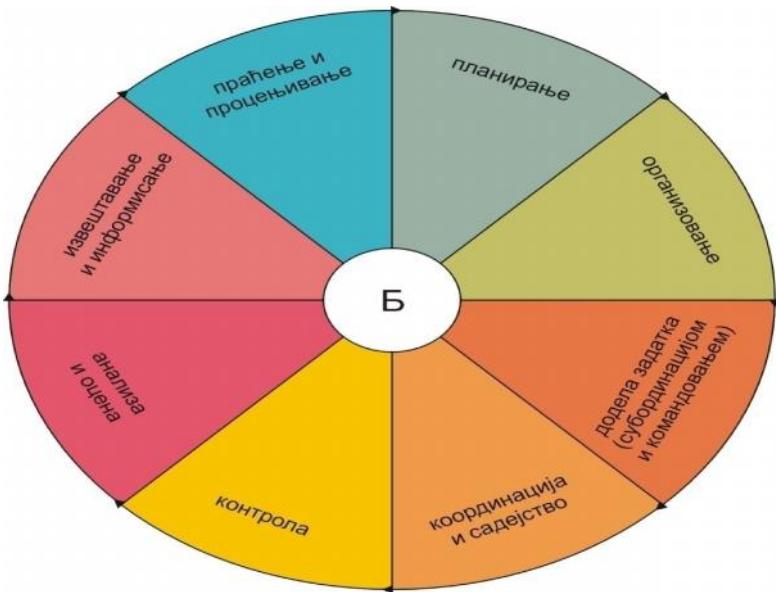

Slika 4. Faze upravljanja ljudskim resursima

Saglasno navedenim teorijskim izvorima i shvatanjima bezbednosnog (pre svega policijskog) menadžmenta, menadžment antiterorističkih snaga se vidi i kao funkcija koja ima sadržaj itavog procesa menadžmenta antiterorističkih snaga, izraženog u injenju delatnosti: (1) praćenja i procenjivanja, (2) planiranja, (3) organizovanja, (4) dodeli zadataka (subordinacijom ili komandovanjem), (5) koordinacije i sadejstva, (6) kontrole, (7) analize i ocene i (8) izveštavanja i informisanja.²⁵ Ovaj deo binoma nadležnosti menadžmenta antiterorističkih snaga prikazan je na slici 6.

²⁴ Živko Kulić, Miroslav M. Talijan, Upravljanje ljudskim resursima, Univerzitet Sinergija, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banjaluka, 2010, str. 39.

²⁵ Vidi u: Talijan, mr Miroslav, Terorizam i antiterorističke snage, GŠ VSCG, Uprava za školstvo i obuku, Institut ratne vještine, VIZ, Beograd 2004, str. 142-154.

Slika 5. Delatnosti procesa menadžmenta antiteroristi kih snaga

Nazivi delatnosti menadžmenta antiteroristi kih snaga preuzeti su iz teorije opštег i bezbednosnog (bliže policijskog) menadžmenta. Njihovom aplikacijom u suprotstavljanju i borbu protiv terorizma iste dobijaju, uz uobičajene, i sasvim nove sadržaje i značenje.²⁶

ZAKLJUČNE NAPOMENE

1. Terorizam jest i biće globalna opasnost, neizbežna karakteristika i obeležje 21. veka. Sa najvećim zlom današnjice naša zemlja se suočava. Te posledice Srbija i u aktuelnom vremenu trpi i nastoji da ih ublaži i sanira. I u budućnosti, terorizam će se nametnuti kao glavni nevojni izazov, rizik i pretnja bezbednosti.
2. Naša zemlja se, samostalno i u okviru međunarodne zajednice, osposobljava i preduzima aktivne mере i aktivnosti na suprostavljanju, uključujući i eventualnu borbu protiv terorizma. U tome posebno

²⁶ O suštini, sadržaju i načinu ostvarivanja ovih delatnosti: Miroslav M. Talijan, Bezbednosni menadžment u suprostavljanju i borbi protiv terorizma, VIZ, Beograd, monografija u štampi.

mesto i ulogu imaju antiteroristike snage te otuda i potreba za njihovm adekvatnom organizacijom i efektivnim i efikasnim funkcionsanjem, pa time i za dobrim menadžmentom.

3. Napred izneto istraživanje je pokazalo da menadžment antiterorističkih snaga do sada nije dovoljno, i na odgovaraju i na in proučen, a još manje zakonski regulisan. Ova aktivnost posebno danas nije dovoljno u fokusu interesovanja ni nauke ni struke. Zato, u izloženoj situaciji, starešinama i štabovima antiterorističkih snaga ostaje, kao osnovno oružje, njihova intuicija i ustaljena praksa njih samih i njihovih starijih kolega, uz pomoć veština timskog (štabnog) rada u iznalaženju privremenih situacionih rešenja. Opravdanje za ovakvo stanje ne može se tražiti u injenici da ove jedinice u nas jedva da imaju trodecenijsko iskustvo. To iskustvo je, na zavidnom nivou naročito na kraju 20. i na početku 21. veka – skoro da ga nema ravnog u svetu, ali je nedovoljno istraženo i nije teorijski uobičajeno.

4. Ključnu ulogu u strategiji suprotstavljanja terorizmu mora da ima vrhovni, odnosno top menadžment. Njihovi potezi su najzanajniji. U radno-istraživačkom smislu, naučno-obrazovne i istraživačko-razvojne ustanove Vojske i Policije su primarne. I, ne samo one, već i itava akademска zajednica. Prva segmentarna teorijska, a naročito empirijska istraživanja pojedinih naučnih pregalaca i navedenih autora u ovom radu itekako su značajna, ali shodno zahtevima današnjeg vremena samo delimično upotpunjuju ogromnu i, po bezbednost države i njenih građana, nedopustivu prazninu.

LITERATURA

1. Arula, D. (1999). Teorijske osnove protivterorističke operacije, Vojno delo br. 3-4/.
2. Gajinović, R. (2005). Terorizam, Draslar, Beograd.
3. Gajinović, R. (1996). Kako protiv terorizma, Mladost, Beograd.
4. Dimitrijević, V. (1988). Pojam terorizma, Analji pravnog fakulteta, br. 5.
5. Dimitrijević, V. (1987). Pojam terorizma, CCS, Beograd.
6. Ilić, R. (2004). Fenomen terorizma – ozbiljna pretnja ove anstvu, GŠ VSCG, Uprava za moral, Vojni informator (4-5), NIC Vojska, Beograd.

7. Kuli , Ž., i Talijan M. .(2010), Upravljanje ljudskim resursima, Univerzitet Sinergija,Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banjaluka.
8. Kovačević , S. (1992). Terorizam i Jugoslavija, Arkade Print, Beograd
9. Mijalkovski, M. (1996). Odbrana od terorizma, Vojno delo br. 6/.
10. Mijalkovski, M. (2003). Terorizam i protivteroristička borba, Vojna akademija, Beograd.
11. Mojsilović , Ž. (2005). Pregovori kao faza protivterorističke operacije oslobođenja talaca, MUP Republike Srbije, VŠUP, Bezbednost 6/.
12. Pašanski, M. (1987). Savremene kamikaze – transnacionalni terorizam i diplomacija, NIRO "Književne novine", Beograd.
13. Ristović , S. (2006). Policijski menadžment u suzbijanju kriminaliteta, Zadužbina Andrejević, Beograd.
14. Sivac , J. (1999). Strategijske pretpostavke protivterorističkih dejstava, Vojno delo br. 3-4/.
15. Simeunović , D. (1990). Savremeni terorizam, Jugoslovenski pogled, NIP Poslovna politika, Beograd.
16. Simeunović , D. (2002). "Razlikovanje terorizma od drugih oblika nasilja", HIV seminar prava: "Delicti nasinjia, krivi no-pravni i kriminološki aspekt", Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
17. Simeunović , D. (2009). Terorizam, Pravni fakultet univerziteta u Beogradu, Beograd.
18. Stanarević , S., Ejdus, F. i drugi, (2009). Pojmovnik bezbednosne kulture, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd.
19. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, Beograd, 2009.
20. Strategija odbrane Republike Srbije, Beograd, 2009.
21. Subošić , D. (2002). Angažovanje specijalnih jedinica u svedimenzionalnim operacijama, MUP R. Srbije, VŠUP, Bezbednost 2/.
22. Subošić , D. (2003). Oslobođenje talaca, Glosarijum, Beograd.
23. Talijan M. M. (2006). Upravljanje ljudskim resursima, kadrovima i potencijalima specijalnih jedinica Vojske, VIZ, Novi glasnik 3/2006.

24. Talijan M. M. (2009). Savremena praksa suprostavljanja i borbe protiv terorizma – rukovo enje u akcijama osloba aea talaca, Zbornik radova sa nau nog skupa: "Savremeni oblici ugrožavanja bezbednosti i strategije suprostavljanja", Univerzitet Sinergija, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banjaluka.
25. Talijan, M. M. (2004). Terorizam i antiteroristi ke snage, GŠ VSCG, Uprava za školstvo i obuku, Institut ratne veštine, VIZ, Beograd.
26. Talijan, M. M. (2010). Bezbednosni menadžment u suprostavljanju i borbi protiv terorizma (monografija u štampi), VIZ, Beograd.
27. Talijan, M. (1999). Ostvarivanje kontrole kao delatnosti procesa rukovo enja unutrašnjim poslovima (teorijsko-empirijske osnove), VŠUP, Beograd.
28. Talijan, M. (2009). Bezbednosni menadžment – edukacioni materijal: koncept autorizovanih predavanja i teze, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad.

APPLICATION OF SECURITY MANAGEMENT IN COMBATING TERRORISM

Global scenery in the last decade of the 20th century and the beginning of the 21st century has been marked by a special kind of violent criminal – terrorism. Terrorism, especially the international kind, has caused global insecurity and suffering of great number of innocent people and became a serious threat not only to territorial integrity of independent states and nations, but also to peace, freedom and development of the entire mankind. Tragic consequences of the attack on the buildings of World Trade Center in New York and on military-strategic objects in Washington (11th of september in 2001), numerous and continuous terroristic actions in Russia, Spain, Great Britain and other countries all over the world put terrorism as a number one evil of modern age and global threat to mankind. This impossible-to-control demonstration of violence that started to interfere with interests of the world's men of power attracted attention of eminent international institutions. Organising, planning, management and use of all the possible resources of antiterrorist forces have been assigned a special importance: they are getting enormous budgets for equipment and training that make them capable to respond at any time efectively and efficiently.

The problems of European (in)security today are the most obvious in the southeast of Europe because of the ethnic, religious, political, social and

criminal issues that are still present there, and many other contradictions that represent a sort of characteristic of the west Balkans.

Terrorism and antiterroristic actions of the past in the territory of Serbia also have features of the global problem. Secessionist movement, legitimate processes of forming new states on the territory of ex Yugoslavia, war conflicts and engagement of the international military forces in this area provoked escalation of terrorism. An armed rebellion in Kosovo in 1998 and NATO bombing of Serbia in 1999 contributed to creating and forming of so-called Liberating Army of Kosovo which had in its orders mercenaries and travelling extremist, mostly from Islamic countries.

Democratic process that began in October in 2000, peaceful separation of Serbia and Montenegro, further development of the structural reforms in politics, the end of crisis in Kosovo and application of diplomatic methods in solving the tense situation in south Serbia – represent direct indicators of stabilization of the overall security state and obstacle to the further escalation of terrorism in this area.

On the other hand, the radicalization of the socio-economic tension, unemployment, organized criminal, uncontrollable possession of guns, munition and explosives, extreme religious and national groups – make convenient atmosphere for performing independent or/and organized terroristic actions.

The following article about understanding of terrorism and about basics of combating terrorism represent a special field of security management that requires its application and creative adaptation into one characteristic kind – management of antiterroristic forces.

KEY WORDS: *terrorism / combating terrorism / antiterrorist forces / security management of antiterrorist forces*

ME UNARODNI STANDARDI U PREVENCICI NASILNI KOG KRIMINALITETA KOD MALOLETNIKA

Ana Batri evi

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Porast broja nasilničkih krivičnih dela učinjenih od strane veoma mlađih prestupnika izaziva ogromnu zabrinutost u mnogim zemljama u proteklih par decenija. Posledice maloletničkog nasilja mogu biti naročito ozbiljne, posebno kada se uzme u obzir da su žrtve ovih krivičnih dela i same najčešće maloletnici ili deca. Zbog toga se društvena reakcija u vidu sankcije koja se izriče nakon što je takvo krivično delo već učinjeno može smatrati nedovoljno efikasnim sredstvom zaštite. U nizu međunarodnopravnih akata usvojenih u okviru delatnosti Organizacije Ujedinjenih Nacija naglašeni su značaj i mogućnosti organizovanih i efikasno sprovedenih preventivnih programa, koji treba da preduprede bilo koju formu devijantnog, delinkventnog i kriminalnog ispoljavanja maloletnika. Smisao ovog rada je da iz tog mnoštva pravnih akata izdvoji one koji su najznačajniji za prevenciju nasilničkog kriminaliteta maloletnika i analizira njihov sadržaj, ciljeve i značaj.

KLJUČNE REČI: maloletnici / kriminalitet / nasilje / prevencija / međunarodni dokumenti

UVOD

Iako je u svetu uočena pravilnost da kriminalitet maloletnika najvećim delom ima imovinska krivična dela (Ignjatović, 2009; Hrnić, 2009: 17), poražavajuće su statistike koje govore u prilog sistematskom rastu nasilničkog kriminaliteta maloletnika na globalnom nivou tokom poslednjih dekada, nasuprot imovinskim deliktima bez nasilja koji u

najvećem broju zemalja beleže stagnaciju ili ak opadanje (Simeunović-Patić, Stevanović, 2008: 367).¹ Duboku zabrinutost kako laci ke tako i stručne javnosti izaziva i podatak da se u mnogim državama sveta može uočiti trend porasta broja krivičnih dela protiv života i tela (Ignjatović, 2009: 5), a posebno ubistava u injenih od strane maloletnika, pa i dece (Škulić, 2003: 286). Stvaranju još strašnije slike o tome doprinose i mediji koji u senzacionalističkom stilu i sa impozantnim brojem morbidnih detalja neizostavno proprate svaki takav slučaj. Zbog toga se preispitivanje postoji ih i traženje adekvatnijih modaliteta sprečavanja i kontrolisanja ove negativne društvene pojave nametnulo kao prioritet i na nacionalnom i na međunarodnom planu.

Sredinom osamdesetih i po etkom devedesetih godina dvadesetog veka zemlje Zapadne Europe potresla je do tada nevi ena "epidemija" maloletni kog nasilja (Howell, 2003: 3). Na primer, u Engleskoj i Velsu je tokom 1986. godine ak 360 od 100000 maloletnika uzrasta od 14 do 16 godina osučeno ili im je izrečena policijska opomena zbog nasilnih krivičnih dela, da bi do 1994. godine njihov broj porastao je na približno 580 od 100000. Još drastičniji porast nasilnih kog kriminaliteta maloletnika primećen je u Zapadnoj Nemačkoj, gde je 1984. godine broj maloletnika uzrasta od 14 do 18 godine osumnjičenih za nasilni kogni krivični delo iznosio oko 300 na 100000, a do 1995. godine dostigao je 760 na 100000. Pri tom treba naglasiti da je u većini navedenih zemalja stopa kriminaliteta odraslih u inilaca ili ostala na istom nivou ili bila umereno uvećana. U svakom slučaju, ni u jednoj zemlji rast stopa kriminaliteta punoletnih lica nije bio toliko intenzivan kao što je to zapaženo kod maloletnika, te se porast maloletnih nasilnih kogni kriminaliteta samo delimično može pripisati opštim trendovima u kretanju ove društvene pojave.²

Izuzetak od ovog negativnog trenda predstavljaju Sjedinjene Amerike i Države. Iako je stopa maloletnih nasilnih kogni kriminaliteta u ovoj zemlji znatno viša od one koja je zabeležena u drugim razvijenim zemljama (Howell, 2003: 14), ona od 1994. godine konstantno opada, dostiže i nivo koji je imala sedamdesetih godina dvadesetog veka (Snyder, Sickmund, 2006: 63-65). Kao jedan od mogućih uzroka ove pozitivne tendencije navode se i prošireni programi prevencije kriminaliteta i nasilja (Howell, 2003: 14), što govori u prilog

¹ O porastu maloletnih kogni kriminaliteta videti i: Svetski program akcije za mlade Ujedinjenih nacija, Rezolucije Generalne skupštine UN A/RES/50/81 i A/RES/62/126 od 14. decembra 1996. godine i 18. decembra 2007. godine

² U prilog tome govore i podaci izneti u World Youth Report 2003, The Global Situation of Young People, United Nations Publication, New York, 2004. godine, str. 199.

prepostavci da bi efikasne i dosledno sprovedene preventivne aktivnosti, ije su osnovne konture ve osmišljene u brojnim me unarodnim aktima, mogle doprineti poboljšanju situacije i u drugim zemljama, uklju uju i i našu.

DRUŠTVENO REAGOVANJE NA NASILNI KI KRIMINALITET MALOLETNIKA

Uvažavanje psihofizi kih, emotivnih i socijalnih osobenosti maloletnih u inilaca krivi nih dela u ve ini savremenih krivi nopravnih sistema odavno je obezbedilo ovoj kategoriji prestupnika položaj koji se po mnogo emu razlikuje od položaja "odraslih". U skladu sa tim, i svrha maloletni kih krivi nih sankcija odre ena je druga ije nego kod punoletnih u inilaca i to kao prvenstveno zaštitna i preventivna (Jovaševi , 2008: 1064). Re je o specijalnoj prevenciji, prevenciji orijentisanoj na pojedinog prestupnika kojom se nastoji uticati na njega da u budu nosti ne vrši krivi na dela kroz staranje, zaštitu, nadzor i prevaspitavanje. Me utim, nesagledivo teške posledice nasilni kog kriminaliteta maloletnika, ije su žrtve esto i same maloletnici ili deca, ine post festum delovanje u vidu izricanja krivi nih sankcija nedovoljnim. Razo aranje u efekte krivi nih sankcija na suzbijanje maloletni kog kriminaliteta izazvalo je pomeranje interesovanja sa delovanja post delictum na razvoj raznovrsnih preventivnih društvenih mera, kako na me unarodnom tako i na nacionalnom nivou, koje bi spre ile da do kriminalnog ispoljavanja uopšte do e. Pronalaženju najadekvatnijih preventivnih mera moralno je prethoditi postizanje kakvog-takvog konsenzusa u pogledu osnovnih uzroka maloletni kog prestupništva uopšte, a osobito nasilni kog kriminaliteta.

Od mnogobrojnih shvatanja etiologije maloletni kog kriminaliteta, najzastupljenije je ono prema kome koreni prestupništva svake vrste, a naro ito maloletni kog, leže u neuspeloj socijalizaciji. Socijalizaciju se može definisati kao "proces bio-fiziološkog i psihi kog razvoja li nosti u socijalnoj sredini u kojoj ona putem socijalnog u enja i svoje delatnosti izgra uje svoj odnos i prema sredini koja je okružuje i prema realnosti vlastitog ja" (Nikoli , 2000: 172). Sadejstvo mnoštva agensa socijalizacije kao što su porodica, socijalna sredina, škola, vršnjaci i sredstva masovne komunikacije ne mora nužno imati pozitivan ishod. Iz nedovoljne ili ak sasvim negativne socijalizacije maloletnika po pravilu e se izroditи неки oblik društveno aberantnog ponašanja u vidu devijacije, delinkvencije ili kriminaliteta. Zbog toga ispravno preventivno delovanje treba da bude osmišljeno tako da na

eliminisanje prestupništva deluje isključujućim ili uključujućim niza faktora koji mahom imaju ulogu agensa negativne odnosno pozitivne socijalizacije (Nikolić, 2006: 337-338). U skladu sa tim, Evropska mreža za prevenciju kriminala (EUCPN) determinisala je prevenciju kao skup mera kojima se smanjuje ili na drugi način doprinosi kvantitativnom i kvalitativnom smanjenju kriminala i osećanja nesigurnosti kod građana, bilo kroz direktno odvraćanje od kriminalnih aktivnosti ili kroz politiku i intervencije osmišljene u cilju smanjenja potencijala za kriminal i faktora kriminala (Stevanović, 2009: 181).

Shodno modelu preventive u zdravstvenoj zaštiti, prevencija kriminaliteta može se podeliti na primarnu, sekundarnu i tercijarnu. Primarna prevencija obuhvata širok dijapazon mera usmerenih ka celokupnoj populaciji sa ciljem da se predupredi pojava kriminaliteta. Sekundarnu prevenciju inačice mere uporene prema pojedincima ili grupama kod kojih su "dijagnostikovani rani simptomi", odnosno visok rizik od kriminalne socijalizacije. Tercijarna prevencija uključuje mere koje se preduzimaju prema maloletnicima koji su već došli u sukob sa zakonom ne bi li se sprečio njihov recidivizam (Nikolić, 2000: 342-343).

Osnovna načela, smernice i standardi za realizaciju svakog od modaliteta preventivnog delovanja prema maloletnicima određena su na međunarodnom nivou u nekoliko dokumenata usvojenih pod okriljem Organizacije Ujedinjenih Nacija. Do sada nije usvojen dokument koji bi bio posvećen isključivo prevenciji nasilnih kog kriminaliteta mladih, već se ova problematika razmatra u okviru prevencije maloletnih kog kriminaliteta, uopšte.

U sferi delovanja ante delictum najveće i značajne imaju Smernice za prevenciju maloletnih delinkvencija poznatije kao Rijadske smernice od 14. decembra 1990. godine³, premda ne treba zanemariti ni odredbe o maloletni kojih delinkvenciji Svetskog Programa akcije za mlade od 14. decembra 1996. godine i 18. decembra 2007. godine.⁴ Za oblast tercijarne prevencije značajne su norme Minimalnih standardnih pravila za maloletni koji krivi na pravosuđe OUN (tzv. Pekinška pravila) od 29. novembra 1985. godine⁵, Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih Nacija za mera alternativne institucionalnom tretmanu (Toksička pravila) od 14. decembra 1990. godine⁶, kao i Evropske smernice o društvenim sankcijama i meraama za sprovođenje

³ Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 45/112 od 14. decembra 1990. godine

⁴ Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija A/RES/50/81 i A/RES/62/126 od 14. decembra 1996. godine i 18. decembra 2007. godine

⁵ Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 40/33 od 29. novembra 1985. godine

⁶ Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/110 od 14. decembra 1990. godine

maloletni kog krivi nog pravosu a ili Be ke smernice od 21. jula 1997. godine⁷ i Rezolucija XVII Kongresa me unarodnog udruženja za krivi no pravo održanog u Pekingu 2004. godine.

Za prevenciju maloletni kog kriminaliteta veliki zna aj imaju i odredbe Rezolucije Ekonomskog i socijalnog saveta Ujedinjenih nacija o pružanju podrške pokušajima nacionalne reforme maloletni kog pravosu a, a naro ito kroz tehnici pomo i poboljšanu sistemsku saradnju iz 2007. godine⁸ i Preporuka Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija pod nazivom "Opšti pristup Ujedinjenih nacija maloletni kom pravosu u" iz 2008. godine⁹. Ipak, primena navedenih me unarodnih odredaba ne može ostvariti svoju svrhu ukoliko nije u potpunosti uskla ena sa korpusom prava zajem enih Konvencijom o pravima deteta iz 1989. godine¹⁰ i razra enih Opštim komentarom Komiteta za prava deteta pod nazivom "Prava deteta u maloletni kom pravosu u" iz 2007 godine.¹¹

ME UNARODNI STANDARDI ZA MERE PRIMARNE I SEKUNDARNE PREVENCIJE NASILNI KOG KRIMINALITETA MALOLETNIKA

Uloga konstruktivne socijalne politike u prevenciji maloletni ke delinkvencije i kriminaliteta prvi put je istaknuta na me unarodnom nivou 1985. godine rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija pod nazivom Minimalna standardna pravilia za maloletni ko krivi no pravosu e OUN (tzv. Pekinška pravila)¹². Prema ovom aktu, države lanice treba da u ine napore kako bi razvile uslove za smislen život maloletnika u zajednici, ime bi se, u periodu života kada su oni najpodložniji devijantnom ponašanju, podstakli njihov li ni razvoj i obrazovanje.¹³ U tom cilju, preporu eno je fokusiranje na pozitivne

⁷ Rezolucija Ekonomskog i socijalnog saveta Ujedinjenih nacija br. 1997/30 od 21. jula 1997. godine

⁸ Rezolucija Ekonomskog i socijalnog saveta UN o podršci pokušajima nacionalne reforme maloletni kog pravosu a posebno kroz tehnici pomo i poboljšanu sistemsku saradnju br. 2007/23 od 26. jula 2007. godine

⁹ Preporuka Generalnog sekretara UN - Opšti pristup Ujedinjenih nacija maloletni kom pravosu u, septembar, 2008. godine

¹⁰ Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15 /1990

¹¹ Opšti komentar br. 10 , "Prava deteta u maloletni kom pravosu u" Komiteta za prava deteta usvojen na 44. zasedanju u Ženevi (od 15. januara do 2 februara 2007. godine), CRC/C/GC/10, 25 April, 2007. godine

¹² United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice "The Beijing Rules", adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985.

¹³ 1.2.

mere koje bi, uz angažovanje svih raspoloživih sredstava, uklju uju i porodicu, volontere i druge društvene grupe, kao i škole i druge javne institucije, podstakle dobrobit maloletnika i na taj na in redukovale potrebu za krivi opravnom intervencijom.¹⁴

Osnovnim principima "Rijadskih smernica", prevencija maloletni ke delinkvencije identifikovana je kao klju ni deo prevencije kriminaliteta u društvu. U njima je naglašeno da mladi mogu razviti nekriminogene stavove kroz angažovanje u pravno regulisanim, društveno korisnim aktivnostima uz usvajanje humanisti ke orientacije prema društvu i humanisti kog pogleda na život. Zbog toga je uspešno spre avanje maloletni ke delinkvencije shva eno kao napor itavog društva na obezbe ivanju harmoni nog razvoja adolescenata uz uvažavanje i unapre ivanje njihove li nosti po evši od ranog detinjstva. Shodno tome, "Rijadske smernice" insistiraju na uvažavanju zna aja napredne preventivne politike za spre avanje delinkvencije, kao i na sistematskom prou avanju i detaljnijoj razradi preventivnih mera.¹⁵ Pri tom se insistira na izbegavanju kriminalizacije i kažnjavanja kad god je to mogu e, a akcenat se stavlja na razvoj pravila, procesa, institucija, sredstava i, uopšte, mreže usluga usmerenih na smanjivanje motivacije, potreba i mogu nosti za prestupni ko ponašanje ili uslova koji do njega dovode.¹⁶

Primeni preventivnih mera trebalo bi da prethodi izrada sveobuhvatnih preventivnih planova na svim nivoima vlasti, uklju uju i detaljnu analizu problema, listu programa, službi i ustanova i okvire raspoloživih sredstava za njihovo rešavanje. Uz to, planovi bi trebalo jasno da definišu odgovornosti kvalifikovanih organa, institucija i osoblja angažovanih na preventivnim aktivnostima, kao i mehanizme koordinacije rada nadležnih vladinih i nevladinih tela. Preporuka Rijadskih smernica je da planovi prevencije uklju e metode za efikasno smanjenje mogu nosti za vršenje delikata. Njihova realizacija podrazumeva angažovanje zajednice kroz širok dijapazon službi i programa uz blisku interdisciplinarnu saradnju svih nivoa vlasti i predstavnika razli itih organa i organizacija na spre avanju maloletni ke delinkvencije i kriminaliteta mlađih. Programi prevencije osmišljeni u Smernicama osobeni su i po insistiranju na u eš u mlađih u osmišljavanju politike i procesa spre avanja delinkvencije, uz koriš enje sredstava zajednice, samopomo i mlađih i programa za kompenzaciju i pomo žrtvama.¹⁷

¹⁴ 1.3.

¹⁵ U tom smislu: Odeljak I, I. 1., 2. i 5. Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 45/112 od 14. decembra 1990. godine

¹⁶ Odeljak I, I. 5. b

¹⁷ Videti: Odeljak III, I. 9.

Koncept prevencije predstavljen u Rijadskim smernicama, koji je mahom prihvaen i u kasnije usvojenim meunarodnim izvorima, bazira se na afirmisanju, osnaživanju i razvoju onih društvenih faktora koji su univerzalno prihvaeni kao najuticajniji agensi socijalizacije maloletnika, a to su porodica, obrazovanje, zajednica i mediji, odnosno sredstva masovne komunikacije. Tako se stimulisanjem pozitivnih i destimulisanjem negativnih društvenih uticaja nastoji preduprediti nedovoljna ili neprimerena socijalizacija kao najvažniji izvor svih oblika devijantnog, delinkventnog, a kasnije i kriminalnog ispoljavanja maloletnika.

Porodica

Afirmisanjem porodice kao centralne jedinice odgovorne za primarnu socijalizaciju dece¹⁸, "Rijadske smernice" pružaju podsticaj svim državama da kao prioritet postave potrebe i dobrobit porodice i svih njenih lanova.¹⁹ U pitanju je opšta primarna prevencija koja osigurava određene standardne uslove za normalan razvoj deteta u porodici (Miković, 2004: 319).

Za prevenciju nasilni kog kriminaliteta maloletnika od posebnog su značaja odredbe Smernica posvećene pružanju pomoći nestabilnim i nesrećnim porodicama. U porodicama koje su obeležene prisustvom porodičnog nasilja i drugih oblika patološkog ponašanja otežao je ostvarivanje uspešne socijalizacije i kooperativnog odnosa deteta prema sredini. Posledice izloženosti deteta nasilju teške su i trajne, a pojedini autori smatraju da se porodično nasilje prenosi iz generacije na generaciju (Miković, 2004: 318). I na univerzalnom nivou istaknuta je povezanost između vaspitanja u ranom detinjstvu sa nižom stopom nasilni kog i kriminalnog ispoljavanja deteta u budućnosti.²⁰ U svetlu tog saznanja, preporuka je da porodicama kojima je potrebna pomoći u rešavanju problema koji izazivaju nestabilnost ili sukobe budu stavljene na raspolaganje odgovarajuće službe.²¹

U enje identifikacijom zaslužno je za povezanost agresivnosti i ostalih devijantnih i delinkventnih ponašanja roditelja sa antisocijalnim i

¹⁸Odeljak IV, čl. 12 i čl. 18.

¹⁹Odeljak IV, čl. 11.

²⁰I 19. Opšti komentar br. 10, "Prava deteta u maloletni kom pravosu u" Komiteta za prava deteta usvojen na 44. zasedanju u Ženevi (od 15. januara do 2 februara 2007. godine), CRC/C/GC/10, 25 April, 2007. godine, u vezi sa čl. 18. i čl. 27., Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15 /1990

²¹Odeljak IV, čl. 13. Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice), Rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/112 od 14 Decembra 1990. godine

agresivnim ponašanjem dece (Hrn i , 2009: 86). U tom kontekstu, potencira se ja anje pozitivne uloge porodice u procesu socijalizacije i potreba za preduzimanjem mera i razvijanjem programa koji bi roditeljima omogu ili u enje o svojoj ulozi i obavezama koje se ti u razvoja dece i brige o njima. Takav pristup omogu ava unapre ivanje pozitivnog odnosa roditelj-dete i stvara kod roditelja ose aj za probleme dece i mlađih.²²

Obrazovanje

Obrazovanje, kao zna ajan faktor socijalizacije, zajem eno je u vidu prava svakog deteta na me unarodnom nivou Konvencijom o pravima deteta²³. Osim što predvi aju obavezu svih država lanica da javno obrazovanje u ine dostupnim svim mlađim osobama²⁴, "Rijadske Smernice" odre uju i niz oblasti u okviru obrazovnog procesa kroz koje se maloletnici mogu izložiti dejstvu protektivnih faktora (Popovi - iti , 2004: 103-116) u cilju razvijanja prosocijalnog namesto devijantnog ponašanja. Tako je školi, kao podobnoj sredini za primenu razli itih programa primarne prevencije društveno neprihvatljivih ponašanja (Mikovi , 2004: 320) povereno podu avanje mlađih osnovnim ljudskim vrednostima i razvijanje kod njih poštovanja za sopstvene kulturne obrasce i kulturni identitet,²⁵ uz istovremeno podsticanje poštovanja za razli ite poglede i stanovišta i kulturne i druge razli itosti. Obrazovni proces trebalo bi mlađima da omogu i unapre enje i razvoj njihove linosti, talenta i mentalnih i fizi kih sposobnosti, kao i da kod njih razvija ose aj identifikacije, odnosno pripadništva školi i, uopšte zajednici.²⁶

Naj eš e se tokom obrazovanja kod dece po prvi put po inju ispoljavati "rizi ni" oblici ponašanja, te škola stoga predstavlja bitno mesto za njihovo rano otkrivanje i suzbijanje kroz primenu mera sekundarne prevencije (Mikovi , 2004: 321). Zato je naglašeno da u školi poja ana briga i pažnja treba da budu posve ene onim maloletnicima koji se nalaze u situaciji pove anog društvenog rizika. Za njih treba razviti specijalizovane preventivne programe i obrazovne materijale, kao i nastavne planove, pristupe i sredstva.²⁷ "Rijadske Smernice" ne navode izri ito koje bi se okolnosti mogle smatrati pove anim društvenim

²² Odeljak IV, I. 16.

²³ I. 28., Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15 /1990

²⁴ Odeljak IV, I. 20. Smernice UN za prevenciju maloletni ke delinkvencije (Rijadske smernice), Rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/112 od 14 Decembra 1990. godine

²⁵ IV 21. a

²⁶ IV 21. b

²⁷ IV 24. a

rizikom niti pružaju detaljnija uputstva za njihovo identifikovanje. Međutim, iz sadržine relevantnih međunarodnih dokumenata proizlazi da "rizi nim grupama"²⁸ pripadaju mladi koji konzumiraju alkohol, drogu i druge štetne supstance²⁹, mladi koji su i sami žrtve zloupotrebe i zanemarivanja, viktimiziranja i eksploracije³⁰, mladi koji pripadaju zlostavljanim, ugroženim, etničkim ili drugim manjinskim grupama ili grupama sa niskim primanjima³¹, kao i deca i mladi koji imaju teško a sa prisustvovanjem u nastavi i koji napuštaju školovanje³².

Zajednica

Budući da predstavlja uticajni inilac u prevenciji kriminaliteta, od zajednice se očekuje da, u sklopu primarne prevencije, razvija i jača širok dijapazon društvenih mera podrške mladima. U delu Svetskog programa akcije za mlade Ujedinjenih nacija posve enom prevenciji maloletni kog nasilja i nasilni kog kriminaliteta preporučuje se vladama država, lanačima i drugim nadležnim organima i organizacijama da sprovode informativne kampanje i programe obrazovanja i obuke kako bi kod mladih probudili svest o razornim dejstvima nasilja u porodici, zajednici i društvu. Tim putem bi mlade trebalo podužiti nenasilnoj komunikaciji, ali i na inima da od nasilja zaštite sebe i druge.³³ Kako bi se ostvarila što efikasnija prevencija nasilja, vladama je preporučeno i da razviju promovisanje tolerancije i boljeg razumevanja između mladih, sa posebnim osvrtom na iskorenjivanje savremenih oblika rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i netolerancije. Rad na ostvarivanju opisanih programa prevencije poveren je socijalnim organizacijama, a posebno organizacijama mladih uz učeće i podršku zajednice.³⁴

Značajnu ulogu zajednica ima i u primeni mera sekundarne prevencije. Ona se ostvaruje kroz delatnost društvenih i razvojnih centara, objekata za rekreaciju i posebnih službi zaduženih za reagovanje na probleme dece

²⁸ I. 18., Opšti komentar br. 10, "Prava deteta u maloletni kom pravosuđu" Komiteta za prava deteta usvojen na 44. zasedanju u Ženevi (od 15. januara do 2 februara 2007. godine), CRC/C/GC/10, 25 April, 2007. godine

²⁹ IV 25. Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice), Rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/112 od 14. decembra 1990. godine

³⁰ IV 26.

³¹ IV 27.

³² IV 30.

³³ G 2. 1. Svetski program akcije za mlade Ujedinjenih nacija, Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija A/RES/50/81 i A/RES/62/126 od 14. decembra 1996. godine i 18. decembra 2007. godine

³⁴ G 2. 2.

za koju se primeti da su izložena društvenim rizicima.³⁵ Kao osobito rizi ne grupe kojima bi zajednica trebalo da posveti pažnju Smernice podvla e mlade koji zloupotrebjavaju opojne droge i decu besku nike. U cilju prevencije delinkventnog i kriminalnog ispoljavanja mlađih narkomana predlaže se sprovo enje raznovrsnih programa sa naglaskom na brizi, savetovanju, pomo i terapijskim intervencijama³⁶. Staranje o "deci sa ulice" povereno je vladinim institucijama, koje treba da obezbede neophodne službe koje bi sa njima radile i pružale im informacije o lokalnim objektima, smeštaju, mogu nostima za zapošljavanje i drugim vidovima i izvorima pomo i.³⁷ Nasilni ki kriminalitet, kao deo subkulture nasilja, svojstven je i maloletni kim gangovima koji se pretežno organizuju na teritorijalnom nivou. Istraživanja pokazuju da maloletnici koji su lanovi neke od uli nih bandi izvrše tri puta više krivi nih dela od maloletnika koji to nisu.³⁸ Budu i da maloletnici gangovi deluju upravo u okviru lokalne zajednice, njihovu kontrolu i razbijanje tako e bi trebalo svrstati u zaduženja iste.

Pored odredaba koje se ti u faktora socijalizacije, prevenciji nasilni kog kriminaliteta doprinosi i jedna odredba Smernica koja bi se mogla svrstati u domen situacione prevencije. Njome se naglašava potreba za usvajanjem i sprovo enjem propisa usmerenih na ograni avanje i kontrolisanje dostupnosti oružja svake vrste deci i mlađima.³⁹ Iako spada u oblast zakonodavne delatnosti, njena primena e u mnogome zavisiti upravo od svesti i angažovanja zajednice u kojoj maloletnik boravi.

Mediji

Imaju i u vidu rastu i, kako negativni tako i pozitivni, uticaj medija na sve uzraste u savremenim društvima, "Rijadske smernice" razmatraju mogu a dejstva ovog agensa socijalizacije na prevenciju nasilni kog maloletni kog kriminaliteta. Mnoga istraživanja potvr uju da su mlađi koji posmatraju nasilje skloniji agresivnim ili nasilnim reakcijama na provokacije.⁴⁰ Na primer, ispitivanja Ameri kog udruženja psihologa pokazuju da je nasilje

³⁵ I. 33. Smernice UN za prevenciju maloletni ke delinkvencije (Rijadske smernice), Rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/112 od 14 Decembra 1990. godine

³⁶ 35.

³⁷ 38.

³⁸ World Youth Report 2003, The Global Situation of Young People, United Nations Publication, New York, 2004. godine, str. 192.

³⁹ 55.

⁴⁰ World Youth Report 2003, The Global Situation of Young People, United Nations Publication, New York, 2004. godine, str. 196.

na televiziji odgovorno za oko 10% agresivnog ponašanja kod dece.⁴¹ Imaju i to u vidu, potpuno je opravdano što ovaj me unarodni akt insistira na podsticanju svih sredstava masovne komunikacije, a naro ito televizije i filma, da svedu na najmanju mogu u meru prikazivanje pornografije, narkomanije i nasilja i da izbegavaju obezvre ivanje i degradiraju e predstavljanje dece, žena i me uljudskih odnosa.

Osim eliminacije štetnih, nastoje se potencirati i društveno korisni uticaji medija, te se oni pozivaju da nasilje i eksploraciju prikazuju u negativnom svetlu, kao i da popularišu ideju ravnopravnosti.⁴² Tako e, Smernice podse aju da mediji moraju biti svesni svoje široke društvene uloge i odgovornosti i uticaja koji imaju u prenošenju informacija vezanih za upotrebu droga i alkohola. Zato se preporu uje da mediji svoju mo i uticaj, izme u ostalog, upotrebe za emitovanje poruka koje bi doprinisile spre avanju upotrebe droge.⁴³ Me utim, ne treba zaboraviti da socijalno u enje po modelu identifikacije, prisutno kod u enja od roditelja, po iva na emotivnoj vezanosti za model, a da kod u enja po modelu imitacije, koje je prisutno kod medija takva konekcija ne postoji. Stoga je verovatno a da e se norme ponašanja plasirane preko sredstava masovne komunikacije manja nego kada one poti u od roditelja ili ak nastavnika (Nikoli , 2000: 343).

ME UNARODNI STANDARDI ZA MERE TERCIJARNE PREVENCIJE I ULOGA RESTORATIVNE PRAVDE U SPRE AVANJU RECIDIVA KOD NASILNI KOG MALOLETNI KOG KRIMINALITETA

Tercijarna prevencija usmerena na prestupnike ima tradicionalni cilj da spre i recidivizam me u bivšim prestupnicima pomo u probacionih i rehabilitacionih službi, odnosno da posreduje u njihovom reintegriranju u društvenu sredinu (Nikoli , 2006: 139). Dakle, re je o merama koje se primenjuju prema odre enom prestupniku nakon i povodom konkretnog krivi nog dela, kako bi se spre ilo njegovo kriminalno ispoljavanje u budu nosti. U pogledu delovanja post delictum, u svim me unarodnim dokumentima iz oblasti maloletni kog krivi nog pravosu a mogu se izdvojiti 4 osnovne ideje: skretanje (diversion)

⁴¹ American Psychological Association, "Violence and Youth: psychology's response", summary report of the APA Commission on Violence and Youth, Washington D.C., 1993. godine

⁴² 43. Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 45/112 od 14. decembra 1990. godine

⁴³ 44.

krivi nog postupka na teren porodi nog prava ili prava socijalne zaštite, primena principa restorativne pravde, pribegavanje lišenju slobode maloletnika kao krajnjem sredstvu i sprovo enje postinstitucionalnih tretmana preko probacionih i rehabilitacionih službi.

Skretanjem postupka protiv maloletnika (diversion) sa terena krivi nog prava u sferu socijalne zaštite izbegava se negativan i stigmatiziraju efekat krivi nog postupka i krivi ne sankcije prema njemu.⁴⁴ Zbog toga brojni me unarodni izvori preporu uju primenu na elu neintervencije kad god je to mogu e i prikladno, daju i prednost mehanizmima neformalne socijalne kontrole, oli ene u postupku medijacije i primeni ideje restorativne pravde.⁴⁵

Restorativni model pravde polazi od potrebe da se zale e povrede i sastave veze izme u žrtve prestupnika i zajednice koje su krivi nim delom pokidane i tako pomire njihovi opre ni interesi i zahtevi. On po iva na na elima inkluzije zlo ina, materijalne i simboli ne reparacije žrtve i zajednice i reintegracije prestupnika u društvo. Budu i da se zasniva na teoriji reintegrativnog posti ivanja smatra se naro ito podobnim za kontrolu kriminaliteta maloletnika (Ignjatovi , 2008: 253-254), premda se na me unarodnom nivou sve više zalaže za njegovu primenu i u odnosu na punoletne u inioce (opi , 2009: 109-124). Me unarodni instrumenti preporu uju da se u okviru nacionalnih pravnih sistema uvede ve i broj alternativnih mera parapenalnog karaktera kojima bi se omogu ila realizacija principa restorativne pravde⁴⁶, kao što su, na primer: društveno korisni rad u zajednici,

⁴⁴ I 25. Opšti komentar br. 10 , "Prava deteta u maloletni kom pravosu u" Komiteta za prava deteta usvojen na 44. zasedanju u Ženevi (od 15. januara do 2 februara 2007. godine), CRC/C/GC/10, 25 April, 2007. godine

⁴⁵ U tom smislu: I. 11. st. 1., Standardna minimalna pravila UN za maloletni ko krivi no pravosu e(Pekinška pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN 40/33 od 29 Novembra 1985.godine, I. 40. st. 3. ta ka b, Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15 /1990, I. 24., Opšti komentar br. 10 , "Prava deteta u maloletni kom pravosu u" Komiteta za prava deteta usvojen na 44. zasedanju u Ženevi (od 15. januara do 2 februara 2007. godine), CRC/C/GC/10, 25 April, 2007. godine, I. 58., Smernice UN za prevenciju maloletni ke delinkvencije (Rijadske smernice), Rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/112 od 14 Decembra 1990. godine, I. 15., Evropske smernice o društvenim sankcijama i merama za sprovo enje maloletni kog krivi nog pravosu a (Be ke smernice), Rezolucija Ekonomskog i socijalnog saveta UN br. 1997/30 od 21. jula 1997. godine i I. 2. Rezolucija Ekonomskog i socijalnog saveta UN o podršci pokušajima nacionalne reforme maloletni kog pravosu a posebno kroz tehni ku pomo i poboljšanu sistemsku saradnju br. 2007/23 od 26. jula 2007. godine

⁴⁶ U tom smislu: I. 1. st. 4., I. 12. st. 1. i st. 2. Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila), Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/110 od 14. decembra 1990. godine, I. 15., Evropske smernice o društvenim sankcijama i merama za sprovo enje maloletni kog krivi nog

konfiskacija i eksproprijacija, nadoknada štete žrtvi,⁴⁷ (reparacija) i druge mere usmerene na izmirenje u inioča i žrtve⁴⁸. Saglasnost maloletnika neophodan je preduslov za sprovo enje takvih mera.⁴⁹

Spoznaja štetnih posledica institucionalnog sankcionisanja maloletnika uvažena je u relevantnim meunarodnim dokumentima kroz nastojanje da se izricanje zavodskih sankcija ovoj kategoriji prestupnika maksimalno redukuje. U skladu sa tim, insistira se na pribegavanju institucionalnom sankcionisanju kao krajnjem sredstvu uz preporuku da trajanje zavodske sankcije bude ograničeno na što kraći vremenski period⁵⁰. Zato se predlaže razvoj i primena širokog spektra vaninstitucionalnih mera koje bi obezbedile da se sa maloletnicima postupa u njihovom najboljem interesu, ali srazmerno okolnostima koje se odnose na njihovu ličnost i u injeno delo.⁵¹ Potenciraju se: briga, usmeravanje, nadzor, uslovna osuda, rad u korist zajednice, novčane kazne, kompenzacije i restitucija, različiti tretmani, u estovovanje u grupnom savetovanju i sličnim aktivnostima, nalozi koji se odnose na zbrinjavanje maloletnika, njegovo životno okruženje i obrazovanje⁵² i drugi vaspitni nalozi i alternative institucionalnim sankcijama⁵³.

Značajan, ali u praksi esto zanemaren segment tercijarne prevencije kriminaliteta sastoji se u postinstitucionalnom tretmanu prestupnika.

pravosu a (Beke smernice), I. 2., Rezolucija Ekonomskog i socijalnog saveta UN o podršci pokušajima nacionalne reforme maloletni kog pravosu a posebno kroz tehničku pomoć i poboljšanu sistemsku saradnju br. 2007/23 od 26. jula 2007. godine

⁴⁷ Videti: I. 11. st. 4. Standardna minimalna pravila UN za maloletni koji krivi no pravosu e (Pekinska pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN 40/33 od 29. Novembra 1985. godine i I. 8. st. 2. Standardna minimalna pravila UN za mera alternativne institucionalnom tretmanu (Toksička pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/110 od 14. decembra 1990. godine

⁴⁸ World Youth Report 2003, The Global Situation of Young People, United Nations Publication, New York, 2004. godine, str. 204.

⁴⁹ I. 11. st. 3. Standardna minimalna pravila UN za maloletni koji krivi no pravosu e (Pekinska pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN 40/33 od 29. Novembra 1985. godine

⁵⁰ U tom smislu: I. 19., Standardna minimalna pravila UN za maloletni koji krivi no pravosu e (Pekinska pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN 40/33 od 29. Novembra 1985. godine, I. 37. tačka b, Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15/1990, I. 8., I. 18, Evropske smernice o društvenim sankcijama i meraima za sprovo enje maloletni koji krivi nog pravosu a (Beke smernice), Rezolucija Ekonomskog i socijalnog saveta UN br. 1997/30 od 21. jula 1997. godine, Preporuka Generalnog sekretara UN - Opšti pristup Ujedinjenim nacijama maloletni kom pravosu u, septembar, 2008. godine

⁵¹ I. 40. st. 1. Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15/1990

⁵² I. 18. st. 1. Standardna minimalna pravila UN za maloletni koji krivi no pravosu e (Pekinska pravila)

⁵³ Videti i: I. 40. st. 4. Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15/1990

Efikasna redukcija recidivizma nije mogu a ukoliko se rad na resocijalizaciji maloletnika okon a sa izdržanom sankcijom, ma koliko ona bila individualizovana. Takav stav prihva en je i na me unarodnom nivou, te se isti e da deca u sukobu sa zakonom, uklju uju i i povratnike, imaju pravo da se sa njima postupa na na in koji podst i njihovu reintegraciju i preuzimanje konstruktivne uloge u društvu⁵⁴. Prema njima ne sme biti preduzeta ni jedna radnja kojom bi im se uskratila participacija u zajednici, poput stigmatizacije, socijalne izolacije ili bilo kakvog prikazivanja u negativnom svetlu. Naprotiv dete koje je ve u sukobu sa zakonom treba podržati u naporima da se reintegriše i postane konstruktivan lan zajednice.⁵⁵ U tom cilju, za maloletnike koji ve imaju "kriminalnu istoriju" treba obezbediti odgovaraju e rehabilitacione programe i službe⁵⁶, koje bi im pomagale pri ponovnom uklju ivanju u društvo, izme u ostalog, u vidu smeštaja, zaposlenja, ode e i sredstava za izdržavanje.⁵⁷

ZAKLJU AK

Zabrinjavaju i porast maloletni kog nasilja i nasilni kog kriminaliteta u savremenom društvu name e potrebu za preispitivanjem postoje ih i traženjem novih faktora rizika i uzroka neadekvatne socijalizacije. Nesagledivo teške posledice nasilni kih delikata maloletnika još više dobijaju na težini ako se uzme u obzir uzrast njihovih žrtava, koje su i same neretko maloletnici ili deca. Kako bi se adekvatno ispratili izazovi koje ovi negativni trendovi postavljaju na globalnom nivou, me unarodne instrumente posve ene prevenciji kriminaliteta, a naro ito delovanju u preddelinkventnoj i preddevijantnoj fazi, treba konstantno oboga ivati novim rešenjima.

Može se uo iti da do sada nije usvojen me unarodni dokument koji bi se bavio isklju ivo prevencijom nasilni kog kriminaliteta maloletnika,

⁵⁴ I. 40. st. 1., Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15 /1990 i I. 23., Opšti komentar broj 10. Komiteta za prava deteta –Prava deteta u maloletni kom pravosu u od 25 aprila 2007. godine

⁵⁵ I. 29. Opšti komentar broj 10. Komiteta za prava deteta –Prava deteta u maloletni kom pravosu u od 25 aprila 2007. godine u vezi sa I. 40. st. 1., Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15 /1990

⁵⁶ Videti: komentar uz I. 29., Standardna minimalna pravila UN za maloletni ko krivi no pravosu e (Pekinška pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN 40/33 od 29 Novembra 1985.godine, Odeljak G, st. 3., Svetski program akcije za mlade UN, Rezolucije Generalne skupštine UN A/RES/50/81 od 14. decembra 1996. godine i A/RES/62/126 od 18. decembra 2007. godine

⁵⁷ I. 80., Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode (Havanska pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/113 od 14. decembra 1990. godine

ve se ova problematika uglavnom razmatra u kontekstu prevencije maloletni ke delinkvencije uopšte. Zaseban pravni akt, koji bi ujedno bio integralni deo korpusa me unarodnih izvora relevantnih za oblast maloletni kog pravosu a, omogu io bi izradu detaljnijih i opštirnijih smernica za predikciju i prevenciju maloletni kog nasilja i na taj na in doprineo njegovom efikasnjem suzbijanju.

Delotvornost opšte prevencije nije apsolutna, te pojedine situacije zahtevaju specijalnopreventivno reagovanje organa socijalne kontrole. Tada je neophodno osigurati da sankcionisanje maloletnika bude sprovedeno uz poštovanje njegovih ljudskih prava, ali i svih standarda zajem enih na me unarodnom nivou, od kojih su najistaknutiji: skretanje krivi nog postupka na druge grane prava, primena restorativne pravde, pribegavanje institucionalnom sankcionisanju kao krajnjem sredstvu i intenzivno angažovanje na postinstitucionalnom tretmanu maloletnika.

Kao završna faza resocijalizacije i klju ni faktor reintegracije maloletnog prestupnika u zajednicu, postinstitucionalni tretman oli en u radu probacionih i rehabilitacionih službi afirmisan je u brojnim me unarodnim izvorima. Budu i da ima presudnu ulogu u prevenciji recidiva, njegova dosledna primena prema maloletnicima koji su ve izvršili neko nasilno krivi no delo doprinosi bezbednosti cele zajednice. Na žalost, praksa ukazuje na to da ovaj aspekt prevencije esto biva neopravdano zapostavljen što ceo proces prevaspitanja vra a na sam po etak. U tom smislu, bilo bi umesno razmotriti usvajanje iscrpnijih preporuka i adekvatnog mehanizma proveravanja njihove primene u pojedinim državama.

LITERATURA

1. op , S. (2009). Restorativna pravda i me unarodnopravna regulativa: postavljanje standarda za primenu restorativnih programa, u: Prevencija kriminaliteta i socijalnih devijacija-od razumevanja ka delovanju, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
2. Howell, J. (2003). Preventing and Reducing Juvenile delinquency: A Comprehensive Framework, United States: SAGE Publications
3. Hrn i , J. (2009). Prestupništvo mladih, rizici, tokovi i ishodi, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

4. Ignjatovi , . (2008). Kriminologija, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,
5. Ignjatovi , . (2009). Fenomenologija i etiologija kriminaliteta maloletnika, u: Revija za kriminologiju i krivi no pravo, Vol. 47. br. 1. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
6. Jovaševi , D. (1998). Leksikon krivi nog prava, Beograd: Javno preduzeće Službeni list SRJ
7. Jovaševi , D. (2008). Položaj maloletnika u novom krivi nom pravu Republike Srbije, u: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, br. 3/2008, Split
8. Mikovi , M. (2004). Maloljetni ka delinkvencija i socijalni rad, Sarajevo: Magistrat
9. Nikoli , Z. (2000). Kriminologija sa socijalnom patologijom, Beograd: Narodna knjiga
10. Nikoli , Z. (2006). Prevencija kriminaliteta-metodika rada savetovališta za roditelje i decu, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
11. Popovi - iti , B. (2004). Strategija socijalnog razvoja u prevenciji devijantnog ponašanja (konceptualni okvir delovanja protektivnih faktora), u: Istraživanja u defektologiji 4, Beograd: Centar za izdavačku delatnost Defektološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu
12. Simeunovi -Pati , B., Stevanovi , Z. (2008). Prevencija kriminaliteta maloletnika, Kazneno zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta MMVIII, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
13. Snyder, H., Sickmund, M. (2006). Juvenile Offenders and Victims: 2006 National Report, Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency
14. Stevanovi , I. (2009). Prevencija maloletni ke delinkvencije i krivi nopravni okvir bitan za primenu programa prevencije, u: Prevencija kriminala i socijalnih devijacija od razumevanja ka delovanju, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
15. Škuli , M. (2003). Maloletnici kao u inoci i kao žrtve krivi nih dela, Beograd: Dosije

Izvori

1. American Psychological Association: "Violence and Youth: psychology's response", Summary Report of the APA Commission on Violence and Youth, Washington D.C., 1993. godine
2. Evropske smernice o društvenim sankcijama i merama za sprovo enje maloletni kog krivi nog pravosu a (Be ke smernice), Rezolucija Ekonomskog i socijalnog saveta UN br. 1997/30 od 21. jula 1997. godine
3. Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-me unarodni ugovori", br. 15 /1990
4. Opšti komentar br. 10 , "Prava deteta u maloletni kom pravosu u" Komiteta za prava deteta usvojen na 44. zasedanju u Ženevi (od 15. januara do 2 februara 2007. godine), CRC/C/GC/10, 25 April, 2007. godine
5. Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode (Havanska pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/113 od 14. decembra 1990. godine
6. Preporuka Generalnog sekretara UN - Opšti pristup Ujedinjenih nacija maloletni kom pravosu u, septembar, 2008. godine
7. Rezolucija Ekonomskog i socijalnog saveta UN o podršci pokušajima nacionalne reforme maloletni kog pravosu a posebno kroz tehniku pomoći i poboljšanu sistemsku saradnju br. 2007/23 od 26. jula 2007. godine
8. Smernice UN za prevenciju maloletni ke delinkvencije (Rijadske smernice), Rezolucija Generalne skupštine UN br. 45/112 od 14 Decembra 1990. godine,
9. Standardna minimalna pravila UN za maloletni ko krivi no pravosu e (Pekinška pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN 40/33 od 29 Novembra 1985.godine
10. Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN 45/110 od 14. decembra 1990 godine
11. Svetski program akcije za mlade Ujedinjenih nacija, Rezolucije Generalne skupštine UN A/RES/50/81 i A/RES/62/126 od 14. decembra 1996. godine i 18. decembra 2007. godine
12. World Youth Report 2003, The Global Situation of Young People, United Nations Publication, New York, 2004. godine

INTERNATIONAL STANDARDS IN THE PREVENTION OF VIOLENT JUVENILE CRIME

Increase in the number of violent criminal offences committed by extremely young perpetrators has been causing tremendous concern in many countries in the past couple of decades. The consequences of juvenile violence can be particularly grave, especially when taking into consideration the fact that their victims are most often minors and children themselves. Due to that, the social reaction comprised of punishment imposed after such criminal offence has already been committed cannot be considered as an efficient means of protection. A series of international legal acts, adopted within the activity of The United Nations, emphasize the importance and the potential of organized and fully implemented preventive programs that are supposed to avert any form of deviant, delinquent or criminal behavior of juveniles. The aim of this paper is to extract the provisions that are essential for the prevention of violent juvenile delinquency from this multitude of legal acts and analyze their contents, goals and significance.

KEY WORDS: *juvenile / delinquency / violence / prevention / international / standards*

NARKOMANIJA I NASILNI KI KRIMINALITET: OSNOVNE PREPOSTAVKE

Miroslav Ivanovi

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

U članku se analizira odnos između upotrebe droge i nasilja. Data je tipologija odnosa između njih i objašnjeno u kom smislu droga uzrokuje nasilnički kriminalitet. Apeluje se na konkretno empirijsko izučavanje ovog fenomena radi tačnije dijagnoze sadašnjeg stanja kod nas.

KLJUČNE REČI: narkomanija / nasilnički kriminalitet / vrste droge / trgovina drogom / tipologija odnosa droga - kriminalitet

Relacija između kriminaliteta i upotrebe droga srazmerno je dosta proučavan fenomen narođen u SAD, Kanadi, Australiji i nekim evropskim zemljama, pre svega u EU. Mada se i preproučava znalo da je kriminalno ponašanje estetično vršeno pod uticajem droga, ili je ak tajma direktno izazvano, nisu bili jasni svi aspekti ovog odnosa. Šta više, ak i posle izvršenih istraživanja rezultati su ponekad bili protivni, tako da njegovo dalje proučavanje ima smisla kako bi se ovaj fenomen rasvetlio u svim njegovim mnogoznanim aspektima.

Nameru nam je da ovde iznesemo određenu tipologiju odnosa između kriminaliteta i narkomanije i vidimo kakvo je sadašnje stanje razumevanja ovog fenomena na teorijskom i praktičnom planu. To bi dalo osnovne prepostavke za određeno konkretno empirijsko istraživanje koje bi moglo da nam pruži detaljniji uvid u to u kojoj meri upotreba droga utiče na kriminalno ponašanje kod nas, a između ostalog i na nasilnički kriminalitet. Premda naša sadašnja saznanja zasnovana na istoimpresionističkim zaključcima (pojedinačno događaji, opšta

ube enja) mogu biti ta na, ona ni u kom slu aju ne otkrivaju lepezu raznovrsnih aspekata koji su prisutni u ovom fenomenu. Saznanje o razli itim aspektima, na primer, veza vrste droge i tipa kriminaliteta, može biti od prakti nog zna aja kako u istražnim radnjama, tako i u strategiji prevencije i sudskoj praksi u cilju suzbijanja kriminaliteta i narkomanije.

Prou avanju ovog fenomena može se pri i sa stanovišta vrste narkotika ili vrste kriminaliteta. U istraživanju uvek možemo varirati ili kombinovati pristup u skladu sa ciljevima ili metodama konkretnog istraživanja. Kada je re o drogi, potrebno je podrazumevati je u punom obimu koji uklju uje i alkohol, kao i nikotin i kofein. Budu i da su ovo "legalne" droge koje naša civilizacija toleriše¹, one se esto isklju uju kada teoreti ar gradi sliku tipi nog narkomana i opisuje njegovo ponašanje. Me utim, da bismo dobili istinsku predstavu o uticaju narkomanije na kriminalno ponašanje, moramo uklju iti i ove droge, naro ito alkohol. Budu i da je alkohol dostupan i da je njegovo konzumiranje veoma rašireno, njegovo prou avanje i posledice njegove upotrebe obi no se zasebno istražuju.

Ovde se ne emo baviti tipologijom droga niti opisom njenog delovanja i fiziološko-hemijskih mehanizama. To je posao psihijatara i mogu e je detaljno se obavestiti o ovome i u literaturi koja je ovde navedena. Da emo samo standardnu klasifikaciju droga da ne bi bilo nesporazuma na šta se ta no misli kada se razmatra odnos izme u kriminaliteta i droge.

Klasifikacija droga: 1. Depresori centralnog nervnog sistema: alkohol, hipnotici (barbiturati i ostali), trankvilizatori (benzodiazepini), neuroleptici, analgetici (opijati, morfijum, heroin, sintetski proizvodi). 2. Stimulatori: slabi stimulatori (kofein, nikotin), jaki stimulatori (amfetamini, anoregogeni, kokain), stimulatori raspoloženja ili antidepresivi. 3. Perturbatori: indijska konoplja, halucinogeni (LSD, meskalin, psilocibin itd.), isparljivi solvensi (eter, lepak itd.), ostali proizvodi (beladon, sintetski proizvodi).²

Kada je re o kriminalitetu, potrebno je razlikovati prestupe i dela protiv imovine, i prestupe i dela protiv li nosti, nasilni ki kriminalitet. Po sebi se razume da u konkretnim slu ajevima esto imamo povezane obe vrste kriminaliteta, cilj može biti pribavljanje nekog materijalnog dobra ali se pri izvršenju atakuje i na li nost, bilo da je to isplanirano ili

¹ Videti, Nikoli , Z, Kriminologija sa socijalnom patologijom, 2000, Narodna knjiga, Beograd, str. 451.

² Navedeno prema, Pelisije I., Tilije, G. Drola, 1999, Plato, Beograd, str. 15.

situaciono uslovljeno. Generalno, obično se dela protiv imovine smatraju lakšim oblikom kriminaliteta, a dela protiv linosti težim. Kombinovanjem ove dve vrste kriminaliteta sa vrstama droge, možemo istražiti ima li neke specifične veze između njih. To jest, tražimo odgovor na pitanje, da li su konkretnе vrste droge odgovorne za ovu ili onu vrstu kriminaliteta.

Kada je reč o alkoholu, na primer, on je često povezivan sa nasilnim kriminalitetom. Izgleda da je to u toj meri notorna injenica da i nije potrebno dodatno istraživanje kako bi se ova veza potvrdila. Ipak, dodatna istraživanja ne bi bila suvišna. Kada je reč o ubistvima zabeležen je znatan broj slučajeva da su ubice konzumirale znatne količine alkohola pre nego što su po inile zločine učestvovali u ubistvu. Ovo bi bilo nužno proveriti i kod nas, u svakom slučaju u istraživanjima stranih autora ovo se navodi kao prilično zastupljena pravilnost. I druge vrste nasilnih kogonašanja, sa manje tragova ishodima, tako da će se često vršene pod uticajem alkohola. Dok je ranije nasilni kriminalitet kao što su tuči ili sukobi pri masovnim okupljanjima (obično pri održavanju sportskih susreta) prvenstveno obično konzumiranjem alkohola, danas se postavlja pitanje da li i neke druge droge prestupnici uzimaju pre izvršenja dela nasilnih kogonašanja?

Pre više decenija mnoge droge nisu bile masovno dostupne, a u novije vreme, naročito poslednjih petnaestak godina, imamo proliferaciju sintetskih droga kao potpuno novog proizvoda. Još vrlo malo znamo o društvenim posledicama izazvanim konzumiranjem ovih novih tipova droge. Srazmerno je mnogo lakše izučiti posledice po zdravlje ili promene u linosti.

Kada je reč o nasilnim kom kriminalitetu, prestupima prema osobama, smatra se da su njemu sklonije osobe koje uživaju "teške" droge kao što su heroin i kokain, nego osobe koje uživaju "lakše" droge, marihuana, hašiš. Međutim, ni ovde nema potpune saglasnosti. Tako autori Simonde i Kashani (1980)³ smatraju da je dugotrajnost i učestalost upotrebe droge ono što će nekoga svrstati u grupu prestupnika protiv linosti, a ne vrsta droge.

Opet autori kao što su Clayton i Tuchfeld (1982) i Anglin i Speckart (1988)⁴ navode dalje danočno da su uživaoci teških droga oni koji će prepoznati dela nasilnih kogonašaja. I drugi autori nalaze ja u vezu između kokaina i nasilnih kogonašaja. Međutim, alkohol je isto

³ Videti kod, Dawkins, M. P., "Drug Use and Violent Crime Among Adolescents", *Adolescents*, Vol. 32, 1997.

⁴ Isto.

tako vrsto zastupljen, te stoga diskriminacija "teške" – "lake" droge još uvek ne daje vrstu osnovu za univerzalizovanje konstatovanih korelacija.

Sve u svemu, istraživa i se slažu da su potrebna dodatna istraživanja da bi se uspostavila veza između specifičnih droga i vrste kriminaliteta. Kod nas bi istraživanja, s obzirom na zastupljenost droga, trebalo usmeriti pre svega na heroin, neke sintetičke droge, lakše droge kao što je marihuana i, naravno, alkohol.

Slika bi bila realistična sa ovom lepezom kod nas najzastupljenijih droga, narođeno ito ako imamo u vidu model koji su predložili Yu i Williford (1994)⁵. Oni su našli izvestan razvojni (progresirajući) niz (developmental sequence) u smislu da rana upotreba legalnih droga kao što su alkohol i duvan vodi upotrebi zabranjenih kao što su marihuana, kokain, a što dalje može voditi u kriminalnu delatnost pa i u nasilni kriminalitet. Ovaj model se esto banalizuje tako da se teorija o tobožnjem razvojnom putu narkomana od legalnih preko lakićih do teških droga predstavlja kao notorna istina, dok je zapravo fenomen narkomanije mnogo složeniji i nije ga moguće svesti na jednostavnu formulu.

Možemo uslovno napraviti jednu tipologiju prestupa, kriminalne delatnosti, koji su u vezi s drogom.

- Prvo, mogu postojati prestupi koji su izazvani, ili kojima doprinosi, formakološki u inak droge. Ovo je slučaj kada se prestupnik nasilno ponaša posle uzimanja droge.
- Drugo, prestupi koji su motivisani prestupnikovom potrebom za novcem da bi kupio drogu. To su slučajevi krađe novca radi kupovine droge, ili provale da bi se pribavila novčana ili zamenjiva materijalna vrednost.
- Treći, prestupi povezani sa distribucijom droge. Ovo je, na primer, slučaj kada se vrši nasilje protiv rivalskih dilera droge.

Već iz ove tipologije je lako vidljivo da je kriminal koji je u vezi s drogom kompleksan i da obuhvata široku lepezu prestupa koja se kreću od prekršaja i sitnih krađa do težih oblika nasilni kog ponašanja, pa sve do najtežih krivičnih dela kao što su ubistva i organizovanje trgovine narkoticima, njena proizvodnja i stavljanje u promet.

Kada je reč o deliktima izvršenim pod uticajem droge, isprovociranih njome, treba imati u vidu da je najčešće reč o maloletni koj delikvenciji. Naime, struktura narkomana kod nas je preovlađujuća

⁵ Isto.

adolescentna, to jest, to su lica od 14-18 godina. Me utim, moramo imati u vidu da se ova struktura stalno menja i sada se približavamo strukturi koja je karakteristi na za razvijene zemlje Zapada odakle je fenomen masovne narkomanije importiran. To zna i da su narkomani sve stariji, to jest, da njihova starost dolazi i do 40-ih godina života. Ako ak izuzmemmo alkohol i duvan kao legalizovane narkotike, uživaoci zabranjenih narkotika ima u gotovo svim profesijama kod nas, pa i na odgovornim mestima. Efikasna borba protiv narkomanije bi podrazumevala ozbiljnu proveru gornje tvrdnje.

Kada je re o nasilni kom kriminalitetu, svakako bi radi kriminoloških saznanja bilo korisno znati koji je stepen uživalaca narkotika me u njima. Ovo stavlja odre ene tehnici teško e jer nije lako proveriti sve po inioce nasilni kog ponašanja, pogotovo ako nisu procesuirani neposredno posle izvršenja krivi nog dela. U svakom sluaju, temeljno prikupljanje podataka o ovakvim izvršiocima bilo bi dobra praksa koja bi pomogla izgradnju efikasnijeg sistema prevencije.

Jedno teorijsko pitanje kojim se bave psihijatri jeste u kojoj meri se nasilni kom ponašanje narkomana može pripisati delovanju droge, a u kojoj meri je za to odgovorna sama linost narkomana koja je formirana pre upotrebe droge – tzv. premorbidna linost. Ovo je teško pitanje na koje nije lako dati kategoriji odgovor.

Na primer, Dr Stevan P. Petrovi navodi: "Ipak, u svim ovim sluajevima droga sama po sebi ne izaziva bilo koji oblik kriminalnog ponašanja, koji osoba ve ne nosi u sebi u vidu predispozicije, i koji ne bi ispoljila i u nekoj drugoj situaciji pod drugim provokativnim faktorom. Ovde droga samo osloba a ono što ve postoji u vidu dispozicije u psihi kom sklopu linosti. Sasvim je sigurno da linost koja ne nosi u sebi kriminogene potencijale ne e ni pod drogom ispoljiti kriminalno ponašanje težeg stepena."⁶ Mislim da je ovako radikalni stav preteran i uslovijen pozicijom lekara koji narkomaniji prilazi kao bolesti par exelance. Ve pomenuta istraživanja sa po etka ovog rada ipak navode odre eni broj koralacija koje stavljuju pod sumnju ovakve stavove. Ovaj autor dalje navodi da je zvani an stav Ameri kom medicinskog udruženja (AMA) da su: "zlo ini nasilja retki a seksualni delicti gotovo nepoznati me u narkomanima."⁷ Protivno ovom, mnoga istraživanja kriminologa u SAD dovode u pitanje ovakav stav AMA. Dalje autor smatra da je i kod nas sli na situacija. Ja jednostavno mislim da kod nas nije sprovedeno jedno obimno

⁶ Petrovi , P. Stevan, Droga i ljudsko ponašanje, 2003, Partenon, Beograd, str. 295.

⁷ Isto, str. 295.

istraživanje narkomanije koje bi bar delimi no moglo dati relevantne odgovore na neka od pitanja koje pokre e ova tema.

Što se ti e prestupa koji su provocirani narkomanovom potrebom za novcem radi kupovine droge, oni su obi no delicti protiv imovine. Prevare, kra e, prostitucija, provale itd., naj eš e su vrste prestupa kod narkomana. U ovakvoj vrsti ponašanja narkoman situaciono može da pribegne i nasilju ukoliko nai e na prepreku za ostvarenje svog cilja. Sigurno je da su ovakva dela mnogo zastupljenija od nasilni kog kriminaliteta kod narkomana, što ne zna i da je dozvoljeno zanemariti nasilništvo – tendencija koja je, kao što smo videli, prisutna i u našoj literaturi.

Posebnu oblast ine prestupi vezani sa distribucijom droge. Distribucija droge je složen, stepenast društveni fenomen, koji obuhvata nekoliko stepenica, te dakle i nekoliko vrsti prestupaka, na putu droge od velikih bosova, uvoznika droge, do uli nih preprodavaca. Kada je re o teškim drogama kao što su heroin ili kokain, koji se kod nas ne proizvode, ve se uvoze iz Azije i Južne Amerike, njihov put do potroša a je duži. Osim glavnih bosova narkomafije postoje i dileri koji rasturaju drogu do sitnijih preprodavaca koji i sami mogu biti konzumenti droge. Pri dnu ove piramide preprodavci i konzumenti su izmešani, na vrhu piramide skoro nikada nema uživalaca narkotika.

Me utim, trgovina drogom je veoma unosan biznis i na ovom skrivenom tržištu gotovo permanentno se odvija rat izme u suparni kih grupa za kontrolu tržišta, podelu kvartova u velikim gradovima i sli no. Ne retko dolazi do fizi kih obra una i likvidacija suparnika. Postoje indikacije da su i kod nas vo eni sli ni obra uni.

Jedan dodatni važan aspekt jeste odnos izme u prodavca droge i konzumenta. Budu i da mnogi konzumenti nemaju dovoljno novca esto su prinu eni da drogu uzimaju na "veresiju". Ukoliko nisu u stanju da na vreme vrate dugove postaju esto žrtve nasilja od strane potražioca, to jest prodavca droge. Kao što vidimo, nasilje je u svetu vezanom za drogu prisutno na najrazli itije na ine.

Sada možemo rezimirati osnovne pretpostavke koje se ti u problema odnosa nasilni kog kriminaliteta i narkomanije. One služe kao jedna fenomenologija i okvir na osnovu kog bi se moglo provesti konkretno istraživanje u konkretnoj sredini i vremenu. Premda iskustva i istraživanja vo ena u drugim zemljama mogu dati neke univerzalne zaklju ke i pružiti metodologiju za istraživanje ovog fenomena, ona se moraju dopuniti konkretnim saznanjima o odre enoj sredini i stanju u njoj.

Slika o narkomanu kao bespomo noj i u sebe zatvorenoj osobi koja obitava u svom nerealnom svetu, premda preovla uju e ta na nije potpuna. Kao što sugerisu odre ena istraživanja, a i neposredna iskustva, narkoman može biti i nasilni ka osoba koja vrši kriminalne radnje povezane sa nasiljem. Ukoliko ne isklju imo legalne droge poput alkohola, teza još više dobija na snazi. Veza izme u nasilja i odre enih tipova droge nije detaljno i vrsto dokazana, ali ima ozbiljnih indicija.

Narkomanija kao složen društveni fenomen uklju uje u sebe niz institucija i pojedinaca koji sami nisu narkomani. Me utim, nasilje kao produkt veze za drogom bez sumnje ima mesta i sigurno je vezano direktno za ovaj fenomen. Kada je re o trgovini drogom može se smatrati da je to izvesno. Po sebi se razume da nismo dotakli itav niz institucija koje su involvirane u ovaj fenomen, a što prevazilazi zadatke jedne elementarne fenomenologije ove pojave.

Sam fenomen droge, kao što je dobro poznato, veoma je težak za empirijsko izu avanje jer je pra en skrivanjem, narkomani su zatvorena subkultura, a preprodavci "veliki biznismeni" u smislu koli ine novca koji se obr e, tako da imaju mehanizme za skrivanje od o iju javnosti i države.

U svakom slu aju, efikasnije mapiranje narkomanije, pa i u vezi s nasilni kim kriminalitetom, doprinelo bi boljem konkretnom upoznavanju ovog fenomena. Jedno obimno istraživanje koje bi zahtevalo angažman koji daleko prevazilazi resurse pojedina nih istraživa a, pa ak i nekom Institutu koji se ne bavi isklju ivo ovim fenomenom, doprinelo bi konkretnijem razumevanju ovog fenomena kod nas. Na taj na in bi se potencijalno pomoglo efikasnijoj strategiji borbe kako protiv narkomanije, tako i protiv nasilni kog kriminaliteta. Nije potrebno naglašavati društveni interes koji bi stajao iza jednog ovakvog projekta – on je po sebi razumljiv.

LITERATURA

1. Dawkins, M. P. (1997). "Drug Use and Violent Crime Among Adolescents", Adolescents, Vol. 32.
2. Nikoli , Z. (2000). Kriminologija sa socijalnom patologijom, Narodna knjiga, Beograd.
3. Pelisije I., Tilije, G. (1999). Droga, Plato, Beograd.

4. Petrović, P. S. (2003). Droga i ljudsko ponašanje, Partenon, Beograd.

DRUG USE AND VIOLENT CRIME

In this paper it is analysed relation between drug-use and violence. It is given typology of the relation, and it is explained in what sense drugs cause violent crimes. Autor appeals for empirical investigation of this phenomenon in order to be given more exact diagnosis of our time.

KEY WORDS: *drug use / violent criminality / typ of drugs / drug traffic / typology of drug - crimes relation*

TRETMAN OSUĐENIKA ZA NASILNE DELIKTE

Dr Zoran Stevanovi

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Tretman lica osuđenih za krivična dela iz oblasti nasilja je jedno od dominantnih pitanja u penološkoj praksi i zahteva multidisciplinarni pristup. Kompleksnost strukture ličnosti počinilaca krivičnih dela sa elementima nasilja, visok procenat istovrsnog povrata, sve suroviji i raznovrsni oblici ispoljavanja nasilja, s jedne strane, i nepostojanje specijalizovanih korekcionih programa i oposobljenih stručnjaka za rad sa tom kategorijom osuđenika, kao i nepostojanje specijalizovanih kazneno-popravnih zavoda za nasilnike, s druge strane, prepreka su za ostvarenje uspešnog tretmana. Poslednjih godina, među osuđeničkom populacijom u zatvorskom sistemu Srbije, sve je brojnija populacija osuđenika koja je izvršila krivična dela sa elementima nasilja. Od ukupnog broja učinjenih krivičnih dela od strane maloletnika, oko 45% čine dela sa elementima nasilja, a kod odraslih osuđenika, taj procenat iznosi oko 35%. Sve učestalije vršenje krivičnih dela sa elementima nasilja zahteva i drugačije mehanizme državne reakcije u cilju prevencije kriminaliteta na svim nivoima društva.

KLJUČNE REČI: nasilni delikt / osuđenik / tretman / zatvorski sistem / korekcioni program / rukovođenje rizicima

UVOD

Kriminal je jedan od najvećih problema društva, a pojedini vidovi kriminala neposredno ugrožavaju ekonomski, politički, socijalni, kulturni i moralni razvoj društva i direktno ugrožavaju ljudska prava, osnove slobode, mir, stabilnost i bezbednost društvene zajednice. Kriminalitet je deo društvene strukture i svesti, što zna i da se i zna o promene u

ovoj sveri doga aju samo sa promenama u društvenoj strukturi svesti.Kriminalitet kao složena društvena pojava ima odre ene zakonitosti koje zahtevaju od pojedinaca prilago avanje novim odnosima.Stepen usaglašenog prilago avanja je u neposrednoj vezi sa osobinama pojedinaca. U tom smislu, neophodno je prihvatići injenicu da su osobine prestupnika i karakteristike kriminaliteta ujedno i osobine i karakteristike društva iz koga izviru, jer samo tako možemo posti i krajnji cilj. Pojavom kriminaliteta i na inom njegovog suzbijanja, uklju uju i i tretman kriminalaca, intenzivno se bavi, kao jednim predmetom, ve i broj svetskih organizacija i strukovnih udruženja.¹ Primarni cilj koji se postavlja pred penološkom teorijom i praksom sastoji se u osposobljavanju izvršilaca krivi nih dela da poštuju društvene vrednosti i norme, da se stvarala ki ponašaju u životu i da tako postanu korisni lani društvene zajednice.Da bi se taj cilj postigao osu ena lica treba, za vreme izdržavanje kazne a i posle toga, kao kaže J. Graven:... "u iti ih slobodi" i tako posti i njihovu društvenu reintegraciju.

Danas preovladava ideja da se prestupnici šalju u zatvor zato da bi se kaznili, a ne da bi se drugim društvenim mehanizmima u inili boljim i bez zatvorske kazne. Kao posledica takvog gledanja na prestupnike, imamo prenatrpane zatvore, jake strukture osu eni kog neformalnog sistema, nemogu nost stru nog rada sa osu enicima kojima je potrebna pomo u, eventualnom, korigovanju ponašanja i sl.Posebno je zabrinjavaju e stanje što se iz godine u godinu pojavljuje sve brojnija populacija osu enika koja vrši krivi na dela sa elementima nasilja. U penologiji se s pravom name e pitanje: koji tretman treba primenjivati u radu sa nasilnicima koji, po pravilu, ispoljavaju i psihopatske osobine li nosti.

POJAM I ZNA AJ TRETMANA

U kriminološkoj i penološkoj literaturi decenijama je pojam "tretman" bio dominantan i prestavljao je "spasonosnu" formu u prevenciji kriminaliteta. Tretman je francuskog porekla (traiter) i ozna ava postupanje, opho enje. Pojam "tretman" je u intenzivnoj upotrebi od pedesetih godina XX veka i koristi se u terminologiji svih me unarodnih institucija, deklaracija, kongresa, koji se bave problemom suzbijanja kriminala i tretmanom osu enika. Pojam tretman pokriva veoma širok sadržaj i zavisno od sadržaja može imati šire i uže zna enje. Za postupanje prema osu enim licima na izdržavanju kazne naj eš e se upotrebljavaju nazivi: tretman,

¹ Stevanovi , Z. (1993) Tretman osu enih lica,Aktuelni problemi suzbijanja kriminaliteta, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str.171.

resocijalizacija, prevaspitanje, popravljanje, rehabilitacija, reintegracija i sl. Neke od ovih termina obuhvataju samo mere, odnosno, postupak, dok druge sadrže u sebi i postupak i cilj.²

Pojam tretmana može se posmatrati u širem i užem značaju. Tretman shva en u širem smislu odnosi se na postupanje sa izvršiocima krivi nih dela, kako u krivi nom postupku, tako i u procesu izvršenja krivi nih sankcija i kasnije, u pospenalnom periodu, s tim što se on posmatra u svim fazama sa stanovišta resocijalizacije, kao najvažnijeg cilja krivi ne sankcije.³ Shodno tome, razlikujemo sudski tretman, institucionalni tretman- tretman za vreme izvršenja krivi ne sankcije i postpenalni tretman. Sve ove faze moraju se posmatrati, i u njima delovati, na jedinstven način. Ako se počne od Anselove misli, da se u procesu resocijalizacije delinkvenata realno gube tradicionalne granice između faza su enja, faze izvršenja i pospenalne faze- onda se dolazi do najšireg shvatanja tretmana koji bi, dakle, obuhvatao tretman prema delinkventu u sve tri pomenute faze.⁴

U penologiji se o tretmanu, najčešće, govori u užem smislu, tj. o tretmanu prema licima osu enim na kaznu lišenja slobode. Pod tretmanom, u užem smislu, podrazumeva se preduzimanje svih postupaka prema osu enicima koji proizilaze iz režima života i rada u kaznenoj ustanovi.⁵ Svi postupci koji se preduzimaju u okviru tretmana moraju biti u skladu sa ciljevima prevaspitanja, jer samo jedinsveno delovanje u svim segmentima tretmana mogu da je korekcija ponašanja prestupnika. Pod tretmanom podrazumeva se i otklanjanje individualnih uzroka kriminaliteta,⁶ u procesu koji je usmeren na vo enje osu enog kroz više faza, počev od sukoba sa normama u društvu, pa sve do prihvatanja važećeg vrednosnog sistema u društvu. Prema Evropskim zatvorskim pravilima,⁷ tretman bi u sebe morao da uključuje:

² Davidović, D. i dr. (1970), Kategorizacija kazneno-popravnih domova i klasifikacija osu enih lica u Jugoslaviji, str. 171.

³ Milutinović, M. (1973), Kriminologija, str. 509.

⁴ Atanacković, D. (1988). Penologija, str.134.

⁵ U našoj penološkoj literaturi, ovakvo shvatanje tretmana zastupa Mati Olgica, koja o tretmanu kaže: "Po našem mišljenju, to su svi postupci i pravila kojima je regulisan celokupan život osu enog u domu, počev od njegovog prava, obaveza i slobodnog opredeljenja u slobodnom vremenu. Svi ovi postupci imaju određenog uticaja na njegovu ličnost, na njegov odnos prema svojim obavezama u domu i prema licima oko sebe, službenim licima, prema svojima i sebi samome i uopšte prema materijalnim i duhovnim vrednostima u domu i društvu".

⁶ Stefani-Lavasseur, (1968), Precis de criminologie et science penitentiaire, Paris, str. 226.

⁷ Usvojena od Komiteta ministara Evropskog saveta 12. februara 1987.godine

- duhovnu podršku i pružanje prilike za koristan rad, stručno vojenje i obrazovanje, fizičko vaspitanje, razvoj društvenih sposobnosti, pružanje saveta, grupne i rekreativne aktivnosti;
- preduzimanje potrebnih koraka kako bi se obezbedilo da ove aktivnosti budu organizovane tako da, koliko je to moguće, povezuju kontakte sa prilikama koje pruža spoljna zajednica, da bi se povezala želja za uspešan povratak u društvo nakon oslobađanja;
- postupke za uspostavljanje i pravene individualnih programa tretmana i obuke zatvorenika, nakon potrebnih konsultacija među osobljem koje je za to zaduženo i sa samim zatvorenicima koji bi trebali da budu uključeni u te programe, ukoliko je to izvodljivo;
- sistem komunikacija i način upravljanja koji će podstaknuti primarne i pozitivne odnose između osoblja i zatvorenika, što će povezati želju za delotvornijim nastojanjima i programima za tretman zatvorenika.⁸

U tretmanu su, šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka, polagane velike nade i optimizm o ekivanja. Smatralo se da je tretman možan mehanizam u pogledu specijalne prevencije kriminaliteta. Međutim, vrlo brzo postalo je jasno da je tretman izuzetno složena delatnost, te da postoji veliki broj nepoznanica i dilema koje se javljaju u toku njegovog sprovođenja. Odmah napomenuto je postalo jasno da tretman treba prilagoditi pojedincu - linosti osuđenika, što je u praksi vrlo teško izvodljivo. Uz niz nepovoljnih okolnosti koje postoje u kaznenopopravnim zavodima, na štetu tretmana se, narođito, odražava kriminalna infekcija i prizonizacija kao i permanentna kontraveza između nadzora, uvanja i kažnjavanja, s jedne strane, i nastojanja u pravcu resocijalizacije, s druge strane.⁹

Znajući broj istraživača u svojim studijama o efikasnosti tretmana, sakupljali su argumente u prilog neefikasnosti resocijalizacije, a povećanje stopa kriminaliteta i povrata bili su krucijalni dokazi za svoje tvrdnje. Najznačajniji od autora ovih studija bio je Martinson koji u svojim studijama pokazuje da tretman nema gotovo nikakvo dejstvo.¹⁰ Osamdesetih godina dolazi do polarizacije dve suprostavljene struje - protivnici resocijalizacije, koji veruju da je resocijalizacija anahrona i prevazidena i revizionisti, koji i dalje veruju u resocijalizaciju zasnovanu na empirijskim dokazima. Ipak, dolazi do kompromisa između suprotstavljenih strana, koji se svodi na konstataciju da neke forme

⁸ Tačka 66. Evropskih zatvorskih pravila

⁹ Stevanović, Z. (2008) Otvoreni zatvori, str. 179-180.

¹⁰ Martinson, R. (1974) New works, Questions and answers about prison reform. Public Interest, 35., str. 22-54

tretmana mogu redukovati recidivizam odre enih grupa prestupnika, što zna i da je resocijalizacija mogu a.

Dosadašnja iskustva upu uju nas na potrebu sagledavanja itavog spektra faktora koji uti u na uspešnost tretmana i, posebno, na sagledavanju novih dimenzija u pogledu ciljeva tretmana. Iskustvo pokazuje da tretman i osposobljavanje osu enika nisu davali o ekivane rezultate, jer postavljeni ciljevi su bili preambiciozni. Poznato je da glavni preduslovi za uspešnost tretmana zavise od želje i snage volje samih osu enika, te o nivou odnosa izme u penitencijarnih zavoda i društva. Najvažnije je da osu enici usvoje pozitivne stavove i steknu veštinu, makar i elementarnu, kako bi se spremni suo ili s problemima posle otpusta i potrebom da se aktivno uklju e u društveni život. Svrha tretmana je i da se umanje negativni uticaji zatvorskih uslova na li nost i ponašanje osu enika.¹¹

TRETMAN OSU ENIH LICA ZA NASILNE DELIKTE

Poslednjih godina sve je izrazitije pove anje kriminaliteta sa elementima nasilja i razbojništva, što ukazuje da se delimi no menja struktura kriminaliteta. Svakako da razlike postoje od države do države. Poznata je injenica da je stopa ubistva znatno viša u SAD-u nego u Evropi, mada je poslednjih godina i u evropskim zemljama došlo do pove anja krivi nih dela sa elementima nasilja i to posebno kod maloletnika i mla ih punoletnih lica. Sli no stanje je i me u osu eni kom populacijom u Srbiji. Analiziraju i odraslu osu eni ku populaciju prema izvršenim krivi nim delima , podaci pokazuju da su krivi na dela nasilja prisutna oko 30-35%, u poslednjih pet godina.¹² Taj procenat je kod maloletnika i mla ih punoletnih lica viši i kre e se i do 45%. Podaci ukazuju na ozbiljnost situacije i u našem društву u pogledu sve eš eg ispoljavanja nasilni kog ponašanja u vršenju krivi nih dela, što pokazuju svakodnevni doga aji u svim segmentima društva.

Penolozi-prakti ari s pravom pitaju: Koji tretmana, u kom obimu treba primeniti u radu sa osu enicima koji ispoljavaju nasilni ko ponašanje. Tako e, veoma zna ajno pitanje i koji profil stru njaka i sa kojom edukacijom treba da sprovode tretman. Pitanja su suštinski veoma zna ajna, ako se ima u vidu praksa koja se u zatvorskim institucijama

¹¹ Stevanovi , Z. (1993) Tretman osu enih lica, Aktuelni problemi suzbijanja kriminaliteta, str. 174-177.

¹¹ Rodžers, K.(1985) Kako postati li nost, Nolit, Beograd.

¹² U 2005 je bilo 27% a 2007 oko 35%-prema Izveštajima Uprave za izvršenje krivi nih sankcija Srbije.

odvija. Naime, u veini zatvorskih sistema ne postoje posebni programi za rad sa pojedinim kategorijama osu enika, pa samim tim ni sa nasilnicima. Ako se ovome doda aktuelna prenatrpanost zatvora i nove tendencije u penologiji po kojima se posebna pažnja posve uje rukovo enju zatvorom-rukovo enju rizicima a ne radu sa osu enicima i njihovom prevaspitavanju, slika o stanju u zatvorskim sistemima postaje jasnija, ali i zabrinjavaju a.

Prakti na iskustva sve više ukazuju na potrebu potpunije i na nau nim osnovama zasnovane klasifikacije osu enih lica, kako bi se svakoj kategoriji lica odredio adekvatan tretman sa realnim osnovama za efikasnom realizacijom. Zatvorski sistem u nas karakteriše nepotpuna i nekvalitetna dijagnostika li nosti osu enih lica, nejedinstveni kriterijumi klasifikacije i ona je, na eksternom nivou administrativna a na internom nivou nepotpuna, nedoslednost kategorizacije zavoda, jednoli nost u primeni tretmana- za sve kategorije osu enika se primenjuju isti vidovi tretmana samo u razli itom intenzitetu. Ne postoje u dovoljnem obimu specijalizovani tretmani za odreene kategorije osu enika, te iz tih razloga nerealno je o ekivati bolje efekte u promeni li nosti i ponašanja osu enih lica sa odre enim karakteristikama kao što su agresivnost, neuroti nost, psihopatija, zavisnost od droge i alkohola i sl. Osu enici sa nasilni kim tendencijama i ponašanjem se ne tretiraju druga ije od ostalih osu enika i nije realno da e tretman koji se primenjuje prema osu enicima koji su osu eni za imovinska krivi na dela, dati pozitivne efekte u radu sa nasilnicima.

Za osu enike koji su osu eni za nasilni ki kriminal moraju se osmisli posebni programi tretmana prilago eni li nosti nasilnika i moraju obuhvatati institucionalni i postinstitucionalni period. Programi postupanja sa nasilnicima treba da se fokusiraju na nivou ponašanja osu enika i pokušaj da se koriguje ponašanje, bez zadiranja u li nost prestupnika, jer nije realno o ekivati bilo kakve promene u strukturi li nosti. Takav koncept tretmana koristi zatvorski sistem u Kanadi.¹³ Tokom tretmana, prestupnik se pouava i iskustveno vodi kroz teme o nasilju, posledicama njegovog nasilnog ponašanja, na inima kako može promeniti svoje ponašanje, te o ulozi njegovih vrednosti prema drugim osobama. U procesu realizacije tretmana, osu enik prima niz povratnih informacija o sebi i svom napretku ali je obavezan da aktivno u estvuje u sagledavanju svoje odgovornosti.

U savremenoj penološkoj teoriji i praksi permanentno se uvode novi programi-tretmani u radu sa pojedinim kategorijama osu enika. Poznati

¹³ Grupa autora na elu sa Hareom je 1993. godine izradila Korekcioni program koji se u Kanadi sprovodi.

su različiti modeli programa koji se primenjuju u zatvorskim sistemima: programi potkrepljenja, programi averzivne terapije, programi usmereni na kontrolu besa-ljutnje, desenzibilizacije, terapijske zajednice, kao i medicinski programi. Svaki od ovih programa sa injen je za određenu kategoriju osu enika. Programi potkrepljenja spadaju u najstarije kognitivno-bihevioralne programe koji se dugo upotrebljavaju u penološkoj praksi. To su zapravo programi nagrada i kažnjavanja koji su u širokoj upotrebi u svim sistemima. U različitim zatvorskim sistemima postoje različiti modeli ovog programa sa željom da se model prilagodi savremenim penološkim shvatanjima i kategorijama osu enika. Programi averzivne terapije se najčešće koriste u radu sa narkomanima i alkoholičara a poznata su i iskustva u primeni ovog programa u radu sa autoagresivnim osu enicima.

U radu sa osu enicima koji ispoljavaju nasilje pri vršenju krivi nih dela i koje karakteriše agresija u ponašanju, najčešće se primenjuje program usmeren na kontrolu besa. Ovaj program je razvijen po modelu kognitivno-bihevioralnih programi i ima za cilj da kod osu enika koji ispoljava slabu kontrolu svojih emocija i ponašanja. Zato ne udi da su ti programi postali vrlo popularni u zatvorskom sistemu i da su sve češće u upotrebi (Durham, 1994.; Johnson, 2002.; Anew, 2005.; Moore i Hannah-Moffat, 2005.). Ovaj program je razvio Raymond Novaco i razvio je poseban instrument. Njegov program je utemeljan na ideji da zatvorenik u prvoj fazi pove da svoje mogunosti prepoznavanja na ina na koji neke životne situacije ocenjuje kao za njega neprijatne. Nakon uvežbavanja te faze, u kojoj mora promeniti svoj koncept rizičnih situacija, pomaže mu se da realno sagleda situaciju koja njega dovodi do besa i ljutnje. Istraživanja pokazuju da su osu enici koji su prošli ovaj program, u kontrolnoj situaciji ispoljavali manje problema u odnosima sa okolinom, nego osu enici koji nisu prošli ovaj program.

Drugi program koji može da smanji nasilni ko-ponašanje je program desenzibilizacije, koji takođe spada u kognitivno-bihevioralni programi i koji je cilj da se osu enici učine manje osjetljivim na nadražaje koji u njima izazivaju neodmerene i neadekvatne reakcije. Osu enici se uvežbavaju da se opuste i da ne reaguju na određene situacije. Analiziraju i određene provokativne situacije, osu enik se suočava sa različitim situacijama koje treba da kontroliše i to mu pomaže da se bolje prilagodi okolini i da izbegne sukobe. Ovaj program primenljiv je za različite kategorije osu enika. Takođe, sve je rašireniji rad sa osu enicima u formi terapijske zajednice i to narođeno sa psihopatski strukturiranim osu enicima. Prednost terapijske zajednice se ogleda u tome što može da iskoristi stalnu prisutnost osu enika i ostale

potencijale osu eni ke zajedice i njihove interakcije, kao zajedni ke ciljeve zajednice.

Iskustva pokazuju da sprovo enje samo institucionalnih tretmana ne daje dovoljne rezultate i neophodno je da se, i posle izdržane kazne, nastavi sa tretmanom, naravno sa odre enim specifi nostima i u posebnim uslovima. Sve su prisutnija gledišta da je potrebno esto proveravati efekte tretmana u svim fazama realizacije, kako bi se, eventualno, u inile potrebne izmene i dopune tretmana. Ve ina savremenih zatvorskih sistema unapre uje postinstitucionalnu kontrolu osu enika i sve su više usmereni na uklju ivanje više socijalnih institucija na pra enje, pomaganje i kontrolu osu enika. Rezultati u tim sistemima su znatno bolji od sistema koji se samo bave institucionalnim tretmanom. Nažalost, postinstitucionalni rad sa osu enicima u našem sistemu, gotovo, i ne postoji.

U realizaciji tretmana prema osu enim licima koja su izvršila krivi na dela nasiljem, veoma važnu ulogu imaju realizatori i voditelji tretmana. Voditelj tretmana mora da ponudi sebe kao paradigmu poverenja, veštine komuniciranja, tolerancije i realiteta, kao i da ukloni za penološki sistem, karakteristi an manir distanciranog i odvojenog stru njaka koji se sa ovom kategorijom osu enika ophodi kao sa opredme enim elementom njihove prošlosti koja determiniše celokupno aktuelno i budu e ispoljavanje njihovog bi a. Voditelj tretmana, da bi došao do uspeha u ostvarivanju tretmana, mora da bude jedinstvena, integrisana ili, kako to Karl Rodžers naziva, "kongruentna li nost". Time on izražava mišljenje da u okviru ovog odnosa voditelj tretmana mora da ta no bude ono što jeste-ne fasada, odnosno ne uloga, tj. ne pretvaranje, koje je tako karakteristi no u penalnom sistemu. Karl Rodžers je upotrebio termin kongruencija da bi precizno ozna io slaganje iskustva sa sveš u. Samo u takvoj situaciji voditelj tretmana postaje svestan onoga šta doživljava u odre enim trenutku tretmana, tj. postaje kongruentan. Otuda se sve eš e mogu uti mišljenja, iz razli itih terapijskih orijentacija, prema kojima je li nost terapeuta, njegova karakterna struktura, iskustvo, njegova spontanost i talenat odlu uju i faktor za po etak, tok i ishod tretmana.¹⁴ Takav terapeut se stvara i društvo mora mnogo ozbiljnije, nego li sada, da radi na edukaciji stru njaka koji imaju motiv i smisao za terapeutski posao. U našem zatvorskem sistemu se ne posve uje dovoljno pažnja izboru stru njaka za rad sa osu enicima. U praksi je stanje tako da se tretmanom bave: specijalni pedagozi, u itelji, profesori, psiholozi, socijalni radnici, sociolozi, pedagozi, oficiri i sl. Nedostaje nadogradnja u obrazovanju i specijalisti ke edukacije za

¹⁴ Jaspers, K. Opšta psihopatologija str. 575

odre ene programe. U našoj praksi je još prisutan stav o "univerzalnom" vaspita u koji može i zna sve po malo.

ZAKLJU AK

Struktura osu eni ke populacije je sve složenija, kako sa aspekta izvršenih krivi nih dela (sa elementima nasilja, organizovani kriminal, udruživanje u zlo ina ke organizacije i sl), tako i sa aspekta li nih svojstava(sve je više narkomana, alkoholiara, psihopata, psihi ki poreme enih i sl). Ako se tome doda zna ajno pove anje broja osu enika, name e se pitanje na koji na in i sa kojim tretmanom treba ostvariti cilj i svrhu izre ene kazne. Iskustva razvijenih zatvorskih sistema idu u pravcu uvo enja novih, specijalizovanih tretmana za pojedine kategorije osu enika, kao što su programi za zavisnike, programi za psihopate, programi za nasilnike i agresivne osu enike, programi za osu enike koji su izvršili silovanja i sl. Stanje u praksi name e potrebu za specijalisti kim programima koje mora da prati i vrsta i tip zatvora, njihova kategorizacija i klasifikacija osu enika. Tri su temelja uspešnog zatvorskog sistema: (1) kvalitetna opservacija li nosti i na njoj zasnovana klasifikacija osu enika; (2) raznovrsna i potpuna kategorizacija zavoda i (3) adekvatni programi tretmana primereni li nim svojstvima osu enika i tipu zavoda.

Rad sa licima koja su izvršila krivi na dela sa elementima nasilja se, i kod nas, name e kao prioritet u opštoj borbi protiv svih vidova nasilja u našem društву i prevenciji kriminaliteta. Iskustva o radu sa tom kategorijom osu enika postoje u pojedinim penitencijarnim institucijama i potrebno ih je uvesti u našu praksu.

LITERATURA

1. Atanackovi , D. (1988). Penologija, Nau na knjiga, Beograd.
2. Davidovi , D. i dr. (1970), Kategorizacija kazneno-popravnih domova i klasifikacija osu enih lica u Jugoslaviji, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
3. Jaspers, K. (1978) Opšta psihopatologija, Beograd
4. Martinson, R. (1974) New works, Questions and answers about prison reform. Public Interest, 35.

5. Milutinović, M. (1973), Kriminologija, Savremena administracija, Beograd
6. Rodžers, K. (1985) Kako postati li nost, Nolit, Beograd.
7. Stefani-Lavasseur, (1968), Precis de criminologie et science penitentiaire, Paris.
8. Stevanović, Z. (1993) Tretman osuđenih lica, Aktuelni problemi suzbijanja kriminaliteta, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
9. Stevanović, Z. (2008) Otvoreni zatvori, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
10. Stevanović, Z., Marić, B. (1997) Psihološki i psihijatrijski aspekti tretmana osuđenih mentalnih bolesnika, Engrami br.3. Jugoslovenski asopis za kliniku psihijatriju, psihologiju i granične discipline, Beograd, str.63-71

THE TREATMENT OF CONVICTS FOR VIOLENT FELONY

The treatment of convicts for violent criminal deeds is one of the dominant questions in penological practice and it demands a multidisciplinary approach. Complex structure of the offenders' violent crimes, high percentage of return, cruel and more versatile manifestation forms of violence, on the one hand, and non existence specialized correction programs and qualified experts in this field, as well as non existence of specialized correction penalty institution, on the other, are obstacles for implementation of successful treatment. In the last few years, among convicted population in Serbian prison system, the number of prisoners convicted for violent crimes is growing. Among the number of criminal deeds done by juveniles about 45% are felony with elements of violence, whereas among senior convicts that number is about 35%. More frequent violent crimes demand different mechanisms of government reactions for the cause of criminal prevention in all social structures.

KEY WORDS: violent felony / convict / treatment / prison system / correctional program / risk management

CIP –

343.9(082)
316.624(082)
616.89-008.444.9(082)

Nasilni ki kriminal : etiologija,
fenomenologija, prevencija / priredila
Leposava Kron. – Beograd : Institut za
kriminološka i sociološka istraživanja, 2010
(Beograd : Z. Simi). – 356. str. : graf.
prikazi, tabele ; 24 cm

Tiraž 500. - str. 7-19: Agresija,
destruktivnost, nasilje: o nužnosti
prevencije i adekvatne državne reakcije /
Leposava Kron. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst. – Bibliografija uz svaki
rad. – Summaries.

ISBN 978-86-83287-44-4

1. , [] [
] – b) –

COBISS.SR-ID 175451916